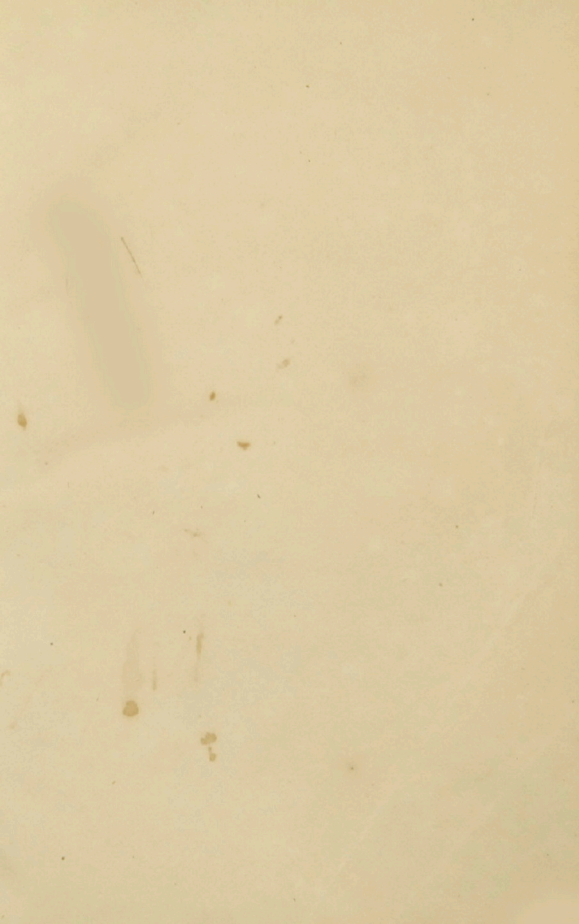
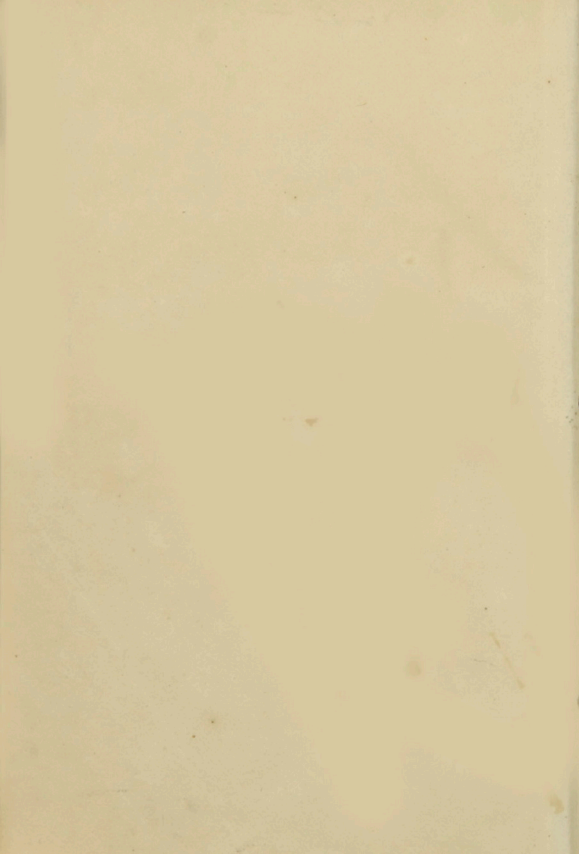

No 17 - 2

UNOFFICIAL COPY

RECEIVED

U. S. B. O. B.

U. S. B. O. B.

U. S. B. O. B.

U. S. B. O. B.

U. S. B. O. B.

U. S. B. O. B.

U. S. B. O. B.

U. S. B. O. B.

U. S. B. O. B.

U. S. B. O. B.

U. S. B. O. B.

U. S. B. O. B.

U. S. B. O. B.

5005

$$\frac{314}{5}$$

2004

1011 56/ 113-27

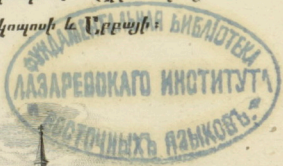
Ս Տ Ո Ր Ե Գ Ի Ր Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն

ԿԱՅՍԵՐԱՆԻՍ ԲԱԶԱՐԻՆ

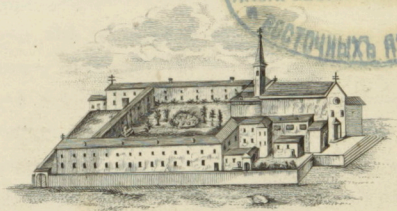
Վ Ե Ն Ն Ե Յ Ի

Ի Գ. ՄԻՔԱՅԵԼԻ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ՎԵՅ-
ՄԱՏԵԱՆ. Ի ՄԻԹ. ՄԻԱ.

Հրամանաւ Տն. Տն. գերագատիւ Երիտաղեայ
Եզարեանց Ընթեպիսկոպոսի և Երբայի:

9103-52

Ի ՎԵՆՆԵ

Ն Տղարանէ Մեկնարեան Հարց

1829.

9(436)

ՅԱՌԱՋԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ :

Երևելէ անցած բաներու պատահանքէն՝ հարա-
 չայլն իննաց օգտաւոր ըլլալուն զայս հարա մը չկա-
 րահանիք : Ենչս որ աւելցնելուն անասնի գործերը
 հարապողելուն աւելի ինքնագործն աննայ հեղեղ-
 ւո : Թե որ անցած Գացած բաները այսչափ յեղե-
 յարար իրանն ըլլալ նէ, հապա իննպանի օրինակը որ-
 չափ աւելն իննայ մեր աւելի զաւել, ու անասնի
 ըլլալոյ յարարել : Աս օգտան էր, որ զհեղ ալ
 յարարելոյ Սէննայն պարագայէն գրել : որպէս
 պէ հարաւոր իրանն, ու ինք լի աղբիւրն էր-
 արայն երեւել իննաւորանս հարապողելուն մե-
 ին, որան մեղս իրանս գործող ան անմէն բանը,
 որով մեմս երջանի իննանս, ու մեր ընկերելը երջա-
 նի իննելն :

Անոր համար աս Տէր աշխարհ-վե-նիւ օգտակար
 է, լեւ ազգէն, լեւ հասարակաց բար-այն ու ան որ-
 ակեան, որոն Տէրն որ այսպիսի արհեստիւն-ը իր-
 քէն : Այս այսպիսի իրիկն օգտ-որ իր-նեանց Տէր ազգ-
 Տէր Տէր որ ի տար-տար յարարողն ար-ն իր-աւ-տար-նայ,
 եւ իր-տար-ն Տէր-ը իր-աւ-տար-ն, ու հասարակաց բար-
 -այն օգտակար գտար-տար-ն իր-նեանց, որոն համար
 Տէր-ն ար-ն է որ աշխարհ-ն ի իր-նայ, որ է ամ-նեան
 Տէր Տէրն իր-նայ :

Յ Լ Ն Կ:

ԳԼ. Ը: Ալեհային անգլխադրութեան ու
 աստուծոյ երկարուն համաժողովոյ պատր-
 փութիւնը: 1.

ԳԼ. Բ: Ալեհային աստուծոյ հաշտութեան պիւ-
 յը, յեծութիւնը, գեղեցիկը, երա-
 նայիւ, ու բնական պիւյքը: . . . 61.

ԳԼ. Գ: Քաղաքը, քաղաքի պատերը, ճամ-
 բաները, հրապարակները (Տը-
 պանները), ու աստուծոյ յեղեղի գեղե-
 ցիկը (անպիտան) բաները,
 ծառերը զանաւորը, ու պիւն-
 արծառի շէնքերը: 67.

ԳԼ. Դ: Կայսեր պալատը, մարտնչը, գեղե-
 յը, ու յի հեծնել անշուքի պիւյքը: 80.

ԳԼ. Ե: Քաղաքի ծառերը, ու զանաւորը: 86.

ԳԼ. Չ: Քաղաքի արտաքինները և
 հանգրվանները (վարչակարար): . 103.

- ԳԼ: Լ: Համագրվածներու մէջ երկուքն ժամե-
 րը, ու զանաւորը: 105.
- ԳԼ: Բ: Երոստիաններու մէջ երկուքն շէն-
 ակերը: 123.
- ԳԼ: Թ: Կայսեր Կոստան հարգաւորութիւնը,
 որ աշխտասարէնէն էր, ինչն որպէս զօր-
 քը, ու զանապառն որպէս աշխտասարէնէն
 էր, հոս նշանակուի: 127.
- ԳԼ: Ժ: Կայսերական ու ժողովրդական որոշ-
 արանները: 135.
- ԳԼ: ԺԵ: Հասարակաց տարահոլութիւնն ու
 համագրութեան հասարակութիւնը հո-
 գելը: 142.
- ԳԼ: ԺԲ: Սերոյ ու որդոսութիւն գործակերը: 152.
- ԳԼ: ԺԳ: Երկուքն հիւանդանոցները: . 164.
- ԲԼ: ԺԴ: Հասարակ խոս Կրօնի զեայ: . 168.
- ԳԼ: ԺԵ: Կայսերական ուսումնարանները: 173.
- ԳԼ: ԺԶ: Երկուքն Գրատարանները: . 183.
- ԳԼ: ԺԷ: Գիտութիւններու որոշած ուսու-
 թիւն հասարակ ժողոված Բաները: . 187.
- ԳԼ: ԺԸ: Եւրոպական տրակտատներու ուս-
 ոմնարանը: 194.
- ԳԼ: ԺԹ: Եւրոպական ինտերպրետիւ-
 րն ինտերպրետները: 196.
- ԳԼ: Ի: Օգնութեան հարգաւորութիւններ

բը իմա իրեն-լինել-նէրը, ու արե-
ղէրը: 201.

ԳԼ. ԻԸ. Ըստ-դրո-ւրը, շաճառաւորութիւնը
ու ընայագիւրնէրը (գործընթացն): . 210.

ԳԼ. ԻԳ. Սկզբնականութիւնն աւելորդութիւնը
պայծառացանքնէրն զանքն ու իրենց
գործադրանքնէրն: 215.

ԳԼ. ԻԴ. Սկզբնականութիւնն ծաղկաւոր-
նը, արդիւ լինել-ը, ու պանդան
արեւմտի արեւելքն: 220.

ԳԼ. ԻԵ. Հասարակական արեւմտանքն-
ը, եւ ուրախ-լինան արեւելքն: . 222.

ԳԼ. ԻԶ. Հասարակական պարտնշութիւնը
ու զննանքն արեւելքն: 227.

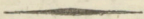
ԳԼ. ԻԷ. Սկզբնական բնական իմա ծաղ-
կաւորութիւնն բարձր-լինել-նը, արեւ-
մանքն, արգելքն, ու լեզու-նէ-
րը. դարձեալ յիշերն եւ ուրիշ
ինչպանքնէրն բարձր-լինել-նը: 231.

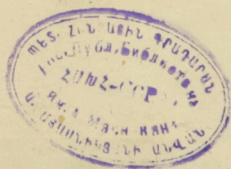
ԳԼ. ԻԸ. Սեռ-նէլն քննա-լին դասասարանը
ու գերեզմանացնէրը, ծանօթն-
քնն ու յետազննքնն լինել-ը: . 235.

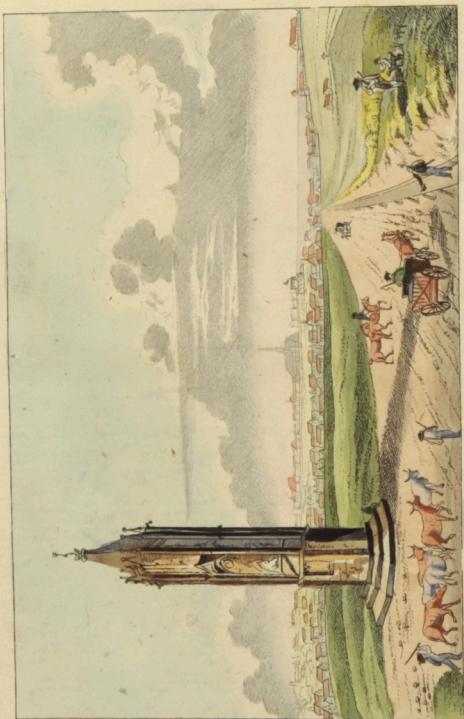
ԳԼ. ԻԹ. Արեւելքն-նշանքն, բնական-
նէրը, ու ձառն-ըն գայար: . . 236.

ԳԼ. ԻԺ. Գրաթանքնէրը, գրի պարտան-

ներք, Էսթէկէլեաներն ու ասորաց նաան Բաներն :	238 .
ԳԼ Լ : Բարեւագրի ու ճամբորդի սոսնճան- դաններն :	241 .
ԳԼ ԼԵ : Գանոթ գերիս, Գանաւ ըս- ված ջրին ու շոգին զայսօր նա- ւերուն նաագնացողներն : .	244 .
ՅԱԵԼՈՒՄ : Սորոգորոններն երեւի տեղաց ինչ շրջայնից Ալեանայի :	
Ե. Շնորհաւոր :	249 .
Բ. Լսուհաւոր :	253 .
Գ. Տօնապաշտ :	256 .
Դ. Քրօստեանապաշտ :	258 .
Ե. Պատիւ :	265 .

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY

1914

1914

1914

1914

1914

1914

1914

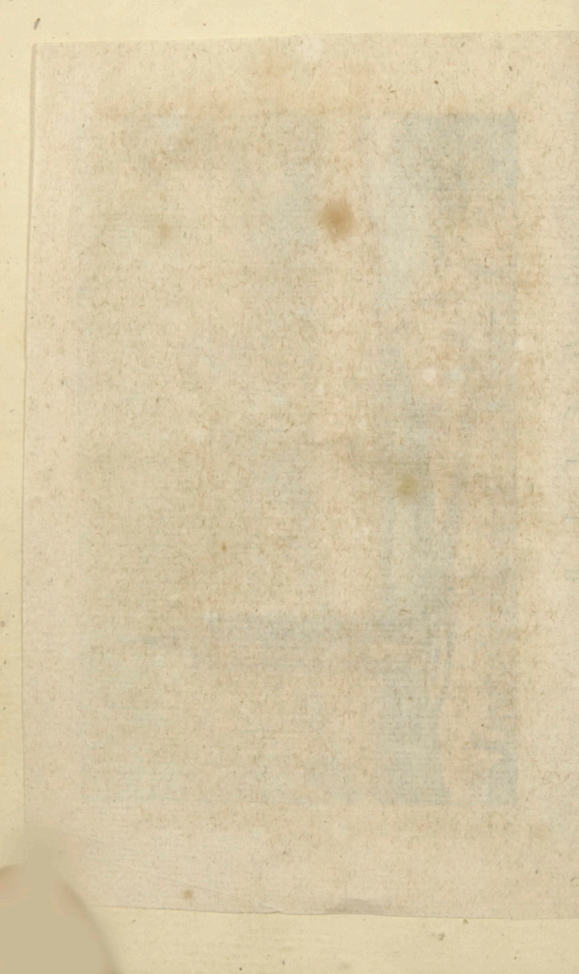
1914

1914

1914

1914

1914

Ս Տ Ո Ր Ե Գ Ր Ո Ւ Թ Ւ Ւ Ն

ԿԵՅՍԵՐԵՆԻՍՏ ԿԵՂԵՐԻՆ

Ս Ե Ն Ն Ե Յ Ի

ԳԼՈՒԽ ԵՌԵՋԻՆ :

Ս Էննային սկսեալով ինչպէս որ աստուծոյ
համար ինչպէս որ աստուծոյ :

Ս Էննային հնուածեան ու երբ սկսելուն վրայ հնուց
մէ աւանդած ստոյգ պատմութի մը չի գտնուիր :
Հռոմայեցիները աս դիւրին չեկած՝ Ս Էննայ ըստ
ազգի ան տեղը, ուր որ հիմայ Ս Էննա քաղաքն է,
գեղ մը շինած են : Հռոմայեցի լեզուները կամ
գունդերը Նորիկում ու Պաննոնիա գաւառները
առնելու համար ինչպէս Ղանուր գետը եկած ա-
տենին, աս երկու գաւառին մէջը աս գետը գտան,
ու իրենց լեզուով Ս Էննայում, այսինքն, Ս Էննա-
քում Բնակարանը կամ Իսկանդար, անուանեցին :
Հռոմայեցիները ան բարձր տեղը, որուն վրայ որ
Ս Էննայումն շինված էր, իր ամրութեւն ու ամէն
տեսակ յարմարութեւն համար շատ աղէկ տեղ սե-
պեցին, ու հոն իրենց բնակութիւնը հաստատեցին, որ

Ետքը իրենց բերդի մը պէս եղաւ, ու մէջը տասուի-
րեքերորդ լէգէօնը կամ գունդը պահապան դրվե-
ցաւ: Լսոնք () գոստոս կայսեր ատենէն ինչվան
Վեսպասիանոսին ատենը աս տեղը իրենց բանակե-
լու տեղ ըրին, որոնց ետեւէն տասներորդ լէգէօնը
եկաւ հոս: Լս բաներուս շատ հին ստակներու,
ու հնուցմէ գտնուված քարերու վրայի գրածքնե-
րէն 'ի զատ, նոր գտնուված քարերու վրայի գրածք-
ներն ալ կը վկայեն: Հասարակօրէն հռոմայեցի-
ներուն ասանկ բնակած տեղերը քիչ ատենվան
մէջը պղտիկ աղվոր քաղքըներ եղած են. անոր հա-
մար կը կարծուի՝ որ Վինտօպօնան ալ ասանկ ե-
ղած ըլլայ. որ և ինչվան Վաղդիանոս կայսեր ատե-
նը հռոմայեցւոց ձեռքը խաղաղութիւն մնացած է:

Լս կայսեր ատենը հռոմայեցւոց երկիրներուն
մէջը շատ բարբարոս ազգեր մտան, որը յաւիշտա-
կեցին, ու որը աւրեցին քանդեցին: Լս խռովու-
թիւնը վերի Պաննոնիա ալ պատահեցաւ. վնդի
Սարքոմանները Վանուբ գետէն ասդին անցան, ու
աս երկիրները առին: Վաղդիանոսը շուտ մը իրենց
հետ խաղաղութիւն ըրաւ, առած երկիրնին իրենց
Թող տըվաւ, որով Վինտօպօնան ալ իրենց ձեռ-
քը մնայ: Բայց ետքը Պրօբոս կայսրը բարբարոս-
ները Պաննոնիայէն վռնտեց, ու յունաստանէն որ-
թի (ասմայի) ճիւղեր բերել տըվաւ, ու աս գաւա-
ռը այդի տնկեց, որ առաջուց չիկար:

Վերջէն երբոր հռոմայեցւոց մէջը տեսակ տե-

սակ ապրստամբութիւններ մտան, ու շատ կայսրներ ու բռնաւորներ մէկզմէկու դէմ ելան նէ, Պաննոնիա ու Վինտոպոնա ալ երբեմն մէկին ու երբեմն մէկաւ ինն իշխանութիւնը տակը կկենար:

Հինգերորդ դարուն մէջը շատ բարբարոս ազգեր, այսինքն, Լւաններ, Հերուլներ, Վանտալներ, Հոներ, ու ուրիշ ազգեր նորէն աս գաւառները մտան, ու կըթալէին, անապատ կըդարձընէին: Ըն ատենները հռոմայեցւոց տէրութիւն ալ արեւելեան ու արեւմտեան բաժնը վաճ ըլլալով՝ շատ տկարացած էր, բան մը չէր կրնար ընել: Հռոմայեցի կայսրները տեսնելով՝ որ ալ չեն կրնար աս գաւառները պաշտպանել, գոթացիներուն մէկ ցեղին հետ, որ Ուլթիմոս կըսվէին, ու Վանուբ գետին հիւսիսային դին եկած կըբնակէին, խաղաղութիւն ըրին, ու աս խաղաղութիւն զօրութիւնը Պաննոնիան ու Վինտոպոնան իրենց տըվին: Վինտոպոնան ասոնց ձեռքն իքէն անուանեցաւ Վալլանիա, ու Վալլանիա: Հատերը կըկարծեն՝ որ աս անունը Ուլիկեանց թագաւորէն յառաջ եկած ըլլայ, որ Վալլ կըսվէր, ոմանք ալ կըկարծեն՝ որ Վալլանիոս անունով հռոմայեցի դատաւորէ մը մնացած ըլլայ, որ իր ջօրքովը երկայն ատեն հոս կեցած էր: Ինչպէս որ է նէ, աս Վալլանիա անունը դործածվելով ու փոխվելով Վլանիա եղած էր. քիչ մը ատեն ալ անցնելով Վլէնիա եղած է. որ հիմայ նեմցենները Վլն ըրած են. հայերէն կըսեն Վլէնիա, կամ Վլէնիա,

ու տաճկերէն Պէշ : Արդ՝ աս Սեննան Ուիւ-
կեանց ձեռքէն գովթացիները առին, ու ասոնցմէ
ալ Հոնները ու Բլառները : Եսանկ մէկը մէկալէն
յափշտակելով՝ ինչպան մեծն Կառուղոս եկաւ հասաւ :

Բլեն նշանները կըցըցնեն՝ որ քրիստոնէական
ուղղափառ հաւատքը չորրորդ դարուն ետքերը ու
հինգերորդ դարուն սկիզբները աս դիերը մտած է :
Սիզի չորրորդ դարուն ետքերը Լիւի ըսված տեղը,
որ հիմակվան Լիւս քաղքին մօտերն է, եպիսկոպո-
սարան մը կար, որ 502ին արքեպիսկոպոսարան ե-
ղաւ : Ուղղափառ հաւատքը աս դիերը տարածելու
համար շատ աշխատեցաւ նը Սկերինոս ատրիկեցի
կրօնաւորը, որ Սեննա ալ ժամեր ու վանքեր շի-
նեց, ու 482ին մեռաւ :

Մեծ Կառուղոս կայսրը 791ին Հոններուն ու
Բլառներուն յաղթեց, ու Դանուբ գետէն վար
եկաւ թշնամիները առջևէն ինչպան Սաճառաստան
վնտեց, որով Բաստրիա ու Սեննա ֆրանքնե-
րուն ձեռքը ինկաւ : Մեծն Կառուղոս աս տեղը ուղ-
ղափառ հաւատքն ալ հաստատելու ու տարածելու
ետեւ եղաւ, եպիսկոպոսարաններու թուակ (էօլէ-
ֆէ) կապեց, ու Սեննայի նը Պետրոսին ժամն ալ
շինեց :

Ետքը իր կայսրութիւն, որ Հռոմայի կայսրու-
թիւն էր, զանազան վիճակ կամ գաւառ բաժնեց,
ու ամէն մէկուն վրայ մէյմէկ կուսակալ կամ կոմս
(պէյ) դրաւ, որ բնակիչներուն դատերը որոշեն,

ու պատերազմի բաները հոգան: Ասոնց հրաման տրվաւ՝ որ ամէն մէկը թշնամիներուն դէմ պատերազմի, ու իր սահմանը զգուշութիւն պահպանէ: Աւստրիա ալ ասանկ կուսակալութիւն մը եղած էր, որուն վըայ ետքը 984ին նը 150թուտոս Պապէն, պէռկեան կոմսը կուսակալ եղաւ, որ չորս դին բոլոր թշնամիները յաղթեց, տէրութիւն մեծցուց, ուղղափառ հաւատքին մենծ բարիքներ ըրաւ, ու գեղեցիկ ժամեր ու վանքեր շինեց: Ասոնց մէջը Վեննայէն երկու ժամ վեր Ղանուր գետին քովը () գոստինեան կանոնիկոս կրօնաւորներու մեծ ու փառաւոր վանք մը ու ժամ մը շինեց, որ ինչվան հիմայ ան կարգին կրօնաւորներուն ձեռքն է, ու Քլաւդիոսայպոսի կըսվի: Մենեւէն ետքը իր մարմինը հոն թաղվեցաւ, ու ինքը բոլոր Աւստրիայի պաշտպան նըր եղաւ: Իսկ կուսակալութիւն ինչվան չորս պորտ իր որդիքը ժառանգեցին:

Մինչուկ երկրորդ Հենրիկոսին ատենը, որ Եազովիրկոթ կըսվէր, ու 1141ին Աւստրիայի կոմս եղաւ, Վեննա երեւելի բան մը չանցաւ: Ասիկայ 1144ին նը Ստեփանոս նախավկային ժամուն հիմը դրաւ, ու իրեք տարվան մէջը լըմեցուց: Աւստրիայի կոմսերը առաջուց Մէտլինկ՝ ետքը Քալէմպէռկ կընստէին, որոնք Վեննայէն երկ' երկու ժամ հեռու են. աս Հենրիկոսը 1160ին Վեննա Հօֆ ըսված հրապարակը իրեն պալատ մը շինեց, որ հիմայ պատերազմի խորհրդատուն է: Սուրբ

Ընդ ըսված ժամը շինեց, ու 1155ին Գուայունի ճամբուն վրայ Ակովտիացի (Ըթթէն) Բենետիկտեան կրօնաւորներուն համար վանք մը ու ժամ մը շինել տրվաւ :

Ընդ ըսված Գետէրիկոս կայսրը 1156ին վերի Լատրիա ըսված գաւառն ալ Էնէրիկոսին տրվաւ, ու զինքը վերի ու վարի Լատրիային առաջին դուքս ըրաւ: Ըսոր ատենները Վեննա դեռ պղտիկ քաղաք մըն էր:

Լէօբուտոս Եթներորդը, որ 1198ին դուքս եղաւ, Վեննա շատ պայծառացուց, ու վաճառականութիւն քաղաք ըրաւ. նոր հրաման մըն ալ հանեց, որ Ղանուբ գետին վրայէն եկած վաճառականի նաւերը Վեննայէն անդին կամ վար կարող չըլլան երթալու, որպէս զի ապրանքնին ուրիշ տեղ չիտանին, միայն Վեննա բերեն ծախսեն: Վսանըչորս քաղքըցիներով տեսակ մը դատաւորութիւն կամ իշխանութիւն դրաւ՝ գնօղ ու ծախօղներու վրայ վերակացու ըլլալու համար, որ անկարգութիւն չիպատահի, ու միշտ քաղքին օգուտը ու պայծառութիւնը առաջ երթայ: Իրենց շատ քաղաքական ու դատաստանական օրէնքներ ալ տրվաւ: Ըս Լէօբուտոսը 1200ին իրեն նոր պալատ մը շինեց, որ հիմակվան կայսերական պալատին էն հին մասն է: 1201ին նր Սիքայէլ հրեշտակապետին ժամը շինեց, ու նոր շինած պալատին ժողովրդապետական ժամը ըրաւ:

Լըկըրորդ Ֆէտէրիկոսին ատենները, որ 1250ին
դուքս եղաւ, Վեննա շատ խառնակութեւ ու շփո-
թութեւ մէջ էր: Սէկ քանի անհանգիստ մարդիկ
սուտուսուտ խօսքերով իրենց դքսին անգթութիւնը
ու ագահութիւնը առիթ առնելով, վեննացիները
անանկ գրգռեցին, որ վերջապէս ամէնքը մէկ եղան
իրենց դուքսին վրայ Ֆէտէրիկոս կայսեր ամբաս-
տանեցին (շէքվայ ըրին), ու իրենց վրայ ուրիշ դուքս
մը ուղեցին: Կայսրն ալ արդէն դուքսին հետ ա-
ղէկ չէր, ու ասանկ առթի (Ֆրսանտի) մը կըսպա-
սէր, անոր համար իրենց ամբաստանութիւն ընդու-
նեցաւ, Վեննա իր մօտիկ տեղերովը մէկ տեղ
դուքսին ձեռքէն առաւ: Ետքը ինքը ելաւ Վեն-
նա եկաւ. 1257ին անիկա կայսերական քաղաքը
բաւ, իրեն շատ ազատութիւններ տրվաւ, լատինե-
րէնի դպրատուն մը դրաւ որ կրնայ ըսվիլ՝ Թէ
աս տեղի համալսարանին կամ ուսումնարանին սկիզ-
բը եղաւ: Բայց երբոր կայսրը քիչ մը ատենէն
ետեւ Վեննայէն գուրս ելաւ նէ, Ֆէտէրիկոս դուքսը
եկաւ իր երկիրները բոլոր առաւ, ու 1240ին Վեն-
նա ալ անօթիութեւ ներդրով ձեռք ձգեց:

Սուրբ Լէօբուտոսին ցեղէն աս դուքսը միայն
մնացած էր, աս ալ զաւակ չունէր. անոր համար
1246ին ինքը մեռածին պէս ցեղը վերջացաւ, ու
Լւստրիա նորէն կայսրը առաւ, ու ինչուկ 1251ը
մասնաւոր իշխանի մը չիտրվաւ: Ըն ատենը Լւսա-
րիայի նախարարները (իշխանները) ժողվեցան ու

մտածեցին կայսրմէ խնդրել՝ որ իրենց վրայ գոնէ մեռնօղ Ֆէտէրիկոսին հեռու ազգականներէն մէկը դուքս դնէ : Սկզբնաւուս Բոյեմիայի թագաւորը իր տղան ()թթօքարը իրենց դուքս ընելու առաջարկեց, ու շուտ մը շատ զօրքով՝ ստըկով ու պարգևներով Լւստրիա խաւրեց : Լսիկա ժողովուրդը վախցընելով՝ ու իրենց պարգևներ տալով խաղաղութիւն ինչուկ Սկննա եկաւ, հոն ալ պարգևներով ու ժողովրդեան ուզածները կատարելով շուտ մը քաղքին տիրեց, ու ետքը աս ճամբով բոլոր երկիրն ալ առաւ :

Նոր շինված պալատը ու նր Սիքայէլին ժամը ինչվան ասոր ատենը քաղքէն դուրս էին, ասիկա քաղաքը մեծցուց, ասոնք մէջը առաւ : Բօլեմուս ճամբան ու իր պալատին ու ()թթէնթօնին մէջ տեղը շատ շէնքեր շինեց, քաղքին բոլորտիքը նորէն փոսեր փորել տրվաւ, ու քաղաքը ամրցուց :

Եւ ատենները Հապսպուռլի ցեղէն Սուտօլֆ կոմսը Հռոմայի կայսր կընտրվի, ու կըսկսի ()թթօքարէն անիրաւ յաիրշտակած երկիրները, Լւստրիան, Իստիռիան, Վառլինդիան, ու Վրանիօն ետք ուզել : ()թթօքարը՝ որ քիչ մը առաջ Բոյեմիայի ալ թագաւոր եղած էր՝ իր զօրութենը ապաւինելով չուզեց անոր ուզածը տալ : Են ատենը Սուտօլֆ 1276ին ելաւ Լւստրիա եկաւ, ու հոկտեմբերի 18ին Սկննա պաշարեց : ()թթօքարը տեսնելով որ կայսեր դէմ պիտի չիկրնայ

կենալ, հոկտեմբերի 25ին կայսեր բանակը գնաց, ու յափշտակած երկիրներէն հրաժարեցաւ, կայսրն ալ շուտ մը եկաւ Վեննան առաւ:

Ետքը 1283ին կայսրը իր տղան Ալպերտոս առաջինը Աւստրիայի վրայ մեծ դուքսըրաւ: Աս Ալպերտոսէն կըսկսի հիմակվան կայսերական ցեղին Աւստրիայի վրայ իշխանութիւնը, որ ինչվան հիմայ յաջորդութիւն ու մեծնալով եկած է: Ալպերտոս իշխանութիւնը առածինպէս սկսաւ քաղքին օրէնքները կարգի դնել, ու առաջին անկարգութեւն տեսները մտած անկարգ բաները վերցընել շտկել: Վեննային հասարակ ժողովուրդը ու իշխանները կարծելով որ ասանկով իրենց ազատութիւնը կուզէ վերցընել, սկսան իրեն դէմ խօսիլ, մէջերնին միաբանիլ ու պալատը կոխելու սպառնալ: Ալպերտոս քաղքըցիներուն յանդգնութիւն տեսնելով քաղքի պալատէն ելաւ գնաց Վալէնպէռկ հին դքսերուն պալատը նստաւ, ու իր զօրքին հրամայեց շուտ մը Վեննա պաշարել, թող չիտալ՝ որ ներս կերակուր տարվի: Ասով քաղքին մէջը անանկ մեծ սով մը ինկաւ, որ քաղքըցիները պարտաւորեցան դեսպանով (էլչիով) դուքսին աղաչել, որ քաղքին ողորմի, ու յանցանքնին ներէ: Ան ալ իրենց հետ հաշտեցաւ, բայց մէկ քանի ազատութիւնին՝ որ իր կառավարութիւնը արգելք կըլլային կոր, վերցուց:

Ուստի չորրորդը, որ 1358ին դուքս եղած է, 1365ին Վեննային համալսարանը դրաւ, այսինքն,

լատիններէնի դասատան մէջը, ուր որ առաջուց մինակ ազատական արհեստներ ու փիլիսոփայութի կրօնորվեցընէին, ինքը օրէնսգիտութի բժշկութի ու վիրաբուժութի ալ աւելցուց: Ետքէն իր յաջորդը Լլպերտոս մեծ դուքսը 1384ին սրբազան փափին Տրամանովը անաբանութի ալ աւելցուց, ու Փարիզէն երկու հատ անաբանութե վարպետ բերել տրվաւ:

Եւ դուքսին ու Պէտէրիկոս երրորդ կայսերատենը վեննացիները իրենց քանի մը ազատութեց պատճառովը, որոնք որ դուքսերը վերցուցած էին, շատ խռովութիւններ հանեցին: Պինտ առաջ իրենց քաղաքապետին ու խորհրդականին դէմ ապստամբեցան, ու անոնց շատ բռնութիւններ ըրին: Կայսրը 1462ին զիրենք հանդարտցընելու համար Սէնա եկաւ, իրեն դէմ ալ քաղքին դռները դոցեցին: Ետքը սուտմետէն հաշտութի ըրին, ու երբոր կայսրը ներս մտաւ, իր ձիաւոր զօրքը ցրուեց նէ, ապստամբները նորէն ոտք ելան, կայսեր պալատը պաշարեցին, ու անիկա անօթիութի անանկ նեղի մէջ ձգեցին՝ որ խեղճ կայսրը մտածեց ինքը զինքը անոնց ձեռքը յանձնել: Մէյ մըն ալ Բոյեմիայի թագաւորը շատ զօրքով եկաւ, կայսրը իրենց ձեռքէն խալըսեց ու ապստամբները հանդարտեց:

Եւստրիային դուքսերը Սէնա եպիսկոպոսարան մը դնելու համար շատոնց սրբազան փափերէն Տրաման կուզէին, վերջապէս 1480ին չորրորդ

Վսեստոս փափին հրամանովը փափագնին կատար-
վեցաւ : Ըս փափը մասնաւոր հրաման ալ տրվաւ ,
որ Ըստրիայի դուքսերը կարօղ ըլլան Սեննային
եպիսկոպոսները ընտրել , ու անոնց հաստատութեը
համար սրբազան փափէն գիր խնդրել :

Սատաթիա մաճառի թագաւորը 1484ին սու-
տումուտ պատճառներով Ըստրիա մտաւ , շուտ
մը պզտիկ գեղերը առաւ , ու ետքը եկաւ Սեննա
ալ պաշարեց : Սեննացիները չորս ամիս աղէկ կը տ-
րիճութիւն դէմ կեցան ու զիրենք պաշտպանեցին :
Բայց ետքը կերակուրնին պակսեցաւ . կայսրն ալ
չիկրնալով իրենց օգնել Սատաթիան քաղաքը
առաւ , իր բնակութիւն հոն փոխադրեց , հարուստ
քաղքըցիները ուղածին պէս թալլեց կողոպտեց , ու
1490ին Սեննա մեռաւ :

Ընտանները կայսրն ալ մեռնելով , իր տղան
Սաքսիմիլիանոսը կայսր եղաւ , ու լսածին պէս՝ որ
Սատաթիան մեռած է , շուտ մը զօրք ժողվեց Պա-
նուր գետէն վար եկաւ , Ըստրիա առաւ , ու
Վլոսդէռնայպուռկին մօտերը բանակեցաւ : Ըս
բանիս վրայ Սաճառին սպարապետը (սէրասկէրը)
Սեննայէն դուրս ելաւ , վեննացիները դռները
առին , ու կայսր իմացուցին որ շուտով ելլէ գայ :
Լըրթոր կայսրը Սեննա եկաւ նէ , ամենքը շատ ու-
րախութիւն ու մեծ պատուով զինքը ներս առին ,
ու ասանկով կայսրն ալ իր հայրենի ժառանգութիւն
կորսըւած երկիրները նորէն ստացաւ :

Սաքսիմիլիանոսը 1519ին մեռաւ, որ իր կտակին մէջը ասանկ որոշած էր՝ թէ «ինչպէս որ իր եղբորը տղոց մէկը՝ Վառուրը կամ Ֆէրտինանտոսը, Սպանիայէն կուգայ նէ՝ կառավարութիւնը լսատւորիային ծերակուտին յանձնըվի»: Բայց քանի մը ապստամբներ ասոր դէմ միաբանեցան, ռամիկ ժողովուրդն ալ իրենց դին դարձուցին, ծերակոյտը մէկդի ըրին, ու կառավարութիւնը բռնութիւն իրենք կընէին:

Վառուրը Սպանիայի Թագաւոր ու լսատրիայի մեծ դուքս եղաւ, բայց ետքը Հռոմայու կայսր ընտրվեցաւ, ու լսատրիայի մեծ դքսութիւն իր եղբորը Ֆէրտինանտոսին տրվաւ: Ֆէրտինանտոսը 1522ին լսատրիա եկաւ, Նայշմաթ քաղաքը բնակեցաւ, որ Սեննայէն մէկ օրվան ճամբայ հեռու է, ապստամբ բռնաւորներուն որը մեռցուց, որը քշեց, ու սկսաւ խաղաղութիւն տիրել:

Ֆէրտինանտոսին տագրը Լուտովիկոս Սաճառի Թագաւորը 1526ին տաճկի պատերազմի մէջը փախչելնինի տղմի (չամուրի) մէջ կըմխի (սափականմիջ կըլլայ) ու կըմեռնի, ու արու զաւակ մը չըթողուր: Ֆէրտինանտոսին կինը անոր մեծ քուրը ըլլալով՝ Թագաւորութե իրաւունքը իրեն կիշնար, անոր համար ելաւ Վրէզպուրկ գնաց, որ Սաճառաստանի Թագաւորական քաղաքն է, ու իշխաններուն շատերուն հաւանութիւնը Թագ դրաւ, ու Թագաւորեց: Իշխաններուն մէկ քիչ մասն ալ, որ աս բանիս չէին հաւնած՝ կերթան Թրանզիլ-

վանիայի իշխանը, կամ Սյուլօտան՝ Յովհաննէս Օսմափօլիանը կը թագաւորեցընեն, ու բանը կուգայ պատերազմի: Օսմափօլիանը տեսնելով՝ որ Ֆէրտինանտոս քան զինքը զօրաւոր է, ու ինքը առանձին պիտի չի կրնայ յաղթել, տաճկի բանակը կանցնի, ու սուլթան Սիւլէյմանին տարեկան տուրք կը խոստանայ վճարելու՝ թէ որ իրեն բոլոր Սաճառի վրայ թագաւորելու կօգնէ նէ: Լէւա աս եղաւ առաջին անգամ տաճիկներուն Սեննա գալուն ու պաշարելուն պատճառը:

Սուլթան Սիւլէյմանը աս Օսմափօլիանին առաջարկութիւն ուրախութիւն ընդունեցաւ, 300,000 զօրքով շուտ մը Սաճառաստան եկաւ, կէս մը մատնութիւն՝ կէս մը պահապաններուն վախկոտութեամբը բոլոր բերդերը ու ամուր տեղերը առաւ, ու սկսաւ Սեննա գալ:

Ֆէրտինանտոս ասոր դէմ բանի քալու մինակ 8,000 զօրք ունէր, Սեննա ալ ան ատենը շատ գէշ վիճակի մէջ էր. շրջանակը վեց ոտք լայնութիւն պատ մը՝ չորս ոտք խորունկ փոս (հէնտէկ) մը՝ ու քաղքին դռներուն վրայ մէկ քանի հին պարիսպներ ունէր: Շուտ մը ինչ կրնային շինել նէ շինեցին, պարիսպներուն մօտ եղած տները վըցուցին, հողէ բլուրներ շինեցին, տներուն վրայ փայտէ ծածկերը վերցուցին, ճամբաներուն քարերը քակեցին, կնիկները, տղաքը ու ծերերը քաղքէն փախցուցին, ու քաղքին մէջը առատ ստակ՝ ուտելիք՝ խը-

մելիք՝ զգեստ՝ ու պատերազմի պէտք եղած բաներ պատրաստեցին։ Հանգրվաններուն (վարըշներուն) մէջը ան ատենը մինակ 800 տուն ու շատ ժամեր կային, ամէնուն ալ կրակ տըվին այրեցին՝ որ տաճիկներուն բնակելու տեղ չիմնայ։ Սկըրը ըսված 8,000 զինւորները՝ 12,000 ալ ձեռքերնին զէնք բռնող կտրիճ քաղքեցիներ՝ բոլորը 20,000 հոգի եղան քաղաքը պահպանելու համար։ Ֆէրտինան տոս Սկննա ասոնց հաւատարմութիւնը յանձնելով՝ ինքը գնաց Սկնն քաղաքը, որ Սկննայէն իրեք օրվան ճամբայ հեռու է։

1529ին սեպտեմբերին 26ին Սկննա կը պաշարվի։ Արկորդ օրը նը Ստեփանոսին ժամուն զանգաւատնէն կը տեսնեն՝ որ տաճկի զօրքերը մարտիս բազմութիւն պէս վեց եօթը ժամ երկայնութիւն հինկ վեց ժամ լայնութիւն բոլոր լեռները դաշտերը ծածկած էին. 30,000 վրան (չատըր) ունէին. թագաւորը Սիմէրինկ ըսված կողմը իր մարդիկներովը գեղեցիկ վրաններով բանակած էր, որոնց մէջը իր վրանը բլրակի մը վրայ ոսկիի պէս կը փայլէր, վրան ալ տաճկի Սանճաղը տնկած էր։ Շատ թընդանօթ (թօփ) չունէին, անոր համար շարունակ լաղժ կը փօրէին, ու կրակ տալէն ետեւ քաղքին վրան կը վազէին, բայց բաներնին միշտ դժբաղդ կերթար։ Հինկ հեղ ամէն դիէն ամէն զօրքովը, ու տասնը վեց հեղ ալ մէյմէկ դիէն քաղքին վրան վաղեցին, ամէն անգամին ալ քաղքեցիները զար-

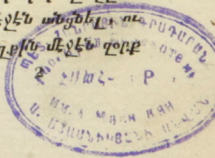
մանալի քաջութիւնը զիրենք դուրս վնասեցին : Ըս-
չալի բանի մէջ քաղքէն 1,500 ու դրսէն 30,000
հոգի մեռան : Սուլթան Սիւլէյմանը տեսաւ՝ որ
բանը յաջող չէ, քաղքին ալ օգնութիւն կու-
գայ կոր, իր բանակին մէջը անթիւ մարդիկներուն
ու անասուններուն կերակուրը կըպակսի կոր, զօրքը
տրտնջել ու մէկզմէկ ջարդել կսկսին կոր, մանաւանդ
ասիացիները, որ աս տեղաց օդին ու սոսանկ ծանր
գործքի սորված չէին, Աննա թողուց, շուտ մը
ետ դարձաւ : Երկրորդ տարին վախճալով Ֆէր-
տինանտոս, որ չըլլայ թէ աս վտանգը ուրիշ ա-
տեն ալ պատահի, ամուր պատերով՝ կարգաւո-
րեալ պատնէշներով ու բերդերով Աննա ամուր-
ցուց :

Ինչ մը ետքը Գերմանիա լուտերական ա-
ղանդը ելաւ, ու շուտ մը Ըստրիա ալ տարած-
վեցաւ : Ֆէրտինանտոս՝ որ ան պտենը Հռոմայի
կայսր ընտրված էր, յառաջ շատ դէմ կեցաւ արգե-
լեց բայց վերջէն քիչ մը աչք գոցեց : Իր յաջորդը
երկրորդ Սաքսիմիլիանոս կայսրը աւելի ազատու-
թիւն տրվաւ, որ իրենց աղանդը կարօղ ըլլան պաշ-
տել : Սատաթիա կայսրը նորէն արգելեց, ասոր
համար Ըստրիա տրտունջ սկսաւ, ու Բոյէմիա
կատարեալ ապստամբութիւն ելաւ : Երկրորդ Ֆէր-
տինանտոս կայսեր ատենը Ըստրիայի լուտերա-
կանները բոյէմիայիները իրենց օգնութեւն կանչե-
ցին, ու 1619ին թուոռնեան Սատաթիա կոմսը

չատ լուտերական զօրքով Լատրիա եկաւ ու Վեն-
նայի մէջ Ֆէրտինանտոս կայսրը պաշարեց, ու
Թնդանօթներով պալատին մէկ կողմը մաղ դար-
ձուց: Բայց կայսրը ներսը ամենւին չիշփոթե-
ցաւ, զինքը ԼՅ ուղորմութեւ յանձնեց ու հաս-
տատ կեցաւ: ()ր մըն ալ Լատրիայի լուտերա-
կան իշխաններէն 16 հոգի զէնքերով պալատին մէկ
առանձին ու փրկիկած կողմէն ներս կրմտնեն, մե-
կէն 'ի մէկ կայսրը իր սենեկին մէջը կը պատեն, ու
կըսկսին պօռալ պօռչտալ, որ իրենց աղանդին Թուլ-
տայ, իրենց ապստամբ իշխանին դէմ պատերազմ
չընէ: Լյնչափ կը յանդգնին՝ որ մէջերնին (Ժօնրա-
տէլ անուանով մէկը կայսեր կուրծքէն կը բռնէ,
ու պօռալով կըսէ. «ինչպէս ես Ֆէրտինանտոս,
պիտի ստորագրեմ, մեր ուղածին պիտի զիջանիս,
Թէ չէ»: Սէյմընալ յանկարծ պալատին հրապա-
րակին մէջէն ձիաւոր զօրքի փողերուն (զուրնանե-
րուն) ձանը կը լսվի: Այսրը հոգի կառնու, իշխան-
ներուն երեսին գոյնը մեռելի գոյն կը դառնայ, ու
փախչող փախչողի կը լլան: Քաղքըցի ուղղա-
փառներուն տրամութիւն թմրած սիրտերը կարթըն-
նան, ամենը՝ ինչպէն համալսարանին ուսանողնե-
րը զէնք կառնեն, ձիաւորներուն հետ մէկ տեղ
լուտերականները կը փախցընեն, կայսրը ու Վեննա
կաղատեն: Լս ձիաւոր զօրքը գրեթէ հրաշքով
քաղքէն ներս մտած էին, ու Թշնամիները քաղաքը
ու քաղքին դռները անանկ զգուշութիւն պահելով

ղիրենք չէին տեսած, որ ասանկ եղած էր: Պու-
գուա՝ կայսեր սպարապետը Վրէմս քաղաքը
լուտերականներու դէմ պատերազմելնինի կայսեր
Վեննայի մէջ պաշարվիլը կը լսէ, ու շուտով Հո-
հենյուլէին ըսված ձիաւորներու գունդը իրենց հա-
ղարապետին Վէնթ Հիլէրին հետ Վեննա կը խրկէ,
որ կայսրը ասանկ մեծ վտանգէ աղատեն: Ետեք
թէ պէտ թշնամւոյն բաղդատութիւն, որուն դէմ կու-
գային կոր՝ շատ քիչվոր էին, բայց յԱճ ապաւի-
նած ձիերովը մէկ տեղ նաւեր կը մտնեն, շուտով
Վեննա կը հասնին: Թշնամիները բոլոր քաղքին
դռները գոց կը պահէին, բայց ասոնք՝ ինչպէս ե-
ղած է մարդ չի գիտեր. ձկնորսի դռնէն գաղտուկ
ներս կը մտնեն, ու աչք բանալու գոցելու չիմնար՝
ձիերնուն վրայ նստած կայծակիպէս կայսեր պալա-
տին մէջը կը հասնին:

Վեննա շատ հին ատեններէն արտօնութիւն մը
ունի, որ զինւորները գնդով մէջէն անցնել կամ
մէջը մտնել չեն կրնար, անցնելու հարկ ալ կը լայ
նէ դրսէն կը պտըտին, միայն պահպանութեւ համար
100 կամ 150 հատ մէկ տեղ կը մտնեն, 24 ժամ՝
պահպանելու տեղերը կը պահպանեն, երկրորդ օրը
ուրիշները կը մտնեն, առաջինները դուրս կելան:
Պէտք ինանտոս երկրորդը աս զինքը աղատող ձիա-
ւորներուն արտօնութիւն կուտայ, որ կարօշ ըլլան
պէտք եղած ատենը քաղքին մէջէն անցնելու ու
իրենց թիւը լեցընելու համար քաղքին մէջէն զօրք

110/ 205-5016

ալ ժողովել : Ըս արտօնութիւն ինչպէս հիմայ
մնացած է : Էւդ մը հանդիպեցաւ մեզի ալ տես-
նել , որ կայսեր պալատին մեծ հրապարակին մէջը
չորս դին սեղաններ դրած էին , սեղաններուն վրայ
ամաններով գինի՝ գրիչ՝ կաղամար՝ թուղթ՝ ու
ստակ , իրենք ուրախութիւն կրխմէին կոր , ու ձեռ-
քերնին լեցուն գաւաթներով բազմութե մէջը կը-
պըտըտէին կոր , երբոր երկայն կտրիճներ կըտեսնէին
կոր նէ՝ կըսէին . „եկուր մեր պատւաւոր ընկերու-
„ թիւնը՝ խմէ սա գինին , մեր ուրախութե ու ար-
„ տօնութե մասնակից եղի՛ր : “ Ուղղը կառնուր
կրխմէր կոր , անմիջապէս անունը կըգրէին կոր ,
ձեռքն ալ 25 արծաթ ֆիօրին կուտային կոր :
Պինին հատածինպէս՝ կայսեր գինետունը բաց էր ,
նորէն կըհանէին կոր : Ըսոնք բոլոր ընտիր հսկայ
մարդիկ են , ու կուրծքերնուն վրայ կէս զրահ (զըրխ)
կըկրեն , ձիերնին ալ իրենց յարմար բարձր ու լե-
ցուն ձիեր են :

Երկրորդ տարին երբոր Պուգուա սպարապե-
տը Բրակայ քաղքին առջեւ լուտերականներուն
չարաչար կըյաղթէ , ու իրենց բոլոր զօրութիւն
կըկտարէ նէ , Պէրտինանտոսը Սեննա իրենց ազա-
տութիւնները կըվերցընէ , աղանդնին ալ կարգելու ,
ուղղափառ հաւատքը կըզօրացընէ , ու ալ աղէկ
պայծառացընելու համար 1622ին մեծ համալսա-
րանը ճէզուլթներուն կըյանձնէ , որ բոլոր վար-
պետները իրենցմէ ղնեն :

Ըստ ճիշտ Լեօբոլտոս կայսրը 1670ին բոլոր հրէաները Սիննայէն քշեց, իրենց մեծ պատիժ սպառնալով՝ որ մէյմալ չիդառնան: Ըսոր համար ինչպան ան ատենը Լեօբոլտոս (հրէաներու քաղաք) ըսված հանգրվանը, անկէ ետքը Լեօբոլտով (Լեօբոլտոսի քաղաք) անւանվեցաւ: Հիմա բոլոր Սիննայի մէջ քիչ հրէաներ կը գտնուէին, որոնց երեւելիները զանազան ատեն հրաման առած են, ու մեծ տուրք կը վճարեն քաղաքը բնակելու համար: Իսկ մնացածները կամ աղքատները պէտք է, որ գիշերները քաղքէն դուրս ելլան, դուրսը պառկին:

Ինը տարի ետքը Սիննա սաստիկ ժանտախտ մը եղաւ, 122,849 մարդ մեռաւ:

Ըն ատենները Թէքէլի մականունով մաճառ կոմս մը՝ մաճառները կայսեր դէմ ապստամբեցուց, ու տաճկին շատ ստակ խոստանալով օգնութի ինդրեց: Լեօբոլտոս կայսրը շատ աշխատեցաւ աս վտանգէն աղատելու համար, բայց անօգուտ: Իսկ լով որ Ստամպուլ պատերազմի մեծ պատրաստութի կայ, ինքն ալ պատրաստութե ետեւէ եղաւ, ու Սիննան ամրացուց: Վարա Սուստաֆա եպարքոսը 1683ին գարնան՝ 270,000 հոգիով Սաճառաստան եկաւ, ու երեսը Ըստրիա դարձուց. յուլիսին մէկին թաթարները Ըստրիայի սահմանը հասան: Հուլիսին ութին կայսրը Լինց փախաւ, ու երբոր Թաթարները հոն ալ հասան նէ, Ղասսովիա

գնաց. 60,000 վեննացի ալ կայսեր ետեէն գացին: Կայսրը քաղքին պաշտպանութեան համար 13,000 ընտիր զօրք թողուցած էր, վրանին ալ Ուլտիկէր Շթարէմպէրկ անունով կոմս մը սպարապետ ըրած էր, աս կոմսը 7,000 հոգի ալ ձեռքերնին զէնք բռնօղ վեննացիներէն ընտրեց, ու ամէնը մէկտեղ անանկ ահեղ բանակի մը դէմ 20,000 հոգի եղան: Յուլիսի 13ին տաճկի յառաջապահ զօրքերը հասան Վինէրպէրկ ըսված լեռան վրայ, որ քաղքէն կէս ժամ հեռու է. տեսած գեղերնին ու շէնքերնին այրեցին, անանկ որ չորս դիէն ծուխերը ամպի պէս վեր սկսան ելլել: Երկրորդ օրը քաղաքը պաշարեցին, ու աս պաշարութիւն ինչվան սեպտեմբերին 12ը տեւեց: Ըսանգամ առաջինէն շատ աւելի թնթանութներ բերած էին, սնդագար կրնետէին, քաղքին վրայ շատ կրակով լեցուցած կամ տաքցուցած գնտակներ կըձգէին. շարունակ լաղըմ ալ կըփորէին, վառօդով պարիսպները ու պատերը կըփրլցընէին, ու փրլած տեղերէն առիւծիպէս ներս կըվազէին: Վաղքին մէջիններն ալ քաղաքը շատ կտրճութիւն կըպաշտպանէին, ու անպատմելի քաջութիւն զիրենք դուրս կըվռնտէին:

Շթարէմպէրկը հաւատարիմ զինուորներուն ու քաղքըցիներուն պարգևներ մեծութիւններ կուտար, ու զիրենք հօր պէս կըսիրէր, անհաւատարիմները ու բերնէն քիչ մը տրտունջ հանօղները կըպատժէր. Զեղ մը իմացաւ՝ որ 10 ու 15 տար-

ւան երկու տղաք տաճկին լրտեսութիւն ըրած էին, օրինակի համար շուտ մը գլուխներն կտրել տրլաւ: Շատ լրտեսներ կըխըրկէր, դուրսը ինչ որ կըլլարնէ կիմանար: Ըսոնց մէկը Ֆռանչիսկոս Վոլշիցքի անունով լեհցի մըն էր, որ աղէկ տաճկերէն գիտնալով հեղ մը գնաց տաճկի զգեստով բոլոր տաճկի բանակը պտըտեցաւ, ամէն բանը իմացաւ, անկից գնաց Լօթրինկային մեծ դուքսին (որ դուրսը եղած կայսերական զօրքերուն սպարապետն էր, ու քաղաքը աղտոտելու կուգար կոր,) քաղքին մեծ նեղութեան ու վտանգի մէջ իյնալը պատմեց, ու 17 օրւան մէջը սպարապետէն մէկ մխիթարական թղթով մը Սեննա դարձաւ: Ըս թղթին մէջը գրած էր. „Իմ ամէն „մտածմունքս քաղքին ու ասանկ կտրիճ զօրքիս „վրան է, ասանկ ամուր բերդ մը թշնամիներուն „թող չհարվիր, որ իրենց ուղածինպէս նեղեն: „Փրէզպուրկ առինք: Թէքէլին երկու անգամ „զարկինք: Սաքսօնիայէ՝ Ֆռանկօնիայէ՝ ու Պա „վիէրայէ օգնութեւ համար զօրքերը գետիպէս կը „վազեն կոր: ()գոստոսի վերջերքը Լէհին թա „գուորին կըսպասեմ, եկածին պէս ձեր ազատու „թեան հօգ կըտանիմ“:

Սեպտեմբերին Եօթին հազիւ մէկ տեղ ժող վեցան թուըն (Սեննայէն ութը ժամ հեռու) Լօթրինկային մեծ դուքսը 27,000 կայսերական զօրքով, Պավիէրային իշխանը 11,000ով, Լէհին

Թագաւորը Յովհաննէս Սօպիէսքին 26,000ով՝ Սաքսօնիային իշխանը 20,000ով՝ բոլորը մէկ տեղ 84,000 հոգի, ու սկսան դէպ 'ի Վալէնպէրկ առաջ գալ: Վաղքին մէջիներուն ըրած քաջութիւնները մարդկային զօրութեան դուրս բան մը կերեւնար: Ընամիները պարիսպներուն մեծ մասը փլուցած՝ ու մէկ կողմն ալ երկու թուղ տնկած էին, նորէն մէկդի առին, ու զիրենք ինչպէս բանակնին վնասեցին: Ընամիները սեպտեմբերին վեցին եօթին ութին պալատին քովի պարիսպներն ալ վառօդով վար առին, ու առաջիկաներէն աւելի կրկին բազմութիւն առիւծիպէս ներս վազեցին, ու անանկ եղաւ՝ որ քաղքիները շատ հոգնեցան, յուսահատեցան զէնքերնին ձգելու, ու քաղքը տալու մտածել սկսան. մէյ մընալ Վալէնպէրկ լեռան ետեւէն փամփուլտներուն (ֆիշէնկներուն) վեր ելլելը տեսան ու իմացան՝ որ օգնութիւն մօտ է, նորէն սիրտ առին, ու իրենք զիրենք բռնեցին:

Սեպտեմբերի 11ին իրիկունը սկսան քրիստոնեաներուն առաջապահ զօրքերը Վալէնպէրկին ու Լէօբօլտիպէրկին վրայէն երևնալ. քիչ մընալ մթնցածինպէս աս երկու լեռանց վրայէն իրեք թնդանօթ արձակեցին, ու քաղքէն երևնալու տեղերը կրակներ վառեցին, որ քաղքըցիները իրենց մօտ ըլլալնին իմանան, ու մխիթարվին: Հոգինին ապաստանած ու մահուան դուռը հասած քաջ զինւորներուն ու քաղքըցիներուն ցնծութիւն անպատ-

մելի եղաւ: Շատերը թշնամիներուն գնտակները բանի տեղ չի գնելով՝ տեսնելու համար տներուն ու զանգակատներուն վրայ կելլային, ուրիշները դուրս ելանք՝ թշնամին զարնենք ըսելով զէնքերնին առած հրապարակները կը վազէին, ուրիշները ժամերը կերթային, ուրախական ձայնիւ Այ ողորմութե՛ր շնորհակալ ըլլալով կուլային. ու բարեկամ ու թշնամի մէկզմէկ գրկած՝ սրտերնուն տըրտմութիւն մէկէն 'ի մէկ յուրախութի դառնալով լալէն 'ի զատ բան չէին կրնար ընել:

Սեպտեմբերին 12ին առտըւանց կանուխ քափուչին մը Վէօբուլտիպէրկ պատարագ կրնէ. բոլոր զօրքը պատարագ կը տեսնեն. աւլըմնցածին պէս օրհնութի կառնուն, ու պատերազմի հրաման կելլայ: Վրիստոնեաները վերէն, ու թշնամիները վարէն քաջութիւն կը պատերազմին, բայց կէսօրւան մօտ վարիներուն բանը կը սկսի գէշ երթալ, քրիստոնեաները առջնին եկած գեղերը՝ տները՝ պզտիկ լեռները կառնեն, իրիկւան գէմ Աննային առջը կուգան: Եպարքոսը զօրքը կառնու ետ կերթայ, ու բանակէն 'ի զատ բան մը չի թողուր: Վրիստոնէից զօրքը ան գիշեր պատրաստ կենալու համար Աննային առջը թշնամիներուն բանակին մէջը կը պառկին: Երկրորդ օրը առտըւանց Շթարէմ պէրկը իր հազարապետներովը ու հարիւրապետներովը բանակը կուգայ՝ Վէհին թագաւորը ու բոլոր իշխանները կը բարևէ, թագաւորը զինքը եղծօր պէս

զրկելէն համբուրելէն ետքը, ձեռքէն կըբռնէ՝ բո-
լոր բանակը կըպտըտցընէ. ու աւարները կըցըցնէ :
Սերջը թագաւորը՝ քովէն Շ թարէմպէրկը՝ ուրիշ
իշխանները ու սպարապետները մեծ ուրախութիւն
քաղաք կըմտնեն. յառաջ Այ շնորհակալ ըլլալու
համար օգոստինեան կրօնաւորներուն ժամը կեր-
թան, Օգոստինեան Գոթթեմիէն, երգը թագաւորը
ինքը կսկսի. անկէ Շ թարէմպէրկին պալատը կեր-
թան, կէս օրւան կերակուրը հոն կուտեն :

Ամսոյն 14ին կայսրը կուգայ, բանակը կեր-
թայ, թագաւորը ու իշխանները մէկիկ մէկիկ կը-
գրկէ, իրենց շնորհակալ կըլլայ : Երկու օրէն ետքը
դարձեալ Սինց կերթայ. որ կարօղ ըլլան պալա-
տին ծակ ծակ եղած պատերը նորոգել, ու մեռել-
ները թաղել :

Եւայց իր ճամբորդութիւն յառաջ լաւ մը կը-
վարձատրէ զանոնք, որ իր տանը՝ կայսրութենը ու
բոլոր քրիստոնէութեն ազատութենը վրայ իրենց
կեանքերնին դրած, ու ինչպէս վերջը հաւատարիմ
մնացած էին : Շ թարէմպէրկին ալ 200,000 արծաթ
Փիօրինի արժողութիւն մատնի մը կըպարգևէ, զինքը
Սառչալ (մեծ սպարապետ) ու եպարքոս կընէ, ու
հրաման կուտայ որ ասանկ մեծ քաջութե մշտըն-
ջենաւոր յիշատակի համար իր կնիքին մէջը ուր
Ստեփանոսին զանգակատունը փորել տայ : Եւստ-
րիային իշխաններն ալ իրեն շատ պարգևներ տա-
լէն ի զատ՝ քաղքըցիներուն հետ մէկ տեղ իրեն

Վիտին հանգրվանը եղած մեծ տանը թէ կայսրական ու թէ քաղաքական ամէն տուրքերը վրանին կառնեն, ու զինքը ամէն տուրքերէն ազատ կրնեն, որ ինչպէս հիմայ անանկ է՝ ու իր ժառանգը բան չիվճարեր:

1688ին, յունիսի 5ին հոգեգալստեան գիշերը սկսան Վեննա քաղքին ճամբաները կանթեղներ վառել, լուսաւորել՝ անցնող դարձօղներու ապահովութեւնը համար:

1701ին սկսան Վեննա կածէթթա տպել:

1704ին Վուանչիսկոս Րաքօշի Թրանսիլվանիային դուքսը մաճառները նորէն ապստամբեցուց, ու իրենց գլուխ եղաւ: Իր մարդիկները ինչպէս Վեննային մօտերը կըխրկէր, ու Վեննային հանգրվանները այրելու կըսպառնար, անոր համար հանգրվաններուն բոլոր շրջանակը պատեցին պարսպով, որ Լեւա կըսվի, առջևը փոսեր (հէնտէկներ) փորեցին, ու ասանկով աս մեծ վտանգէն ազատեցան:

Ընտարին Վուանսըզի դէմ Վպանիայի յաջորդութե կռիւը ելաւ, ու շատ երկան ժամանակ տեւելով ստակը պակսեցաւ, անոր համար թուղթ ստակ մը հանեցին, որ Պանիօ յէլէլէլ կըսվէր:

1705ին մայիսի 5ին առաջին Էքօբոլտոս կայսրը մեռաւ, իր Յովսէփ եղբայրը իր տեղը անցաւ, ու առաջին Յովսէփ կայսր անւանվեցաւ. անմիջապէս իր եղբօրը շատոնցմէ միտքը դրած ազատական արհեստներուն ուսումնարանը շինեց, ու դեկ-

տեմբերին 18ին մեծ հանդիսութիւն բանալ տրվաւ :
Յովսէփ կայսրը յաջորդութե պատերազմը բոլոր
ուժով շարունակեց, բայց 1711ին ապրիլի 17ին
ինքն ալ մեռաւ : Իր կառուոս եղբայրը Սպանիայէն
եկաւ . հոկտեմբերի 12ին Ֆրանկֆորթ քաղաքը
Հռոմայու կայսր ընտրվեցաւ, վեցերորդ կառուոս
կայսր անւանվեցաւ, ու 1712ին յունվարի 26ին
Սեննա եկաւ :

1713ին Սեննա նորէն ժանտախտ ինկաւ,
8644 հոգի մեռցուց : Լւստրիա աս ետքի ժանտախ-
տը եղաւ, որ գրեթէ տասը տարին հեղ մը կըլար,
վնդի պատճառները չի գիտնալով չէին զգուշանար :

1718ին ինճիլիս- ըսված ճարտարագործ զին-
ւորներու ուսումնարանը հաստատեց, որուն վրայ
իր տեղը պիտի խօսինք :

1722ին տասնվերեքերորդ Լյննովկենտիոս փափը
Սեննային եպիսկոպոսարանը արքեպիսկոպոսարան
ըրաւ, ու եպիսկոպոսը երկրորդ տարին մեծ հանդի-
սութիւն արքեպիսկոպոսութե պատիւը ունշանը առաւ :

1740ին հոկտեմբերին 20ին վեցերորդ կա-
ռուոս կայսրը մեռաւ, որ Հապսպուրկի ցեղին վեր-
ջին արու զաւակն էր : Ընմիջապէս իր մեծ աղ-
ջկը Սարիամ թերեղիա, որ Ֆրանչիսկոս Լօթ-
րինկայի մեծ դուքսին հետ կարգըված էր, իր տե-
ղը անցաւ : Սեպտեմբերի 22ին Լւստրիայի իշխան-
ները մեծ հանդիսութիւնը, ու զինքը իրենց կայս-
րը կամ կայսրուհին ճանչցան :

Կառույտս վեցերորդը մեռնելէն առաջ աս բա-
նիս դէմ կեցողներու դէմ պատերազմ ըրած, ի-
րենց յաղթած, ու հաստատած էր, որ իր մահվա-
նէն ետեւ իր աղջիկը Սարիամ (Թերեզիան կարօղ
ըլլայ իր տեղը Լստրիայի տէրութեւ յաջորդել, ու
Լստրիայի տէրութիւններուն մեծ մասը ընդունած
էր աս բանս: Բայց ինքը մեռնելէն ետքը շատերը
խօսքերնին վրայ չի կենալով՝ սկսան Լստրիայի շատ
գաւառներուն վրայ պահանջմունքներ ունենալ: Եւ
սոնց մէջը գլխաւորը Ֆռանսըզն էր, որ աս առթով
շատոնց բաղձացածը ուզեց յառաջ տանիլ, Լստ-
րիայի զօրութիւնը կոտորել՝ իշխանութիւնը պրզ-
տիկցընել, անոր համար Պալիէրայի իշխանը Սա-
րիամ (Թերեզիային դէմ պատերազմի գրգռեց,
ինքն ալ անոր օգնեց:

1741ին Ֆռանսըզի ու Պալիէրայի զօրքերը
վերի Լստրիա մտան, Լինց քաղաքը առին, Սեն-
նա ալ ճամբայ ընել ուզեցին: Սեննացիները քա-
ղաքը աղէկ մը ամրացուցին, որ թշնամիները կարօղ
չըլլան մերձենալ, պարիսպները նորոգեցին, զինա-
րանները զէնքերով լեցուցին, ներսը շատ կերա-
կուր կրեցին, ու սկսան իրենք իրենց կամքով գունդ
գունդ երթալ զինուոր գրովիլ: Կայսերական տանը
կէսը Վրէզպուրկի պնաց, կէսն ալ Կրաց: Բայց
վտանգը շուտով անցաւ. վնդի թշնամիներուն զօր-
քերը ճամբան փոխեցին, Բոյեմիա գացին, կայսե-
րական տունն ալ դարձեալ Սեննա եկաւ: Ետեւէն

մաճառները բոլոր ոտք ելան, գացին կայսերական ուրիշ զօրքերու հետ թշնամիները զարկին փախցուցին. ու Սարիամ թերեզիան թէ բոլոր Մատրիայի տէրութիւնը ու թէ Հռոմայի կայսրութիւնը ժառանգեց:

1746ին Սարիամ թերեզիան ազնւականներու տղոց աղէկ կրթութեանը համար ուսումնարան մը դրաւ, որուն իր անունը տրվաւ, որ թերեզիան ուսումնարան կրտսի, ու ինչպէս հիմայ կեցած է:

1754ին Սեննայի հիմակվան համալսարանը շինել տրվաւ, ու Կերհարդ Սմիլէրան անունով իմաստուն մարդու մը ձեռքով ալ գեղեցիկ կարգեր կանոններ դրաւ:

1769ին կենդանիներուն բժշկութեան դասատուներ ու հիւանդանոցը դրվեցաւ: 1770ին վաճառականութիւն ուսումնարանը դրվեցաւ: 1771ին գերմաներէն լեզուի դպրատունները կարգաւորվեցան, ինչպէս որ հիմայ են: Ըն տարին քաղբին ու հանգրվաններուն մէջի ծառնոցը՝ որ Վալտեր կրտսի, ու յառաջ ջրոտ տղմոտ խորթութեան տեղ մըն էր՝ լեցուցին շտկեցին, ոտքով քալելու զատ ու կոքերով երթալու զատ ճամբաներ շինեցին, կանաչ խոտ ցանեցին, կարգ կարգ ծառեր տնկեցին, որ զըւարձալի զբօսանքի մը տեղ եղաւ: 1772ին պղտիկ փօստան ելաւ, որ քաղբի ու հանգրվաններու մէջ մէկին թուղթը մէկալին կրտանի:

1775ին Աւարթէն ըսլած պարտէզը շինվեցաւ, որ ժողովուրդին զբօսանքի տեղ եղաւ :

Աւրիամ Թերեզիան առաջ իր երկանը Պաան չիսկոս առաջինին հետ, ան մեռնելէն ետքը ատեն մը մինակ՝ ու ետքը իր մեծ տղուն Յովսէփին հետ՝ ամէնը մէկ տեղ 40 տարի սքանչելի կառավարութեամբ, իր բարեպաշտութիւն ժողովրդեան բարի օրինակ ըլլալով, ու մեծ մեծ բարիքներ ընելով՝ կայսրութիւնն ետքը, 1781ին Նոյեմբերի 29ին վախճանեցաւ, ու իր մեծ տղան Յովսէփ երկրորդը իր տեղը անցաւ :

Յովսէփ կայսրը 1782ին շատ կրօնաւորաց ու կուսանաց կարգերը վերցուց, ու վանքերնին կէս մը տէրութեւն հարկաւոր բաներու առաւ, ու կէս մըն ալ ծախեց : Նոյն տարին Պիոս վեցերորդ սրբազան փափը կորոշէ Սեննա գալ, ու կայսեր սկսած եկեղեցական կարգադրութիւններու վրայ իրեն հետ բերան՝ ի բերան խօսիլ, ինչպէս որ Նոյն փափը իր դրին մէջը կրճանուցանէր, որով իր Սեննա գալն ալ կայսեր կիմացընէր : Կայսրը աս բանս լսածին պէս շատ կուրախանայ : Սրբազան փափը քիչ մարդիկներով Հռոմայէն կելլայ, ու մարտի 22ին կէսօրէն ետքը ողջութեամբ Սեննա կը հասնի : Կայսրը որ շատ հեռու տեղ գիմացը գացած էր, մեծ պատուով զինքը կընդունի, ու իր պալատին մէջը պատրաստըւած բնակարանը կը տանի : Աւագ շաբթուան մէջը սրբազան փափը ժամերը ու ժամերու մէջ շի-

նաճ Վրացի գերեզմանները կը պտըտի, ու զատկին օրը
 քը Ստեփանոս փառաւոր ձայնաւոր պատարագ կը
 նէ: Լստքը Հօֆ ըսված մեծ հրապարակը ժողված
 մարդիկներուն ճէզուի թի ժամին դրան վրայի պատշ-
 գամբէն (չահնիշիրէն) օրհնութի կուտայ: Ամէն
 օր ալ պալատին մեծ հրապարակը իր բնակարանին
 պատշգամբին առջևը անթիւ բազմութիւն կը ժող-
 վէր՝ շատը հեռու քաղաքներէն եկած, սրբազանն
 ալ կեկէր փափական օրհնութիւն կուտար: Այս-
 րը շատ անգամ փափին կը նկերանար՝ կը տանէր
 Աննային տեսնելու արժանի շէնքերը՝ զըքատուն-
 ները՝ պատկերներու ու կենդանիներու թանգարան-
 ները՝ երևելի ուսումնարանները՝ զինատունները՝
 մեծ գործատունները, ու պալատին գանձերը մէկիկ
 մէկիկ կը ցըցնէր: Այսպէս սրբազանը հաւատքի
 բաներու մէջ կայսրը շատ լուսաւորելէն ու եկեղե-
 ցիին շատ օգուտ ընելէն ետքը, ապրիլին 22ին
 Աննան թողուց, ու ճամբայ ելաւ Հոմ երթա-
 լու: Այսօրը մեծ պատուով մինչև Էնպոուն պար-
 տէզը իրեն ընկերացաւ, հոն տեղը իրարմէ զատ-
 վեցան:

Այն տարին ապրիլի մէջը ժամերու մէջ մե-
 ուել թաղելը արգելվեցաւ, որ քաղքին մէջ քէշ
 հոտ չելայ: Վաղքէն դուրս գերեզմանի տեղեր
 որոշեցին, որ հոն թաղեն:

Հառաջ բոլոր քաղաքը ու հանդրմանները
 մինակ իրեք ժողովը դապետ կային. 1783ին Յովսէփ

կայսրը վեց ժողովրդապետ քաղաքը՝ ու տասնըվեց
Հանգրվանները աւելցուց։ Վմանապէս գեղերն ալ
ժամերը մեկզմէկէ շատ հեռու ըլլալով՝ գեղացիները
ինչպէս երեք ժամ հեռու պիտի երթային պատա-
րագ տեսնելու համար, ձմեռը շատ նեղութիւն կը-
քաշէին, մանաւանդ հոգեւոր հիւանդներու քահա-
նայ հասցընելու համար. կայսրը գեղերը մեկզմէկէ
կէս ժամ՝ իրեք քառորդ հեռու ժամեր շինեց, ու
ժողովրդապետներ դրաւ։ Քաղքին մեծ հիւանդա-
նոցը շինեց. նաև քահանայացու երիտասարդնե-
րու համար ալ ընդհանուր տեղ մը որոշեց, որ հոն
տեղը կրթութիւն. աս տեղըս Խճճճճ կըսվի։

Հառաջ կայսեր պալատը զատ՝ քաղաքը
զատ՝ համալսարանը զատ՝ եպիսկոպոսարանը զատ
դատաւոր ու դատաստան ունէին, կայսրը բոլորն ալ
վերցուց, ու ամենուն տեղը երկու դատաստան
գրաւ, մէկը արհեստներու ու եկեղեցականնե-
րու համար, որ Լանդշտադ կըսվի, ու մէկը
հասարակ ժողովրդեան համար, որ Սթադտհաուս
կըսվի։

Հովսէփ կայսրը ան տարին լուտերական ու
կալվինական հերետիկոսներուն հրաման տրվաւ,
որ կարօղ ըլլան քաղքի մէջ մէյմէկ աղօթարան շի-
նել։ Ըս բանս քաղքըցիներուն լաւ չերեցաւ,
բայց լուտերական կալվինական տէրութիւններու մէջ
բնակող ուղղափառները շատ ուրախացուց. վեզի-
ան տէրութիւնները աս բանիս վրայ անմիջապէս իրենց

դէմ հայածանքը դադրեցընելէն ետքը, իրենց ժամեր շինելու ալ հրաման տրվին :

1784ին յունիսի 30ին կայսրը իր եղբօրը տղան Ֆռանչիսկոսը (որ հիմակաւն կայսրն է՝) (Ժոսեփա-նայէն բերել տրվաւ, ու գրեթէ միշտ իր քովը կը պահէր, վնդի ինքը զաւակ չունէր, ու իր տեղը իր եղբայրը անոր տեղն ալ Ֆռանչիսկոսը պիտի անցնէր: Ընոր համար զաւկին պէս կըսիրէր ու վրան կը դողար, չէր ուզեր՝ որ քովէն զատվի, հապա կը ջանար որ կայսրութեն բաներու մէջ աղէկ վարժէ զինքը:

1785ին ճիւղիկայ ըսված բժշկութեն ու վիրաբուժութեն ուսումնարանը շինեց:

1788ին յունվարի 8ին տաճկի դէմ պատերազմ բացվեցաւ. առաջ դժբաղդ գնաց, բայց ետքէն յաջող եղաւ: Պէլկրաթ առին. անոր համար հոկտեմբերին 14ին նը Ստեփանոս Օրէդ Լճ գովաւանէմ երգեցին, ու իրիկունը քաղքըցիները իրենք իրենցմէ քաղաքը լուսաւորեցին:

1790ին փետրվարի 17ին Ֆռանչիսկոսին կինը աղջիկ մը կը ծնանի, շատ դժար կը լլայ, ու կը մեռնի: Տօլսէփ կայսրն ալ ան օրերը ծանր հիւանդ ըլլալով, գիտէին՝ որ կայսրը Ֆռանչիսկոսը ու իր կինը չափէ դուրս կըսիրէ, անոր համար կնոջ մահը շատ կը ջանային իրմէն պահելու. բայց կայսրը շէշն կոցէն իմացաւ, շատ սլլայլեցաւ, ու փետրվարին 20ին ինքնալ մեռաւ:

Հովսէփ կայսեր եղբայրը Ռոսքանայի դքսու-
թիւնը իր երկրորդ տղուն՝ Ֆէրտինանտոսին տը-
վաւ, ու ինքը մարտի 12ին Վեննա եկաւ՝ եղբորը
տեղը անցաւ, ու մայիսի մէջ բոլոր տունը տղաքը
բերել տըվաւ: () գոստոսի 15ին Վալուի թա-
գաւորը ու թագուհին իրենց երկու մեծ աղջիկնե-
րովը Վեննա եկան, ու 19ին Ֆռանչիսկոս հիմակ-
ւան կայսրը ու իր Ֆէրտինանտոս եղբայրը Ռոսքա-
նայի դուքսը երկուքին հետ կարգըվեցան: Լէօթու-
տոսը անմիջապէս Ֆռանչիֆօրթ գնաց, Հռոմայի
կայսր ընտրվեցաւ, ու Լէօթուտոս երկրորդ ըսվեցաւ:

1792ին մարտի 1ին կայսրը, ու մայիսի 15ին
կայսրուհին մեռան: Ֆռանչիսկոսը իր հօրը տեղը
անցաւ, յուլիսի 4ին Հռոմայի կայսր ընտրվեցաւ,
ու Ֆռանչիսկոս երկրորդ ըսվեցաւ: Ըն տարին
Ֆռանսերդի ապստամբութե կռիւը ելաւ, կայսրը
տեսնելով, որ ժողովուրդը տաճկի պատերազմին
պատճառով շատ տուրքերով ծանրացած է, իրենց
գլխավոր նորէն տուրք ձգել չուզեց, իր անձնական
ստըկէն այնչափ ստակ դրաւ՝ որ կարող ըլլայ երկու
տարի պատերազմ ընել: Վեննացիները երբոր իրենց
վրայ կայսեր ասանկ հայրական գութը տեսան նէ,
սրտերնին անանկ շարժեցաւ՝ որ ամէնը՝ աղնըւա-
կանէ ինչպիսի ուամիկը կայսեր օգնութե համար ի-
րենց կամքովը ստակ տըվին, ոսկիէ արծըթէ աւե-
լորդ ամանները փողերանոցը (թարափխանէն) տա-
րին, որ ստակ կոխվի, պատերազմի օգնութի ըլլայ:

Կայսրն ալ իրենց սիրուն դէմ նոր սէր ցցընելու
 համար 1793ին ապրիլի 7ին կէսօրը քաղքըցի հա-
 րիւրապետներուն դունդը ու իրենց հաղարապետ-
 ները իր պալատը կանչեց, որ իրենց ու բոլոր քաղ-
 քին շնորհակալ ըլլայ, ու իր մեծ ժէրը ցցընե-
 լու համար իր ձեռքը իրենց արծըթէ սկաւառակ
 (քեսսէ) մը տըվաւ, որուն վրայ իր պատկերը փո-
 րած էր, ու տակն ալ գրած էր. «Բոլոր վննացի-
 » ներուն իրենց իշխանին ու հայրենեացը վրայ մաս-
 » նաւոր սիրուն յաւիտենական յիշատակին համար,
 » ու իր փոխադարձ սէրը ու իր երախտագիտութիւնը
 » ցցընելու համար՝ Ֆրանչիսկոս Լըկրորդը իր սի-
 » րելի քաղքըցիներուն կընծայէ. 1793: Ետքը
 աս սկաւառակը մեծ հանդէսով քաղքըցիներուն զի-
 նատունը տարին, որ ինչպան հիմայ հոն կը պահ-
 վի: Կայսրը պատերազմի օգնութեան համար ա-
 սանկ ազատ տուրքեր բոլոր կայսերական քաղաք-
 ները՝ բայց ալ աւելի Վիեննա ասկէ ետքը շատ հեղ-
 ըրաւ, որպէսզի Պօնաբարթէին դէմ պատերազմ
 ըլլայ, որ բոլոր Լըրոպան տակնուվրայ ընել կըս-
 պանար կոր:

1797ին՝ գարունքին՝ Պօնաբարթէ ֆրանսըզի
 սպարապետը Խտալիային վերի կողմը առաւ, ու
 Վառինթիայի կողմէն եկաւ ինչպան Խտրիա, որ
 Լատրիայի հետ սահմանակից է: Կայսեր եղբայրը
 Կառլոս մեծ դուքսը շատ զօրքով Պօնաբարթէին
 ետեի գին անցաւ. աջ ու ձախ կողմը ամուր տե-

զերը մեծ գունդեր իրկեց, իրեք կողմէն աղէկ մը պաշարեց զինքը. Ս եննա ալ գրեց՝ որ հայրենիքը սիրողները ոտք ելան, զինքը ան դիէն իրենք պաշարեն: Ս եննա ու բոլոր շրջանակի գեղերը շուտ մը ոտք ելան. որոնք որ զէնք բռնել կրնային նէ կամաւ և ուրախութեամբ զինուոր գրվեցան, քաղքին չորս դին պատնէշներ շինեցին, ներսը շատ կերակուր կրեցին, ու աղէկ մը պատրաստըվեցան: Եպրիլի 17ին զատկին երկրորդ օրը առտըւանց կանուխ ամէնն ալ քաղքին ու հանգրվաններուն մէջը Վալասի ըսված ծառնոցը ժողվեցան, վրանի մը տակ պատարագ եղաւ, ամէնը պատարագ տեսան, մեծերը հոն տեղը կայսեր առջևը հաւատարմութեան երդում ըրին. կայսրը Ս կրթէնպէրկին Վերտինանտոս դուքսը իրենց վրայ սպարապետ դրաւ, ու ամէնը մէկ տեղ 80,000ի չափ հոգի ուրախութեամբ հարսնիք երթալու պէս քաղքէն դուրս ելան՝ Պօնապարթէին առջևը կտրեցին: Պօնաբարթէն աս բանս ալ լսեց նէ՝ խաղաղութի խնդրեց, Ս էնէտիկ՝ որ կայսեր թշնամի էր, կայսեր տալ խոստացաւ, և ուրիշ շատ մեծ խոստմունքներ ըրաւ: Եպրիլի 18ին խաղաղութիը եղաւ, իրենն ետ դառնալու ճամբայ տրվեցաւ: Եռաջին խոստումը անմիջապէս կատարեց, մէկալնոնց ալ որը կատարեց, որը ստեց: Վաղբըցիները մայիսի 3ին մեծ հանդէսով քաղաք մտան. քանի մը շարաթ ետքը կայսրը իրենց ամէնուն մէջմէկ արծըթէ մեծ դա-

հեկան պարգևեց, որ աս բանիս յիշատակի համար մասնաւոր տպւած էին :

Ինչպէս աս ատենները Մատթիա մեծ դքսու թիւն մըն էր, անոր համար իր իշխանները կայսր չընտրելու՝ Մատթիայի Բէժ Կոչա, ու ընտրվելէն ետքը Հոռոմայի Կայսր, Մատթիայի Բէժ Կոչա, և այլն, կրսվէին : Կայսրը 1804ին զգոստոսի 11ին իր ցեղին ծերագոյն մեծ դքսերը՝ կայսրութեան առաջին պաշտօնատէրները՝ ու մեծ խորհրդականները ժողվեց, ու ամէնուն հաւանութիւնը Մատթիայի կայսր եղաւ : Եւ իսկ շուտ մը ամէն գաւառներուն ու դրսի տէրութիւններուն ծանուցվեցաւ, ու քիչ ատենվան մէջ ամէն մէկ գաւառները զատ զատ մարդիկ խրկեցին կայսեր աս նոր պատիւը շնորհաւորելու համար : Վաճառապէս բոլոր Լաւրոպայի տէրութիւնները աս բանը ընդունեցան, ու մասնաւոր դեսպաններով (էլչիներով) շնորհաւորեցին : Աննա աս բանիս համար շատ ուրախութիւններ եղան, ու անոր յիշատակին համար նոր ստակ տպվեցաւ, ու կայսրը Հոռոմայի ու Մատթիայի կայսր եղաւ :

1805ին նորէն Ֆրանսիայի Գեմ պատերազմ բացվեցաւ, ու սկսած չըսկսած սպարապետին մէկը անհաւատարմութեամբ Պալիէրայի մօտ իր բոլոր զօրքը թշնամիներուն կըմատնէ, ան կողմը կը բացվի կըպարպրվի, Պոնաբարթէն կըսկսի բոլոր շօրքովը Աննա գալ : Կայսրը Սոլալիա էր՝ երբ որ աս բանը լսեց նէ, սիրտը շատ վերաւորեցաւ, ու

տեսաւ՝ որ Վեննա ազատելու ճար չիկայ, մէջի ջօրքը իրեն կանչեց ու Վոլրայնայ ըսված կոմսը քաղքըցիներուն վրայ վերակացու դրաւ: Ասիկայ քաղաքապետին օգնութեամբը մեծ աշխատանքով վեննացիները շատ նեղութիւններէն ազատեց, իրեն, իշխանութեւ տակը միշտ 10,000 քաղքըցի զինւոր պահեց, որոնք զիշեր ցորեկ զինաւորած վտանգաւոր տեղերը կըսպասէին, որ ֆռանսըզի զինւորները քաղքըցիներուն բռնութի մը չընեն: Պօնաբարթէն շատ ուղեց իրենց զէնքերը ձգել տալ, ու իրենց զինարանը յափշտակել, բայց տեսաւ՝ որ բոլոր քաղաքը ոտք պիտի ելլայ, վախցաւ ու թողուց:

Ըն տարին դեկտեմբերի 26ին Փրէզպուրկ խաղաղութի եղաւ: 1806ին յունվարին 1ին երկու դիէն ալ ստորագրուեցաւ, ու 12ին ֆռանսըզները Վեննայէն ելան: 16ին առտըվանց կայսրը Ղանուբ գետին վերջին կամուրջին հասաւ, ուր որ իր պալատին ու քաղքին իշխանները քաղքըցի ձիաւոր ջօրքով կըսպասէին: Կայսրը իրենց հետ մէկ տեղ քաղաք մտաւ, շիտակ նը Ստեփանոսի ժամը գնաց, ու մեծ հանդիսութեւ Օչէլ Ըֆ երգըվեցաւ: Կայսրը իր քաղքըցիներուն մեծ սէրը տեսնելով սիրտը անանկ լեցվեցաւ, որ ինչպան աս հանդիսութիւնները լմնցաւ նէ, աչքին արցունքը սրբելու թաշկինակը ձեռքէն չէր կրնար ձգել:

1809ին Պօնաբարթէին դէմ չորրորդ պատե-

րազմը բացվեցաւ: Ապրիլի 10նին կայսեր զօրքը զանազան կողմերէն յառաջ գացին, կայսեր եղբայրը Կառուղոս մեծ դուքսը մեծ բանակով Ռէկէնսպուրկ քաղաքը գնաց. Պօնաբարթէն հոն դիմացը ելաւ, ու ամսոյն 18էն ինչվան 22ը շատ սաստիկ պատերազմ եղաւ, չափէ դուրս արիւն թափվեցաւ. Կառուղոսը Պանուր գետին ձախ կողմը անցաւ, անկէ Ռոյեմիա գնաց ու Պօնաբարթէն ամէն զօրքով Վեննա գալ սկսաւ: Ըս հեղու քաղքըցիք ուղեցին քաղաքը քանի մը օր պաշտպանել, ու Պօնաբարթէն քիչ մը պատաղեցընել, որ Կառուղոսը կարօղ ըլլայ անդին մեծ պատերազմի մը պատրաստութիւն տեսնել:

Սայիսի ցին եկաւ թշնամին՝ առանց պատերազմի Սարիա Էիլֆ հանգրվանը առաւ: 10նին սկսաւ քաղքին դէմ պատերազմիլ ինչվան ամսոյն 12ին իրիկունը: Սինչուկ աս առնել Կառուղոսը իր շօրքովը եկաւ Ըլբեր ըսված գեղը, որ գետին անդին Վեննայէն երկու ժամ հեռու մեծ դաշտի մը վրայ է, ու հոն ամուր պատնէշներ շինեց: Ընատենը Վեննային զօրքին գրեց, որ Վեննայէն ելլան՝ կամուրջները այրելով իր բանակը գան: Ըմսոյն 13ին քաղքըցիները քաղաքը Պօնաբարթէին տըվին աս դաշամը՝ որ իր զօրքը քաղաք չիմանեն, քաղաքը մինակ զօրապետները ու մեծ պաշտօնատէրները կարօղ ըլլան բնակիլ, ու իրենց ամէն ծախքը քաղաքին ու հանգրվաններուն տանուտէրները քաշեն:

Պօնաբարթէն պատրաստըվեցաւ գետէն անց-
 նելու ու Կառուլոսին դէմ պատերազմելու : Այլիսի
 22ին Աշբեր անանկ սաստիկ պատերազմ մը սկսաւ՝
 որ երկու օր երկու գիշեր թնդանօթներուն (թօ-
 փերուն) ձայնը Աննայէն անդադար ու սաստիկ
 որոտումի մը պէս կըլսվէր : Երկու կողմէն ալ յու-
 սահատաբար կամ ամէնը մեռնելու կամ յաղթե-
 լու կըպատերազմէին : Արջապէս՝ Կափօլէոնը տե-
 սաւ որ՝ իր կորուստը չափէ դուրս բան մըն է :
 Երբեք կը զին քաշվեցաւ, 80,000ի չափ վիրաւոր
 բերաւ հետը, որոնց 15,000ը Աննա՝ մնացածը
 գեղերը բաժնեց, ծանր վիրաւորները անգթութիւն
 գետը նետեց, իսկ մեռածները թիւ չունէին : Կառու-
 լոսին զօրքը Պօնաբարթէին զօրքին բաղդատութիւն
 շատ քիչ էր, բայց մէկ քանի վարպետական բա-
 ներ ըլլաւ՝ ամէնն ալ շատ աղէկ յաջողեցան : մէյմը
 որ յառաջ բոլոր ուժը թնդանօթի տրվաւ, երկրորդ
 Պօնաբարթէն երբոր դիմացէն իր թնդանօթները
 առնելու համար կրնակնին ու կուրծքերնին զրկե-
 րով ծանր ձիււորներ հանեց նէ, ինքը անոնց դէմ
 Ահի թեթեւ ձիււորներ հանեց, որ երկայն տէգեր
 (մզրախներ) ունին, ու շատ վարպետութիւն տէգ
 կըգործածեն, ու իրենց տէգերով մէկալնոնց ձիւ-
 նին բոլոր վիրաւորել տրվաւ : Ետով անոնց ձիւ-
 րը կատղեցան ու կարգերնին շփոթեցաւ : Եր-
 րորդ Պօնաբարթէն երբոր իր շփոթած ձիււորնե-
 րուն օգնութիւն համար թեթեւ ձիււորներ հանեց

նէ, ինքը անոնց դիմացէն Սաճառի ձիաւոր հանեց, որ սուր գործածելուն կողմանէ բոլոր Լաւրպայի մէջ նմաննին չիկայ, ու դիմացնին եկածնեւուն ձախ թւերնին զարնել տըվաւ: Լորբոր Պօնաբարթէին աս երկրորդ ձիաւորներուն ալ որուն ձախ թւը ինկաւ, որուն ալ վիրաւորվեցաւ, ու ալ ձիերնին չիկրնալով կառավարել, խառնաշփոթ ետ դարձան, ու իրենց բանակը շփոթութեամբ լեցուցին նէ, ան ատենը Վառուսը իր բոլոր զօրքովը վրանին հասաւ, ու հոն աղէկ ջարդ մը տըվաւ իրենց: Պօնաբարթէն ինչպան աս պատերազմը կածէթթաներու մէջ կայսրը ու իր եղբարները շատ կընախատէր, աս պատերազմէն ետքը սկսաւ անոնց վրայ մեծ գովեստներով խօսիլ:

Պօնաբարթէն Լօպաւ կղզին ամրցուց, կամուրջ շինեց, հեռուն եղած զօրքերը բոլոր ժողվեց, ու սկսաւ նորէն մեծ պատերազմի մը պատրաստութիւն տեսնել: Վառուսը մեծ պատերազմէն ետքը կրնար անմիջապէս ղինքը զարնել, բայց սպասեց որ թշնամին բոլոր զօրքը մէկ տեղ բերէ. ինքն ալ իր հօլհաննէս եղբորը գրեց՝ որ ինքն ալ բոլոր իր զօրքովը գայ, որ երկուքը մէկ ըլլան թշնամին առաջիննպէս մէյմըն ալ զարնեն, բոլոր զօրութիւն կոտորեն: Բայց թղթերը եղբորը ձեռքը ուշ հասան, Պօնաբարթէն ալ ղինքը շուտով պատերազմի բռնադատեց, անոր համար ինչպան իրիկունը մինակ իր զօրքովը պատերազմեցաւ: Ետքը

նայեցաւ՝ որ դիմացը շատուոր են, եղբայրն ալ չեկաւ, դէպ 'ի Սորավիա ետ քաշվեցաւ, ու հազիւ քանի մը ժամ ետքը իր եղբայրը Յովհաննէսը իր զօրքովը հասաւ, բայց ատենը անցած էր:

Յուլիսի 12ին զէնընկեցուծի (միւթարիքէ) եղաւ, ու հոկտեմբերի 14ին խաղաղութի: Արկուօր ետքը Պօնաբարթէն սկսաւ քաղքին պարիսպներուն կէսը լաղըմով փլցունել. որ 14 օր տևեց ու ամէն անգամ լաղըմ նետած ատեննին բոլոր Վեննա շարժ եղածի պէս կը շարժէր: Պօնաբարթէն խաղաղութիւնը ըլլալէն ետքը աս բանը ընելով կայսեր սիրտը շատ նեղացուց, անանկ որ, թէ որ աս անիրաւ վնասը տրված չէր ըլլար նէ, կայսրն ալ ետքը 1813ին ու 1814ին նորէն իրեն դէմ չէր ելլար, ու զինքը կայսրութե չէր ձգեր. բայց իր ամբարտաւանութիւնը զինքը անանկ կուրացուց, որ չիկրցաւ մտածել, թէ տկարացած առիւծը՝ քանի որ շունչը վրան է՝ պէտքը չէ չարչարել, վնդի կրնայ ըլլալ՝ որ յանկարծ զօրանայ ու զինքը փարատէ, ինչպէս որ պատահեցաւ:

Նոյեմբերին 20ին իր զօրքը Վեննայէն տարաւ. 26ին կայսերական զօրքը եկաւ, 27ին կայսրը: Բոլոր Վեննա ոտք ելան, կայսրը տեսնելու ու ողջունելու համար պալատը գացին. ու իրիկունը քաղաքը ու հանգրվանները գեղեցիկ լուսաւորեցին (տօնանմայ ըրին):

1810ին փետրվարի մէջ ծանուցվեցաւ, որ

Պօնաբարթէն կայսեր մեծ աղջիկը իրեն կնուծե
համար կուզէ կոր: Սարտի կին Պէրթիէ Պօնա-
բարթէին սպարապետը աս բանիս համար լ' եննա
եկաւ, 5ին մեծ հանդիսութիւն քաղաք մտաւ կայսեր
գնաց, ու հրապարակաւ խնդրեց: Ըմսոյն 5էն
ինչվան 9ը պալատը մեծ հարսնիք եղաւ, ու 13ին
կայսեր աղջիկը Պէրթիէին հետ Ֆուանսա գնաց:

1812ին Պօնաբարթէն Սոկաւէն ետ փախած
ատենը իր հասարակ զօրքին իրեք մասին երկուքը՝
բոլոր ձիաւորները՝ ու ռմբաձիգ (թօփճու) զինւոր-
ները կորսընցընելէն ետքը՝ Ֆուանսա գնաց, բոլոր
ձմեռը նոր զօրք ժողվեց, աղէկ մը պատրաստըվե-
ցաւ, ու 1813ին գարունքին կանուխ ետ դարձաւ:
Սոկոֆին ու Պրուշին՝ որ Սոկոֆին հետ միաբան
էր՝ երկու անգամ յաղթեց ու երկուքը մէկ տեղ
առջևէն քշելով ինչվան Լհաստան հալածեց. ու
երկուքն ալ տեսնելով՝ որ բաներնին քէշ է՝ շուտ
մը զէնընկեցութիւն ըրին: Կայսրը, որ աս միջոցի
մէջ իր բոլոր զօրքը մեծ պատրաստութիւն լ' ար-
ցէնպէրկ իշխանին հրամանին տակը Բոյեմիա ժող-
ված էր, խաղաղութեն դատաւոր ու միջնորդ եղաւ:
Երբոր Պօնաբարթէն Բուակայի (Բոյեմիայի մայրա-
քաղքին) ժողովի մէջ լմեցած խաղաղութիւնը ամ-
բարտաւանութիւն նորէն աւրեց նէ՝ կայսրն ալ իրեն
դէմ դարձաւ՝ մէկայնոնց հետ միաբանեցաւ, և ու-
զեց իր դատաւորութիւնը զէնքով ՚ի գործ դնել:
Սկսաւ պատերազմ մը, որուն նմանը աշխրբի մէջ

քիչ պատահած էր, իրեք կայսերք, ու տասը թա-
գաւորք, որը մէկ կողմը՝ որը մէկալ կողմը՝ երկու
բաժնւմեցան, ամէն մէկը ինչ զօրք որ ունէին նէ՝
մէկ երկու այնչափ ալ ժողմեցին, իրենց բոլոր
տէրութիւններնուն մէջը ունեցած գանձերնին ու մե-
ծագին բաներնին նաւերու՝ կամ սայլերու վրայ
բեռնաւորեցին, որ կարող ըլլան պատերազմի հող-
մին փշելուն կէօրէ կառավարել: Բոլոր Լաւոպա
ահու դողու նեղութե մէջ ինկաւ, ամէնն ալ խոր
տրտմութի մը պաշարեց: Աննա պատերազմի յա-
ջողութե համար ժամերուն աղօթքներ թափօրներ
ապսպրմեցաւ, ու ամէն ազգիւր լեզուովը սկսաւ Լա-
օգնութիւնը խնդրել:

Կայսրը զինքը Սոսկովին ու Պրուշին կողմը
որոշածին պէս՝ Պօնաբարթէն Դէզիպէն ու Լա-
պսպէն ետ քաշմեցաւ. օգոստոսին վերջերը Դ վար-
ցէնպէրկը զինքը Բոյեմիային սահմանը չարաչար
զարկաւ: Հոկտեմբերի 17ին Լիբսիա ան երեւելի
պատերազմը սկսաւ, որուն մէջը Պօնաբարթէին ու
իր կողմը եղած թագաւորներուն զօրքին իրեք
քառորդը սրոյ կերակուր եղաւ, կամ գերի ինկաւ.
գերի իյնողներուն մէջը գտնւմեցաւ Սաքսոնեային
թողաւորնալ: Ետօքնը մեծ շփոթութիւն Կեր-
մանիա թող տըմաւ, Իէնօ գետէն անցաւ Փռան-
սա գնաց:

Եւ մեծ պատերազմին ատենը կայսրը, Սոս-
կովին կայսրը, ու Պրուշին թագաւորը քիչ մը

Հետու լեռան մը վրայէն երեսնին պատերազմին դարձած նայելու տուննին, Շ վարցէնպէրկ կայսեր սպարապետը անդիէն քանի մը երևելի հազարապետներով՝ սուրը ձեռքը ձին կրակի պէս վազցընելով եղած յաղթութեան աւետիսը բերաւ։

Կայսրը աս բանը լսածինպէս ձիէն վար կիջնայ, ու գետնի վրայ ծունկ չոքած Մ փառք կուտայ, ու շնորհակալութեւն աղօթք կընէ։ Մնոր բարի օրինակին մէկալնոնք ալ անմիջապէս կըհետեւին։ Մս մեծ պատերազմը սկսելէն յառաջ կայսրը հրաման խորկած էր, որ իր քաղաքներուն առաջին ժամերը՝ Ս եննա ալ նք Ստեփանոսին ժամը աս պատերազմի համար իրեք օր սրբութի դրվի, ու ամէն ժամերէն ու վանքերէն թափօրով երթան սրբութեան առջև ժամ մը ջերմեռանդութի աղօթքընեն։ Մս աղօթքը սկսվեցաւ, ու երկրորդ օրը յաղթութեւն լուրը հասաւ, բայց ինչպիսի որ իրեք օրը չըլմնցաւ նէ՝ չիհրատարակեցին։ Ս երջը անմիջապէս յաղթութեւն լուրը բերող սուրհանդակը (մէնդիլը) 50 ձիավարօք (սիւրիւճիւով) մեծ հանդիսութի ներս մտաւ, բոլոր քաղաքը պտրտեցաւ։

Ետեւն յաղթութեւն համառօտ պատմութիւն տպեցին, ու չորս դին տարածեցին. որ թշնամիներէն 60,000 հասարակ զինւոր, 27 մեծ զօրապետ, 3,000 հարիւրապետ ու հազարապետ գերի ըրած էին, 40էն աւելի թնդանօթ, 1,000 սայլ (առապայ) վառօթ ու տեսակ տեսակ գնտակներ, ու բոլոր

կահը կարասին աւար առած, 60,000 հոգի ալ բեր-
դերու մէջ պաշարած էին, որ վերջէն անոնք ալ
դերի ինկան: Պօնաբարթէն մինակ 80,000 հոգիով
փախած էր, ու մնացած զօրքը սրոյ տակ ջարդած
էին: Ա՛յ եննացիները աս բանիս վրայ հոգի առին,
տրտմութիւննին ուրախութիւն փոխեցաւ, ու ամէն
մարդ փախցընելու համար ժողված բաները նորէն
տեղաւորեց. բայց պատերազմի աղօթքը դեռ ամէն
ժամ կընէր:

Պօնաբարթէն Վարիզ գնաց, սրբազան Վափը
որ շատոնց Պօնթանապոլո արգելած՝ շատ նեղութե-
մէջ կըպահէր, իրեն ալ բան չիմացուցած ուր եր-
թալը՝ կայսեր ալ բան չիգրած՝ Պողոնիս Խտալիայի
կայսերական բանակին խրկեց: Սահմանը մօտիկ-
ցաւ նէ՝ Ֆրանսըզի զինւորները հոն մնացին, հա-
րիւրապետ մը բերաւ զՍրբազանը կայսերական բա-
նակին յառաջապահ գնդին յանձնեց, ըսելով որ՝
սրբազան Վափն է: Հառաջապահ գունդին հարիւ-
րապետը ընդունեցաւ զինքը՝ ու շուտով բանակը իր
մեծին իմացուց: Սրբազանը մէկէն ՚ի մէկ կըտեսնէ, որ
տարբեր զօրք մը դաս դաս կառքին չորս դին չօքեր
են, ու իրենց հարիւրապետը կառքին դուռը բա-
ցեր՝ մասնաւոր յարգութեամբ մը կըխնդրէ կոր որ՝
զինքը ու իր զինւորները օրհնէ: Վափը կարծելով
որ Ֆրանսըզ են՝ մէկէն ՚ի մէկ ասանկ մասնաւոր
յարգութեան վրայ մտքին մէջէն զարմանալով զօր-
քը ու զօրապետը աղէկ մը կըղիտէ, ու կիմանայ,

որ կայսեր զօրքն է, ու ֆրանսըզներէն ազատվերէ, սիրտը ուրախութեամբ կըլեցվի, Լ.Յ անհուն ողորմութեւն փառք տալով կառքէն վար կիջնայ, զօրապետը ու զօրքը կօրհնէ: Պրանսըզներուն զինքը ասանկ իրեն բան չիմացուցած բերելին, ու իրեն կայսեր զօրքին այսչափ յառաջ գալը չիմանալը զօրապետին պատմելինի, բանակէն սպարապետը՝ ետեէն իր հարիւրապետները՝ հազարապետները՝ ուրիշ մեծ զօրապետները ու գունդ գունդ ձիաւորները ձիերնին վաղցրնելով զինքը դիմաւորելու կուգան կըհասնին, ու պապական օրհնութիւն առնելէն ետքը, կառնուն զինքը մեծ պատուով ու ցնծութիւն բանակը կըտանին: Ապարապետը մեծ բանակը շուտով սուրհանդակ մը կըհասցընէ, որ աս չիյուսացված ուրախութեւն համար կայսեր աւետիս տայ: Այսրը լսածին պէս ուրախութիւն կըլեցվի, Լ.Յ փառք կուտայ, ու անմիջապէս իր ձեռքովը Ա.Ենայ իր տանը հազարապետին թուղթ մը կըգրէ, որ «Պատերազմիս սկիզբները մեր Սրբազանին ողջուն, թեամբ ազատութիւն իմ զէնքերուս մեծ բարեւորադուծի կըսեպեմ, անոր համար կուզեմ որ իմ յօրդ տէրութեան մէջը Լ.Յ մասնաւոր գոհութեւն աղօթք ըլլայ»: Լ.Ե հրամանը ամէն տեղ կատարեցաւ, բայց Ա.Ենա ալ աւելի ուրախութիւն կատարեցաւ: Վանք մեր պատերազմին:

Նոր տարին կայսրը ու իր միաբանեալները Իէնօ գետէն անդին անցան, Պօնաբարթէին մնացած

զօրքը առջևնէն հալածելով քիչ ատենի մէջ նորէն չորս անգամ ալ զարկին : Սնարար Յ1ին Վարիզ առին, Վօնարարթէն աթոռէն վար ձգեցին, ֆըրանսըղի օրինաւոր թագաւորը նստեցուցին, ու 22 տարւան ապստամբութիւն պատերազմը վերջացուցին :

Եւ թարեմպերկ իշխանը աս բանիս լուրը թէպէտ ապրիլի իննին Սեննա բերաւ, բայց լուրժ մտաւ կայսեր տանը ու պատերազմի խորհուրդին ամէն բանը պատմեց : Ընամսըւան 12ին 107 ձիավարներով, ամէնն ալ կարմիր չուսայէ գեղեցիկ զգեստ հագած, ձիեր հեծած, ուր փող հնչեցընելով, ու որը մտրակ ճայթեցընելով (ղամչի լաթլաթմըշ ընելով) քաղքի մեծերէն ալ շատ մարդ ձիեր հեծած՝ իրեն ընկերացած ներս մտաւ, բոլոր քաղաքը պտրտեցաւ :

Հունիսի 15ին՝ Վարիզ նոր թագաւորին հետ եղած խաղաղութիւն Սեննա հրատարակեցաւ, ու 16ին կայսրը անանկ մէկ փառօք պայծառութեամբ ու ուրախութեւն Սեննա մտաւ՝ որ քանի որ Սեննա շինված էր նէ՝ անանկ բան չէր եղած, ինչպէս պիտի պատմենք :

Կայսրը Վարիզ երթալով ու Վօնարարթէն Լչլպա կղզին քշելով իրեն երկու այցելութիւն հիմակուց մէկին պարտքը առաւտութեամբ վճարելէն ետքը, յունիսի մէկին Վարիզէն ելաւ, 14ին հասաւ Եֆնպրուն, որ քաղքէն ժամ մը հեռու է : Քիչ մը հոնտեղ հանդիպէն ետեւ, 16ին առտըւանց կանուխ

Թերեզիան ըսված աղնըականներու տղոց դասա-
տունը եկաւ : Ըս հանդիսութե՛հ համար ինչ որ
պէտք էրնէ՛ առաջուց պատրաստուիլած էր, ու ամէն
հանդիսականները հոն ժողված էին : Կայսրը փա-
ռաւոր սպարապետի զգեստ հագած, կէսօրէն Ձ
ժամ՝ յառաջ գեղեցիկ ձի մը հեծաւ, ու աս կար-
գով հանդէսը (ալայը) սկսաւ : Յառաջ մեծ գունդ
մը քաղքըցի ձիաւոր զինւորներ՝ բոլոր նօրէն մա-
քուր զգեստ շինած ու հագած՝ ու գլուխնին սաղա-
վարտին վրայ յաղթութե՛հ նշան կանաչ տերեւներ
խոթած՝ աջ ձեռքերնին միօրինակ սրերնին մերկ
բռնած՝ զոյգ զոյգ ծանր ծանր կերթային : Ընոնց
ետեէն ուրիշ մեծ գունդ մը կայսերական ձիաւոր
զինւոր կուրծքերնին զրխերով ու առաջիններուն
պէս սաղաւարտնին կանաչ տերեւով զարդարած,
ու ձեռքերնեն սրերով : Ըսոնցմէ ետքը պալատին
հասարակ պաշտօնատէրները ու փողահարները
(մէհտէրհանէները), փառաւոր հագված ձիերու
վրայ հեծած, ետեէն պալատը ծառայող աղնուական
տղաքը, ու կայսեր սեղանապետը իր մարդիկներու
վը քալելով : Ա՛հրջը Ա՛հնային բոլոր գուքսերը՝
իշխանները՝ կոմսերը՝ ու պարօնները ոսկկի մար-
գըրտի՝ ու տեսակ տեսակ ակն (ճէվահիր) քարերու
մէջ անանկ թաղված որ՝ արևին մէջը ձիերնին խաղ-
ցընելով շարժած ատեննին վրանին նայելու աչք չէր
դիմանար կոր : Ետքը կայսեր ներքին խորհրդական-
ները նմանապէս ձիերով զոյգ զոյգ : Ետեէն կայ-

սեր տնէն չափահաս էրիկ մարդիկները, այսինքն՝
 Լւպերտ Սաքսոնիային մեծ դուքսը, կայսեր եղ-
 բայրները ու ժառանգը (չահղատէն), ամէնն ալ ի-
 րենց տներնուն հաղարապետներովը ձիեր հեծած,
 ու իրենց մեծութեանը ու պատուոյն յարմար հագ-
 ված, ու ակն քարերով զարդարված: Լսոնցմէ ալ
 ետքը կայսրը իր տանը մեծ պաշտօնատէրներովը,
 ետեւէն թիկնապահ զօրքերու չորս հաղարապետ-
 ները ու չորս տեսակ թիկնապահ զօրքերը բոլոր
 գեղեցիկ հագված ու ձի հեծած, ամէնէն ետքը
 գունդ մը կայսերական ու գունդ մը քաղքըցի
 ձիաւորներ, ինչպէս յառաջ: Ղափաններուն եր-
 կու դիերը կարգաւ տեսակ տեսակ զինւորներ շար-
 ված էին, ու մէջերնին տեղ տեղ ալ զինւորական
 մուզիկաներ կեցած՝ կերգէին ու գործիքներ կը չա-
 լէին: Հանդէսը աս կարգաւ թերէզիան դպրա-
 տունէն ելաւ՝ Սիսիլիին մեծ ճամբէն Վէնիսէն
 թօռ եկաւ. հոնտեղը յաղթական կամար մը շինած
 էին, կայսրը կամարին տակը եկաւ նէ՝ քաղաքապե-
 տը՝ որ իր խորհրդականներով կըսպասէր կոր՝ շատ
 պատուով ու բարեմաղթութիւններով զինքը ընդու-
 նեցաւ. հոնտեղէն շատ ճամբաներ պտրտելով սը
 Ստեփանոսին ժամը եկան, շնորհակալութեան ա-
 ղովքներ ըրին. Օւէլ Լ. Ժ Գոլաբանէն երգեցին,
 ու քանի մը ճամբաներ ալ պտրտելով պալատը
 գացին: Որչափ որ հանդէսը տեւեց նէ՝ բոլոր ժա-
 մերը ամէն զանգակները կը զարնէին, պարիսպներէն

անդադար թնդանօթներ կընետէին, չորս դին գեղեցիկ ուրախական մուզիզաներ կընէին. օդն ալ ան օրը շատ գեղեցիկ ըլլալով անհամար մարդիկ պատուհանները՝ ճամբաները՝ ու հրապարակները լեցւած՝ կայսրը ուր տեղէն որ կանցներ նէ բարեմաղթութիւն կընէին, ու ամէն դիէն ուրախութեւն ձայն մը կըհնչէր, որ ամէնը մէկտեղ խառնած՝ հեռու տեղերէն իրեք ժամ միօրինակ որոտումի մը պէս կըլսուէր:

Կայսրը Պառնսքի երկիրը ոտք կոխած ատենէն վեննացիները սկսած էին պատրաստելիլ՝ ետ դարձած ու Վեննա մտած գիշերը քաղաքը ու հանգրվանները փառաւոր լուսաւորելու համար, ու պատրաստութիւնը շատ մեծ ըլլալով ձայնը բոլոր Լաբոպա տարածեցաւ: Ընոր համար կայսրը Վարիզէն ելածինպէս՝ աս հանգէսը տեսնելու համար սկսան օտարականները Վեննա լեցվիլ: Սինակ Լոնտրայէն, Վարիզէն, Պերլինէն, Վեթրօպուրկէն, ու ասոնց նման հեռու քաղաքներէն 30,000 հոգի եկած էին, իսկ մօտ քաղաքները ու տեղերը մարդ չէր մնացած, որ Վեննա չիգայ, ու բոլոր բերանաբաց իրիկվան մթննալուն կըօպասէին, որ ասանկ մեծ պատրաստութեւ պտուղը տեսնեն: Սէյ մըն ալ արեւը մարը մտաւ նէ, սկսաւ ամէն մարդ իր տունը ներսէն՝ ալ աւելի դրսէն լուսաւորել, պատուհաններուն մէջը պատերուն լրան ճրագներով խորհրդաւոր գրեր, յաղթութեւ, խաղաղութեան ու

ազատութեան նշաններ ձևացընել : Երբոր կատարեալ գիշեր եղաւ նէ , բոլոր Աննա բորբոքած բոցի մը պէս եղաւ , երկինքը կարմրեցաւ , մէկ սաստիկ կրակ եղածիպէս կերեւար . շատ տանուտէրներ իրենց տներնուն ճակատը շատ բաներ ձևացուցած էին : Տէրութեան ասոնց երեւելիները մէկիկ մէկիկ գրած ու տպած են , մեծ գիրք մը եղած է : Ասոնց մէջը կայսեր եղբայրներուն , երեւելի դուքսերուն , մեծ իշխաններուն ու կոմսերուն պալատները , մեծ խորհրդատները մարդու խելքէ դուրս բաներ էին , բոլոր դրսի պատերը փռնկածի պէս էր , ու տեղ տեղ ճրագէ գրերով բարեմաղթութեան բառեր կերեւար : Ասով կրնաս իմանալ , որ աս ըսած մարդիկներուն ամէն մէկը իրենց տներնին լուսաւորութեւն համար 15,000, 20,000, 30,000, 40,000 ինչպան 60,000 ֆիօրին խարճած էին : Սաքսոնիային դուքսը Աւպերտը տանը ճակտին կէսը փառաւոր՝ կէսն ալ հասարակ լուսաւորած էր , ու ցաւագար ու տկար զինւորներուն բնակարանը (սչլան) 30,000 ֆիօրին խորհած էր , ըսելով . “60,000 ֆիօրին դրած էի աս գիշերւան համար , կէսը տանս ճակտին կէսին լուսաւորութեւն տրվի , կէսն ալ առէք ձեր մէջը ուրախութիւն ըրէք” : Աս լուսաւորութիւնը բոլոր գիշերը ինչպան առտու միօրինակ տեւց , մարդիկը բոլոր ոտքի վրայ էին . ինչպան կէս գիշերը կառքերը բոլոր արգելեցին , ու ճամբաներուն կարգ դրին , պէտք էր որ ժողովուրդը մէկ ծայրէն սկսէր ինչ-

վան մէկալ ծայրը նայելով յառաջ երթար, ետ դառնալու հրաման չիկար, որ չըլլայ թէ բազմու-
թիւնը մէկզմէկ ոտքի տակ կոխէ: Այս գիշերին
կայսրը՝ կայսրուհին իրենց եղբայրներովը տղոցմովը՝
ու բոլոր իշխաններովը ելան կառքերով պտըտե-
ցան՝ հանդէսը տեսան, ետքը ուրիշ կառքերուն ալ
հրաման տրվին:

Կայսրը իր մայրսքաղաքը եկածին պէս ձայնը
հնչեց, որ Սոսկոֆին կայսրը՝ Պրուշին թագաւորը,
ու Գերմանիային բոլոր թագաւորները ու իշխան-
ները Սէննա պիտի գան, Լաւրոպային ուրիշ թա-
գաւորներէն ալ կրցօղը ինքը պիտի գայ, չիկրցօ-
ղը դեսպան (էլչի) պիտի խրկէ, մեծ ժողով պիտի
ըլլայ, որ Լաւրոպայի ու զլսաւորաբար Գերմանիայի
բաներուն վրայ անանկ կարգ մը դնեն, ու խաղա-
ղութիւն մը հաստատեն, որ մէյ մըն ալ մէկը մէ-
կովը իր տէրութիւնը մեծցընելու համար՝ չիկրնայ
խախտել: Ըս բանիս համար կայսեր պալատը սկսան
մեծ պատրաստութիւն տեսնել:

Սեպտեմբերին 15ին Գերմանիայէն շատ իշ-
խաններ եկան: 22ին կէսօրը Սիթենպերկին թա-
գաւորը եկաւ. որուն կայսրը ինչվան Շէնպրուն
վեց ձի քաշօղ կառքերով դիմացը ելաւ: Երկու-
նը ()լանտային թագաւորը եկաւ. ասոր ալ ինչվան
Ղանուր գետին անդին դիմացը գնաց. երկուքին
համար 101ական թնդանօթներ նետեցին:

Ըն ամսըւան 25ին Սոսկոֆին կայսրը ու

Պրուշին թագաւորը եկան. կայսրը բոլոր իր տընովը, եղբարներովը, իշխաններով, զօրապետներով ու 30,000 ի չափ զօրքով ինչպէս թագաւոր ձիով իրենց դիմացը ելաւ. հոն տեղըս մէկզմէկ գրկելէն ողջունելէն ետքը՝ իրեքն ալ ձի հեծան, Սոսկոֆին կայսրը մէկ դիէն, Պրուշին թագաւորը մէկալ դիէն, ու կայսրը իր կամացը դէմ մէջ տեղէն եկան քաղաք մտան, ասոնց համար ալ 1000 թնդանօթ նետովեցաւ: Ընդոյն 27ին Սոսկոֆին կայսրուհին եկաւ: 28ին Պալիէրային թագաւորը ու թագուհին եկան: Ըսոնք բոլոր իրենց եպարքոսներովը և ուրիշ մեծ պաշտօնատէրներովը եկած էին: Կայսրը իր պալատին մէջը անոնց զատ տեղ, ծառայներ ու սեղան տրվաւ, ու իրենց մարդիկներուն պալատէն դուրս տեղ ու կերակուր տրվաւ:

Կայսրը իր աստուծոյ փառաւոր հիւրերը (միսաֆիրները) աղէկ պատուելու համար շատ մեծ հանդէսներ, ուրախութեան տօներ պատրաստել տրված էր: Ապտեմբերի 27ին գիշերը արհեստական մեծ կրակ եղաւ, փամփշտներով (ֆիշէնկներով) զարմանալի բաներ ձեացուցին, քաղաքը ու հանդիմանները փառաւոր լուսաւորեցին: Սէկ գիշեր՝ կաքաւ մը ըրին, 10,000 հոգի հրաւիրեցին, ամէնն ալ երեսնին դիմակ (սիւրէթ, մասդարա) դրած՝ ու ոտքերնէն ինչպէս գլուխնին միօրինակ զգեստ հագած: Ըւկարթէն ըսված պարտէզը ժողովըրդեան տեսակ տեսակ ընտիր խաղեր հանել տրվին,

ուրախութիւններ ընել տըվին, ու կայսրը իր հիւրերը բոլոր բերաւ ցուցուց: Սեփ մուզիկա մը եղաւ, որ Սամիսոնի աղօթարան կըսվի, ասի ընողները 1000 քաջ մուզիկա գիտցողներ էին: Հոկտեմբերին 18ին Լիբսիսյին պատերազմին տարեդարձը կատարեցին: Ահնային բոլոր զօրքը, որ ան ատենը 40,000ի չափ էին Պրաթէր ըսված պարտէզը բոլոր կայսերներով թագաւորներով ու իշխաններով մէկ տեղ պատարագ տեսան. ետքը Օհէլ Լճ երգեցին, ու կէսօրը ան տեղը զինւորներուն զատ, իշխաններուն զատ, թագաւորներուն ու կայսերներուն զատ՝ նոյն տեղը մասնաւոր սեղաններ դրվեցան, ու կերակուր կերան: Օհնւորները տարի մը յառաջ նոյն օրերը քաջածնին մտածելով՝ աս օրւան ուրախութե համար Լճ փառք կուտային: Լսոնց նման շատ զինւորական ու հասարակ հանդէսներ կըլլային, օր չէր անցներ որ երկու իրեք՝ երբեմն չորս հանդէս չէր ըլլար: Կայսերաց ու թագաւորաց եպարքոսները (վեզիրները) ժողովը յառաջ կըտանէին, իրենք օրը մէկ կամ երկու ժամ մէջերնին կըժողվէին, եղած բաները կընդունէին կամ կըմերժէին, մնացած ժամանակները զբօսանքներով կանցունէին:

Ժողովքը՝ դրված ատենէն աւելի երկննալով թագաւորներն ալ երկան ժամանակ Վհննա մնացին. բայց ան ալ Լստուծով եղու, որ մէկ տեղ մնան, որպէս զի ետեէն ըլլալու չարիքին շուտով մը ճա-

որ զտնեն, ու խափանեն : Ինչպէս հիմայ կրտես-
նըվի :

1815ին մարտին առաջին օրէն սկսած՝ ետեւէ
ետեւ բօթ լուրերը սկսան բոլոր Աւրոպա հնչել, որ
Պօնաբարթէն՝ որնոր տարի մը առաջ Պօնթանապ-
լօ՝ իրեն ու իր ժառանգներուն համար մեծ բազ-
մութեւ առջեւ Պոանսայի աթոռէն գրով հրաժա-
րած էր, փետրվարի 26ին ծածուկ մէկ քանի նա-
ւերով Ալպա կղզիէն ելած՝ ու մարտի մէկին
Պոանսա հասած է : Ըն մարդ մը իրեն դէմ չի-
կենալով շիտակ Պարիզի ճամբան բռնած ու 20ին
հոն հասած է : Պոանսըզներն ալ զինքը նորէն
կայսր ըրած են, ու բոլոր զօրքը իրենց օրինաւոր
թագաւորը Ալեքսանդրոս տասներութերորդը թողու-
ցած են, որ հաղիւ () լանտայ կրցած է փախչիլ :
Եւ բաները լավածին պէս, կայսրները թագաւոր-
ները ու իշխանները կրակ կտրեցան, ու սկսան
Վեննայէն հրովարտակներ հանել՝ բոլոր Աւրոպա
իմացընել, որ Վափօլէոնին իր խօսքին վրայ չիկե-
նալով նորէն ասանկ բան ընելուն շատ բարկացած
են : իրենք իրենց նստեցուցած նոր թագաւորէն՝ ի
դատ՝ Պոանսըզի թագաւոր չեն ճանչնար, ու պիտի
դան անիկա նորէն նստեցունեն : Եւստ մը ամէնն
ալ իրենց զօրքերուն ու զօրապետներուն հրաման
խրկեցին՝ որ երեսնին Պոանսա դարձընեն : Եւմէն
մէկը մէյմէկ սպարապետ ունէին, որ կայսեր սպա-
րապետը Եւարցէնպէրկ իշխանին կառավարութիւնը

կըշարժէին : Ապարապետները անմիջապէս ելան բանակը գացին , ու պատերազմի կրակը բոլոր Լաւոպայի մէջ նորէն բորբոքեցաւ : Ասյիսին վերջերը դրսէն եկած Թագաւորները Ա Էննայէն ելան գացին , կայսրն ալ Հայտէլպէրկ ըսլած տեղը մեծ բանակը գնաց , ու սկսան նորէն Ֆռանսային սահմանը մտնել : Պօնաբարթէն իր բոլոր զօրքը Սանպրո ըսլած տեղը ժողլած էր , ու կայսերական բանակին մերձենալու կը վախնար : Յունիսի 15ին գնաց Խնկիլիզի ու Պրուշի բանակին զարնը վեցաւ , բանը յառաջ լաւ գնաց , բայց 18ին Ա Էլէնկտօն Խնկիլիզի սպարապետը ու Պիւխէր Պրուշի սպարապետը հասան , իր բանակին մէջը արունը գետի պէս վազցուցին . ինքը հազիւ ազատեցաւ՝ Փարիզ փախաւ , ու նորէն պարտաւորեցաւ աթոռէն հրաժարելու : Իր մնացած քիչ զօրքն ալ Փարիզ քաշվեցաւ . Խնկիլիզները ու Պրուշները զինքը հալածելով յունիսի 6ին ու 7ին Փարիզ մտան , 8ին ալ Ֆռանսայի օրինաւոր Թագաւորը մտաւ :

Յունիսի 10նին կայսրը Սոսկոֆին կայսեր հետ ու Պրուշին Թագաւորին հետ իր ու Սոսկոֆին զօրքովը Փարիզ մտան , բայց առաջին անգամին պէս ազգին զթալով չէ , ծռու նայօղին կեանքը կարճելով , ու ծանր տուրք ձգելով : Այսպէս ասայցելու թիւ , որ դեռ պարտական էր Նափօլէոնին երկրորդ անգամ Ա Էննա գալուն դէմ , Նափօլէոնին ալ՝ Ֆռանսրդի ազգին ալ շատ ծանր նստաւ :

Ինչու որ առաջինը աշխարօրէն խօսելով՝ աշխարհէ
դուրսնք Հեղինէ կղզին քշվեցաւ, ու ասով վախով
նեղութեւն հաց ուտելով մեռաւ. իսկ երկրորդը վեց
ամիսի չափ մէկ միլիօնէն աւելի, հինգ տարի ալ ի-
րեք հարիւր հազար թշնամիներու զօրքը իր երկի-
րը կերակրեց, բոլորին թոշակը ու ամէն ծախքը հո-
գաց, ու ինչպէս ան ատենը ինչ բան որ ուրիշ
տէրութիւններէն կողոպտած ներս տարած էին նէ՝
ամէնը իրենց ծախքովը իրենց տիրոջին դարձնե-
լէն ետքը, պէտք եղաւ որ թշնամիներուն ալ եր-
կու տարւան պատերազմի ծախքին համար եօթը
հարիւր միլիօն վճարեն. ու օրինաւոր թագաւորնին
ալ, որ չէին ուզեր իրենց վրայ թագաւորելը՝
բռնի ընդունեցան :

Սեպտեմբերին 29ին կայսրը Փարիզէն ելաւ,
9 ամիսի չափ նոր առած գաւառները բոլոր պըտը-
տելէն՝ կարգաւորելէն՝ ու ամէնուն ալ հաւատար-
մութեւն երդումը ընդունելէն ետքը, 1816ին յու-
նիսին 16ին իրիկունը առանց հանդիսութեւն Վեննա
մտաւ : Բայց լռիկ մտնալուն պատճառը կայսրուհի
Լոյն Խտալիա վախճանած ըլլալն էր, որուն հա-
մար կայսրը շատ տրտում ըլլալով՝ հանդիսութիւն
ընել չուզեց :

Սեպտեմբերին 10նին կայսրը Պալիէրայի թա-
գաւորին աղջիկանը հետ կարգը վեցաւ : Հարսը ամ-
սոյն 9ին Դէնպրուն եկած էր 10նին մեծ հանդի-
սութեամբ քաղաք մտաւ. ու օգոստինեան կրօնա-

ւորներուն ժամը պսակվեցան : Պսակէն ետքը պաշտօնատէրները ու մեծամեծները շնորհաւորելու համար պալատը գացին , ու քանի մը ուրիշ հանդիսութիւններ եղան , մէկ քանի ալ պիտի ընէին , բայց կայսրը չուզեց , ու անոնց խորհրդելու ստակը՝ երկու հարիւր հազար ֆիօրին՝ կարօտելոց բաժնել տրվաւ :

1817ին հոկտեմբերին 18ին ցաւագար ու տկար զինւորներուն զինւորանոցին մէջը 1813ին Վիքսիային մեծ պատերազմին տարեդարձը ըրին , որ ասանկ եղաւ : Ըտըւանց ժամը տասնին մեծ ձայնաւոր պատարագ եղաւ , որուն կայսեր երկու որդիքը , եղբարները Վէննային բոլոր զօրապետները , ու զօրքին մեծ մասը ներկայ գտնւիցան : Պատարագէն ետքը հոն տեղի մեծ գաւիթը (սուֆան) զարդարված պատրաստըված էր , հոն ժողվեցան , ու Վիքսիային յաղթութեան պատկերը քաշված էր՝ պատը կախեցին , որուն մէջը կայսրը՝ Մոսկովին կայսրը ու Պրուշին թագաւորը մարդու մեծութիւն քաշված էին , որ իրեքն ալ բլրակի մը վրայ իրենց հազարապետներովը երեսնին պատերազմին դարձած կընայէին : Շվարցէնպէրկ իշխանը մէկ քանի կայսերական զօրապետներ հետը անդիէն ձին լեցուցած վազընելով իրենց յաղթութեան աւետիսը կըբերէ կոր : Ի՞նչ Շվարցէնպէրկը ու իր զօրապետները , թէ կայսրները , թագաւորը ու իրենց հազարապետները շատ նման ու գեղեցիկ

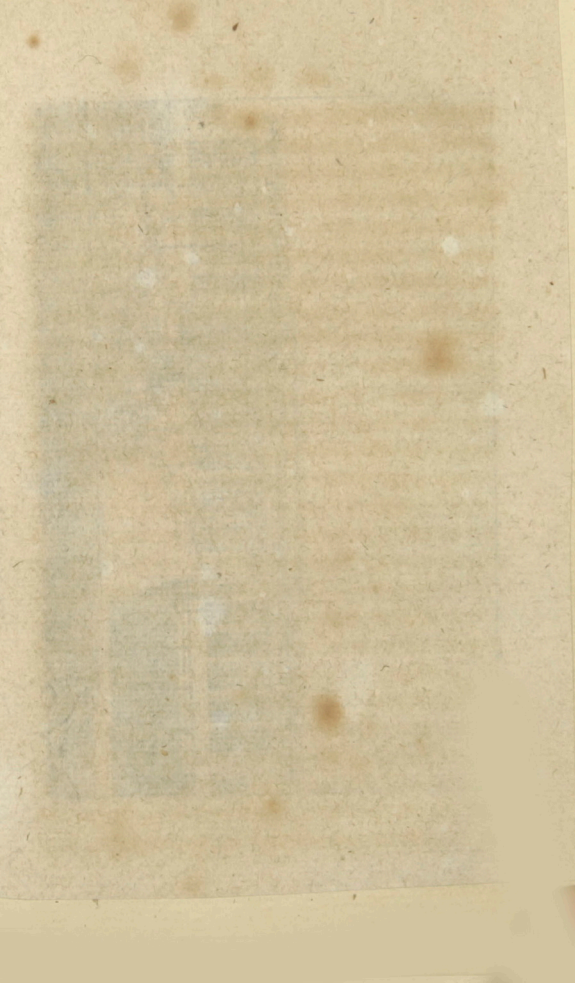
քաշված են, անանկ որ զիրենք ճանչցողը տեսածին պէս կըկարծէ որ ան մարդիկները կենդանի կըտեսնէ կոր, ու հիմայ պիտի խօսին. պատկերը շատ մեծ է, դաւթին մէկ պատը բոլոր բռնած է: Ըսոր դիմացը նոյն պատկերահասէն քաշված ուրիշ պատկեր մըն ալ կախեցին, որ Լշբէրի պատերազմին մէջ կայսերական զինւորներուն քաջութիւնը կըներկայացընէ: Ըս երկու պատկերները հոն մնացին ու ամէն տարի հոկտեմբերի 18էն սկսած երկայն ժամանակ ամէն մարդ կրնայ երթալ տեսնել:

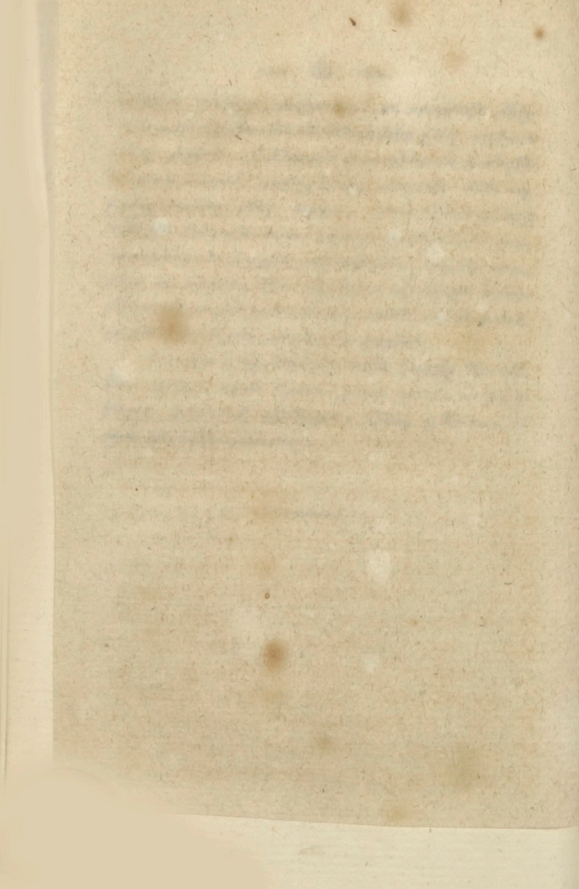
1818ին սեպտեմբերին կայսրը Պերմանիա Լիւէն ըսված քաղաքը գնաց, ուր որ Լւերոպայի խաղաղութիւնը վրայ մտմտալու համար թագաւորները ժողված էին: Պսկտեմբերի իրեքին Վեննա դարձաւ. 12ին Սոսկոֆի կայսրը նորէն Վեննա եկաւ, 10 օր կեցաւ, ու իր տեղը գնաց:

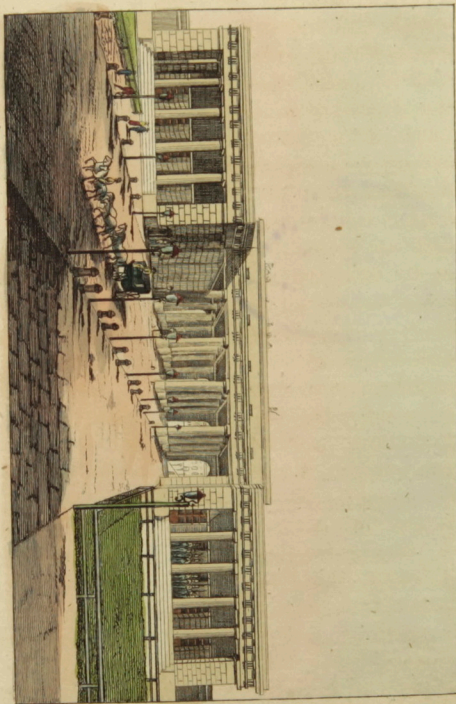
1819ին օգոստոսին վերջերը Պրուշին թագաւորին ժառանգ տղան օլանտայի թագաւորին ժառանգ տղուն հետ կայսրը տեսնալու համար Վեննա եկաւ. վնդի Պրուշին ժառանգը բոլոր Պաանսըզի պատերազմի ատենը գրեթէ շարունակ կայսեր բանակին մէջը կայսեր քովը ըլլալով, ու կայսեր սքանչելի մարդավարութիւնը ու առաքինութիւնները տեսնալով, վրան մասնաւոր սէր կապած էր, որ քովէն զատվիլ չէր ուզեր: Կայսրը իր հիւրերը շատ սիրով ընդունեց, Վեննային տեսնելու արժանի բաները բոլոր ցուցուց, Վեննային չորս դին

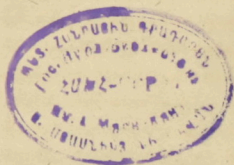
գեղեցիկ տեղերը պտըտցուց, ու պալատին մէջը մասնաւոր ուրախութեան հանդէսներ ընել տրվաւ, յիշված Լոհէնցուէն ձիաւորներուն գունդին երկրորդ անգամ հարիւրերորդ տարւան տօնն ալ իրենց առջև ընել տրվաւ, որուն ձիաւորները 1619ին Պերտինանտոս կայսրը լուտերական տպաստամբներուն ձեռքէն ազատած էին: Կայսեր որդւոցը ու եղբարց հետ Լշբէր ու Սկրամ երկու մեծ պատերազմներուն տեղերը տեսան, ու սեպտեմբերին 13ին իրենց տեղերնէն գացին:

1822ին սեպտեմբերին 22ին կայսրը Պուռկթօռ ըսված դրան հիման քարը դրաւ, որ բոլոր խոշոր քարերով շինվեցաւ, հիմայ լըմեցաւ, ու շատ գեղեցիկ դուռ եղաւ:

ԳԼՈՒԽ Բ.

Սէննային աշխարհագրական դերքը, Ֆեռ-Լեւնը, գե-
դերը, Եղնաւը, ու Բնաւան դերքը:

1. Սէննա քաղաքը արեւելքին կողմէն 34
աստիճան երկուք ու կէս վայրկեան երկայնութիւնի
վրայ, ու հիւսիսի կողմէն 48 աստիճան՝ տասվեր-
կուք ու կէս վայրկեան ու քիչ մը ալ աւելի լայ-
նութիւնի վրայ է, Վանուք գետին հարաւային
կողմը բլրակի մը վրայ, որ միջերկրական ծովէն
470 ոտք բարձր է:

2. Բուն քաղաքը յառաջուց շատ պղտիկ էր
ու մինակ հիմակաւն Գիշմարքթ, Սալցկրիս, Թի-
ֆէն կռապէն՝ Զօֆ, Պրանտշթաթ, ու Նիսթէն-
ըշթէք ըսված կողմերը կային: Վիչ քիչ շինվեցաւ՝
մեծցաւ՝ ստորին Լատրիային մայրաքաղաքը եղաւ,
ու առաջին Սաքսիմիլիանոս կայսեր ատենէն սկսած
ինչվան հիմայ Լատրիայի կայսրներուն կայսերա-
նիստ քաղաքը եղաւ:

Հիմայ Սէննա ըսելով բուն քաղաքը մինակ
չիմացվիր, քաղքին հանգրվաններն ալ մէկ տեղ
կիմացվին, որ 1684էն ետքը հետ զհետէ շինված
են. վնդի ինչպէս որ պատմութե մէջը գրեցինք,
1529ին ու 1683ին Սէննա երկու հեղ պաշարված
ստենը յառաջուց եղածները նախ նէմցէները այ-

րեցին, ու վերջը տաճիկները քանդեցին անապատ դարձուցին:

Հանգրվաններու 20 հատը քաղքին հինգ վեցերորդ մասը 600 քայլ հեռուէն կը շրջապատեն. իսկ 21 երրորդը՝ որ Լէօբոլտշթամ կըսվի՝ կը պատէ մնացած մէկ վեցերորդ մասը, որ աս հանգրվանին ու քաղքին մէջէն Ղանուբ գետին մէկ ճուղը կանցնի. ու ասանկ ամէնը մէկ տեղ ողի մը պէս քաղքին շրջանակը կը պատեն: Եսոնց դրսի դիէն ալ 5 կանգուն բարձրութիւն հաստը պատ մը ամէնքը պատած է, որ Լէնէ կըսվի, որուն առջևը խորունկ փոս մը կայ. փոսին վրան ալ հանգրվաններուն գացող դռներէն դուրս ելլալու համար կամուրջներ կան: Ես Լէնէ ըսված պատը քաղքին հարաւային կողմէն Ղանուբ գետին քովէն սկսած՝ մեծագոյն մասը կէս լուսինի ձևով պատելով, ինչվան հիւսիսային կողմը գետին քովը 15,955 կանգուն է, քաղքին մէկալ դիէն Ղանուբ գետին երկրորդ ճուղը բնական պատնէշ մը կը կազմէ, որուն երկայնութիւնն ալ քաղքին վերաբերած պարտէզները ու մէկ քանի զբօսանքի տեղերը մէջը առնելով 15,105 կանգուն է, ու ասանկ քաղքին բոլոր դրսի շրջանակը 51,040 կանգուն կընէ, որ գրեթէ եօթը ժամու ճամբայ է:

Վաղաքը հանգրվաններով մէկ տեղ հաւկը թաձև բոլորակ մը կը կազմէ 7502 $\frac{1}{2}$ կանգուն երկայնութեամբ, 5962 $\frac{1}{2}$ լայնութեամբ, ու բոլոր մե-

ծուծի՛ր դրսի պատերէն առեալ Ստամպօլի կան-
գունով 43,330,587 $\frac{1}{4}$ քառակուսի կանգուն է :

Վաղքին ու հանգրվաններուն մէջը գեղեցիկ
կանաչ դաշտ մը կայ, որ Վլասի կրսով, որուն
լայնութիւնը 600 քայլ է, ու երկայնութի՛ր 3,000
քայլի չափ քաղքին 3 քառորդէն աւելին կէս
լուսնի ձևով կը պատէ, որուն մէջը գեղեցիկ կար-
գաւորութիւն կառքերուն ու ձիերուն համար զատ, ու
քալելով գացող մարդիկներուն համար զատ ճամ-
բաներ շինված են. երկու քովերը կարգաւ տնկած
տեսակ տեսակ ընտիր ծառերով զարդարված են,
որ քաղաք գացողներուն ու քաղքէն եկողներուն
սրտերնին կը բացվի, ամառը արևը ու ձմեռը հովը
ղերենք չինեղեր : Վրսեցիք երբոր Սեննա կուգան
նէ, դեռ ուրիշ զբօսանքի տեղերը չի տեսած՝ մի-
նակ ասոնք տեսնելով, զիրենք դրախտի մը մէջ կը-
կարծեն :

Վաղաքը հանգրվաններուն միջին տեղն է,
ու Եր Պետրոսի ժամը քաղքին բուն միջին տեղը
կամ կեդրոնն է. քաղաքն ալ իր զատ պարիսպնե-
րը ու խորունկ փոսերը ունի, ու բոլոր քաղքին մե-
ծութի՛ր 928,125 քառակուսի կանգուն է :

Տները բոլոր թուով են՝ ու ամէն մէկ տանը
թիւը խոշոր գրով դրան վրայ գրած է. նմանա-
պէս ամէն մէկ ճամբուն ու հրապարակին (մէյտա-
նին) անունը անկիւններուն վրան գրած է :

Տները շատ ամուր շինած են. 300, 400,

500 տարւան շէնքեր շատ կը գտնուին . քաղքին-
ները չորս դստիկոնէ (խաթէ) ինչպան ութը դըս-
տիկոն են, իսկ հանգրվաններունը երկու դստիկոնէն
ինչպան հինգ . ու ամէն մէկ տուն մէյմէկ գեղեցիկ
բերդ կը նմանի, կրակէն շատ ապահով են, անանկ
որ՝ եթէ ըստ պատահման կրակ մը կիյնայ ու տուն
մը ամբողջ այրելու ըլլայ նէ, մեծ կրակ եղած կը-
սեպվի, ու կածէթթաներու մէջ կը գրվի:

Յ. Ա իննա իրեք բնական՝ ու մէկ արհեստա-
կան գետ ունի. արհեստական գետը Վառաւ կըսվի,
որուն վրայ իր տեղը մասնաւոր պիտի խօսինք:
Բնական գետերուն առաջինը բոլոր Աւրոպայի մէջ
երևելի եղած Վառաւ-է գետն է, որ Պավիէրայէն
ու Աւստրիայէն դէպ ՚ի վար կը վազէ, Ա իննայէն
Ժամ մը վերը՝ Նուստորֆ ըսված գեղին առջևը
չորս ճուղ կը բաժնըվի, որոնք Ժամ մը վարը մէկ
տեղ կուգան կը միանան: Ա՛նձ ճուղը քաղքէն Ժամ
մը հեռու հիւսիսային կողմէն կը վազէ. երկրորդը
անկէ քառորդ մը ասդիէն. երրորդը Ալթօբուլտշթաթ
ըսված հանգրվանին դրսի դիէն. չորրորդը քաղքին
ու Ալթօբուլտշթաթին մէջէն կանցնի. ու նաւերը հա-
սարակօրէն ասոր վրայէն կը քալեն:

Երկրորդը Ա իննա ըսված պզտիկ գետն է, որ
քաղքէն հինգ Ժամ հեռու Ա ինէուվալտ (Ա ին-
նայի անտառ) ըսված անտառին մէջէն կը բղկէ,
քաղքին հարաւային կողմէն՝ Այմկրուպէ ու Ա ի-
տին ըսված հանգրվանները մէկ քանի ջրաղացներ

դարձնելով՝ Վլաստիին մէջէն կանցնի. քաղքին ու Սայսկէռպէռ հանգրվանին մէջէն կերթայ Ղանուր գետը կըխառնըվի: Արան Վլաստիի մէջ երկու փառաւոր քարէ կամուրջներ կան, երկու դին վերէն 'ի վար կայսրը շինել տրվաւ, ընտիր ծառերով զարդարեց ու գեղեցիկ պարտէզի նմանցուց:

Երրորդը Ալէսպիսն է, որ ալ պզտիկ է. Տօնպախ ըսված պարտէզին ետեւի լեռներէն կըբղխէ, Ալէսկաստէ՝ Լիսթէնթալ՝ ու Սօսաւ ըսված հանգրվաններու մէջէն կանցնի՝ Ղանուր գետը կըխառնըվի:

4. Սիննային եղանակը քիչ մը անհաստատ է, օդը բարակ, չոր ու շատ առողջ է: Ղրեթէ ամէն օր կէս աւուր մօտ քիչ՝ շատ՝ հով մը կելլայ՝ օդը կըմաքրէ. թէպէտ շատ կանձրեւէ, բայց շուտ մը կըչորնայ: Յառաջուց Վլաստիյին մէջէն կառքերու ճամբաններէն փոշին ամպի պէս կելլար: Ընկ տարի կայ՝ որ կայսրը սկսաւ աս ճամբաները կարծր կրանի քարերով շինել տալ, հիմայ մեծ մասը լմնցաւ, ու լմնցած տեղերուն փոշին դադրեցաւ, երկու դիերն ալ մէկզմէկէ հինգ հինգ կանգուն հեռու միօրինակ խավախի ծառեր տնկել կուտայ կոր, որ աս տարի բոլորն ալ կըլմնայ:

Եւսմելու ջուրը առատ է, շատ տեղ վազան ջրերու աղբիւրներ կան, գրեթէ ամէն մէկ տուն ալ անուշ ջրի ջրհոր ունի. ցած տեղերուն ջրհորները այնչափ լաւ ջուր չունին, բայց բարձր տե-

ղերուներ շատ անուշ ու առողջ ջրեր են, որոնց մէջը մեր վանքին ջրհորին ջուրը ամէնէն աւելի անուշ՝ մարսող՝ ու առողջ ըլլալով, շատ հիւանդներու համար աղաչելով կ'առնուն, ու շատ օգուտներ կ'ըգտնեն:

5. Բնական դիրքը շատ առողջ է, մօտիկ տեղիւնքը շատ պտղաբեր ու գեղեցիկ են, տեսնողը կըկարծէ՝ որ պատկերի մէջ քաջած են. անանկ որ քիչ մայրաքաղաք կ'ըգտնըվի որ Սեն-Նայի պէս գեղեցիկ ըլլայ: Հիւսիսին կողմէն Վանուր գետին կղզիներուն մէջը ճիւղացած ծառերով անտառներ՝ մէջերնին զուարճալի զբօսանքի պարտեզներ ունի: Երևմտքին կողմէն ունի Վալէնպէռկ լեռը, որ գագաթը գեղեցիկ շէնքերով զարդարած գեղ մը ունի, որ հեռուէն վրան թագի մը պէս կերևնայ: Ետը քովը շատ լեռներ կան, որ գեղեցիկ կանաչ դաշտերով՝ անտառներով ու այգիներով զարդարած են, ու դէպ 'ի հարաւ կերթան: Երևելքին կողմէն ընդարձակ ու պտղաբեր ցորենի դաշտեր ունի, որ ինչպէս Սաճառաստան կերթան: Իսկ հարաւին կողմէն տեսակ տեսակ դիրքերով՝ պզտիկ լեռներով՝ ձորերով՝ գեղերով ու մեծ մեծ պալատներով միացած հորիզոն մը կերևնայ՝ որ մարդը կըզմայլեցընէ:

ԳԼՈՒԽ Գ.

Վաղաքը, քաղերն դռները, ճամբաները, հրապարակները (մայրաքաղաքները), ու ասոնց մէջ գտնուող հին (անդին) բաները, ժամերը, ժանրերը, ու գրեւորները արժանի շինարարներ:

1. Բուն քաղաքը հակըթաճե երկնէկ կըր է, ու տներուն ու մնացած պարիսպին պատերուն մէջէն լայն միջոց մը բոլոր քաղաքը կը պատէ, որ մարտկոց (մէթէրիզ) կըսվի, ու հիմայ զբօսանքի տեղ եղած է, անոր համար ալ մեծ մասը գեղեցիկ կարգաւ ծառեր տնկած, ու տեղ տեղ նըստարաններ շինած են:

Նախօրէօնը 1809ին պարիսպները Վէնթնէթօռէն մինչուկ Շթթէնթօռը փրցուց նէինչվան 1817 անանկ փրկված մնացին: Ըն ատենը կայսրը մտածեց, որ Վեննա բերդ չըլայ, մինակ դռներով գոցած քաղաք մը ըլլայ. անոր համար քաղքին դին եղած պարիսպը շինեց, ու պարիսպին առջևի տեսակ տեսակ դիրքերով շինած հողի բլուրները՝ պարիսպները ու պատնէշները ջնջել տըվաւ. փոսը որ բոլոր քաղաքը կը պատէ, մաքրել տըվաւ, մէջը երկու կարգ ծառեր տնկել տըվաւ, փոսին անդիի պատը ջնջեց վերցուց, ու

պատին տեղը կանաչ խոտով գեղեցիկ զառ 'ի վայր
(էնիշ) շինեց, ու գեղեցիկ զբօսանքի տեղ ըրաւ։
Պալատին առջևի Պուռկ(թօռ (պալատի դուռ) ըս-
ված դուռը քովի 400 քայլ երկայն պատերովը
300 քայլ դուրս քաշել տրվաւ, ներս մտած ատե-
նը ձախ կողմը Վարսիս ըսված կայսերական պար-
տէզը մեծցուց, գեղեցիկ ծառեր տնկել տրվաւ,
մեծ աւազան մը՝ մէջը շատուան մը շինել տրվաւ։
Ըսոր մէջ տեղը հին ձևով գեղեցիկ տաճար մը
շինեց, ու մէջը կանգնեց (Թէզէոսին արձանը, որ
ձիացուին հետ պատերազմ կընէ կոր։ Ըս արձանը
շատ գեղեցիկ փորված է, ու Հռոմ Վանովա ըսված
անւանի արձան փորողին վերջին գործքն է։ Կայս-
րը աս պարտէզը ասանկ զարդարելէն ետքը Ժողո-
վըրդեան զբօսանքի տեղ ըրաւ. հիմայ մէջը խաչվէ-
խանէ մըն ալ շինվեցաւ, որուն առջևը ամառը
առտու իրիկունը գեղեցիկ մուղիքայ կըլլայ, ու
ամէն տեսակ սիրտ պաղեցընելու անուշեղէններ
կըգտնըվին։ Ըսոր դիմացը՝ ներս մտած ատենը աջ
կողմը իր պալատին համար ալ գեղեցիկ պարտէզ
մը շինեց. մէջը մեծ ձմեռնոցներ շինել տրվաւ,
որոնց մէջը Լմերիգայի շատ տունկեր, թաչուններ
ու սքանչելի պտուղներ կան. պարտէզին մէջը գե-
ղեցիկ աւազան մը, ու առաջին Գրանչիսկոս կայսեր
արձանը կայ ձիու վրայ հեծած։ Ըսիկա Սօլ ըս-
ված երևելի արձան շինողի գործքն է։ Ըս երկու
պարտէզի մէջ մեծ դաշտ մը կայ, որուն երկայնու-

Թիւեր 370 քայլ՝ ու լայնութիւն 280 քայլ է, չորս դին լայն ճամբաներ ձգած են, ճամբաներուն քովերը Սեննա չի գտնուած ծառեր տնկած են, ու մէջ տեղերը գեղեցիկ չայրոններ ըրած են: Վլաս սիէն հոս մտնելու համար Պուռկիթօռէն պէտք է անցնիլ, որ ան ալ բոլոր գեղեցիկ սիւներով շինած գեղեցիկ բան մըն է, հինգ երկբացիկ դուռ ունի քովէքով, մէջի դուռը կայսեր կառքերուն համար է, երկու քովիները հասարակ կառքերու համար է, մէկը ելալու մէկալը մտնելու. անոնց երկու քովիներն ալ ոտքով գացողներուն համար են:

2. Վաղաքը հիմայ աստիճանի դուռ ունի, որոնց եօթը մեծ ու հինկը պղտիկ են. մեծերը կըսվին, Պուռկիթօռ, Շօթթէնթօռ, Լայթօռ, Սօթէնթուռմթօռ, Շթուպէնթօռ, Վէռթնէռթօռ, Վրանցթօռ: Իսկ պղտիկները կըսվին Սալթթօռ, Շանցէլթօռ, Վիշէռթօռ, Լօզէֆշթէթէռթօռ ու Սայէրթօռ. աս երկու վերջիները մինակ ոտքով գացողներուն համար են: Պուռկիթօռին մէջէն անցած ճամբով Պալիէրա ու արեւմտեան Գերմանիա կերթացվի, Վէռթնէռթօռին ճամբովը ներսի Էւստրիա ու Իտալիա կերթացվի, Շթուպէնթօռէն Սաճառաստան ու Տաճկաստան, Սօթէնթուռմթօռէն Սօրալիա, Բոյնիա ու հիւսիսային Լարոպա կերթացվի:

3. Վաղաքը մեծ ու պղտիկ 110 ճամբայ ու-

նի, որ արևելեան քաղաքներուն ճամբաներուն բաղդատութիւնը շատ շիտակ ու լայն են, անանկ որ նեղ ճամբաներուն մէջէն երկու կառք քովէ քով անցնելէն ետքը՝ երկու քովերէն ալ քալօղները հանգիստ կանցնին, իսկ լայններուն մէջէն իրեք չորս կառք ալ հանգիստ քովէ քով կրնան անցնիլ:

4. Ութը մեծ ու տասը փոքր հրապարակներ ունի: Ըմէնէն մեծ ու գեղեցիկ հրապարակը Զօֆ (արքունի) կըսվի, աս անունը՝ ատենօք Լստրիային դուքսերը հոս իրենց պալատը շինած, ու հոն բնակած ըլլալով, անկից առաջ կուգայ: Լս հրապարակը 160 կանգուն երկայնութիւն, ու 117 կանգուն լայնութիւն ունի. մէջ տեղը առաջին 1 էօբոլտոս կայսրը 1667ին Լճածնայ պատուոյն համար ինը կանգուն բարձրութեամբ պղնձէ թափած գեղեցիկ սիւն մը շինել տրված է, որ մերմէր քարէ շինած լայն ու բարձր պատուանդանի վրայ տնկած է, վրան երկու գլխով վիշապ մը կայ, վիշապին վրայ նը Զածնայ արձանը մարդու մեծութիւն ոտքի վրայ կեցած է. վարը քարէ պատուանդանին չորս անկիւններուն վրայ չորս հրեշտակներ կեցած են, որ աջ ձեռքերնին սուր ու ձախերնին վահան բռնած դժոխային հրէշներուն դէմ կը պատերազմին կոր, ամէնն ալ պղնձէ թափած ու սքանչելի գործած են, ու 9,020 օխայ են: Լսոր շրջանակը գետնին վրայ վանդակի ձևով կարճ սիւ-

ներ տնկած ու մէկզմէկու շղթայով կապած են: Աս
բանիս համար ան ատենը 22,233 արծաթ ֆիօրին
գացած է: Ասոր երկու կողմը երկու շատրւաններ
կան, որ 1812ին խորհրդաւոր արձաններով զար-
դարած են, աջ կողմի շատրւանին արձանները Աւստ-
րիայի Ժողովրդօցը իրենց իշխանին ու հայրենիքին
հաւատարմութիւնը կրնշանակեն: Աւստրիայի տէ-
րութիւնը խաթուէի մը ձեւով ներկայացուցած է,
քովը վահան մը կայ՝ վրան կայսերական կնքով,
խաթուէին գլուխը կայսերական թագ՝ աջ ձեռքը
կայսերական գաւազան ու ձախը կէսը ոլորած մա-
գաղաթ մը կայ, որուն վրայ լատիներէն գրով
«Kaiserliche Reichs-Oesterreich» գրած է: Աս արձանին քովը
երկայն զգեստ հագած քաղքըցիի արձան մըն ալ
կայ, որ իրեն հետ ձախ կողմէն թեւ թեւ տրված
աջ ձեռքին իրեք մատովներովը ոլորած մագաղա-
թին վրայի գրին երդում կրնէ կոր, ու ճշմարիտ
հաւատարմութե նշանի համար ձախ ձեռքն ալ
կուրծքին վրայ դրած է: Այնոջ արձանին ոտքին քո-
վը զանազան արհեստներու գործիքներ կան, որ
Նեմցէի ազգին արհեստի ու գիտութե բաղձանքը
կըցըցնեն, ու տակի դին՝ «Austria» Ռոմէն,
Ռոմէնի իւրիւր-իւրեան՝ գրած է: Ձախ կողմի շատրւ-
անին վրայ ալ ասոնց նման խորհրդաւոր արձան-
ներ կան, որ քաղքըցիները կայսեր իրենց սէրը
ցըցնելու համար վարպետ արձան շինողի մը իրենց
ծախքովը շինել տրված են:

Ներկորդ հրապարակը Հօգէ Սարգիս կըսվի, որ
երկնկէկ քառանկիւն մըն է. վեցերորդ Կառույտ
կայսրը 1752ին աս տեղս գեղեցիկ զարդով զար-
դարած է, եօթը կանգուն բարձրութիւն քառանկիւն
պատանդան մը շինած է, որուն վրայ չորս սիւնե-
րու վրայ գեղեցիկ գմբէթ մը կայ, ասոր տակը իրեք
աստիճան բարձր տեղ մը կայ, որուն վրայ ծը
Լճածինը ու ծը Յովսէփը քահանայապետին առ-
ջին կրպսակին կոր, գմբէթին վրայ Հոգին թըր
աղանիի կերպարանքով հովանի եղած է, ու չորս
դին ոսկի ճառագայթներ կան. ամէն մէկ սիւնին
քովը մարդու մեծութեամբ մէյմէկ հրեշտակ կայ,
ձեռքերնին ծաղիկներով ու ծաղկէ թագերով
կուսութե ու հաւատարմութե նշաններ բռնած
են, ու ասոնց ամէնը մերմէր քարէ փորած են:
Պատանդանին երկու դիէն ալ մերմէրէ փորած
գեղեցիկ աւազաններու մէջ ջրեր կըվազեն, որ շատ
լաւ ջուր է, ու ժամ մը հեռու ()դղակրին ըս-
ված գեղէն երըթի խողովակներու (քիւնկերու) մէ-
ջէն կըվազէ կուգայ:

Դանր յանցաւորներուն դատաստանը ու բան-
տը հոս ըլլալով՝ երբոր մեծ յանցաւորի պատիժը
դատաստանէն կորոշվի նէ, աս հրապարակին մէ-
ջը գերաններով բարձր տեղ մը կըշինեն, անոր
վրայ յանցաւորը մէկ կամ երկու ժամ յանցանքը
խոշոր գրերով գրած՝ վզէն կախած կըկեցընեն,
որ ամէն մարդ տեսնէ իմանայ, ու անանկ յան-

ցանք չընէ . վերջը ան յանցաւորը՝ գրած պատիժը
կատարելու համար՝ բանտը կըխրկեն :

Երրորդ հրապարակը Աստուծոյ կըսվի, որ քաղ-
քին մէջ տեղն է, ու շատ լայն ու ընդարձակ
ճամբայ մըն է : Առաջին Աօբոլտոս կայսրը հոս
տեղս 1693ին իր ուխտը կատարելու համար ՚ի
պատիւ ամենասուրբ Երրորդութեան մերմէր քա-
րերէ գեղեցիկ սիւն մը տնկած է : Աս կայսրը
1679ին Աննային մեծ ժանտախտին ատենը ուխ-
տած էր, որ թէ որ Այ ողորմութիւն ժանտախ-
տը կըդադրի նէ, աս սիւնը կանգնէ : Երգ աս
սիւնը 25 կանգուն բարձրութիւն ունի, ու վերէն
՚ի վար եռանկիւնի բանված է : Պատւանդանը քա-
րերով բլուրի ձևով շինած է, որուն վրայ ուղղա-
փառ հաւատքին խորհուրդները խորհրդաւոր նշան-
ներով փորած է, անոր տակը հրեշտակ մը ձեռքը
վառած մեծ մոմով վար կիյնայ կոր, որ ժանտախ-
տը կընշանակէ, վրան Աօբոլտոս կայսրը ծունկ
չըքած՝ աչքը երկինքը վերցուցած աղօթք կընէ կոր,
ու լրած աղօթքը պղինձէ տախտակի մը վրայ ոսկե-
գրով գրած կախած է : Պատւանդանին անկիւնին
քարին վրայ Աստուծոյ կնիքները (մեօհիւրները)
փորած են, ու մէջ տեղէն իրեք անկիւնով բուրգ
կամ պուրճ մը վեր ելած է, որուն շրջանակը
ամպեր կան, ու ամպերուն մէջէն ինը դաս հրեշ-
տակներ կերևնան կոր. բուրգին վերի գագաթը
ամպերու վրայ ամենասուրբ Երրորդութեան իրեք ան-

ձերուն արձանները մաքուր ոսկեղօծած նստած են :
 Աս սիւնին վրայ ան արձաններուն բաղձուծիւնը
 աւելի տեսնելու արժանի են , որ պատւանդանին
 վրայ սքանչելի վարպետութիւն փորված են . աս ար-
 ձանները Հոգին սուրբին առաքելներուն վրայ
 իջնալը , Վ. Բի ընթրիքը , Ադամին ստեղծվիլը , ու
 ջրհեղեղէն աղատած 'Այ նահապետը եօթը հոգ-
 ւով կրներկայացընեն : Աս սիւնը՝ հիմայ ինչպէս
 որ կեցած է նէ՝ կանգնելու համար 66,646 ար-
 ծաթ ֆիօրին գացած է :

Առապէնին երկու ծայրը երկու վազան ջրի
 աղբիւրներ կան , հիմակվան կայսրը 1804ին ասոնց
 առաջինը Եւ Յովսէփայ՝ ու երկրորդը Եւ Աօբու-
 տոսին արձաններովը զարդարեց :

Զորրորդը 'Այէ Սաւաթ կըսվի , որ աս ալ
 Աննային մեծ հրապարակներուն մէկն է . ասոր մէջ
 տեղը գեղեցիկ քարերով շինած սեծ աւազան մը
 կայ , որուն մէջ տեղը մէրմէր քարէ շինած կլոր
 պատւանդանի վրայ խոհեմութիւն խորհրդաւոր ար-
 ձանը նստած է . չորս դին չորս տղաք կեցած են ,
 թուեանուն տակը մէյմէկ ձուկ բռնած են , որոնց
 բերներնէն շատ ուժով ջրեր կըվազեն կոր : Այս-
 րը 1801ին աւազանին չորս դին երկու կնիկ մար-
 դու ու երկու էրիկ մարդու արձաններ դնել տը-
 վաւ , որ վարի Աստրիային չորս մեծ գետերուն ,
 սյսինքն , Դանուբին , Սարխին , Լանսին , ու Այ-
 թային , նշաններն են . արձաններուն երկուքը սա-

փոր բռնած են, երկուքն ալ ծովու խեցի, որոնց
բերներնէն աւազանին մէջը առատ ջրեր կը վա-
զեն կոր:

Հինգերորդը Եփեսոս կըսվի. սա անունը
երկրորդ Յովսէփ կայսեր արձանէն կառնու, որ
Հիմակվան կայսրը 1806ին կանգնած է. Յովսէփ
կայսրը Հին Հռոմայեցիի զգեստով գլուխը դա-
նիէ թագով պսակած, գեղեցիկ ձիու մը վրայ հե-
ծած է, ձախ ձեռքովը ձիուն սանձը (կէմը) կը բռնէ
կոր, ու աջ ձեռքը դէպ 'ի առջևը շիտակ երկնցը-
ցած է: Արձանն ալ ձին ալ շատ վարպետութիւն
պղնձէ թափած են, արձանը 1800ին թափած է,
իսկ ձին 1803ին. ձիուն առջևի ոտքէն ինչվան կըռ-
նըկի մազերը 4 $\frac{1}{2}$ կանգուն է. ու պոչէն ինչվան
գլուխը 4 կանգուն է. իսկ վրայի կայսեր արձանը
4 $\frac{1}{2}$ կանգուն է: Չին երկու ոտքերը վեր վերցու-
ցած՝ կարծր կրանիթ քարէ՝ Հինգ կանգուն բարձր
պատուանդանի մը վրայ կեցած է: Պատուանդանին
առջևի դին լատիններէն գրած է. Յովսէփ Եփեսոս-
ցի () Գոսպոսի, որ ոչ Եփեսոս, Բայց Բուրսոնէն հա-
սարակայ օգրի համար ապրեցաւ: Լատևի դին գրած
է. Պատուանդանի համար ու Եփեսոսի կայսր՝ Եղ-
բորտիէն՝ իր Եփեսոս շօրը կանգնեց. 1806, Լոր-
կու դին պղնձէ երկու հաստը տախտակներ կան՝ մէ-
կին վրայ երկրագործութեան խորհրդաւոր նշանները
փորած են, ու մէկալին վրայ վաճառականութեան
նշանները, որոնց երկուքն ալ Յովսէփ կայսրը շատ

պայծառցըցած էր : Պատւանդանին չորս ղին կորըն-
 թեան ձեռով չորս սիւներ կան , որոնց վրայ պղնձե
 փորած 16 խոշոր միտալներ կան , որ Յովսէփ կայ-
 սեր կենացը մէջը ուրախալի բաներու համար կօխ-
 ված միտալներուն պատկերներն են :

Սեցերորդը Եր Ստեփանոսի հրապարակն է .
 որ Շէֆհապուկ կըսվի . աս ալ մեծ հրապարակ
 մըն է , մէջ տեղը Եր Ստեփանոսին ժամը կայ , ու
 շրջանակը ամէն ղիէն ընդարձակ ու մաքուր տեղ
 մըն է :

Եօթներորդը կայսեր պալատին մէջի հրապա-
 րակն է , որ Պոլիկայ կըսվի , ու կարգաւորեալ
 երկնկէկ քառանկիւն մըն է :

Ութերորդը Պոլիկայ կըսվի . աս
 հրապարակին մէջն ալ 1798ին վազան ջրի աղբիւր
 մը շինված է , որուն վրայ Սովսէս մարգարէին պղն-
 ձե արձանը կայ , որ ապառաժ քարէն ջուր կըհա-
 նէ կոր :

Պղտիկ հրապարակներուն մէջը պատմելու ար-
 ժանի մեծ բաներ չիկան . մինակ Շէֆհապուկ
 Կայ կըսված հրապարակը պատի մը քովը երկու
 կանգուն բարձր ծառի բուն (քիւթիւք) մը կայ ,
 վրան բոլոր գամեր գամած՝ երկըթէ կապ (չեմպեր)
 մը անցուցած՝ ու կըղպակ մը կախած է : Առաջուց
 Սինէռվալտ ըսված անտառը ինչպան հոս կուգայ
 եղեր , ու ասիկայ ան անտառին վերջին ծառն է
 եղեր , որ արմատը դեռ գետնի մէջ է : Արսվի որ

դարընի (չիլինկիրի) աշկերտ մը վարպետին հետ
խօսք կըդնէ, որ թէ որ զինքը վարպետ ընելու կը-
խոստանայ նէ, ինքը կըղպակ մը շինէ, որ մարդ
կարօղ չըլայ բանալ: Ստանային օգնութիւն կը-
շինէ կըղպակը, հօն կըկախէ, ու ինքը ամէնուն
առջևը բանալէն գոցելէն ետքը բալ լիքը Վանուբ
գետը կընետէ, ու սատանաները կառնուն կըվեր-
յընեն անիկա: Ինչվան հիմայ Սեննա եկօղ դարը-
նի բանւորները շատ փորձած են, ու բանալ չիկըր-
ցօղը ծառին գամ մը զարկած է, ու հիմայ անանկ
եղած է՝ որ ալ տեղ չէ մնացած գամ գամելու:
մէկը մէկալը պարզ կըքնեն կըփորձեն, կերթան:

5. Սեննայի պալատներուն մէջը գեղեցիկ շին-
ված ու տեսնելու արժանիները են,

Հռոմայի կայսերութե՛ն դատաստանի պալա-
տը, որ բոլոր Վերմանիայի շէնքերուն մէջը ամէ-
նէն գեղեցիկն է. ասիկա կայսերական պալատին
հրապարակին վրայ մէկ ծայրէն ինչվան մէկալ ծայ-
րը կերթայ, ու 1728ին շինված է. ինչվան 1807
Հռոմայի կայսերութե՛ն իշխաններուն դատը միշտ
հօս կըքշվէր. ետքը կայսրը իր պալատին խառնեց
իր տղոցը ու իրենց մարդիկներուն բնակարան
ըրաւ: Դորս դստիկոն (խաթ) սքանչելի համեմա-
տութիւն շինված է, ու մէջ տեղը մէրմէր քարէ
մեծ պատշգամբ (շահնիշիր) մը գուրս ելած է: Ըս
պալատին երկու ծայրերը երկու մեծ կամարներ կան,
որ տակերէն քալելու ու կառքերու ճամբաներ

կանցնին, կամարներուն երկու դիերը գեղեցիկ ու
խոշոր արձաններով Հերքիւէսին չորս երևելի
գործքերը ներկայացուցած են, այսինքն, Անթէո-
սը մեռցընելը, Բուսիրիսին յաղթելը, Արէտեան
ցուլը, ու՝ Ալէմէսեան առիւծը պատուելը մեռցընելը
Անթիէլի ըսված արձան փորօղը փորած է, որ ար-
ւեստէն ճանչցողները իրենց նայել կուտան կըզ-
մայլեցընեն:

Ապերտոս իշխանին պալատը, որ Հիմայ կայ-
սեր եղբայրը Առուլոս մեծ դուքսը ժառանգեց,
1801ին սկսած է շինելու, ու 1804ին լմնցած է.
Հինգ դստիկոնով շատ սքանչելի շէնք մըն է.
ներսի դին անանկ հարստութիւն, գեղեցկութիւն, հրա-
շալի համեմատութեամբ, ու մաքրութիւն զարդարած
է, որ Աննայի պալատներուն մէջը նմանը չիկայ:

Եպարքոսին (վէզիրին) պալատը, որ Հինգ
դստիկոն է, ու բերդ կընմանի:

Այսերական փողերանոցը (Թարաբխանէն),
որ ատենօք Եւգինէոս իշխանին էր:

Պատերազմի խորհրդատունը Հօֆ ըսված
հրապարակին մէջը՝ որ ատենօք Աւստրիայի դուք-
սերուն պալատն էր, երկու մեծ սրահ ու իրեք դուռ
ունի, Հինգ բարձր դստիկոն է: Երկրորդ դստի-
կոնը պատերազմի խորհրդեան գլուխը կընստի, մէ-
կալ դստիկոնները ուրիշ խորհրդականները, ու
գրագիրները կընստին. մեծ գաւիթ մըն ալ կայ,
որուն մէջը պատերազմի վրայ խորհուրդ կընեն:

Լատինացի կայսրութե խորհրդատունը, որ պատկերներով ու ուրիշ զարդերով զարդարված հինգ դստիկոն բարձր՝ չորս ճակատով սքանչելի պալատ մըն է. երկու սրահ ունի երկու երկու դռներով. ասոր մէջը կընստի իշխան մը իր խորհրդականներովը գրագիրներովը ու ծառաներովը, որուն պաշտօնը Բուսկիլի ու Լնատօլու զազէզքէրներուն պաշտօնին մօտ է:

Սաճառի ու Թրանսիլվանիայի դիւանատունը, որուն մէջը աս երկու գաւառներուն իշխանները կը բնակին, ու անոնց գործքերուն վրայ կայսեր հետ կը խորհրդակցին: Սաքսատունը, համալսարանը վեց դստիկոնով, նախարարներու խորհրդարանը Լիսթէնշթայն իշխանին երկու պալատը, որոնց մէկին մէջը անդին դրքատուն մը ու մաքուր թէատրոն մը կայ:

Կայսեր կեսըրոջը Պէաթուիչէ ըսված դքսուհին պալատը, որ մէկ միլիօն ֆիօրինի գնեց, երկու այնչափ մըն ալ գեղեցկացընելու համար վրան ծախք ըրաւ:

Լօպքովից իշխանին, Շվարցէնպերկ իշխանին, Շթարհէնպերկ իշխանին, Հարրախ կոմսին, Լյսթէրհադի իշխանին, Պաթիանի իշխանին, Քինսքի իշխանին, Շէնպօրն կոմսին, Պրից կոմսին, Երբեպիսկոպոսին, սրբազան Փափին նուիրակին պալատները մէկգումէկ գեղեցիկ են: Լսոնց նման ուրիշ շատ գեղեցիկ պալատներ ալ կան, ու ամէն մէկին մէջը մէյմէկ թագաւոր կամ կայսր կընայ բնակիլ:

Պիոկէոշիի թալ անունով տուն մը կայ, որ տասը սրահ (աւլու), ու քսան սանդուղ (մէրտիւլէն) ունի, հինգ դստիկոն բարձր շինած է. ասոր մէջը երկու հարիւր տնւոր կը բնակի. գետնի դստիկոնը յիսուն հատ ալ խանութ ունի, բոլորն ալ վարձու տրված են, որ տարին 170,000 ֆիօրին կը բերեն: Նմանապէս Ղաթմէրհոֆ ըսված տունը երկու սրահ ունի, վեց դստիկոն բարձր է, վարձու տրված շատ խանութներ ու բնակարաններ ունի, որ տարին 60,000 ֆիօրին կը բերեն: Այլ դաւապէն ըսված տունն ալ ութը դստիկոն բարձրութիւն ունի:

ԳԼՈՒԽ Դ.

Այսեր պալատը, Կարուսը, Գտնիլը, ու յի հէժնիլը սորմէլու տէրը:

1. Այսեր պալատը քաղքին հարաւային կողմը նոր շինած փառաւոր դռան անմիջապէս քովն է: Ըսիկա զանազան ատեններ հետզհետէ շինված ու միացըցած ըլլալով՝ չունի ան համեմատութիւնը, որն որ կայսերական պալատէ մը կը պահանջուի:

Ա՛յլ տեղի մեծ սրահը 144 կանգուն երկայն 79 կանգուն լայն հրապարակ մըն է, որուն երկայնութեանը քաղքին դիէն վերը յիշված Հոմայի կայսերութե՛ն դատաստանին պալատը շինված է, որ

Վլաստիկին կողմէն պալատը մտած ատենը դիմացը
կուգայ, աջ կողմի շէնքը՝ որ անոր հետ միացած
է, հին պալատն է, որն որ 1210նին երրորդ 1 էօ-
բոլտոս դուքսը շինած է. 1275ին մեծ կրակէն այ-
րած է, () թմգբար երկրորդը նորէն սկսած է շի-
նել, ու 1305ին Մկերտոս առաջինը լմնցըցած է.
առաջին Ֆէրտինանտոս կայսրը 1556էն ինչվան
1552ը շատ մեծցուց ու գեղեցկացուց, Սարիամ
Թերեղիան նորէն շատ շէնքեր շինել տրվաւ, ու
հինները որչափ որ կարելի էր նէ վարդարեց. պզտիկ
սենեակ մըն ալ շինեց, որ մէջը երկու մեծ հայլի
ու մեծ աթոռ մը կայ, որուն վրան հինգ հոգի կըր-
նան նստիլ, ու անիւներով (չարսերով) մէկ հո-
գի կրնայ վեր քաշել, որ պատի մէջէն վեր կելայ՝
որ դստիկոնը որ մէջինները կուզեն նէ: Աս հին
պալատն ալ երկու սրահ ունի. առաջին սրահին ու
մեծ հրապարակին մէջի շէնքին՝ որ Մայեհոֆ
կըսվի, երրորդ դստիկոնը հիմակվան կայսրը կը-
րնակի: Չախ կողմի շէնքը 1690ին Մալիա կայս-
րուհին շինած է, անոր համար ալ Մայեհոֆ
(Մալիայի պալատ) կըսվի: Հիմակվան կայսեր
հայրը 1 էօբոլտոս կայսրը հոն կըրնակէր. ու հի-
մայ պարապ է, երբոր օտար թագաւոր մը կամ
կայսր մը Սեննա կուգայ նէ՝ կայսրը զենքը հոն
ընակել կուտայ: Ատեի դին երկայն շէնք մը կայ,
որ աջ դիւ ու ձախ դիւ ըսված շէնքերուն հետ
միացած, ու բոլորը մէկ տեղ մէկ երկայն քառան-

կիւն մը ըրած է, որ 1660ին առաջին 1 էօքոլտոս կայսրը շինած է. ասոր մէջը մեծ գաւիթներ կան, որ որը աղնւականներու գաւիթ ու որը հայլիներու գաւիթ կըսվի, ու ուրիշ ուրիշ անուն ունի, հիմայ պալատին երեսելի հանդիսութիւնները հոն տեղերը կըլան:

Եւսոր գետնի դստիկոնը մեծ գաւթի մը մէջ գունդ մը պահապան զինւորներ կըսպասեն, որոնցմէ երեսուն հատի չափը դռներուն առջևը, աստիճաններուն վրայ ու վերի դստիկոններուն ճամբաներուն գլուխները հրացան ձեռքերնին գիշեր ցորեկ կըսպասեն, ու ամէն ժամ կըփոխվին. մնացածները իրենց բնակարանին առջևը հրացաննին շարած, դրօշակնին (պայրախնին) տնկած կըսպասեն, կայսրը կամ կայսեր ցեղէն մէկը անցած ատենը ամէնն ալ հրացաննին ձեռքերնին առած կարգով կըշարվին, թմբուկ (տավուլ) կըզարնեն, ու դրօշակնին գետինը կըծռեն: Եւսոնք հոստեղը երկու հատ ալ թնդանօթ ունին:

Կայսեր պալատը թէպէտ դրսէն այնչափ փառաւոր չէ, ինչպէս որ ասանկ մեծ կայսեր մը կըվայլէր, բայց ներսի զարդերը շատ փառաւոր ու տեսնելու արժանի են, շատ աղնիւ գրասեղաններ, գոճազմ (լաճիվէրտ) քարէ, ակնվանիէ գեղեղեցիկ աշտանակներ, չափէ դուրս մեծ հայլիներ, կերպասներով զարդարած սենեակներ շատ կան:

2. Պալատին մէջը երկու մատուռ կայ, մէկը

Հին պալատին մէջն է, որ միջակ ժամի մը չափ կայ, պալատին ժողովրդապետը մէջը ամէն օր պատարագ կընէ: Ըսիկայ 1448ին երրորդ Ֆէտէրիկոս կայսրը շինած ամենայն սրբոց նուիրած է. աւագ խորանին վրայ Ըծածնայ Հին ու մեծագին պատկեր մը կայ, նմանապէս կողմնակի խորաններուն պատկերները վարպետ պատկերահաններու քաշվածներ են: Կայսրը թէպէտ ամէն տօնի, կիրակի, ու շատ անգամ հասարակ օրերն ալ առանց պատարագի չանցըներ, բայց ամենայն սրբոց օրէն ինչվան զատիկը ամէն կիրակի ու տօնի օրերը տասնըմէկին բոլոր տնովը, իշխաններովը, երևելի պաշտօնատէրներովը, ու թիկնապահ զօրքերովը կուգայ ձայնաւոր պատարագ կըտեսնէ. աս հանդէսներուն մէջը բոլոր ուրիշ թագաւորներուն դէսպաններն ալ հօն կըգտնըվին:

Երկրորդ մատուռը Ըմալիէնհօֆին ձախ կողմն է. միայն քանի մը տօներուն կամ հանդիսութիւններուն կըբացվի:

3. Կայսերական գանձը մեծ մատուռին դիմացը երկրորդ դստիկոնն է, բոլորը չորս սենեակ ու մէկ գաւիթ է. ասոր մէջը եղած մեծագին սքանչելի բաներուն վրայ մասնաւոր դիրք կայ, որ մէկիկ մէկիկ ամէն բանը կըպատմէ, բայց մէկը համառօտութեւ համար երևելիները մինակ կառնունք: Վրլոլէնհայտն անունով էլմաս մը կայ, որ ատենօք Կառլոս Քինըսլած Պուրկունտիային մեծ դուքսին

էր, ասիկայ Կոանսօնի պատերազմին մէջը կրկորսըն-
ցընէ ու զվիցեռացի զինւորի մը ձեռքը կանցնի,
ան ալ ասոր ինչ ըլլալը չի գիտնալով՝ Պէռն քաղ-
քին քաղքըցիներուն մէկուն հինգ ֆիօրինի կը ծա-
խէ. ետքը ձեռքէ ձեռք անցնելով՝ ու զինը շարու-
նակ վեր ելլալով Վլովրենտիային մէծ դուքսը կը-
դնէ ու իր գանձը կը դնէ. անկէ ալ առաջին Ֆրան-
չիսկոս կայսրը՝ որ հոն տեղին մէծ դուքսն էր եղած,
Վեննա բերած է: Լնցած դարուն մէջը 1,043,334
ֆիօրին արժեցուցին: Լս քարը 146 խրաթ առա-
ջին ջուր է:

Մէկ ուրիշ էլ մաս մըն ալ կայ արտաքոյ
կարգի մէծ, որ Ֆրանչիսկոս առաջինը 1764ին
Ֆրանքֆուրթ քաղաքը գնած է: Վմանապէս ան
կայսերէն մնացած ֆուէնկի զգեստի կոծակներ կան,
որ ամէն մէկը մէյմէկ կտոր էլ մաս քար է. կայսեր
տանը ընտիր քարերը, որը հին ատեններ բանված
են, որ հիմայ անանկ գեղեցիկ չեն կրնար բանիլ,
որն ալ նոր բանված է, բայց քարերը շատ ընտիր
ու բանվածքնին շատ գեղեցիկ են: Մէկ կտոր
ակատ քարէ փորած մէծ սկուտղ (չուխուր թա-
պախ) մը կայ, որուն տրամագիծը մէկ կանգունէն
չորս մատ պակաս է, մէկ ուրիշ աման մըն ալ կայ
ձերմակ ու դեղին մէկ կտոր ակատէ փորած, որ
իրեք օխայ ջուր կառնու. ասոնք երեւելիներն են:
Սեծ ժամացուց մը կայ, որ 1750ին Հեսսէն ըս-
ված տէրութեն դուքսը Սարիամ Թերեզիային

պարգևած է: Ըստ ժամացուցը ամէն անգամ որ կը զարնէ նէ՝ Սարիամ թերեղիային՝ կայսեր՝ ժամացուցը պարգև տըլօղին ու ան ատենւան մէկ քանի իշխաններուն արձանները դուրս կուգան՝ կերէնան, ու ներս կերթան. վերջէն հրեշտակ մը դուրս կը լայ՝ ոսկի գրով կը գրէ, Կեցի Սարիամ թերեղիային: Հետ վարպետական ու նմանին չեղտնրված ժամացուցներ, մեծագին քարերէ փորած ամաններ, տուփեր (խութիներ), սեղանի զարդեր, տեսակ տեսակ խաչեր ու ուրիշ բաներ կան: Հոռմայի կայսերութե՛ն թագադրութե՛ն զգեստը, գեղեցիկ քարերով զարդարած թագը, գաւազանը ու սուրն ալ կան՝ որ Նիրինպերկ պահված օրինակին ըստ անի նման են: Ըսոնք տեսնել ուղօղը պէտք է՝ որ առաջ Պելլէլէ կամ հրամանի թուղթ առնու աս տեղաց վերակացուէն, ու անով երթայ:

4. Ձի հեծնել սորվելու գաւիթն ալ հին պալատին մէջը քաղքին կողմն է. որ 1729ին վեցերորդ Կառուլոս կայսրը շինած է: Եւրոպայի մէջ ամէնէն գեղեցիկն է, որ երկայն քառանկիւն մեծ շէնք մի է ու 46 սիւնով ու շատ արձաններով զարդարած է. բոլոր շրջանակը սիւներուն ու պատերուն մէջը տեսնել ուղօղներուն համար տեղ կայ, որոնց մէկ կողմը կայսեր ցեղին համար բաժնած է. սիւներուն դրսի դին վրան քոց ընդարձակ տեղ մը կայ, ուր որ ձի հեծնել կը սորվին: Ըսոր քովը վրան բաց մեծ քառանկիւն մըն ալ կայ, որ

ամառը ամէն օր կայսեր զաւկըները, եղբայրները
կամ ուրիշ ազնւականները կէսօրէն յառաջ տաս-
նէն ինչվան տասնըմէկը կրթութեմ համար ձի կը-
հեծնան, կըվազընեն, ու ամէն մարդ կարօղ է
երթալ տեսնել:

ԳԼՈՒԽ Ե:

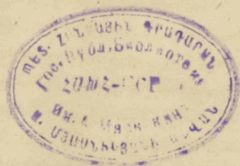
Վաղին ժամերը ու վաշտերը:

1. Սեննային մեծ ու արքեպիսկոպոսական
ժամը եր Ստեփանոս նախավկային ժամն է, որ
գեղեցիկ ճարտարապետութեամբ շինված՝ վերջին
աստիճանի հաստատուն բոլորը քարէ շէնք մըն է,
ու Սեննային շէնքերուն ամէնէն բարձրն է:

Եռաջին Լենրիկոս Լազօմիրկօթը, ինչպէս
առաջ ըսինք, 1144ին աս ժամին հիմը դրաւ,
1147ին շինեց աւարտեց. 1238ին բոլոր պրեցաւ,
ու դարձեալ շուտով շինվեցաւ, ու 1265ին մէյ մըն
ալ պրեցաւ: () Թթօքար Թագաւորը առաջինէն մեծ
նորէն շինեց, ու 1275ին առաքելական նըւիրակի
մը նախագահութեմ մէջը իրեք օր ժողովք եղաւ:
Մէջը 1326ին նոր մատուռներ շինվեցան, ու շատ
մեծցաւ: Ուստօլֆ դուքսը իր եղբօրներուն Ելպեր-
տոս երկրորդին ու Լէօբուտոսին օգնութեմը 1395ին
մեծ դաս մը շինեց, երկու ալ մեծ զանգակատուն-
ներ սկսաւ շինել: Ուստօլֆը շուտ մը մեռաւ,
եղբայրները ետեւէ ետեւ դուքս եղան, ու շէնքը շա-

ԵԿԵՂԵՅԻ ՍՐԲՈՅՆ ՍՏԵՓԸՆՈՍԻ

րունակեցին, ու չիլմնցած անոնք ալ մեռան: Սա-
ճառի Սատաթիա թագաւորը, չորրորդ Ֆէտէրի-
կոս կայսրը, ու Մաստրիային ուրիշ իշխանները շա-
րունակ ասոր ետեէն ինկան, վերջապէս հիմակվան
վիճակը հասցուցին: Ասիկա առաջ հասարակ ժողո-
վըրդապետական ժամ մըն էր, 1365ին Սեննային
առաջին ժողովրդապետական ժամը եղաւ, ետքը
1468ին եպիսկոպոսական ժամ եղաւ, իսկ 1726ին
արքեպիսկոպոսական եղաւ, որուն արքեպիսկոպոսը
շատ անգամ կարդինալ կըլլայ:

Աս ժամին զանգակատնովը մէկտեղ հիմէն
սկսած ինչվան կամարին վերջին քարը ներսի ու
դրսի փորվածները բոլոր խոշոր քառանկիւն քարե-
րէ շինված են, ներսը դուրսը ու վրան շատ ար-
ձաններ ու կօթիքական ձևերով ճամբաներ կան:
Ղամին վրայի ծածկը 40 $\frac{1}{2}$ կանգուն բարձր է, կար-
միր՝ կանաչ ու ճերմակ կղմինտրներով (քիրէմիտ-
ներով) գեղեցիկ ձևերով ծածկած է, որ մէջը
ամենեւին խոնաւութի՛ չանցնիր, ու արեւը վրան ծա-
գած ատենը լուսաւոր ճառագայթներ կարձակէ:

Ղամուններսը 143 կանգուն երկայն՝ 93 լայն՝
ու 33 բարձր է, ու բոլոր կամարը 18 քարէ բան-
ված սիւներու ու շրջանակի պատերու վրայ կեցած
է: Մէջը 38 խորան կայ, որոնց ամենն ալ մէրմէր
քարերէ շինած են, ու իրենց պատկերներուն մեծ
մասը գեղեցիկ ու վարպետական քաշվածներ են,
հանդիսութե՛ն օրերը աւագ խորանը գեղեցիկ կեր-

պամներով կըզարդարեն, որ վրայնին գեղեցիկ բան-
վածքով եկեղեցական ու աշխարհական պատմու-
թիւններ ձևացուցած՝ տեսնելու արժանի բաներ են:

Վամին մէջը շատ գեղեցիկ ընտիր թամբա-
րաններ (գերեզմաններ) ալ կան, ինչպէս չոր-
րորդ Գիտերիկոս կայսեր գերեզմանը՝ որ 1793ին
մեռաւ՝ ու հոս թաղվեցաւ: Ըսիկա դասին աջ կող-
մը՝ նք խաչին մեծ խորանին վարի դին՝ ճերմակ ու
կարմիր մերմէրէ, չորս ու կէս կանգուն երկայն՝
երկու և քառորդ լայն, ու երկու կանգուն բարձր
շինված է, ու 300 փորած պատկերներով ու 38
կայսերական կնիքներով զարդարված է. ու թամ-
բարանին վրայ կայսեր արձանը իր զգեստովը մար-
դու մեծութիւն փորած է: Իոյոր աս բաներուն ան
աժնութեան ատենը 40,000 ոսկի գացած է:

Ըստրիային մեծ բարերարին սափօյացի Լա-
գինէոս իշխանին թամբարանը, որ ժամին ետեւի
կողմը նք խաչին մատուռին մէջն է: Ըս մատուռը
մտնելու տեղը ձախ կողմը գերեզման մըն ալ կայ,
որ Յովհաննէս Շիցհամմեր անունով Սեննայի
քաղաքապետին է. ասիկա իր ատենը անւանի պատ-
մաբան՝ փիլիսոփայ՝ վիրաբուժ՝ ճարտասան ու ոտա-
նաւոր շինող է եղեր, ու իր տապանագիրը ինքը
շինած է: Ըսոնց նման շատ թամբարաններ ալ կան,
որ տեսնողները կըզմայլեցընեն:

Ըս ժամը գանձատուն մըն ալ ունի, որ ոսկիէ
ու արծըթէ ընտիր ալն քարերով բանված մեծա-

գին մասունքի ամաններով՝ սկիհներով՝ ճաճան չներով՝ ու մասնատուփներով՝ ու ամէն տեսակ պատարագի զգեստներով շատ հարուստ է։ Երկու հատ երգէօն ունի մեծը վերը քարէ վերնատունն է, որ շատոնց աւրելած ըլլալով չէր չալվէր. 1791ին շտկեցին, ու 9,000 ֆիօրին գնաց, որ վաթսուն ու չորս փոփոխութի (ռէճիսդրօ) ունի։

Դամին առջևի դին ձախ կողմը քարէ ամպիօն մը կայ, որուն վրայ Յովհաննէս Վափիսթրանը քարոզ կուտար, վնդի ժողովուրդը շատ ըլլալով ժամը չէր տանէր։

Օջանգակատուններուն աջ կողմինը անկատար մնացած է, ձախ կողմինը լըմնցած է, բոլոր քառանկիւն քարերէ բրգաձև (բիրամիտէղի ձև) գեղեցիկ բանվածներով է։ 163 կանգուն բարձրութիւն ունի. վարէն սկսած՝ առաջ քարէ, ծայրին կրմտունայ նէ փայտէ՝ 700 աստիճան ունի։ Սէջ տեղը մեծ ժամացուց մը կայ, որ չորս կողմն ալ կըցցընէ, ասոր վրայ տախտակները չորսուկէս կանգուն երկայն՝ չորս ու քառորդ լայն հաւկըթաձև կլոր են, վրայի թիւերը կանգունէն չորս մատ պակաս են, ու սլաքները, որ ժամ ու քառորդ կըցըցնեն երկու կանգուն ու քառորդ մի են. ժամացուցը մինակ ժամ կըզարնէ իսկ քառորդը հօն տեղը պահապաններ կան՝ անոնք կըզարնեն, որ կրակի տլ պահապան ըլլալով գիշեր ու ցորեկ կարգով (նէօպէթով) կըսպասեն, կրակ մը կըպատահի նէ զան-

գակ կըզարնեն, ու կրակ եղած կողմը ցորեկը կարմիր դրօշակ կըբանան, ու գիշերը կանթեղ կըկախեն: Ա'էկզմէկէ մեծ հինգ զանգակ ունի, ամէնէն մեծ զանգակը 1711ին առաջին Յովսէփ կայսրը շինած է. Ա'եննա քաղաքը անհաւատներուն ձեռքէն աղատած ատենը՝ իրենց ձեռքէն առնելով թնդանօթներով շինել տրված է, անոր համար Յովսէփէան զանգակ կըսվի: Ասոր ծանրութիւնը 354 կշիռ (խանդար) է, ու լեզուն 15 կշիռ, բոլորը մէկ տեղ 367 կշիռ է, որ գերաններու վրայ նստած է, զարնելու ատենը կըկախեն, ու վերջէն վար կառնուն՝ որ չիմնասի, ու մեծ հանգիսութիւններուն համար միայն կըզարնեն:

Աս ժամը արքեպիսկոպոսէն ու անոր օգնիչ եպիսկոպոսէն 'ի զատ՝ տասներկու կանոնիկոս ունի, որոնց չորսը թագադիր են, այսինքն՝ եպիսկոպոսական թագ կըդնեն:

2. Ա' Պետրոսին ժամը Վեթերաիլաց ըսված հրապարակն է. 792ին մեծ Կառուոս կայսրը աս անունով աս տեղս պզտիկ ժամ մը շինած էր, որ 500 տարի ետքը դեռ կեցած էր: Առաջին 150 բոլտոս կայսրը 1702ին հիմակվանին հիմը դրած է, ու Հռոմայի քը Պետրոսին ժամուն ձեւովը շինած է: Ժամը հաւկըթաձե կըլոր է. վրայի գմբէթը պղնձով պատած է, ու վերի գագաթը լապտերի ձեւով վեր ելած է, ու չորս դին պատուհաններ ունի: Բոլոր գմբէթը ու դասին վրայ գեղեցիկ պատկեր-

ներ քաշված են, ու պատերուն փայլուն մերմեր ծեփ տրված է :

3. Շօթնէոին ժամը ու արքայարանը, որ Գուայունկ ըսված հրապարակն է. խաչակիրներուն ատենը Սկուտիաէն (որ նեմցէերէն Շօթնէոին կըսվի)՝ Աեմցեստան շատ Բենետիկտեան կրօնաւորներ եկան, մարդիկներուն սիրտ տըվին՝ յորդորեցին, ու խաչակիրներուն պատերազմը գլուխ հանեցին. ան ատենւան թաղաւորները իրենց ասանկ գործքին դէմ հատուցում մը ընելու համար իրենց վանքեր տըվին : Էներիկոս առաջինն ալ 1158ին իրենց աս ժամը ու վանքը տըվաւ. անոր համար անունն ալ՝ Շօթնէոի վանք ու ժամ կըսվի : Եւանք թէպէտ 1418ին վերջացան, ու իրենց տեղը Գերմանիայի Բենետիկտեանները մտան, բայց վանքին անունը միշտ նոյն մնաց :

Եւ ժամը ու վանքը առաջ քաղքէն դուրս էր, անոր համար շատ անգամ կայրէր. վերջին անգամը 1683ին Սեննային պաշարման ատենը այրեցաւ, ու երկրորդ տարին նորէն շինվեցաւ, ու ինչվան հիմայան մնաց, վերջէն քաղքին ան կողմին պատը դուրս քաշեցին քաղաքը մեծցուցին, ու անանկով աս վանքը ժամովը մէկ տեղ ներս մտաւ : Դամը մեծ ու գեղեցիկ է, եօթը խորան ունի, պատկերները վարպետի դործք են : Վանքը մեծ է, իրենք շատուոր ու ունեւոր են, ու տեսակ տեսակ դասատուներ ունին :

4. Սբ Միքայէլին ժամը ու Պարնապիթնե-
րուն վանքը՝ Միխայէլսիլաց ըսված հրապարակը
Վօլմարքթին ծայրը կայսեր պալատին քովն է :
ժամը 1221ին 1 քօբոլտոս եօթներորդ Լստրիայի
դուքսը շինել տրվաւ . ու ժողովրդապետական ժամ
ըրաւ : 1276ին այրեցաւ , ու շուտ մը նորէն շինվե-
ցաւ , վերջը 1416ին հինգերորդ Լպերտոս կայսրը
նորոգեց հիմակվան ձևը խօթեց : Երկրորդ Ֆէրտի-
նանտոս կայսրը 1626ին քովի վանքովը Պարնապիթ
ըսված կրօնաւորներուն տրվաւ , ու անուննին Պար-
նապիթի ժամ ու վանք մնաց :

ժամը ընդարձակ՝ լուսաւոր ու գեղեցիկ է ,
վրայի կամարը երկու կարգ քարէ սիւներու վրայ
հաստատած է , տասներհինգ խորան ունի , պատ-
կերներուն շատը ընտիր քաշվածներ են : Վասին
մէջը թրաւթսօնեան ցեղին գերեզմանները կան , որ
տեսնելու արժանի բաներ են : Սեժ դուռը սիւնե-
րով շինած է , դռան վրայ սբ Միքայէլ հրեշտակա-
պետին արձանը կայ , որ մէկ ձեռքը հրեղէն սուր՝
մէկալը վահան՝ դժոխային վիշապին յաղթած ու
ոտքին տակը առած է , ասիկա Սնթիէլի քաջ վար-
պետը փորած է :

5. () գոստինեանց ժամը ու վանքը՝ որ 1550ին
Ֆէտէրիկոս Վեղեցիկը շինեց , երկրորդ Ֆէրտի-
նանտոս կայսրը 1650ին բոպիկ ոտքով () գոստի-
նեան կրօնաւորներուն տրվաւ , ու պալատին ալ
քովը ըլլալով կայսերական ժամ ըրաւ : Ըն առնէն

սկսած կայսեր ցեղին եկեղեցական հանդիսութիւնները ասոր մէջը կըլլան : Ըս ժամը միանգամայն ժողովրդապետական է . երկրորդ Յովսէփ կայսրը 1786ին նորոգեց՝ գեղեցկացուց, ինչու որ յառաջ շատ մոլթ ու տգեղ էր : Երկայնութիւնը 106 կանգուն է . վերի կամարը ութը սիւներու վրայ հաստատած է՝ չորս հատ մէրմէր քարէ խորաններ ունի, աւագ խորանին վրայ նք () գոստինոսը արքայութեան փառքերու մէջ քաշած է : Եւսմին քովը մատուռի մը մէջ կայսեր ցեղէն մեռնողներուն սիրտերը՝ արծըթէ ամաններուն մէջը՝ անուննին վրանին գրած կըպահվին : Սեռելոց մատուռին մէջը մեծ մարդիկներու գեղեցիկ գերեզմանները կան, որոնց մէջը տեսնելու բաները են՝ երկրորդ Աօբոլտոս կայսեր թամբարանը, որ Յաւնէո՝ երեւելի արձան փորօղը փորած է . ու Աօբոլտոս Տաւն ըսված կոմսին ու սպարապետին թամբարանը, որ Սարիամ Թեոբեզիան շինել տրված է :

Ըս ժամին մէջը ամէն տարի յունիսի 18ին՝ 1757ին նոյն օրը Տոյեմիային Վօլին քաղքին քովը եղած մեծ յաղթութեւն յիշատակին ու շնորհակալութեան համար մեծ հանդիսութիւն ձայնաւոր պատարագ կըլլայ, ու մեծ սպարապետները՝ զօրապետները, ու զինուորներուն մեծ մասը կուգան պատարագ կըտեսնեն : Անջեցելոց երկրորդ օրն ալ պատերազմի գործիքներով ու զանազան զէնքերով զարդարած մեծ քաւարան կըշինեն, ու թէ՛ պատե-

բազմի մէջ՝ թէ ուրիշ կերպ մեռնող զինւորներուն հոգիներուն համար ձայնաւոր պատարագ ու քաւարան կ'ընեն։ Աննային զինւորները ու զօրապետները մաքուր հագնած թւերնին սև կապած՝ ամէն մէկը իրենց պատերազմական զէնքերովը ու կերպերովը, ձիաւորները ձիերու վրայ՝ ոտանաւորները ոտքով կուգան պատարագ կ'ըտեսնեն, ու այնչափ բազմութեամբ ժամը մտնելը անկարելի ըլլալով՝ ժամին առջևն ալ մէկ ծայրէն մէկալ ծայրը կը շարվին, ու պատարագին էական ատենները թմբուկներով նշան կ'ըտրվի, ու զօրապետները չոքելու՝ մտադրութիւն ընելու՝ կամ ոտք ելլալու հրաման կուտան։

Անորիամ Թերեզիային փեսան՝ Ալպերտոս մեծ դուքսը իր դքսութիւն կողակիցին Վարիստինային համար 1805ին մերմէր քարէ գեղեցիկ թամբարան մը շինել տրվաւ սոս ժամու մէջ. որ Վանովայ անւանի հռոմայեցի արձան շինողը փորած է, ու շատերը կը հաստատեն, որ իր փորածներուն մէջը ամենէն ընտիրը ու գեղեցիկը ըլլայ, որուն գեղեցկութիւնը մէկիկ մէկիկ պատմելը շատ երկան կերթայ, մինակ աս կ'ըսեմ, որ ասիկայ շինելու համար 20,000 կայսերական ոսկի գացած է։

Պալատին մէջէն կայսեր ու կայսեր ցեղին համար վրան քոց ճամբայ մը կայ, որ աս ժամին կայսերական աղօթարանը կուգայ, ու անունը կայսերական ճամբայ կ'ըսվի։

6. Անորիամ Թերեզին ըսված ժամը՝ որ Ռաս-

սովէականսէ ըսված ճամբուն մէջն է՝ կրկարծովի,
որ 882ին շինած ըլլայ. 1158էն աս դին ստոյգ
պատմութիւն կայ, բայց անկէ առաջինները չեն
գիտցովիր, ինչվան 1820ը շատ ձեռքէ ձեռք ան-
ցած՝ ու շատ ստեն ալ քոց կեցած է: 1809ին
Վեննայի պատերազմին՝ շէնքը շատ վնաս կրած է:
Կայսրը ետքը կօթիբական ձևերը պահելով նորո-
գել տրվաւ. ու 1820ին դեկտեմբերի 23ին Ուէ-
րէմբլո-ի-ի-ի (փրկիչեան), կամ իրենց հիմնադի-
րին անունովը, որ Լւիոնսոս Լիկուօրի կըսվէր,
Լիկուօրեան ըսված կրօնաւորներուն տրվաւ, որ ու-
րիշ տեղաց եկած՝ Վեննա շատ նորնծայներ
առած՝ մէկ տանը մէջ բնակած էին: Արբոր աս
ժամը իրենց յանձնեցաւ նէ՝ երկրորդ օրը մեծ հան-
դիսութեամբ նորէն օծել տրվին, ու նր Լճածնայ
անարատ յղութեանը ընծայեցին: Իրենք ալ շու-
տով շատցան, ու օրէ օր ալ կըշատնան կոր:

Լս ժամը 67 $\frac{1}{2}$ կանգուն բարձրութեամբ՝
եօթը անկիւնով զարմանալի զանգակատուն մը ու-
նի, որ վարէն ինչվան վերը սքանչելի ձևերով բա-
նած է, հեռուէն մուշապախի պէս կերևնայ. զանգա-
կատան մէջ տեղը մեծ ժամացուց մը կայ, իրեք
մեծ զանգակներ ունի, ու վարէն ինչվան վերը քա-
րէ աստիճաններ ունի, որ 224 ոտք է:

7. Վափուչիներուն ժամը ու վանքը Նայէ
Սըրքթ ըսված հրապարակը, որուն հիմը Սատա-
թիա կայսրը ու իր կինը Լեննա կայսրուհին դրած

են, բայց շատ ատեն անկատար մնացած է, վերջէն 2622ին երկրորդ Պէրտինանտոս կայսրը լմնցընել տրված է: յամբ ու վանքը աղքատօրէն շինած են, ինչպէս որ Վափուչիններուն կանոնը կը պահանջէ: խորաններուն պատկերները՝ Նորպէրտ անունով քափուչին մը քաշած է: յամին քովը մատուռ մը կայ, որ Մենա կայսրուհին շինել տրված է, որուն մէջը շատ տեսնելու արժանի ժամի վերաբերեալ անգին բաներ կան, որ շատ կայսրներ կայսրուհիներ ու իրենց զաւակները շինած կամ շինել տրված հոն դրած են:

Վանքին կէսին ու բոլոր ժամին տակը պարապ է, որուն մէջը կայսրներու թամբարանները կան, ու աս տեղին վերակացուն քափուչին մըն է, որ ուղողներուն ամէն բաները սիրով՝ ու տեղն 'ի տեղը պատմելով կը ցըցնէ: Մտեղը գետնի տակ երկայն կամարաշէն տեղ մըն է, մէջ տեղը քալելու ճամբայ կայ, երկու դին երկըթէ՝ պղնձէ շինած ու վրանին փառաւոր բանած սնտուկներ կան, որոնց մէջը պառկողներուն անունները ու համառօտ վարքերը վրանին դրած է: Մտնց մէջը Սատաթիա կայսերէն սկսած ինչվան հիմայ վախճանած կայսրներուն, ու իրենց ցեղէն մեռնողներուն մարմինները կան ու բոլորը եօթանասուն հատ են: Սարիամ (Վերեղիան իր ընկերը Պռանչիսկոս կայսրը վախճանած ատենը մէրմէր քարէ խորհրդաւոր փորվածքներով, ու տրտում արձաններով գեղեցիկ

դամբարան մը շինել տրված է, ու իր ընկերը պղնձէ օնտուկով մէջը դնելէն ետքը բերանը բաց թողուցած է, որ զինքն ալ մեռնելէն ետքը մէջը դնեն, ու պատրաստուլած քարը վրան քոցեն: Արսվի թէ աս կայսրուհին ինչպէս իր մեռնելու ատենը ամէն ուրբաթ հօն տեղը կուգայ պատարագ կը տեսնայ եղեր, ու ետքն ալ իր երկանը գերեզմանին քովը կէս ժամ մահաւան վրայ մտածական կը նէ եղեր:

Յ. Լօֆ ըսված հրապարակը (Թագուհի Էրէշ-պալապ անունով Լճածնայ ժամը տասներորորդ դարուն մէջը քովի Լատրիայի իշխաններուն հին պալատին հետ մէկ տեղ Արմէլիթան կրօնաւորներուն տրվեցաւ: Լուսին Պէրտինանտոս կայսրը տասներկերորդ դարուն մէջը իրենց ուրիշ վանք ու ժամ տրվաւ ու աս ժամը Յսեան կրօնաւորներուն տրվաւ: 1625ին ան մեծ շէնքն ալ իրենց տրվաւ՝ որ նորընծայարան ընեն: Արջէն Յսեանք վերցըվելէն ետքը տէրութիւնը նորընծայարանը պատերազմի խորհրդատուն, ու ժամը ժողովրդապետական ժամ ըրաւ: Ես ժամը չափաւոր մեծ է, բայց շատ գեղեցիկ ու փառաւոր ճակատ ունի, որ 1662ին Ելէօնօրա կայսրուհին շինած է. վրան քարէ շինած մեծ պատշգամբ մը կայ, որուն վրայէն Ալեքերորդ Պիոս փափը 1782ին առջևի հրապարակը ժողոված ժողովուրդին փափական օրհնութիւն տրված է:

Սուրբ Ստեփանոս ըսված ժամը ու Տօմինի քաններուն վանքը, որ մաքսատան քովը Տօմինի քանէօփլաջ ըսված հրապարակն են, տանվերկուէրորդ դարուն մէջը տաճարական ըսված կրօնաւորներուն համար շինված են: Ա երջը ասոնք վերջացաննէ Տօմինիքաններուն տրվեցան: 1529ին Ա են նային առաջին պաշարման ատենը շատ վնասեցան գրեթէ բոլոր հիմնայատակ եղան: Առաջին ու երկրորդ Ֆէրտինանտոս կայսրները վանքը շինել տրվին, որ ինչվան հիմայ կեցած է: Իսկ ժամը 1631ին երրորդ Ֆէրտինանտոս կայսրը շինեց: Ղառնէն ներս մտնելու տեղը գեղեցիկ արձաններով զարդարած է: յամին մէջը շատ ընտիր ու վարպետի քաշած պատկերներ կան: Աթը խորան ունի: Շատ գեղեցիկ դամբարաններ ալ կան, որոնց մէջը առաջին Աօթուտոս կայսեր երկրորդ կայսրուհւոյն դամբարանը կայ: յամին կամարը ու դասին գմբէթը անւանի պատկերահան մը քաշած է: Ա անքերնին ընդարձակ է, բայց իրենք քիչուր են:

10. Համալսարանին ժամը նոյն համալսարանին հրապարակն է. ասիկա յառաջ երկու քովի երկու մեծ շէնքերովը մէկ տեղ Յսեան կրօնաւորներուն էր, ասոնք վերջացան նէ երկրորդ Յովսէփ կայսրը աս տեղերը աշխարհական քահանաներ ժողվեց, ու իրենց համալսարան ըրաւ: Իր յաջորդն ալ զանոնք վերջացուց, ու ան ատենէն ինչվան հիմայ աս ժամին մէջը մինակ համալսարանին

եկեղեցական հանդիսութիւնները կը կատարին: յա-
մը գեղեցիկ ճակատ մը ունի՝ երկու դին երկու
զանգակատունով, ժամը կամարաշէն է, ու կամա-
րը տասնըվեց մէրմէր սիւներու վրայ կեցած է:
Լազգ խորանէն ՚ի զատ վեց կողմնակի խորաններ
ունի, որոնց ամէն մէկը մէյմէկ մատուռի ձևով
շինած են. ժամին կամարը աւ բոլոր պատկերները
շատ արհեստով ու սքանչելի քաշվածներ են:

11. Փռանչիսկաններուն ժամուն ու վանքին,
որ Փռանչիսկանէն փլաց ըսված հրապարակն են,
հիմը 1603ին ապրիլի 14ին դրված է, ու 1611ին
դեկտեմբերի 14ին ժամը լմնցած՝ օծված ու մէջը
պատարագ ըլլալ սկսած է: Լսոր մէջի դիին եր-
կայնութիւր 67 կանգուն է. ու լայնութիւր 20 կան-
գուն է. աւագ խորանին պատկերը սքանչելի քաշ-
ված է, ժամին յատակը մէրմէր քարէ է: Վանքը
շատ մեծ ու դեղեցիկ է:

12. Իտալացիներուն ժամը, որ Սինօռիթէն-
փլաց ըսված հրապարակն է, 1 էօրոլտոս Փռանչիսկան
ըսված Լստրիսայի մեծ դուքսը 1224ին շինած է,
ու քովի վանքովը մէկ տեղ Իտալիայէն եկած Սի-
նօռիթ ըսվող կրօնաւորներուն տրված է, ու անու-
նը լիախաններու ժամ մնացած է: Լս ալ յառա-
ջուց քաղքէն դուրս էր, վերջէն քաղաքը մեծցու-
ցած՝ աս ալ քաղքին մէջը առնըված է. 1275ին
այրած է, ()թթօքար թագաւորը սկսած է դար-
ձեալ շինել, ու Փէտէրիկոս Գեղեցիկը բոլոր լմն-

ցուցած է: Հիմաւի կայսրը 1786ին Սինոսիթնե-
րուն քաղքէ դուրս ուրիշ ժամ ու վանք տրվաւ,
խակ աս ժամը լճալիանի աղգին տրվաւ, վանքն ալ
կառավարութիւնը ըսված դատաստանի տեղ ըրաւ:
Լճալիանները աս ժամը ալ աւելի զարդարեցին,
աւագ խորանին համար գեղեցիկ լճածնայ պատ-
կեր մը քաշել տրվին, որ Ձեռն լճածին կըսվի,
ուրիշ խորաններն ալ զարդարեցին: Եւսմը քարէ
սիւներով կամարաշէն գեղեցիկ ճարտարապետութիւն
շինած է, մէջը մոխրոց օրէն սկսած ինչվան զատիկ
ամէն կիրակի՝ երեքշաբթի ու ուրբաթ տասնըմէ-
կին՝ կէսօրէն ժամ մը յառաջ խտալերէն քարոզ
կըտրվի:

13. Սէ լճնային ժամը՝ որ լճնակասսէ ըս-
ված ճամբուն մէջն է, գլխաւորաբար քովի դասա-
տան համար է, ու առաջին Լէօբոլտոս կայսրը Լան-
տաւի յաղթութեն յիշատակին համար շինած է:
Սէջի դին բոլոր գեղեցիկ մէրմէր քարերով զար-
դարած ու մաքուր ոսկէզօծած է: Լսոր մէջը շատ
հին պատկերահաններէն քաշած պատկերներ կան:
Լսոյոր էլմաս քարերով զարդարած ճաճանչ մը,
մեծ կտոր խաչափայտ մը, ու շատ փառաւոր պա-
տարադի զգեստներ, ու ուրիշ բաներ ունի: Հոս
ամէն կիրակի Փռանսըղերէն քարոզ կըտրվի, ու
շատ մեծամեծներ մտիկ ընելու կուգան:

14. Սալոյեան ազնւական աղջիկներուն ու
սումնարանին ժամը, որ քովի բնակարանին հետ

մէկ տեղ Վիսթէնշթայն իշխանին աղջիկը Լամա-
նուէլա դքսուհին (որ Սալօյայի մեծ դքսին հետ
կարգը վեցաւ ու այրի մնաց,) շինած է. ու գլուխ
ալ դրած է, որ անոր մուտքովը մէջը 20 հատ աղ-
նըւականի աղջիկներ կը թըվին: Ըստ աղջիկները
բոլոր միօրինակ սև զգեստ հագած՝ վանքի պէս փա-
կանքի տակ են, մէկ տեղ կերակուր կուտեն, մաս-
նաւոր կարգ ու աղօթք ունին. բայց ուղած ատեն-
նին զբօսանքի համար դուրս կրնան ելլալ, ուղօղը
կրնայ ելլալ աշխարհք ալ մտնել: Ժամը Յովհան-
նէսկասսէ ըսված ճամբան է, որ շատ մեծ է,
բայց շատ մաքուր ու գեղեցիկ է:

Վաղքին մէջը ուրիշ պղտիկ ժամեր ալ կան,
բայց մասնաւոր գեղեցկութի մը չունին, անոր հա-
մար անոնց վրայ կուգեմ համառօտ գրել:

15. Սբ Սուրբերտոսին ժամը Հառմաութ
ըսված տեղը՝ որ Վեննային ժամերուն ամենէն հինն
է, հեթանոս Էւարներուն դարձի համար 740ին
շինված է, ու ինչպէս որ շինած է նէ՝ անանկ ինչ-
վան հիմայ մնացած է, մինակ 1436ին ու 1703ին
քիչ մը նորոգված է: Խորաններուն պատկերներն
ալ ան տտենւան քաշվածներ են:

16. Թուրան զինուորական կրօնաւորներուն
ժամը՝ որ Սինկէռշթաասսէ ըսված ճամբան է: Ըստ
զինուորական կրօնաւորները՝ որ անհաւատներուն
դէմ ուղղափառ հաւատքը պաշտպանելու համար
միաբանած էին, 1200ին Վեննա ալ եկած՝ ու

պղտիկ մատուռ մը շինած են, ետքը 1316ին աս
 ժամը շինած են. ու իրենց կարգին պաշտպանը
 Սաճառի Թագուհին սրբուհի Եղիսաբէթը ըլլալով՝
 ժամը իրեն նըվիրած՝ ու իր պատկերը աւագ խո-
 րանը դրած են:

17. Սալթաղի զինւորական կրօնաւորներուն
 ժամը Քէռթնէռթուսսէ ըսված ճամբան է: Ը-
 սոնք ալ 1200ին Սէննա եկած են, ու ՚ի պատիւ
 Եր Յովհաննէս մկրտչին աս ժամը շինած են:

18. Սք Փրկչին ժամը, որ Սալվաթօռկասսէ
 ըսված ճամբան է, 1280ին շինված է, ու 1361ին
 Եր Ըճածնայ ընծայված է. աւագ խորանը 1459ին
 Յի արձանը դրվեցաւ, ու անկէ անունը Եր Փրկչ-
 չի ժամ մնացած է:

19. Օոսօլեան կուսանքներուն ժամը ու վան-
 քը, որ Եօհաննէսկասսէին վարի դին է, 1660ին
 շինված է. մէջի կուսանքները շատօր են, ու աղ-
 ջիկներ կը կրթեն գլխաւորաբար անպաշտօթ մե-
 ջը, ու գործել ալ կը սորվեցընեն, ու աղքատ հա-
 րուստ չեն նայիր, ով որ ըլլայ նէ կառնուն:

20. Ուղղափառ յոյներուն ժամը, որ մեծ
 մաքսատան քովն է, 1775ին Սարիա Թերեզիան
 շինել տրված է: Ըս ժամն Եր Սալվաթօռկայ կուսին
 նըւիրված է, ու իր պատկերը աւագ խորանը
 դրած է:

21. Երկու հատ չարափառ յոյներուն ժա-
 մեր կան, մէկը կայսեր ստորակարգեալներուն, որ

Ելծէ ԳլայշմառքԹ ըսված տեղն է, մէկալը դրսե-
ցիներուն, որ Հաֆնէռշթայկէ ըսված տեղն է:
Սատուռ մըն ալ Սոսկոֆները ունին, որ մեծ
Շուլէռշթոսսէ ըսված Ճամբան է: Լուտերա-
կանները երկու աղօթք ընելու տեղ ունին. ու հրէա-
ները մէկ Սինակոկայ: Լսոնք ամէնն ալ իրենց զատ
զատ դպրատունները ունին, ու իրենց տղաքը իրենց
աղանդին ուսումներուն մէջը կը կրթեն, ու լեզուներ
ու գիտութիւններ կը սորվեցընեն:

ԳԼՈՒԽ Գ:

Վարդին արհարայանելը Կոմ Կոմիւնիւնիւր (Լա-
բլանիւր):

1. Լնչպէս վերը յիշեցինք՝ հանգրվանները
դրսի դիէն հաստը պատով ու խորունկ փոսով քո-
ցած են, ու դուրս ելլալու ու ներս մտնելու համար
11 մեծ դռներ կան, ամէն մէկուն քովը կառավա-
րութե՛ն ղինւորներ կըսպասեն, ու զիշերը կը քոցեն,
բայց դուրս ելլալ ու զօղներուն կը բանան, թող կու-
տան, դրսէն եկողներուն՝ թէ որ բեռ չունին նէ՛
կը բանան՝ ներս թող կուտան, բեռ ունեցողներուն
քովը ղինւոր կը դնեն մաքսատունը կը խրկեն:

2. Հանգրվանները 34 հատ են, որ քաղաքը
ամէն դիէն պսակի պէս կը պատեն: Լսոնց ամէնուն
մէջը 1766ին 3190 տուն կար, հիմայ 6380 տուն

եղած են, ու ամէն մէկը արեւելեան տներուն ու
թին տասնին չափ կան, ու աս մօտիկները ժողո-
վուրդը անանկ շէնքի ետեւէ է, որ մէկ տարւան
մէջը նորէն վաթսուն տուն շինած են որոնց ամէն
մէկը մէյմէկ պալատի պէս է, ու օր քան զօր շինե-
լու բաղձանքնին կեւելնայ կոր:

3. Հանգրվաններու մէջը 25 ժողովրդապե-
տական ժամ, 8 կրօնաւորներու՝ ու 2 կուսանքնե-
րու ժամ ու վանք կան, շատ երեւելի պալատներ՝
մեծ մեծ տներ ու պարտէզներ կան, որ տեսնող-
ներուն սիրտը կը գողնան՝ իրենց նայիլ կուտան:

4. Բոլոր հանգրվանները ութը բաժնւրված
են, ու ամէն մէկը մէյմէկ կառավարութե տակն են,
որոնք Փօլէյայ կըսվին: Ըսոնք ժողովրդեան հան-
գըստութեը համար գիշեր ցօրեկ կը հսկեն, ինչ
որ կըլլայ՝ կիմանան, յանցաւորները կը գտնեն,
պղտիկ բաները իրենք կը պատժեն, մեծերը քաղքի
կառավարութեան կուտան: Ըսոնց մէջը (օղէֆըշ-
թաթ, Վլացէլ (որուն մէջը մեր վանքն է), Վէ-
ոինկէռկասսէ, Էլսէռկասսէ, Լանտշթալասսէ, Վի-
տին, Սարիաշիլֆ, ու Շօթթէնֆէլտ ըսված հան-
գըրվաններուն օդը ամէնէն առողջ է, ու իրենք
ամէնէն գեղեցիկ են:

ԳԼՈՒԽ Լ:

Հանգրվաններուն երեւել ժամերը ու վաները:

1. Սբ Էօբուտոսին ժամը որ Էօբուտշթաթըն է, 1770ին շինված ու օծված է. իսկ 1723ին աւելի մեծցրված է: Եւագ խորանը Եւստրիային պաշտպանին սուրբ Էօբուտոսին պատկերը դրած է, որուն տօնը նոյեմբերին 15ին մեծ հանդիսութեամբ կը կատարվի: Ուրիշ խորանները գեղեցիկ պատկերներ կան, բայց շատ հին չեն, ժամը շատ զարդարուն է, ու կամարները գեղեցիկ քաշված են:

2. Սբ Թերեզիային ժամը ու կարմէլիթաններուն վանքը Էօբուտշթաթն է: Եւամին աւագ խորանը առաջին Էօբուտոս կայսրը 1702 մերմէր քարերով շինած է. ու սբ Թերեզիային պատկերը դրած է. վեց կողմնակի խորաններ ունի. վանքը իրեք դասիկոն է. առաջինը ու վերջինը կամարաշէն են: Կրօնաւորները ծանր անձինք են, բայց քիչ-ւոր են:

3. Ողորմած ըսված կրօնաւորներուն ժամը ու վանքը, որ Էօբուտշթաթ Թապուշթաասէ ըսված ճամբուն վրայ են, 1614ին շինված են ու սբ Յովհաննէս մկրտիչին նուիրված են: Եւսոնք 1655ին բոլոր այրած են, ու երկրորդ տարին նորէն շինված

են: 1683ին պաշարման ատենը բոլոր աւրըվեցան, ու դարձեալ շուտ մը շինվեցան. 1714ին սաստիկ հով մը զանգակատան ծածկը վերցուց, որն որ 1748ին շինեցին ու վրան պղնձով պատեցին. ասի շատ վարպետական գործ է: յամբ մեծ ու գեղեցիկ է, շատ խորաններ ու պատկերներ ունի: Վանքն ալ մեծ է՝ ընդարձակ պարտեզ ունի: Եօթանա սունի չափ կրօնաւորք են, որոնց չորսը քահանայ են, մնացածները եղբարք են. քահանաները պատարագ կընեն, խոստովանանք կըլսեն, հիւանդներու վերջին օծում կուտան, իսկ մեծաւորէն սկսած ամէն ուրիշ պաշտօնատէրները եղբարք են: Իրենց վախճանը հիւանդներու ծառայել է. անոր համար վանքին մէջը էրիկ մարդիկներուն համար գեղեցիկ հիւանդանոց մը ունին՝ որուն մէջը 120 հիւանդի համար անկողին կայ, ու շարունակ լեցուն են. աղքատ հարուստ չեն նայիր, կառնուն, սիրով կը ծառայեն, որն որ կրնան կառողջացընեն, չէ նէ ամէն հոգեւոր բաները կը հոգան, ու մեռնելէն ետքն ալ թաղումը իրենք կը կատարեն: Սեծաւորէն սկսած կարգաւ ինչվան յետին եղբայրը գիշեր ցորեկ հիւանդանոցը երկու երկու հոգի կը սպասեն, կերակուր բաժնելու ատենները ամէնը կը ժողովին, ժամ ղրուցելով կերակուր կը տանին: Մէջերնին բժիշկ, վիրաբույժ ու դեղամաճառ ունին, ու դեղերը բոլոր վանքին մէջը իրենց դեղատունը կը շինեն:

4. Սբ Յովհաննէս Աբրովուչէնցի ժամը, որ Լէօբուտշտաթ Բաթէռշթաասէ ըսած ճամբան է, 1780ին շինած է. ու 1786ին Յովսէփ Կայսրը ժողովրդապետական ժամ ըրած է:

5. Սբ Ռօքոսին ու նր Սերաստիանոսին ժամը Լանտշթաասէ ըսված ճամբան է. ժամին ճակատը երկու զանգակատուն ունի, երկուքին վրայ ալ պղնձով պատած են, առջևը նր () գոսարնոսին ու ուրիշ նր կրօնաւորներուն արձաններովը գեղեցիկ զարդարած է: Ըւագ խորանը նր Ռօքոսին ու նր Սերաստիանոսին պատկերը կայ. կողմնակի խորանները շատ գեղեցիկ ու վարպետական քաշվածներ են:

6. Սբ Թադէոսայ ծննդեան ժամը Ռէնվէկ ըսված ճամբան է, ու յիշատակի արժանի մասնաւոր բան չունի:

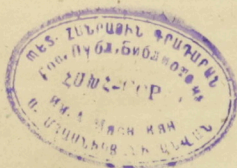
7. Սալէզեան կուսանքներուն ժամը ու վանքը, որ Ռէնվէկ է, 1719ին շինված է, ու նր Լ. Թադէոսայ այցելութիւնը նշխրված է. ժամին ձևը Հռոմայի նր Պետրոսին ժամին նման է, գմբէթը փէլէկրինի անունով քաջ պատկերահան մը Լ. Թադէոսայ այցելութիւնը քաշած է, խորաններուն պատկերներն ալ անւանի պատկերահաններու քաշվածներ են: Վանքը շատ մեծ ու գեղեցիկ է, մեծ պարտէզ ունի, վանքին մէջը վաթսունի չափ մարապետներ կան, բոլորն ալ մեծ մեծ տներէ են, ու լաւ կրթված բարեպաշտ անձինք են: Իրենց վախճա-

նը աղներւականներուն աղջիկները կրթեւ է, անոր համար շատ մեծամեծ մարդիկ իրենց աղջիկները գիշեր ու ցորեկ ասոնց վանքը կուտան, որ հինգ վեց տարի կրթւիլին, ու լեզուներ սորվին. ու ասանկ աշկերտներ միշտ վաթսուէն աւելի ունին:

8. Եղիսաբէթեան կուսանքներուն ժամը ու վանքը, որ Լանտշթուսսէն է, 1711ին շինված է, աւագ խորանը նը Եղիսաբէթին պատկերը քաշած է. ժամին մէջը գերեզմանի մը վրայ քար մը կայ, որուն վրայ աս զարմանալի գիրը կայ. “Սարիամ Լօ-
 ,, զէֆա՝ որ մարապետներու իրեք վանք շինեց, եր-
 ,, կու անգամ կուսութիւն ուխտեց, 53 տարի կրօ-
 ,, նը կեցաւ“ Ինչպէս ողորմած եղբարները էրիկ մարդիկներու հիւանդանոց ունին, ասոնք ալ կնիկ-
 ներու համար հիւանդանոց ունին, սիրով կըծա-
 ոայեն, ամէն բաներնին կըհոգան, բժիշկը ու վի-
 ռաբուժը դրսէն կուգան, քահանանին վանքին քո-
 վը զատ տեղ ունի, որ հիւանդանոցի հետ հաղոր-
 դակցութիւն ունի: Ըս երկու հիւանդանոցն ալ հի-
 ւանդները եկածնին պէս՝ պէտք է որ խոստովանին՝
 Սրբութիւն առնուն:

9. Սք խաչին ժամուն, որ Ռէնվէկ կայսեր գերմանացի թիկնապահ զօրքին պալատին քովն է, աւագ խորանը շատ գեղեցիկ քաշված խաչելութե պատկեր մը կայ:

10. Սք Սնքսիմոսին ժամը, որ Լանտշթուս-
 սէ աղքատանոցին մէջն է, 1410նին շինված է:

11. Սք Սարգարիտայի ժամը, որ Վայսկէն պէն ըսված հանգրվանն է, շատ անծանօթ պատկերներ ունի:

12. Սք Պետրոս Պօղոսին ժամուն, որ Լոտպէն ըսված հանգրվանն է, աւագ խորանը ասերկու առաքեալներու պատկերը կայ. ասիկա 1810նին Գէորգ Շիլինկ ըսված քաջ պատկերահանը քաշած է. գեղեցիկ Լճածնայ պատկեր մըն ալ կայ, որ նոյն տարի Պէնքօ անունով քաղքըցիի աղջիկ մը քաշած է:

13. Սք Կառուոս Պօրրօմէոսին ժամը, որ Վիտին ըսված հանգրվանն է, Վեննային ժամերուն մէջը ամէնէն գեղեցիկ ու կարգաւորեալն է, բլրակի մը վրայ, իրեք դիէն ազատ, ճակատը քաղքին դարձած է: 1713 Վեննային մեծ ժանտախտին ատենը վեցերորդ Կառուոս կայսրը իր անւանը նքին ուխտ ըրած է՝ որ եթէ ԼՅ բարեխօս կըլլայ, ու աս ախտը շուտով կըվերցընէ նէ, իր պատուոյն ժամ մը շինել տայ: Սուրբին բարեխօսութեամբը շուտ մը ժանտախտը կըդադարի: 1736ին փետրըվարի չորսին հիմը դրվեցաւ, ու 1737ին հոկտեմբերին վերջը սքանչելի ճարտարապետութեամբ ու համեմատութեամբ աւարտեցաւ: յամին մեծ դուռը 11 աստիճան բարձր է, որուն վրայ վեց կորնթութեան սիւներու վրայ կեցած ծածկ մը կայ, ասոր վրայի եռանկիւնի ճակտին վրայ մերմէր քարի վրայ ժանտախտին խորհրդաւոր նշանը փորած է, ու

տակը սաղմոսին խօսքը գրած է . Օգոստոս իմ խա-
 րախեցեց ասացնել իմ Երկնաշէնի հոգին : Եսոր երկու
 դին 17 կանգուն բարձրութեամբ ու 5 կանգուն
 տրամագծերով երկու քարէ սիւներ կան . մէջեր-
 նին վեր ելլալու համար կլոր աստիճաններ կան .
 դրսանց սը Կառուսին վարքը հրաշագործութիւն-
 ները ու մահը փորած են : Արկուքին ալ վերի
 դիներին զանգակատներ են , որոնց չորս դին չորս
 չորս պղնձէ թափած ու գեղեցիկ ոսկեզօծած ար-
 ծիւններ կեցած են , որ թւերնին բացած պսակ
 (խօռխուլուխ) եղած են : Դամը մտածին պէս եր-
 կու դին յաղթական կամարի ձևով երկու շէնքեր
 կան , որոնց տակն ալ երկու կողմնակի դռներէն
 դուրս ելլալու համար երկու լայն ճամբայներ կան :
 Դամին վրայ ութը անկիւնով բարձր ու լուսաւոր
 գմբէթ մը ձգած է , որ դրսէն պղնձով պատած
 է , վրան լապտերի (ֆէնէրի) ձևով վեր ելած է ,
 որուն շրջանակը պատուհաններ կան , որ բոլոր ժա-
 մը կը լուսաւորեն . գմբէթին ներսի դին անանկ գե-
 ղեցիկ քաշված է , որ մարդ նայելով չիկշտանար :
 Եւագ խորանին վրայ սը Կառուս Պորրոմէոսին մէր-
 մէր քարէ արձանը կայ , որ ամպերուն վրայ չոքած
 երկինքը կը լայ կոր : Կողմնակի խորաններն ալ շատ
 գեղեցիկ ու վարպետի քաշված պատկերքներ ու-
 նին : Դամին քովը վանք մը կայ . որուն մէջը սը
 խաչի կարգէն կրօնաւորներ կան , ասոնք իրենց զգես-
 տին վրայ իրեք հատ կարմիր խաչ ունին :

14. Պաճապան հրեշտակին ժամին, որ Սիւտին գլխաւոր ճամբուն վրան է, 1817ին ներսի դին ու 1820ին դրսի դին գեղեցիկ նորոգեցին. աւագ խորանը խաչելութե պատկերը կայ, իսկ կողմնակի խորանները ուրիշ սուրբերուն պատկերները կան:

15. Սիւ թեկղեին ժամուն, որ աս ալ ան ճամբուն վրան է, խորանները շատ հին քաշված ու մեծագին պատկերներ ունին: Բիարիսթի ըսված կրօնաւորներուն ձեռքն է:

16. Սիւ Գլօրիանոսի ժամը, որ Սացլայնստօռֆ հանգրվանն է, 1725ին շինված է. աւագ խորանը նք Գլօրիանոսին, ու ուրիշ խորանները ուրիշ սուրբերուն պատկերները կան:

17. Սիւ Յովսէփայ ժամը, որ Սարկառէթէն հանգրվանն է, 1768ին շինված է. աւագ խորանը նք Յովսէփայ ու ուրիշ խորանները ուրիշ սուրբերուն պատկերները կան, ու բոլորն ալ մաքուր քաշվածներ են:

18. Սիւ Լճիտիոսին ժամին, որ Լուսմէնտօռֆ հանգրվանն է, աւագ խորանը նք Լճիտիոսին ու կողմնակի խորանները ուրիշ սուրբերու են. պատկերները ընտիր են, ու ժամը շատ գեղեցիկ է:

19. Սիւ Յովսէփայ ժամը, որ Լայմկըռուպէ հանգրվանն է, 1692ին շինված է, որուն պատկերները հասարակ քաշվածներ են:

20. Սիւ խաչին ժամը, որ Լայմկըռուպէն է,

գեղեցիկ զանգակատուն մը ունի . աւագ խորանը նը Սարիամ Սագդաղենացիին պատկերը կայ , վերի կամարը Հայր Աճը քաշված է , ու ուրիշ պատկերները վարպետ պատկերահաններու ընտիր քաշվածներ են :

21. Սուրբ Կիլիկի , Հայերէն , Սարիամ օգնականի ժամը , որ ժամին անունովը Սուրբ Կիլիկ ըսված հանգրվանին մէջն է , աւագ խորանը Աճածնայ հրաշագործ պատկերը կայ : Ասիկա 1660ին քաշված է , ու մեծ ուխտի տեղ է , բոլոր քաղքեցիները բեռնակրէն սկսած ինչպէս կայսրը աս պատկերին մեծ ջերմեռանդութիւն ունին , որ հաւատով խնդրօղներուն խնդիրքը միշտ կրկատարէ . ժամը շատ փառաւոր ու մեծ է , մէջը շատ մեծագին պատկերներ կը գտնուին , ու կամարը գեղեցիկ քաշված է : Ասալ Սարնապիթ ըսված կրօնաւորներուն ձեռքն է :

22. Սուրբ Թադէոս , Հայերէն , Սարիամ միսիթարչին ժամը՝ Սանթ Ուլիխ ըսված հանգրվանն է . ու շատ հին ժամերուն մէկն է . ասիկա 1721ին նորոգված է . աւագ խորանը նը Ուլիկոսին կամ Ուտալիկոսին պատկերը կայ , ասոր առջևը մարդու մեծութիւնը նը Աճածնայ ոսկէզօծ արձանը կայ , որուն շրջանակը գեղեցիկ ոսկէզօծ ճառագայթներով ու կանթեղներով զարդարած է , ժամը համեմատութիւն չինված է . մեծ ու գեղեցիկ է . ուրիշ պատկերներն ալ գեղեցիկ ու վարպետական են :

23. Պաշտպան սուրբ Լճածնայ ժամը ու Սխիթարեան միաբաններուն վանքը, որ Փլացէլ հանգրվանին մէջն է, 1600ին Սատաթիա մեծ դուքսը Վափուչիներուն համար շինել տրված է, ու բոլոր Լատրիային մէջը Վափուչիներուն առաջին վանքն է: 1685ին Սեննային պաշարման ատենը աս ժամը ու վանքը գրեթէ բոլորովին կործանեցան. բայց ան տարին մեծ կոմս մը ու իր կինը նորոգել տրված են. անոր համար իրենք մեռնելէն ետքը մարմիննին ժամուռն մէջը թաղված են, ու պատին վրայ սև մերմէր քարի մը վրայ իրենց ասանկ բարեպաշտ դործքին պատմութիւնը փորած է: 1810ին ժամը ու վանքը Սխիթարեան միաբաններուն տրվեցաւ, որուն ինչպէս բլալը համառօտիւ պատմենք:

Պռանսըզները երբոր 1809ին Թրեստ քաղաքը առին նէ, հոն ըլլող Սխիթարեանց հին ու նոր թշնամիները իրենց յարմար ատենն ու առիթ գտնելով աս բանս կատարեցին գլուխ տարին իրենց հնուցմէ մտածած թշնամութեն խորհուրդը: Պռանսըզներուն ձեռքը՝ որ ամէն վանքերը ու կրօնները ջնջելու ետեւէ էին, սկսան կամաց կամաց վանքին երկիրները ծախել տալ, ու միաբանութեան ստացուածները կողոպտել: Ետքը սկսան վանքին անձինքը սողին անդին ցրուելու ետեւէ ըլլալ: Բայց անոնք մարդկային ահը ու բռնութիւնը բանի տեղ չխեղելով, ու իրենց ամենագութ մօրը սը Լճած-

նայ հզօր պաշտպանութենը ապաւինելով, ջանա-
ցան մէկիկ մէկիկ, կամ երկու իրեքը մէկանց Մատ-
րիայի կայսեր ապահով քաղաքներուն մէկը մէկ-
տեղ գալ ժողովել: Քանի մը հօգի իրենց Մը-
բային հետ, որ ան ատենը գերապատիւ Մա-
տուր Բաբիկեանց Աբգեպիսկոպոսն էր, հոս Սեն-
նա եկած ժողված ըլլալով, կայսեր աղաչեցին՝ որ
իրենց ողորմ վեճակին գծայ, իրենց տեղ մը տայ:
Կայսրը առաջուց վանքին վրայ եկած ամէն դժբախ-
տութիւնները ու միաբաններուն աղքատութիւնն աս-
դին անդին ցրուելը լսած էր. մանաւանդ թէ՛ Խստի-
ոիա դաւառը անոնցմէ չորսին հանդիպելով, զե-
րենք Կռաց նոյն գաւառին մայրաքաղաքը վանքի մը
մէջ դնել տրված էր, ու իր ծախքովը զանոնք կը-
պահէր: Երգ երբոր Սեննա ըլլողները իրմէն հաս-
տատուն բնակարան մը խնդրեցին նէ, անտեսը
կայսրն ալ Քափուչիներուն աս վանքը, (որուն
մէջը քիչ կրօնաւորներ մնացած էին, ու կայսրմէ
կըխնդրէին կոր զիրենք քաղքին մէջը ըլլող Քա-
փուչիներուն վանքը խաւրելու,) իրենց տրվաւ:
Սանքը յանձնըվեցաւ Սիաբանութե 1811ին փե-
տրվարի 16ին. ու երկրորդ օրը Մատուր արքե-
պիսկոպոս Աբգահայրը երկու միաբաններու հետ մէկ-
տեղ անպատմելի ուրախութիւն եկաւ վանքին ժամուն
մէջը առաջին պատարագը մատոյց, ու նոյն օրը
Կռաց ըլլող չորս միաբաններն ալ եկան. ետքը միա-
բանութե մնացած անձինքն ալ ետեւն եկան հասան:

Դողովորդեան մէջէն շատ բարեպաշտ անձինք-
ներ տեսնելով միաբաններուն վերջին աղքատու-
թիւնը ու ամէն բանի կարօտութիւնը, ամէնուն
սիրտին մէջը իրենց վրայ սէր մը ու գուժ մը ին-
կաւ: Սանաւանդ առաւելապէս արգոյ ալեորին
Լստուածատուր արքեպիսկոպոսին վրայ, որուն փա-
ռայեղ անձը ու անուշ վարմունքը ամէնուն սիրտը
իրեն հետ կը կապէր *): Լսոր համար որը հա-

*) Աս մեծ սէրը ու յարգութիւնը որ Աեննային Ժողո-
վորդը ու վանքին առաջին բարեկամները գերապա-
տիւ Աբբա՛օր վրայ ունեցած էին, մինչուհի իր մահ-
ուան ատենը անկորուստ պահեցին: Աս բանս յայտ-
նի երեցաւ իր մեռած ատենը, որ մեծամեծներէն
սկսած ինչպան ստորին մարդիկ անոր վրայ իբրեւ իրենց
հօրը ջաւ ու կսկիծ ցըցըցին: Լսոր համար ալ իր
մահուանը հանդէսը շատ մեծ ու շքեղ եղաւ: Իր
մեռելը տեսնելու համար երկու օր այնչափ մարդիկ
եկան լեցիւեցան Ժամը, որ հարկ եղաւ ղենւորներ
բերել, անոնցմով բազմութիւն կարգի դնել, որ քնաս
մը չկատարահի: Մահուանը կամ Թաղման հանդէսին
եկան Աեննային ամէն վանքերէն ու Ժամերէն մեծ
բազմութիւն կրօնաւորաց ու եկեղեցականաց. չորս
Թաղադիր կանոնիկոսներ, ու քաղքին եպիսկոպոսը,
որ բոլոր մեռելոց կարգն ալ կատարեց, ու ետքը
ննջեցելոց ձայնաւոր պատարագն ալ հանգուցելոյն
հողւոյն համար մեծ հանդէսով մատուց: Նոյնպէս
հանդէսին եկող երեւելի աշխարհականներուն թիւն
ալ շատ էր: Իսկ կայսեր սէրը աս գերապատիւ ան-
ձին վրայ անկից աւելի յայտնի եղաւ, որ մասնաւոր
հրովարտակով սովորութե՛ գուրս շուտ մը հրաման

գուտ, որը անկողին, ու որը կերակուր ուտելիք
կըբերէին կուտային անոնց, ու իրենց անկեղծ սէ-
րը կըցըցընէին: Ասանկով ան քիչվոր միաբաննե-
րը գրեթէ նորէն սկսան միաբանութիւն առաջ տա-
նիլ: Վիչ մը ատեն անցնելէն ետքն ալ իրենց
ստակովը վանքը թագաւորութէ գնեցին, որ իրենց
սեփական ստացուածը ըլլայ: Բարեպաշտ կայսրը
1824ին մասնաւոր հրովարտակով նոր արտօնութիւն
մըն ալ տրվաւ միաբանութեան իրեն բոլոր ստաց-
ուածոցը վրայ տէր ըլլալու ու ազատ իրաւունք
ունենալու, որ Ալէնայի մէջ ուրիշ վանքերը չունին:
Ասկից ՚ի զատ ատեն ատեն ուրիշ շատ արտօնու-
թիւններ ալ տրված է ու կուտայ անասէր կայս-
րը աս միաբանութե ու վանքին:

Արդ՝ աս վանքը առջի կամ գետնի դատիկոնը
ունի մեծ ու ընդարձակ սեղանատուն մը, մեծ տպա-
րան մը, տասնըմէկ հատ զանաղան բաներու հա-
մար խուցեր, երկու ակօր, ու գինիի շտեմարան-
ներ (մաղաղաներ): Իսկ երկրորդ դատիկոնը կայ
մեծ դասատուն կամ նորընծայարան մը նորընծայից
ննջարանով մէկտեղ, աղւոր գրքատուն մը, ու
քսանվիրեք խուց քահանայից համար: Բացատու-

տրվաւ իր մարմինը միաբանութե Ժամուն մէջը Թա-
ղելու, որ աս բանս վերը (էրես. 30.) պատմածներ-
նուս կէօրէ՝ նոր ատեններս Ալէնայի մէջ աստիկ
արգելած է:

ներ, նորընծայարանը, ննջարանը, տպարանը, ու
գրքատունը հիմակվան ձևովը ու վայելչութիւնը՝ նո-
րէն շինվեցան: Եւ այնպէս վանքին ուրիշ դիերն ալ
շատ նորոգութիւններ եղան: Իսկ ժամը ներսի դիէն
գրեթէ բոլորովին նորոգվեցաւ ու զարդարվեցաւ:
Սիւսերանները (Ժ)րեստէն ցլված ատեննին խոր-
հուրդ ըրած հաստատած էին, որ եթէ նորէն վանք
մը ու ժամ մը ունենալու ըլլան նէ, սբ Լ. Ժածնայ
նուիրեն, անոր համար աս հիմակվան վանքը իրենց
ձեռքը անցած օրէն նուիրեցին անիկա ժամով մէկ-
տեղ իրենց հզօր Պաշտպանին սբ Լ. Ժածնայ, ու
անուն դրին, Եւսեղէցի Խ Վանք Պաշտպան հո-
ւրէ Լ. Ժածնի: Եւ քը 1823ին վանքին բարեկամներուն
մէկուն ծախքովը Ե ինտլէն ըսված վարպետ պատ-
կերահան մը սբ Լ. Ժածնայ աղւոր պատկերք մը քա-
շեց՝ չորս կանգուն բարձրութեամբ, ու երկուք ու
կէս կանգուն լայնութիւն, որուն մէջը սբ Լ. Ժածինը
գլխած կերպարանքով վանքին պաշտպանելու պէս
ձևացուցած է: Եւ պատկերը ոսկեզօծ հարուստ
շրջանակով (չէր չիվէյով) զարդարեւէն ետքը, նոյն
տարին նոյեմբերերին առջի կիրակին, որ սբ Լ. ստ-
ուածածնայ Պաշտպանութե տօնն էր, մեծ հանդի-
սութիւնով աւագ խորանը գրվեցաւ: Եւ նկէ ետքը
ալ ժողովուրդը ու տէրութիւնը աս վանքը ու ժա-
մը սկսան իրենց լեզուով Ս Վանք հո- ջամ Պաշտպան սբ
Լ. Ժածնի կանչել: Եւ առջ աւագ խորանը դասին մէջ
տեղն էր, ու շատ անշուք էր. բայց ժամը միաբա-

նութեան ձեռքը անցնելէն ետքը, խորանը ետք
քաշվեցաւ, ու բոլոր նորէն շինվեցաւ: Աւագ խո-
րանէն ՚ի զատ ժամուն մէջը Հինգ խորան ալ կայ,
երկուքը անմիջապէս դասին քովը, աւագ խորանին
պէս ժամուն դրանը դարձած: Այլ դիու խորանին
վրայն սբ Յովսէփ Աճաճօր պատկերը կայ, իսկ ձախ
դիու խորանին վրայն սբ Անտոն Աբբային պատ-
կերը, երկուքն ալ վերը ըսված Շինտէո պատկե-
րահանը քաշած է: Սէկալ իրեք խորանները
Աճաճնայ մատուան մէջն են, ապա մատուոքը ժամուն
մեծ դռնէն ներս մտածին պէս աջ դին կիյնայ. մէջ
տեղի մեծ խորանը սբ Աճաճնայ հրաշագործ պատ-
կերը կայ, անոր աջ դիին խորանը սբ Աննային պատ-
կերը կայ, իսկ ձախ դիինը Սարիամ մագդաղենա-
ցիին պատկերը. երկուքն ալ ընտիր քաշվածներ
են Սաուլպէրչ անունով պատկերահանէ մը *):

*) Աս մատուան տակը թաղված է գերապատիւ Աճա-
տուր Արքեպիսկոպոսին ու Աբբային մարմինը:
Մօտիկներըս նոյն մատուան մէջը իր գերեզմանաբա-
րը ու տապանադիրը հայ ու լատին լեզուով կը-
դրվի. որպէս զի Աննայի Մխիթարեան միաբա-
նուծիւ միշտ աչքին առջին ունենայ այնպիսի բա-
րերար անձի մը յիշատակը, որ թրքստի ու ետքը
Աննայի վանքը հաստատողը, ու Մխիթարեան միա-
բանուծէ մէջը առջի Արքեպիսկոպոսը եղաւ 1800ին.
ու այսպիսի և ուրիշ պատիւներով իր հասարակու-
թիւնը շքեղացուց:

Վաժուն ձեղունը (Թավանն) ալ վարպետական քաշվածքներ են. մէջի դին սը Մ. Ծաճնայ վերափոխումը կայ. դասին ձեղունը ժամուն մէջի դիի ձեղունէն ցած ըլլալով, մէջի մնացած տեղը քանի մը կանգուն բարձրութիւն ճակատ մը եղած է, անոր վրայ ալ քաշված է Լ. ջմէածինը, ու սը Գրիգոր Լուսաւորչայ Տրդատ Թագաւորը մկրտելը: Լ. սոնք ալ 1819ին Շ իլգէռ անունով երևելի պատկերահան մը քաշեց: 1825ին մեծ աւանդատունն ալ բոլոր նորէն պայծառ շինվեցաւ, ու աղւոր փայլուն տօլապներով զարդարվեցաւ: Հոս ալ պղտիկ սիրուն խորան մը կայ սը Մ. Ծաճնայ պատկերովը: Վաժուն վերնատունն ալ աղւոր ու լուսաւոր է, որուն մէջը միաբանութիւն բարերարները ընտիր երգիօն մը դնել տրվին: Լ. սկից ի զատ կան նաև քանի մը աղօթարաններ, միաբաններուն ձմեռը ժամ ըսելու համար, ու վանքին բարեկամներուն պատարագ տեսնելու համար:

Միաբանութիւնը իր եկեղեցական հանդէսները շատ փառաւոր ու շքեղ ընելով, վեննացիներուն ու օտար աղգաց առջին շատ մեծ համարում ստացաւ: 1820ին սեպտեմբերին երկուքին մասնաւոր կայսերական հրովարտակով արտունութիւն մըն ալ առաւ տարին երկու հեղ մեծ հանդէսով Թափօր ընելու. մէյմը աւագ շարթին կամ զատկին խթման իրիկունը. մէյ մըն ալ սեպտեմբերի ութին, սը Մ. Ծաճնայ ծննդեան օրը, որն

որ Մխիթարեան միաբանութիւնը ամէն տեղ մեծ
 հանդէսով կը տօնէ, 1701ին ան օրը հաստատուած
 ըլլալով: Բոլոր Սեննային եկեղեցական հանդէս-
 ներուն մէջը (Թոշ Բնի մարմնոյ և արեան տօնին
 մեծ թափօրը, որն օր քաղքին արքեպիսկոպոսը կը-
 նէ,) աս երկու թափօրին պէս մեծ եկեղեցական
 հանդէս չիկայ. ինչպէս բոլոր Սեննային ու մօ-
 աիկ տեղերուն ժողովուրդը միաբան կը վկայէ: Ըս
 հանդէսին մեծութիւնը աւելի եկեղեցական անձանց
 և ուրիշ պատուելի հանդիսադիրներուն շատու-
 թիւնը, զանազան բարակ՝ ոսկիով բանված խաչ-
 վառներուն (պայրախներուն), շքեղ ամպհովանիին
 և ուրիշ զարդերուն աղւորութիւն է: Ըս հանդէ-
 սին շատ եկեղեցական անձինքներէն՝ ի զատ կըն-
 կերանան վանքին բարեկամներէն ու բարերարնե-
 րէն վաթսուն եօթանասուն հոգիի չափ, բոլոր միօ-
 րինակ սև հագնուած ու հաստը մոմեր կամ կերոն-
 ներ բռնած: Ըմէն մէկ հեղվան թափօրը երկու
 ժամէն աւելի կը տևէ. ու բոլոր հրապարական
 ճամբաներուն վրայ՝ ուրտեղաց օր հանդէսը կանց-
 նի նէ՝ անբաւ բազմութիւն խռնած ամիրբերան կը-
 նային կը զարմանան ամէն բանին կարգին ու վայել-
 չութիւնը, ու հանդէսին մեծութիւնը վրայ: Ըս վան-
 քին պատկերը աս գրքին ճակատը դրած է:

Ըս տարի միաբանութիւնը Սեննայէն մէկուկէս
 ժամ հեռու Բլոսդէնայպոռոկ քաղքին մօտ նոր
 վանք մըն ալ գնեց, որուն վրայ ետքը կը գրենք:

24. Սբ Լաւրենտիոսին ժամը, որ Շօթթէն-
 ֆէլտ ըսված հանգրվանն է, իրեք խորան ունի. ու
 աւագ խորանը սբ Լաւրենտիոսին է: Ըս ժամը
 25 քանոնով (րէճիսթրով) երգիոն մը ունի, ու
 բուն երգիոնի վարպետները կը հաստատեն, որ Սեն-
 նային մէջը ասկէց աղէկը չիկայ:

25. Եօթն Լաւրենտիոսին ժամը, որ Ելթէ-
 լէոսէնֆէլտ հանգրվանն է, 1783ին ժողովրդապե-
 տական ժամ եղած է: Եօթն Լաւրենտիոսին աւագ
 խորանին պատկերքին մէջը կը գտնուին. որ ասոնք
 են. ամենասուրբ Երրորդութիւնը. ամենասբ Հա-
 ղորդութիւնը. սբ Կոյս Եօթնինը. ամենայն սուրբե-
 րը ու հանգուցեալ հաւատացեալները: Ըս ժամը
 աւագ խորանէն ի զատ չորս խորան ալ ունի:

26. Սուրխ Բուայ, հայերէն, Սարիամ հա-
 ւատարիմ, ըսված Եօթնայ ժամը ու Ռիարիսթի
 կրօնաւորներուն վանքը Եօղէֆշտաթ, 1698ին ա-
 ռաջին Եօթնուտոս կայսեր ատենը շինված են. ժա-
 մը մեծ ու գեղեցիկ է, գեղեցիկ պատկերներով
 եօթը խորան ունի, առջևը գեղեցիկ արձաններով
 զարդարած հրապարակ մը կայ. վանքը շատ մեծ է,
 ու կրօնաւորները տղոց գերմաներէն ու լատինե-
 րէն կը սորվեցընեն:

27. Եմենասբ Երրորդութիւն ժամը, որ քովի
 Սինօրիթ ըսված կրօնաւորներուն վանքովը մէկ
 տեղ Ելթէոֆօշթաթ ըսված հանգրվանն է, 1695ին
 Երրորդութիւն կարգին կրօնաւորները, որոնց պաշ-

տօնը գերինները ազատել է, շինած են, ու ճակատն ալ արձաններով զարդարած են. վերջէն անոնք վերջացած ատենը՝ Յովսէփի կայսրը Սինօրիթ կրօնաւորները քաղքէն հոս փոխադրած է: Ժամը շատ խորաններ ու ընտիր պատկերներ ունի. վանքը գեղեցիկ է, ու մեծ պարտէզ ունի:

28. Լւսէռֆօռշթաթ Գառլըսկասսէ ըսված ճամբան ուրիշ ժամ մըն ալ կայ ամենաւր Լըրորդութը՝ միջակ մեծութիւն ու իրեք խորանով:

29. Սիւ Յովհաննէս Սկրտչին ժամը, որ Լւսէռֆօռշթաթ Սէնիկէռկասսէ ըսված ճամբան է, շատ հին ժամ է, մեծութիւն միջակ է, ու իրեք խորան ունի:

30. Տասնչորս օգնութիւն հասնող սրբերուն ժամը, որ Լիսթէնթալ ըսված հանգրվանն է, շատ լուսաւոր է, դասին վրայ իրեք գմբեթով ծածկած է, գմբեթները գեղեցիկ քաշված են, ու պատկերները վարպետի քաշվածներ են:

31. Սիւ Թադէոսայ աւետման ժամը, ու Սեռվիթ ըսված կրօնաւորներուն վանքը. Սոսաւ հանգրվանն է. ժամը մեծ է, մեջը սր Բէռէկոնոսին ժատուռը ու խորանը կայ, որուն վեննացիները մեծ ջերմեռանդութիւն ունին, ու շատ հրաշքները կրտեսնեն: Սիւ վանքը մեծ է, ու գեղեցիկ պարտէզ ունի:

Լսոնցմէ 'ի զատ պղտիկ ժամեր ու մատուռներ շատ կան, որոնց մէջը ամէն օր, կամ կիրակի ու տօն օրերը պատարագներ կը ընեն:

ԳԼՈՒԽ Բ.

Երեսփոխաններու Երեւել շէնքերը:

1. Այսերական ձիերուն ակոսը, որ կայսեր պալատին զիմացը Վլասսիյին վրան է, երեւելի շէնքերուն մէկն է: Եսիկա 1725ին վեցերորդ Առուս կայսրը շինած է, որուն ճակատը 225 կանգուն երկայնութիւնն է: Իրեք դստիկոն է. առջինը ձիերուն ակոսն է, մէջը 400 ձիի տեղ կայ՝ ամէն մէկը տաճկի թագաւորէն, փաշաներէն, Լազիպտոսէն, Սոփոստանէն, Ինկիլթէռայէն, Վրանսայէն պարգեւեկած, կամ Վերմանիա գտնուած ընտիր տեսակներ են, ամէն մէկին անունը գրած քովը գրած է: Ետոյն մէջը վազան ջրեր կան, ձիերը երկու դին կապած են, ու մէջ տեղերը ձիերուն զարդերը պահելու համար սենեակներ կան: Արի դստիկոնները պահպանները կը ընակին: Լատի դին կայսերական կառքերը պահելու մասնաւոր տեղեր կան: Եւ ու քաղաքը մէկըմէկէ գեղեցիկ 1,000 կառք կայ: Ո՛վ որ տեսնել կուզէնէ մէկիկ մէկիկ մեկնելով կը ցըցընեն:

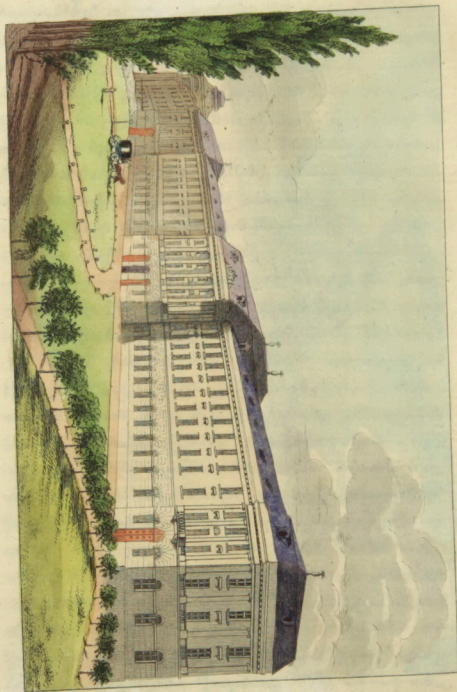
2. Պէլէդիէր ըսված պալատը, որ Սէնյէկ ըսվող ճամբան է, անւանի Լազիսէոս իշխանը ու քաջ սպարապետը (որուն տաճիկները Ելէնիէ քրաւ կը սեն,) իրեն ամառանոցի համար շինած է.

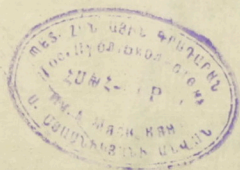
ասիկայ մեռնելէն ետքը կայսրը գնած՝ նախ ուրիշ բաներու գործածած, ու 1776ին ընտիր պատկերներ ու զրխեր պահելու տեղ ըրած է: Աս շնորք երկու մեծ ու շատ սքանչելի համեմատութեամբ շինած պալատներ է. որ վերի ու վարի Պէլվէտէր կըսվի, վերինին վրան պղնձով գոցած է, ու պատկերները հոն կըպահվին. իսկ զրխերը վարինին մէջն են: Ասոնց երկուքին մէջը մեծ պարտէզ կայ, որ ծաղիկներով՝ գեղեցիկ ձևերով շտկած ծառերով՝ արձաններով ու աւազաններով զարդարած է, ու ամէն օր բաց է, ու զօղը կերթայ ու զածին չափ կը պտըտի:

3. Եօգլէֆ - Եօգլէֆ, այսինքն յովսէփեան ուսումնարան, որ Վէրինկէռկասէ է, գեղեցիկ համեմատութիւն շինած մեծ պալատ մըն է: Եօսիկա երկրորդ Յովսէփ կայսրը շինած է, որ մէջը լաւ բժշկութիւն ու վիրաբուժութիւն (Ճէրահութիւն) սորվին, ու ամէնուն ալ, բայց գլխաւորաբար զինուորներուն հիւանդութիւններուն ու վերքերուն օգնութիւն հասնին. անոր համար անւանի վարպետներ ժողոված է, ու 1785ին նոյեմբերի եօթին իր առջևը դաս տալու սկսած են:

4. Բօլլէլէնիշէ Ինշլէիլ-է, այսինքն քաղաքական արհեստներու ու գիտութիւններու ուսումնարան, որ Վիտինին առջևն է, մէկ մեծ՝ փառաւոր՝ ու սքանչելի համեմատութեամբ շինած պալատ մըն է, ասի 1816ին կայսրը իր տէրութիւն պայ-

REPUBLICAN HOUSE & SENATE

ծառութեւն՝ ու ժողովրդեան մեծ բարիքին համար շինած է . գետնի դատիկոնը եօթը կանգուն բարձրութեամբ բոլոր կամարներով շինած է , ու մեծ մեծ սենեակներ ունի . երկրորդն ալ շատ մեծ գաւիթներ ու լայն ճամբայներ ունի , ու վեց կանգուն բարձր է . երրորդը հինկ ու կէս կանգուն բարձրութիւն ունի , ու յարկը (չաթըն) պղնձով պատած է . ճակտին երկայնութիւն 150 կանգուն է : Աս պալատին թէ մէջի թէ դրպի համեմատութիւն ու գեղեցկութիւն մէկիկ մէկիկ պատմելը շատ երկայն կերթայ , այսչափ մինակ կըսեմ , որ Ա իննայի պէս քաղքի մէջ (որ հիմայ նոր Հոռմ կըսվի կոր) մեծ զարդեղաւ , ինչպէս հոս դրված պատկերէն ալ կերենայ :

5. Շվառցէնպէռկ իշխանին պալատը , որ Ուէնվէկ Պէլլէրէնի քովն է , գեղեցիկ համեմատութիւն շինած շէնք մըն է . իշխանը ամառը հոն կուգայ կըբնակի : Աս ալ հրապարակական պարտէզ մը ունի , որուն մէջը ամէն տեսակ ծառեր , ամէն տեսակ ծառերէ գեղեցիկ անտառներ՝ կարգաւ տնկած ու տասը կանգուն բարձրութեամբ պատի պէս կտրած ծառեր , ամէն ատեն ամէն տեսակ ծաղիկներ , շատ լէմօնի բորթութալի նուռի ու ասոնց նման շատ Աֆրիկայի Ամերիկայի ու Հինտիստանի ծառեր բոյսեր խոտեր ու ծաղիկներ ալ կան , որոնք ամառը պարտէզը կըշարեն , ու ձմեռը ձմեռնոցը կըպահեն : Վարձեալ մէջը տեսակ տեսակ ձուկերով աւաղաններ ու գեղեցիկ արձաններ

ալ կան : Ըպրիլէն ինչիւն նոյեմբերը ուզողը կերթայ կըքալէ՝ կընստի, որչափ որ կուզէ նէ :

6. Ի իսթէնշթայն իշխանին պալատը, որ Ռօսաւ է, շատ գեղեցիկ շինած է. երկրորդ դատիկոնին մէջտեղը 31 կանգուն լայնութեամբ ու 37 երկայնութիւն՝ 18 գեղեցիկ մերմեր սիւներու վրայ կեցած մեծ գուրիթ (տիւանխանէ) մը կայ, որուն տակի դին սիւներուն մէջտեղերը՝ վարպետ պատկերահանի գործվածքով բոլոր հին չածները քաշված են, վեր ելլալու կարմիր մերմեր քարէ աստիճան մը ունի ամէն մէկ ոտքը մէյմէկ քարէ, ութը հոգի քովէ քով կրնան ելլալ : Պարտէզ մըն ալ աս ունի, որ շատ գեղեցիկ զարդարած է, ու աւաղաններու տեղը գետեր ու լճեր շինած են, ու ասոր ալ ուզողը կերթայ կըքալէ :

7. Ռազումովսքի իշխանին պալատը, որ Լատպէսկ է՝ 1804ին նոր Ֆռանսըզի կերպով ընդարձակ շինած է ու շատ աղւոր է. գեղեցիկ պարտէզ մըն ալ աս ունի, որուն մէջը շատ տեսակ ընտիր ծաղկերն ու պտուղներ կը գտնուին : Ըսոր ալ ուզողը կերթայ կըպտըտի, բան մը չեն ըսեր :

8. Ըթարհէմպէրկ իշխանին պալատը, որ Սիտին է, քաղաք մը կընմանի, վեց մեծ սրահ ունի, 31 աստիճան ունի, մէջը 300 բնակարան կայ. ու տարին 100,000 ֆիօրին կըբերէ :

9. Ըէրսպէրկ իշխանին պալատը, դրսէն ալ գեղեցիկ է, բայց ներսը անանկ համեմատութիւն ու

աղւոր շինած է, որ Սոսկոֆին կայսրը Սեննա էր նէ, աս պալատէն չէր ուղեր զատվիլ, իրեն զբօսանքի տեղ բրած էր :

Ըսոնց նման երեսունէն աւելի պալատներ ալ կան, որ մեկզմէկէ աղւոր շինած, ու շատը գեղեցիկ պարտէզներով ալ զարդարած են. թէպէտ հանգրվաններուն տներուն ալ մեծ մասը մէյմէկ պալատ կընմանին, բայց ասոնք չափէ դուրս մեծ ու գեղեցիկ են :

ԳԼՈՒԽ ԹՎ :

Կայսեր Կոնստանտինը, պաշտօնապէրմէրը, Երկնայան պօրը, ու պաշտօնապէրմէրը, Կոնստանտինը :

1. Կայսեր պալատին պաշտօնատէրները աս կարգով են. չորս մեծ պաշտօնատէրներ կան, որոնց իշխանութիւն տակն են պալատի ութը պաշտօնատէրները, չորս տեսակ թիկնապահ զօրքերը, բոլոր (օտարները) կարգերը, 247 գաղտնի խորհրդականները, 1457 սենեկապետները :

Սեւ պաշտօնատէրներու մէջ առաջինը կայսեր տանը հազարապետն է : Ըսոր հրամանին տակն են չորս տեսակ թիկնապահ զօրքերուն հազարապետները, պալատին բոլոր ծառաները, կայսեր տանը հազարապետութիւն գիւանը, վեց խաղաղութիւն

ու պատերազմի հրեշտակները, մատուռները, բժիշկները, պալատին ելքին մուտքին հաշիւները, և ու թը պալատական պաշտօնատէրները, որոնք են խոհակերը, գրքապետը, արծաթներու վերակացուն, մէնամարտութե վարպետը, օրսորդապետը, ճարտարապետը, երգիչներու գլուխը, ու հանգիսութիւններուն կարգաւորողը :

Երկրորդը առաջին սենեկապետն է. կայսեր, կայսերուհւոյն կամ իր զաւկներուն հետ խօսել ու զօղը՝ պէտք է որ ասոր ձեռքովը յառաջ հրաման խնդրէ : Կայսեր խոստովանհայրը, բժիշկը, անձնական երկիրները, ու ուրիշ ելքերը ու մուտքերը, հին ստակներուն թանգարանը, մեծագին բաներուն գանձը, կենդանիներուն ու թռչուններուն տեղը, Պէլլէտէրը եղած պատկերները ու զրխերը, զէնքերը, պալատին արհեստաւորները, բոլոր ուրիշ սենեկապետները, սուրհանդակները, դռներուն պահպանները, կայսերական թէատրոնները, և ուրիշ ասոնց նման բաները բոլոր ասոր հրամանին տակն են :

Երրորդը կայսեր տանը մեծ սպարապետն է, որուն պաշտօնը զրսի թագաւորներուն դեսպաններուն ու իրենց մարդիկներուն դատաստանը տեսնել ու պալատին վերաբերեալ մարդիկները՝ յանցանք մը ըրած կամ պաշտօնին աղէկ չիկատարած առնչին՝ պատժելն է :

Չորրորդը ախոռապետն է. Սեննային բո-

լոր կայսերական ակտոնները, 2,000էն աւելի կայսերական ձիերը, 1,000էն աւելի կառքերը. 13 աղնրւական տղաքները, որ պալատը կը ծառայեն. ձի հեծնել սորվելու վարժարանները. ձիերուն ու կառքերուն զարդերը. կայսերական նաւապետութիւնը. ու ասոնց նման ուրիշ պաշտօնները կամ պաշտօնատէրները ասոր իշխանութիւնը տակն են:

Կայսրուհւոյն, ժառանգին, կայսեր ուրիշ զաւկներուն, եղբայրներուն ու քրոջտոցը մասնաւոր օրէնք մը չիկայ՝ որ այսչափ ծառայ ունենան, կայսեր կամքէն կախած է:

2. Կայսրը չորս տեսակ թիկնապահ զօրք ունի, որոնց պաշտօնը կայսեր անձը ու պալատը պահպանելն է. ու չորսը չորս տեսակ միակերպ զգեստ ունին:

Առաջին տեսակին զինուորները բոլոր գերմանացի են, ու գերմանիայի աղնրւական թիկնապահք կըսվին: Ասոնք բարակ կարմիր չուխայէ սև խափֆէյէ եախաներով զգեստ կը հագնին, որ բոլոր ոսկիով զարդարված են, զլուսնին ոսկի ժապաւէններով (չէրիտներով) բարձր շափղայ կը դնեն, գեղեցիկ ճերմակ չուխայէ վարտիկ կը հագնին, ու ետեւը մահմուդով երկայն կօշիկ ունին, ու մէջքերնին մէյմէկ սուր կախած է: Աս տեսակին հասարակ զինուորները հասարակ զօրքերուն հարիւրապետներն են, ու մինակ ան հարիւրապետները ասոնց մէջը կրնան գրվիլ, որոնք որ պատերազմներուն մէջը շատ քաջութիւններ ըրած են: Բոլորը ութսուն

հոգի են, հասարակ ատեն կառքերով կերթան, բայց հանդիսութե ատենները միօրինակ սև ձիեր կըհեծնան, ու բոլորը ընտիր խոշոր մարդիկներ են, հագուստին փառաւոր ու ձիերնին զարդարած ըլլալով շատ շքեղ ու փառահեղ կերևնան:

Երկրորդիները բոլոր Սաճառ են, ու Սաճառի ազնւական թիկնապահ զօրք կըսվին, ու բոլոր ազնւականներու տղաքներուն մէջէն երկան հասակաւ քաջ երիտասարդներ են, իրենց հասարակ զինւորին պատիւը հարիւրապետի պատիւ է, ու քանի մը տարի ասանկ ծառայելէն ետքը, զինւորներուն վրայ հարիւրապետ կըլսան: Օգեստնին Սաճառի ձեռով է. գեղեցիկ կարմիր չուխայէ վերարկու ու վարտիք կըհագնին, որ արծաթներով զարդարված են, մահմուղներով գեղեցիկ կօշիկներ կըհագնին, կոնակնին ձախ ուսերնէն աջ թևերնուն տակը ընծու (ղապլանի) կաշի կըծրգեն, գլուխնին երկու թիղ երկայնութիւ գեղեցիկ մուշտակէ (քիւրքէ) գլխարկ կըգնեն, ճակատնին ճերմակ փետուրներով ոսկի յաղթանակ (չէլէնկ) կըխօթեն, մէջերնին սուր կախած, ու ձիերնին բոլոր միօրինակ ճերմակ ձիեր են, ձիերուն վրան արծըթով բանված կանաչ չուխաներով ու գեղեցիկ զարդերով զարդարած են: Եսոնք յիսուն հոգի են ու կարգով կայսեր սենեակին դռան ձախ կողմը ու գերմանացիները աջ կողմը սրերնին ձեռքերնին կըսպասեն:

Լորրորդինը՝ զօրքի մէջէն ընտրած բոլոր ստորին հարիւրապետներ են. ասոնք ալ կարմիր զգեստ կը հագնին, բայց ոսկին անանկ հարուստ չէ. գլուխնին ոսկի ժապաւէններով ու կանաչ փետուրներով զարդարած բարձր շափիայ կը դնեն. ոտք կերթան, պալատին դրսի տեղանքը կը սպասեն, ու ութսուն հոգի են:

Չորրորդինները՝ հասարակ ղինւորներուն ու տասնապետներուն մէջէն քաջութեւ համար արծըթէ միտալ առնօղներէն են. երկու հարիւր հոգի են. ու ամէն օր քառասուն հոգի կը փոխվին, կայսեր պալատին դռները ու ճամբաները կը սպասեն. շնկոց ընօղները ու կասկածաւոր մարդիկները կը փնտեն: Աւարթէն, Շէնպրուն ու Վաքսէն պուրկ ըսված պարտէզներն ալ ասոնք կը պահանեն: Ոսկի կոճակներով ու սև եախայով երկնագոյն զգեստ կը հագնին, ճերմակ վարտիք, սև կօշիկ կը հագնին, ոսկի ժապաւէնով բարձր շափղայ կը դնեն, մէյմէկ հրացան ու սուր ունին: Աս տեսակը 1802ին դրվեցաւ:

5. Կայսեր անւան օրը կայսեր շնորհաւորելու համար իննէն ինչվան 11 ժամը բոլոր գերմանացի ու մաճառ թիկնապահները՝ բոլոր վերը դրված գլխաւորները իրենց իշխանութեւ տակը եղած պաշտօնատէրներով, եպարքոսը, քաղքին արքեպիսկոպոսը, ուրիշ տէրութիւններու գեւապանները, իշխանները, սպարապետները, ու կայսրութեւ բոլոր

մեծամեծները ամէն մէկը իրենց պատուոյն ու պաշտօնին զգեստներովը փառաւոր հագւած կերթան կըժողվին, կայսեր ու բոլոր իր ցեղին բարեմաղթութիւններն են: Կայսրն ալ ան օրը գեղեցիկ ակն քարերով զարդարած սպարապետի զգեստ կը հագնի:

Ժամը տասնըմէկին կայսրը բոլոր տնով տղոցմով՝ եկօղներուն հետ մէկ տեղ պալատին մատուռը կերթայ, պատարագ կը տեսնէ: Տասվերկուքին իր տնով ու տղոցմով սեղան կընստի: Ասիկա կէս ժամ կը տևէ, ու ան ատենը գեղեցիկ մուզիկայներ կը լնան. աս եկած մարդիկները մէկզմէկու ու կայսեր հետ կը խօսակցին, ու վերջը տեղերնին կերթան:

Ով որ կայսեր ու բոլոր ցեղին, պալատին մարդիկներուն, ու բոլոր ազնւականներուն զարդերը, գեղեցիկ կառքերը, ձիերը, ձիերուն զարդերը ու սպասաւորներուն տեսակ տեսակ հագուստները տեսնել կուզէ նէ, պէտք է որ յառաջ պալատին մեծ հրապարակը կենայ, վերջը պալատը մտնէ, որ դիւրաւ հրաման կընայ առնելի:

4. Ինը տեսակ կարգեր (օտարինէն) կան, որ կայսրը ինքը անձամբ կամ ուրիշին ձեռքովը պատերազմի կամ քաղաքական բանի մէջ քաջութիւնը կամ օգտակար բան մը ընողին կուտայ: Ասոնց եօթը առաջինները կարգ (օտարինէն) կըսվին, ութերորդը՝ Քաղաքական պատերազմի խաչ կըսվի, ու իններորդը՝ Քաղաքական պատերազմի հարս կըսվի:

Առաջինը՝ Ոսկե Գեղեցիկ կարգ կըսվի, որ կայսրը շատ մեծ գործք մը ընօղ իշխաններուն ու ասպետներուն կուտայ, անոր համար հիմայ բոլոր տէրութիւն մէջը աս կարգէն մինակ 45 հոգի կան, որ հասարակ օրերը կուրծքերնուն վրայ ոսկի գառն մը կըկախեն, բայց մեծ հանդէսներուն կարմիր խափֆէյէ ոսկի շղթաներով երկայն ու փառաւոր զգեստ կըհագնին :

Երկրորդը՝ Սաբաթ թիւրեղէյէ կարգ կըսվի, որն որ Սաբաթ թիւրեղի կայսրուհին դրած է որպէսզի պատերազմի մէջ քաջութիւն ընօղ հարիւրապետներուն ու հազարապետներուն տրվի. աս կարգը իրեք աստիճան ունի, որ կայսրը իրենց ըրած քաջութիւններուն մեծութենը կէօրէ կըբաժնէ. իրեքին նշաններն ալ ձախ կուրծքին վրայ կախելու իրեք տեսակ ոսկի խաչեր են: Կայսրը առաջին աստիճանը ունեցողին՝ իր թոշակէն 'ի զատ տարին 1,500 արծաթ ֆիօրին ալ կըվճարէ, երկրորդին՝ 800, երրորդին՝ 400, երբեմն 600 մասնաւոր կըվճարէ. երբոր իրենք կըմեռնին նէ իրենց կանայքը կէսը կ'առնուն. ասոնք շատուոր են :

Երրորդը՝ Սաբաթ թիւ Սաբաթի կարգն է, նոյն Սաբաթ թիւրեղիայէն դրված, որ իրենց պաշտօնը լաւ կատարօղ քաղաքական պաշտօնատէրներուն կըտրվի. ասոր նշանը ոսկի խաչ մըն է, մէկ երեսը՝ Սաբաթ թիւ Գեղեցիկ. Երկրորդին՝ Սաբաթ թիւ Սաբաթ, ու մէկ ալ երեսը՝ Սաբաթ թիւ Սաբաթ:

Վանոյի տառալիւսին լեռագետին, գրված է: Աս
ալ իրեք աստիճան ունի, իրեքին խաչերն ալ տար-
բեր են, որ լայն ժապաւէնով աջ ուսէն ձախը
կըձգվի: Ասոնք ալ 200ի չափ կան:

Չորրորդը՝ Եղեաթէլ Թեւեկային կարգն է,
որ շատ ատեն զինուորութե մէջ կեցող ու յանցանք
չընօղներուն կըտրվի, որոնք իրենց ատենը պատե-
րաղմ չըլլալէն քաջութիւնին ցըցընել չեն կրցեր:
Ան խաչ մըն է, ճերմակ անկիւններով, որ սև կա-
պով զգեստին կօճկելու ծակէն կըկախեն:

Հինգերորդը՝ Ասպլանիլ խաչ կարգ կըսվի.
ասիկա պզտիկ ոսկի խաչ մըն է կըրոր աստղի վրայ,
որ արդիւնքի մը համար կայսրուհին մեծ տիկիննե-
րուն կուտայ, որն որ Վաթի խաչին յիշատակի համար
կուրծքերնուն ձախ դին կըկախեն:

Աւերորդը՝ Խճուրդի կարգն է, որ հի-
մակվան կայսրը 1808ին իր հօրը Խճուրդոսին յի-
շատակին համար հաստատած է, ասիկա իրեք աս-
տիճան ունի, ու մէկ օգտակար գործքի համար
կըտրվի, ու ազնւական ռամիկ չինայվիր, երբեմն
դրսեցիներուն ալ կըտրվի, որուննշանը աստղ մըն
է, վարի դին խաչ կախած. կուրծքերնին վրայ
իրեք աստիճանն ալ իրեք տեսակ կըկախեն:

Եօթներորդը՝ Եղեթէ լեռի կարգ կըսվի, որ
Խտալիայի Թագաւորութե Թագին նշանն է. երբոր
կայսրը 1814ին յաղթութիւն Փարիզ մտաւ, ու հոն
ըրած խաղաղութե զօրութիւնը Խտալիա առաւ նէ՝

ասիկայ նորէն հաստատեց, որ ժողովրդեան՝ կամ
Թագաւորութեն մեծ բարիք մը ընօղին կը տրվի,
աղնըւական ռամիկ չինայիլը, ասոր նշանը երկու
գլխով արծիւ մըն է, որուն տակը երկնագոյն վա-
հան կախած է, ու իրեք աստիճան ունի:

Ու թերորդը ու իններորդը Ոսկե Դիւան ու Ոս-
կե Խաչ կը սովին, որ կայսերական պաշտօնի մէջ
շատ տարիներ հաւատարմութեամբ ծառայողնե-
րուն կը տրվի:

ԳՎՍԻՍ Ժ:

Կայսերական ու խաղախան պաշտօնէրը:

1. **Մէն** խորհուրդներուն ու դատաստան-
ներուն առաջինը ու գլխաւորը՝ կայսերական ատեա-
նը (տիւլանն) է, որ բոլոր տէրութեն ներսի ու
դրսի մեծ բաներուն վրայ որոշում կուտայ: Եւսոր
խորհուրդներուն մէջը կայսրը անձամբ կը գտնվի,
ուրիշ անձինքները՝ տէրութեն չորս մեծ ատեաննե-
րու գլուխներն են. ասոնց օգնիչ տրված են տե-
րութեն տասնըմէկ խորհրդականները, ու անոնց
իշխանութեն տակը եղած խորհրդականները. իրենց
խորհրդեան ատենը կայսեր կամքէն կախած է.
խորհուրդին տեղն ալ պալատին մէջը առաջին գա-
ւիթն է: Եւս ատեանը 1801ին հիմնական կայսեր
ատենը դրվեցաւ:

2. Ասկից ետքը կայսեր գաղտնի դիւանն է, որուն պաշտօնը կայսեր հրովարտակները ու որոշած բաները զանազան մեծ դիւաններու խրկել, կայսեր տրված ծանարտակները (արզուհալները) իրենց տեղը խաւրել, կայսեր հետ խօսել ու զօղներուն անուանները գրել ու կայսեր խրկել, ու որոնց որ կայսրը իրեն գալու հրաման կուտայ նէ, օրովը ու ժամովը իրենց խմացընէն է: Հասարակօրէն շաբաթը երկու անգամ կըլլայ կայսեր հետ խօսել: Կայսրը առտըւանց կանուխ իր պալատին մէջը որոշած գաւիթը կելլայ, ու հրաման ունեցողները ինչպան կէսօր ծանարտակին ձեռքերնին մէկիկ մէկիկ ներս կըմտնեն, ամէն մէկը իրենց խընդիրքնին բերնով ալ կըյայտնեն, ու ծանարտակնին կուտան. կայսրը ամէնն ալ սիրով կընդունի, եկեղեցականներու ու մեծ մարդիկներու հետ ոտքի վրայ, ու հասարակներու հետ նստած կըխօսի, ծանարտակին կառնու, թէ որ ըլլալու բան էնէ՝ զատ կըդնէ, թէ որ շուտով պիտի կատարէ նէ՝ ծանարտակը կընշանէ, ու շատ սիրած մարդիկներուն ծանարտակին հետ հրամանի գիր մըն ալ կըդնէ, ու որուն ձեռքէն պիտի անցնի նէ՝ անոր կըխրկէ որ շուտով ընէ, կամ տեղեկութի տայ:

3. Պալատին ու կայսերութեան դիւանը, որուն պուլսը հիմայ Սէթթէրնիխ իշխանն է, ամէն տեղաց դեսպանները, գօնասօլները, ու աճէնթէները ինքը կըխրկէ, իրենց հետ կըթղթակցի:

Ինչոր ուրիշ թագաւորութիւններէն եկած զեապան-
ները հասարակօրէն իրենց գործքերը ասոր ձեռօքը
կըգործեն. կայսեր ու կայսերութե՛ գաղտնի տու-
մարներն ալ ասոր ձեռքն են. իր իշխանութե՛ր
տակը շատ խորհրդականներ, գրագիրներ ու ուրիշ
մարդիկներ ունի:

4. Ասկէ ետքը կուգայ միաբանեալ Բոյէմիայի,
Լւստրիայի, Վալիցիայի, ու Լոմպարտեան Վենետի-
կի արքունի զիւանը, որուն գլուխը հիմայ Սաւո-
րալ մականունով մեծ կոմս մըն է. բոլոր կայսե-
րութե՛ ներքին քաղաքական գործքերը իրեն ձեռ-
քէն կանցնին, ու իր իշխանութե՛ր տակը ամէն մէկ
գաւառի վրայ երկու երկու արքունի խորհրդական-
ներ ունի, անոնք ալ իրենց իշխանութե՛ր տակը
ուրիշ պաշտօնատէրներ ու գրագիրներ ունին. ու
շաբաթը երկու անգամ խորհուրդի կըժողվին:

5. Վրէական յանցանքներուն ու արեան
դատերուն վերին դատաստանն ալ, որ Վերին Լե-
ութոս-թէ պաշտօն կըսվի, նոյն Սաւորալ կոմսին
կառավարութե՛ տակն է. ՅՕ մեծ խորհրդական ու-
նի, անոնք ալ իրենցմէ վար շատ պաշտօնատէրներ
ունին, բոլոր տէրութե՛ մէջը ամէն մէկ գաւառնե-
րուն ու քաղաքներուն մէջը պատահած մեծ յան-
ցանքները հօն անդերուն դատաւորները դատելէն
ու վճիւր որոշելէն ետքը ասոնց կըխրկեն, որոնք
կըքննեն ու ուղիղ կըգտնեն նէ, մեծ պատիժները
ու մարդ մեռցունելու վճիռները կայսեր կըխրկեն:

ու կայսեր որոշումը վարի դատաւորներուն կըխընկեն, որ գործադրութիւնը ըլլայ. անոր համար շահաւոր երկու անգամ խորհուրդ ունին, ասանկ բաներու վրայ կըխորհին:

6. Այստեղից ելքերուն ու մուտքերուն դիւանը, որուն հիմակէն գլուխը 'Ատապատ կոմսն է. ասոր ձեռքն են փողերանոցները (Թարապխանաները), մաքսերը ու ամէն տեսակ մուտքերը՝ ու ելքերը:

7. Պատերազմի խորհրդեան ատենը կամ խորհրդարանը. երբոր կայսրը մէկին դէմ պատերազմ կըբանայ նէ, աս խորհրդարանը ջօրքերուն կարգ կըդնէ, բոլոր զինւորներուն զգեստը, կերակուրը, զէնքը ու ուրիշ պէտք եղած բաները կըհոգայ, ինչպէս որ կայսրը կըհրամայէ նէ: 'Ամանապէս խաղաղութեն ատենն ալ իրենց թոշակը կըվճարէ, ու ամէն բաներնին կըհոգայ: Եւ խորհրդարանին տակը կիյնան բոլոր կայսերական ջօրաց գլուխները կամ մեծերը: Հիմայ բոլոր ջօրքը այսպիսի վիճակի մէջ է. 13 ընդհանուր սպարապետ, 41 ձիաւորներու սպարապետ, 109 սպարապետի տեղակալ, 256 տեսակ տեսակ ջօրքերու ջօրապետներ կան: Իսկ բոլոր ջօրքէն կան՝ 80 գունդ ոտանաւոր հասարակ զինւոր, 20 գունդ ուրիշ տեսակ ոտանաւոր կռէնաթիէր (Հուսարիէ) ըսլօղ զինւոր, 14 գունդ որսորդ զինւոր, որոնք էն առաջ պատերազմը կըսկսին, վերջն ալ ասդին անդին պահվելուով կը-

պատերազմին, ու շատ մեծ քաջութիւններ կրնեն,
կայսրը աս զօրքը շատ կըսիրէ ու ինքն ալ անոր
գունդերուն մէկին գրոված է. 37 գունդ ձիաւոր՝ 5
գունդ պաշար կամ զօրած ուտելիք կրօղ, 5 գունդ
ոմբաձիգ (թօփածու), մէկ մեծ գունդ խումպարա-
ծը, ու մէկ գունդ կրակ ձգօղ զինւոր են: Ըս վերջինը
18 տարի է՝ որ ժողովեցին, տեսակ մը գնտակ գը-
տան, որ Ինկիլիզի գնտակ կըսվի, ասիկա երկձուղ
(չաթալ) գաւազանի վրայ կըդնեն, ու կրակ կու-
տան, ու երկու ժամ հեռու ուզած տեղերնին կըծը-
գեն, որ հոն տեղը սաստիկ կրակ ցանկելով կըպտը-
տի, ու մարելը անկարելի է, ինչ բան որ առջևը
կուգայ նէ կայրէ, ծովն ալ կիյնայ նէ մարելիք
չունի: Դարձեալ մէկ գունդ երկիր չափօղ, մէկ
գունդ անտառ կտրօղ, մէկ գունդ լաղմ փորօղ,
ու երկու գունդ գետի ու ծովի զօրք կան, որ բո-
լորը մէկ տեղ խաղաղութն ատենը 300,000, ու
պատերազմի ատենը 600,000 հոգի կըլլան:

Ըս խորհրդարանին իշխանութիւնը տակն են
նաեւ բոլոր զինւորական դպրատունները, հիւան-
դանոցները, բոլոր բանակին քահանայները ու եպիս-
կոպոսը: Ըս խորհրդարանին գլխաւորը հասարա-
կօրէն ընդհանուր սպարապետներուն մէկը կըլլայ,
ու խորհրդականները երեւելի զօրապետներն են,
ու շատ ուրիշ պաշտօնատէրներ ու զրադիրներ
ալ ունին:

8. Ուսումներու ու գիտութիւններու խորհրդ-

դարանը, որ ինը խորհրդական ու մէկ գլխաւոր ունի, բոլոր տէրութեն մէջը եղած ուսումնարանները ու դասատուները կը կարգաւորէ, լաւ ուսուցիչներ կը հոգայ, իրենց վրայ հոգ կը տանի, որ պարտքերնին լաւ կատարեն, ու ուսման պէտք եղած գրքերն ալ կը հոգայ:

9. Խաղաղութեն ու հանդարտութեն վերին կառավարութիւն, ու տպելու գրքերուն սրբազնութենը տեղը, մէկ գլխաւոր ունի, մէկ առաջին խորհրդական, ու շատ ուրիշ խորհրդականներ ու գրագիրներ ունի: Բոլոր ծանրաբարոյ ու ընտիր մարդիկն են, ու ամէն տեսակ օրէնքներու ու գիտութիւններու տեղեակ են, ամէն քաղաքներուն խաղաղութեն ու հանդարտութեն կառավարութիւնները իրենց ստորակարգած են, անոնք ալ իրենց գաղտուկ լրտեսները ունին, որ բազմութիւն ժողովելու տեղերը կը գտնելին, ինչ անկարգ խօսք կամ գործք կը լայնէ՝ կիմանան, ու տեղն 'ի տեղը իրենց մեծերուն կիմացընեն, անոնք ալ յանցաւորները շուտով բռնել կուտան, փոքր յանցաւորները կը պատժեն կանցընեն, իսկ մեծ յանցաւորները բանտը կը դընեն, ու վերին կառավարութեն կը գրեն. ու ասանկ ամէն դիէն շփոթութեն ու խռովութեն լուրերը (խապարները), ու խռովարարներուն անուանները կուգան հոս կը ծանուցվին, աս կառավարութիւն ալ կայսեր կիմացընէ, որ կայսեր ընդհանուր կառավարութենը շատ օգնութիւն կուտայ: Արովհետեւ անշահ

գրքեր տպելով ալ շատ շփոթութիւններ ու անկարգութիւններ կրնան պատահիլ, անոր համար ամէն տպելու բաներն ալ իրենց ձեռքէն կանցնի:

10. Ինչպէս հիմայ գրած ատեանները, ինչպէս նաև Սաճառի ու Թրանսիլվանիայի թագաւորութիւններուն ատեանները, անմիջապէս կայսեր հետ կըխորհին, կըխօսին ու կըթղթակցին: Աննա շատ ուրիշ ատեաններ ու դատաստաններ ալ կան, որոնց ամէն մէկը ասոնց մէյմէկին ստորակարգեալ են, անոնցմէ ալ վարերը կան իրենց ստորակարգած, որոնց ամէն մէկուն վրայ գրելը շատ երկան կերթայ, մինակ երեւելիները գրենք:

11. Ստորին Մատրիայի կառավարութիւն. որ Բոյէմիայի կայսերական ատեանին իշխանութեւ տակն է, ու ինչպէս ան նմանապէս աս ալ մէյմէկ աստուածաբան օրէնք դիտցող արքայ մեծ խորհրդական ունի, որ ամէն խորհուրդներու մէջ կըգլխանուի, ու եկեղեցական բաները իրենց ձեռքէն կանցնին:

12. Ստորին Մատրիայի ազնւականներուն դատաստանը. եկեղեցականներու ու ազնւականներու դէմ դատ ունեցողը աս դատաստանը կերթայ կամբաստանէ:

13. Բողոքման դատաստանը. վարի դատաստանի մէջ դատը կորսնցընողը՝ աս տեղը կրնայ բողոքել (շէքվայ ընել). աս ալ վերին դատաստանին տակն է:

14. Վաղաքապետին դատաստանը, որ բողոքման դատաստանին տակն է, երկու է, ու երկուքին ալ գլուխը քաղաքապետն է: Ընտրելն առնելիքի տալիքի ու իրաւունքներու դատերը կը դատէ, ու երկրորդը ամէն տեսակ մեծ յանցանքներու վրայ է. օրէնքին կէօրէ յանցաւորներու դէմ բանտ դնելու, ծեծելու, ուրիշ պատիժներու, ու մահուան վճիռ կուտայ. որ ասանկ է. թղթին վերի դին յանցանքը գրած է, անոր վարի դին օրէնքին ան տեսակ յանցանքի վրայ ըրած որոշումը, անոր վարի դին ալ, Ըս օրէնքին հրամայածին կէօրէ առ հարկս՝ որ առ յանցանքը ըրած է՝ ասանկ ըլլայ, գրած է: Ըս դատաստանին դատաւորները շատ գիտուն, բարեպաշտ ու երկիւղած մարդիկներ են, ամէնուն գրասեղանին վրայ Վ. Ե. խաչելու թիւը կեցած է, յանցաւորները անոր առջև կը քննեն, ու ամէն վճիռները անոր առջև կուտան:

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

Հասարակաց ապահովութեան ու հանգստեան համար եղած հոգիքը:

1. Վաղքին ճամբաները շատ կարգաւորեալ ու մաքուր են, բոլոր կարծր կրանիդ քարէ շինած են, երկու քովերը բանած քառակուսի քարերով քարոզներուն համար ալ մաքուր շտկած են.

միշտ մասնաւոր մարդիկներ պատրաստ կան, որ տեղ մը քիչ մը աւրովածին պէս կընորոգեն կըշտկեն :

2. Վաղքին, արուարձաններուն, ու Վլաստիյին ճամբաները չորս հազարէն աւելի փառաւոր կանթեղներով գիշերները ցորեկի պէս կըլուսաւորեն, որ քաւօղները ճրագ տանելու հարկ չունենան, ամէն մարդ ծանցցովի, ու անկարգութի չի պատահի : (Տէս էր. 25.)

3. Ճամբաները շատ մաքուր կըպահեն, երկու հարիւր բանւորներ ճամբայ ճամբայ բաժնրւած են, որ ամէն օր կաւլեն փողին, տիղմը, ձիւնը սայլերով դուրս կըկրեն, երբեմն ալ կըլուան : Ընծրէի ատեն տեղ տեղ շատ ջուր չիժողվիր, ինչու որ գետնի տակ կամարով շինած լայն ու բարձր ջրի ճամբաներ կան, որ Վանուբ կըվազեն, ճամբաները վրանին ծակ ծակ երկաթով գոցած ծակեր կան, ջուրը ան ծակերէն վար կըվազէ, ու չիշատնար :

4. Ինչպէս ան բանւորները բնական աղտոտութիւնները կըմաքրեն, ասանկ քաղքին Խաղաղութեան Կառավարութիւնն ալ բարոյական աղտոտութիւնները կըմաքրէ, անկարգութեամբ պարապ քաւօղները կըժողվէ, մէջէն դոսեցիւնները իրենց քաղաքները կըխրկէ, ու տեղացիները կըպատժէ ու գործքի կըդնէ. ինչպէս վարը պիտի դրենք :

5. Կայսրը 1804ին Լայմկրուպէ մեծ շէնք մը շինած է, որուն մէջը երկու բաժին է, մէկը Վեր-

Զապաւն, մէկալը Ուղղութիւն կրսովի. մեծ յան-
ցանք չընող պարապ պտըտող, մուրացող, գործ-
քէ փախչողները, գործել չուզելով շարունակ տե-
ղերնին փոխող ծառաները ու աղախինները, ու
աղէկ արհեստ չունեցողները գործատունը կը դը-
նեն, ու ամէն մէկը իրենց գիտցած արհեստներու
մէջ զօռով գործել կուտան, քրիստոնէական վար-
դապետութիւն, մարդկային կենաց կարգերը, կամ
բարեկրթութիւն ու քաղաքավարութիւն կը սորվեցը-
նեն. երբոր մէկը կը տեսնեն, որ աս բաները աղէկ
սորված է, ու անկէ ետեւ աղէկ ապրելու մեծ յոյս
կուտայ կոր, իր տունը կը խրկեն: Իսկ պղտիկ տը-
ղակները ու աղ ջիւղները, որ իրենց ծնողացը կամ
խնամակալուններուն (սպաիներուն) հնազանդիլ չեն
ուզեր, վճարքով ուղղութեւն տունը կուտան, ու
հոն խստութիւն կը խրատեն, կը կրթեն, կուղղեն, ու
իրենց ծնողացը կամ խնամակալուններուն կուտան.
ու թէ որ մարդ չունին նէ՝ մէկուն քովը ծառայու-
թեան կուտան: Հոս մէկ վերակացու, երկու քա-
հանայ, մէկ բժիշկ, մէկ վիրաբուժ, զանազան ու-
սուցիչներ, ու տանը կառավարութեւն հարկաւոր
մարդիկներ կան: Ըստ տեղս ամէն տեսակ մարդ-
կան, նաեւ պատուելի անձանց զաւկըներն ալ կը-
դրուին. բայց անանկ կարգ մը կայ, որ տղուն ծնո-
ղացը կամ աղգականներուն անունը ու մականունը
մարդու մը չեն ըսեր, շատ հեղ ալ տղուն շին-
ծու անուն ու մականուն մը կը դնեն, որ չըլլայ թէ

ստոյգ անունը գիտցըվելով իրեն ծնողացը ու ազգատոհմին անպատուութի մը ըլլայ, անանկ տեղդնելու արժանի զաւակ ունենալնուն համար:

6. Թեթև յանցանք ընողներուն համար թէ էրիկ մարդ ըլլայ՝ թէ կնիկ մարդ՝ Լէօբոլտշթաթ ուրիշ գործատուն մը կայ: Ղատաստանը ասոնց իրենց յանցանքին կէօրէ ժամանակ կորոշէ, ու հոն կըղնէ, որ բամպակ ու քթան մանեն, մեծ հիւանդանոցին լաթերը լուան, փայտ կտրեն, ու ծանր աշխատանքներ ընեն: Ըս տեղս ծառաներ չիկան, պէտք է որ յանցաւորները զգեստնին իրենք կարեն, կերակուրնին իրենք եփեն, ու տունը մաքուր պահեն: Կերակուրնին քիչ է, ան ալ պահոց է, աս բարիքը կայ, որ ով որ ամէն օր իրեն դրված գործքէն աւելի ուրիշ գործք ալ կընէ՞նէ, մասնաւոր կըգրեն, ու պատիժը լմեցըցած ելած ատենը ան գործքերուն համար ստակ կըվճարեն:

7. Վաղաքը ուրիշ բանտ մըն ալ կայ, որ պահապան զինուորները յանցաւոր մը կըբռնեն նէ՝ շիտակ հոն կըտանին կըպահեն ինչվան որ դատաստանը իրենց յանցանքին պատիժը որոշէ: Օտանր պարտականներն ալ աս բանտը կըղնեն:

8. Խաղաղութե ու հանդարտութե կառավարութիւն 564 ոտանաւոր, ու 40 ձիաւոր զինուորունի, որ գիշեր ցորեկ կըպտըտին, ու քաղքին ապահովութեը, հանդստեանը ու կարգին վրայ կըհըսկեն, ամէն բազմութի ժողված տեղերը կըգտնըվին,

մէկը մէկալին կրճարնէ կամ վնաս մը կրնէ նէ կր-
բոնեն, տներու մէջ կոուի ձան մը կըլսեն նէ
ներս կըմտնեն, յանցաւորները կըբռնեն, ու վերը
բաժ բանտը կըտանին: Շամբաները կառքերը
կըկարգաւորեն, որ մէկզմէկու չիզարնեն, մարդ
չիկոխեն:

9. Ըմէն երեւի ճամբաներն ալ ձեռքերնին
հրացաններով կայսերական զինւորներ կըսպասեն,
ու ցորեկը ամէն ժամը ու գիշերը ամէն երկու ժա-
մը մէյմը կըփոխվին: Աէս գիշերէն ետքը վազելով
դացօղ ու անծանօթ մարդ մը կըտեսնեն նէ, իրեք
անգամ ձան կուտան՝ որ կենայ, չիկեցօղը կէս
մէջքէն զարի դիէն հրացանով կրճարնեն, կըպառ-
կըցընեն. կեցողին քովը կերթան՝ ուլ բլլալը՝ ուր
տեղէն գալը ու ուր երթալը կըտեղեկանան, թող
կուտան: Չիաւորներուն բնակարանները (խըշա-
ներն) ալ գիշերները երկու երկու՝ իրեք իրեք
ձիաւոր զինւորներ ասդին անդին կըխաւրեն, որ
ձեռքերնին մերկ սրերով ամէն դին կըպաշտին,
անկարգ բան մը ընօղ կըտեսնեն նէ՝ կըբռնեն
կըտանին:

10. Աննա երբեմն երբեմն մեծ կրակներ բռ-
լալով շատ վնաս տալուն համար՝ ատեն ատեն շատ
զգուշութիւններ եղած են: Արեւիս 1817ին կայօր-
մէն հրաման ելաւ, որ իւրաքանչիւր տանտէր իր
տանը մեծութիւնը կէօրէ՝ կրակ մը եղած ատենը
շուտով արգելելու կամ մարելու գործիքները պատ-

րաստ ունենայ : Վաղքի մէջ ամէն տանտէր իր տանը մէջը պիտի ունենայ 40 ջրի դոյլ (խովայ) . 12 կրակի կացին (պալժայ) . 12 խոշոր սանդուխք (վերտիվէն) . 10 կարաս (ֆրջի) միշտ ջրով լեցուն . 10 երկրթէ ճանկ (խանճայ) . 10 երկրթէ բահ (քիւրէկ) . ու 10 լապտեր : Իսկ արուարձաններուն տանտէրները իրենց տանը մէջ պիտի ունենան 32 կաշի դոյլ . 12 կացին . 12 խոշոր սանդուխք . 10 կարաս ջրով լեցուն . 10 երկրթէ ճանկ . 10 բահ ու 10 լապտեր (ֆէնէր) : Արհեստաւորներն ալ՝ որոնք մեծ կրակով գործք կը տեսնեն, ինչպէս հացագործները, և այլն, անոր համեմատ շատ կամ քիչ կրակ մարելու ամէն գործիքը պիտի ունենան : Թագաւորութիւնը տեղ տեղ մասնաւոր կառքեր դրած է, ու անոնց վրայ կրակի թուղումպաներ ամէն տեսակ կրակ մարելու գործիքներով կան . զիշեր ցորեկ ծառայներ պատրաստ են, ամէն մէկ թուղումպայի համար իրեք երբեմն հինգ չուխտ ձի պատրաստ են :

Կրակ մը եղածին պէս շուտ իմանալու համար նր Ստեփանոսին ժամուն բարձր զանգակատան վրայ գիշեր ցորեկ փոխնիփոխ մարդ կը սպասէ, բան մը իմացածին պէս վարը մարդիկ կան՝ անոնց կըսէ, ու թուղումպաներուն խապար կերթայ, ամէն մօտիկ տեղերէն շուտ մը կրակ եղած տեղը կը վազեն : Ասանոյն զանգակատունէն՝ մասնաւոր զանգակ կայ՝ կը զարնելի . անի լսվածին պէս ուրիշ ժամերուն զանգա-

կատուններէն ալ մասնաւոր կերպով զանգակ կը զարնըվի: Կրակը որ կողմն է նէ՝ դէպ ՚ի ան կողմը եւ Ստեփանոսի ժամուն զանգակատընէն ցորեկը կրակի դրօշակ դուրս կըկախվի, ու գիշերը վառած լապտեր մը: Լսանկով քաղաքը ու մօտիկ արուարձաններուն մէջը կրակը շուտ մը կըմարի, հազիւ մէկ կամ երկու տուն ամբողջ կայրի:

Հիմայ մասնաւոր ընկերութի մը կայ, որուն մէջը տուն կամ շէնք մը ունեցողը տարիէ տարի քիչ մը ստակ կուտայ, ու երբոր իր շէնքը այրելու ըլլայ նէ՝ աս ընկերութէ իր տըված ստըկին համեմատութեւնը կէօրէ ստակ կառնէ իր այրած տեղը շինելու համար:

10. Սեննա 654 հատ երկու երկու ձիերով վարձու տալու գեղեցիկ ու կախած կառքեր կան, որոնց ամենուն ալ թիւերը երկու դին գրած են, ասոնք ճամբաները կըսպասեն, ուղօղը կառավարին հետ գին մը կորուշէ ու կըմանէ, ուր որ կուղէնէ կըտանին: Սէկ կառք բոլոր օրը չորս արծաթ ֆիօրինով կըբռնըվի: Լեւի փառաւոր կառք ուղօղին, գեղեցիկ զարդարած ձիերով, մաքուր հագված սպասաւորներով ուրիշ կառքեր ալ կան, որ օրը 5 կամ 6 ֆիօրինով կըլլան: Լսոնց մեծ մասը չորս չորս հոգւոյ համար են: Ուրիշ գեղեցիկ կառքեր ալ կան ութը, նաև տասվերկու հոգւոյ համար, որ քաղքէ դուրս գեղերը ու պարտէզները կըտանին, ասոնք Լիւիւր-Է Խաւիւր կըսվին: Լու-

ջիններն ալ քաղքէ դուրս հեռու տեղեր կը տանին :
Լսոնցմէ 'ի զատ կան անթիւ անհամար բեռ կրե-
լու կառքեր, թէ հեռու տեղեր բան տանելու հա-
մար, ու թէ մօտիկ տեղեր : Հասարակօրէն Ալէնա
ամենեւին կոնակով բեռ տանող չըլլար, պզտիկ
բեռերն ալ՝ զանազան ձեռքի կառքեր կան՝ անոնց-
մով կը տանին մարդիկ քշելով :

12. Վստանը եօթը պանդոկ (մէյիսանէ) քա-
ղաքը, ու հարիւրէն աւելի արուարձանները կան,
որոնց շատը կերակուր ու ըմպելի կուտան, շատն
ալ գիշերը պառկելու՝ շաբաթներով ամիսներով
բնակելու, մէջը մաքուր անկողիններով ու ամէն
պէտք եղած բաներով փառաւոր զարդարած սե-
նեակներ ալ կուտան, ամէն օր անկողինը կը շտա-
կեն, ու ամէն ծառայութիւն կ'ընեն : ()ըր տասը՝
տասնըհինկ՝ քսան տեսակ կերակուր՝ խմորեղէն՝ շա-
քարեղէն ունին, թղթի մը վրայ ամէնուն գիները
գրած, ու սեղաններու վրայ գրած է, որ ամէն մարդ
կառնու կը կարգայ՝ ու զած տեսակներէն բերել կու-
տայ : Ուրիշ տեսակ մեծ մեծ պանդոկներ ալ կան,
որ կօչնատուն (զիյաֆէթի տուն) կըսվին, ուր մեծ
իշխանները կերթան, ու հոն շատ տեսակ ընտիր
կերակուրներ, թագաւորներու արժանի խմորեղէն-
ներ, անուշեղէններ, ու ամէն տեսակ գինիներ ու-
նին, սեղանատունին ու սեղանին մաքուր զարդա-
րած թագաւորական սեղաններ կ'ընմանին, ամէն
բանին գինը գրած սեղաններու վրայ գրած է, ամէն

մարդ ուզածէն բերել կուտայ: Շատ մարդ ալ տունը կերակուր եփել չուզեր նէ, ասոնց մէկին հետ դաշն կընէ, ու քանի տեսակ բան կուզէ նէ, կերակրոյ ատենները տունը բերել կուտայ:

13. Շատ գինի ծախօղներ կան, որ աշխրբին ամէն կողմը գտնուած աղէկ գինիներէն ունին, ու ամէն մարդու ուզածին չափ կուտան: Զինկ հարիւրէն աւելի ալ կան, որ գարեջուր (պիւռա), պանիր, աղի ու չոր բաներ կըծախեն:

14. Ըս կողմերը յառաջուց խահվէ չէին գիտեր, 1683ին տաճկի պատերազմին՝ Վօլչիցքի անունով լէհցի մը լրտեսութիւն ըրած՝ թշնամիներուն ամէն խորհուրդը իմացած ու եկած քաղաքը պատմած է, ու քաղքին մեծ օգուտ ըրած է: Եւ պատերազմէն ետքը առաջին Լէօբոլտոս կայսրէն խահվէյի խանութ մը բանալու հրաման առած է: (Տէս էր. 27.) Ըն ատենէն ինչպան հիմայ շատցած, եօթանասուն խանութ եղած են, ու կարագով շաղված հաց մը, որ Վիլֆէլ կըսվի, առատ շագար, աղէկ կաթ ու մէկ մեծ գաւաթ խահվէ՝ ութը արծաթ քույծառ է: (Սէկ ֆիօրինը վաթսուն քույծառ է:) Խահվէները հասարակօրէն պարապ մարդիկները խաղալու ու նոր լուրեր լսելու համար կերթան, ինչու որ հոն ամէն տեսակ կածէթթաներ կըգտնուվին:

15. Հնավաճառ անունով քաղքին ու Լանտշթոսսէին մէջի ծառնոցը հարիւր խանութ կայ,

որ ածուրդներէն (մէղատներէն) ամէն տեսակ կահեր կարասիներ կը գնեն, ու կը ծախեն: Աս բանս մեծ դիւրութի է տնով տղոցմով եկած դրսեցիներուն, որ մէկ քանի ամսուան համար տուն մը կը բռնեն, աս հնավաճառներուն մէկին կըսեն, ու շուտ մը կուգայ՝ քիչ վարձքով բոլոր տունը գեղեցիկ անկողիններով, աթոռներով, սեղաններով, սնտուկներով, փառաւոր ժամացուցներով, ու խոշոր հայլիներով կը զարդարէ, ու երթալու ատենը կուգայ իր բաները կրտանի:

16. Ա՛ննա մեծ փօստայէն ՚ի զատ, որ հեռու քաղաքներու, գաւառներու, ու թագաւորութիւններու ողջունագրեր կրտանի, պզտիկ փօստայ մըն ալ կայ, որ երկրորդ Յովսէփ կայսրը դրած է: (Տէ՛ւ էր. 28.) Երբոր մէկը Ա՛ննային մէջը կամ երկու ժամ հեռու շրջանակները ողջունագիր, թուղթ ստակ, արծաթ, ոսկի, մարգրիտ, ու սուղ քարեր կուղէ խրկել, ու մարդ չունի խրկելու նէ՝ կէսօրէն իրեք ժամ յառաջ քիչ բան վճարելով աս փօստան կուտայ, կէսօրէն չորս ժամ ետքը իր տեղը կը հասնի. բայց ստըկի ու գին ընելու բաները պէտք է բաց տանիլ, ու հոն տեղը տիրոջը ու փօստային կնիքներովը կնքել, ու անանկ խրկել, որ խաբէութի մը չըլլայ:

17. Ա՛ննայի մէջ ութը հատ մեծ՝ քանի մըն ալ պզտիկ բաղնիքները կան. բայց քաղքին իրեք ժամ շրջանակները հանքի ջրերով շատ օգտակար

բաղնիքներ կան, շատ մարդ առողջութիւն միանգամայն զբօսանքի համար ամառը հոն տեղերը կանցընեն: Սնանկանդ հինկ ժամ հեռու Պատէն անունով քաղաք մը կայ. որ բնական տաք ջրերով շատ փառաւոր բաղնիքներ ունի. շատ հիւանդութիւններուն օգտակար են, ու մեծամեծները ամառը չորս ամիս հոն լեցուն կըլլան:

18. Ըսվերջին մեծ պատերազմներու մէջ փորձեցին, որ զինւորներուն լողալ գիտնալը շատ հարկաւոր է, անոր համար նորերըս Դանուբ գետին հիւսիսային կողմէն վազող ճուղին մէջը լողալ սորվելու մեծ տեղ մը շինեցին, որ զինւորները ամառը կէս օրւան տտենները լողալ կըսորվին, ասոր համար մասնաւոր վարպետներ կան, որոնք դիւրին եղանակը կըսորվեցընեն: Օլնւորները երթալէն ետքը ուրիշ մարդ ալ կրնայ երթալ սորվիլ:

ԳԼՈՒԽ ԺԲ:

Սերոյ — ողորմութիւն Գործիչը:

1. Երկրորդ Յովսէփ կայսրը 1783ին աղքատներուն օգնելու համար գլուխ դրամոյ դրած է, որ ստորին Ըստրիայի կառավարութիւնը շահուկուտայ՝ կըբանեցընէ, ու իր իշխանութեւն տակն է, որուն մուտքովը Սեննային աղքատներուն կօդնէ: Ըղբատները չորս աստիճան բաժնւոված են,

առջի տեսակին ամիսը վեց արծաթ ֆիօրին կուտան, երկրորդին չորս, երրորդին իրեք, ու չորրորդին երկու. տարեկան փայտերնին, երեւելի զահրենին, հիւանդացած ատեննին բժիշկնին ու դերնին ալ կը հոգան: Ամէն մէկ ժողովրդապետական ժամերը մէյ մէկ աղքատներու հայրեր կամ հոգաբարձուներ ունին, ժողովրդապետը ու անկապ աղքատները կը քննեն, ու աստիճաննին կորոշեն: Սամերուն դռներուն քովը քարէ դանձանակներ կան, որոնց վրայ գրված է, որ աղքատներուն համար են, ու մասնաւոր դանձանակ ալ կը պտըտի, կառավարութիւնը բոլոր ասոնք ալ կը ժողովէ: Ղրված գլուխը հիմայ 707,115 ֆիօրին եղած է: Ղանձանակներէն եկած ստակը ու աս գլխուն շահը 1813էն նոյեմբերի մէկէն ինչուկ 1824 հոկտեմբերի ետքը 120,417 արծաթ ֆիօրինի հասաւ, որոնցմէ 109,158 արծաթ ֆիօրին՝ 5000ի չափ աղքատի բաժնւիւնցաւ: Աս բանը աս տէրութեան ամէն քաղաքները կայ:

2. Շատ հարուստ մարդիկն են 1819ին մէկ տեղ եկած 22,000 ֆիօրին արծաթ գլուխ գրած են, որ արհեստաւոր բանւորներուն, աղախիններուն, ծառաներուն, մշակներուն ու աղքատ գեղացիներուն օգնութիւն հասնին: Այս որ ասանկ մարդիկները աղքատօրէն ապրելով կուզեն քիչ մը ստակ աւելցընել ու իրենց հիւանդութեան կամ ծերութեան համար պահելնէ՝ ստակնին պարտաւ չի-

կենար, կուզեն նէ հոնտեղը 1,00ին չորսով շահու կուտան: Եւ բանիս համար մասնաւոր գրագիրներ ու հոգ տանող մարդիկներ գրած են, անոնք ստակները շահու կուտան կրբանեցընեն, ու ամէն մարդուն վեց ամիսէ վեց ամիս շահը կըվճարեն, ու որ վեց ամիսէն շահը չուզեր առնել նէ, գըլխուն վըայ կըզարնեն, անոր շահն ալ կըսկսի բանիլ: Որչափ քիչ կըլըայ նէ կառնուն, 100 ֆիօրինէն ինչվան 25 արծաթ քռայձառ, ու առած օրէն շահը կըսկսի բանիլ, ու տըվօղը երբոր կուզէ նէ՝ գըլխը ու շահը կառնէ:

5. Արկորդ Զոփսէփ կայսրը նոր ծնած կամ ծնանելու տղաքները մեռցունելը, կամ ասդին անդին ձգելը վերջացընել ուզելով, որ աղքատութիւն, ամօթի, կամ ուրիշ պատճառներու համար կըպատահէր, 1784ին ծնանելու տուն մը շինել տըված է. որ իրեք կողմը առանձին ճամբաները իրեք դուռ ունի, իրեքն ալ միշտ գոց են, ու դրսէն զարնելու համար ներսը զանգակներ ունին, գիշերը ցորեկը՝ երբոր կըզարնըվի նէ՝ կըբանան. ներսը ծնուցիչներ, բժիշկ, վիրաբուժ, խոստովանահայր, ու ծառայօղներ կան: Արբոր կին մը վերի գրված պատճառներու համար իր տունը ծնանիլ կամ զուակը պահել չուզեր նէ՝ կերթայ երեսը քօղք ձգած, կամ դիմակ անցուցած, որ ուլ ըլլալը մարդ չիմանայ, աս տանը դուռը կըզարնէ, որ շուտ մը կըբացվի, ու ներս կըմտնէ, իրեն մարդ մը չիհար-

ցըներ՝ թէ հարուստ է՝ աղքատ է՝ կամ ո՛վ է, միայն մկրտութե՛ն վկայական գիրը ողջունագրի պէս ծալած ու կնքած ձեռքը պիտի ըլլայ, որ հոն մեռնի նէ, ո՛վ ըլլալը անկէց իմանան, ու ազգականներուն իմացընեն: Ըս թղթին վրայ ծնուցիչը՝ առանց բանալու՝ կնոջ երթալու սենեակին թիւը կը գրէ, ու ձեռքը կուտայ. կինը իր քովը կը պահէ, առողջանալէն ետքը տուն դառնալու ատենը հետը կառնու կերթայ: Երբոր ան սենեակը կերթայ նէ՝ քովը մէկ աղախինէն, որ իրեն կը ծառայէ, խոստովանահայրէն, ծնուցիչէն, պէտք եղած ատենը բժիշկէն ու վիրաբուժէն ՚ի զատ՝ մարդ չերթար: Ըմեն բանը լմննալէն ու առողջանալէն ետքը՝ տուն դառնալու ատենը կուզէ նէ ծնած զաւակը հետը կառնու, ու իր կարողութե՛րը կէօրէ քիչ մը բան կը վճարէ, չուզեր նէ քիչ մը բան ալ զաւակին համար վճարելով հոն կը թողու. բայց թէ որ աղքատ էնէ բան չեն պահանջեր, միայն պէտք է՝ որ չորս ամիսի չափ հոն կենայ, կաթ տայ, ինքն ալ ուրիշին ծառայութի՛ւնը:

4. Ըսոր քովը ուրիշ տուն մըն ալ շինած է, ան նոր ծնած տղաքը, որ մայրերնին հետերնին չեն տանիր նէ՝ աս տունը կուտան, նմանապէս ճամբան գտնելածները (որ քիչ կը պատահի), աղքատներն ալ՝ որ իրենց նոր ծնած տղաքը պահելու կարողութիւն չունին, աս տունը կուտան: (Եւ որ մայրերնին Վեննայի գաւառէն չեն, ու ծննդեան տունը

ծնած չեն, տարած ատենին պէտք է որ 48 ար-
ծաթ ֆիօրին վճարեն, թէ որ ծննդեան տունը
ծնած են, ու 48 ֆիօրին վճարել չեն կրնար նէ՝ 24
կամ 12 ֆիօրին կը վճարեն. թէ որ հոն ծնած ու
չորս ամիս կաթ տրված են, կամ դուրսը ծնած են,
բայց աղքատ են նէ՝ բան չեն վճարեր: Տղան հոն
տանողին ձեռքը թուղթ մը կուտան, որուն մէջը
տղուն հոն գացած ու մկրտված օրը, անունը, թիւը
գրած են, որ անով երբոր կերթայ իր զաւակը
կուղէ նէ՝ կուտան: Աստղաքը աստանը մէջ չեն
պահեր, գեղացիներուն ու աղքատ քաղքեցիներուն
կուտան, ու ամիսը ամէն մէկին համար առաջին տա-
րին հինգ արծաթ ֆիօրին, երկրորդ տարին չորս՝
երրորդ տարին ինչվան վեցերորդը իրեք, ինչվան
տասվերկու երրորդ տարին երկու ֆիօրին կը վճա-
րեն, ու զգեստին համար ալ մասնաւոր՝ պարգև
կուտան: Տասվերկու տարւոյնէ ինչվան քսանվե-
րկու տարին աստղաքը առնողները քովերին կրնան
պահել, ու երկրագործութե, տանը գործքերու
կամ արհեստի մը մէջ կրնան աշխատցնել, բայց
Ժողովո՞ղապետ քահանաները ու տեղերուն գատա-
ւորները պարտական են հոգ տանելու, որ զիրենք
չիչարչարեն: Անկից ետքը տղաքը ապատ են ու-
ղած տեղերին կրնան երթալ իրենց հացը հոգալ:
Ո՛վ որ ասանկ պղտիկ տղայ մը կառնու, ու ինչվան
տասվերկու տարին առանց ստրկի կը մեծցնէ նէ,

իր մանչ զաւկըներուն մէկը բոլոր կենացը մէջ զինւորութենէ ազատ կըլլայ :

5. Դայեակ (սիւտանա) բռնել ուղղոյնները կերթան ծննդեան տնէն կուզեն, վսդի հոն ծնանելու համար գացող կամ դուրսը ծնանող կանանց մէջէն դայեակը ըլլալ ուղղոյններուն առողջութիւնն, կաթերնուն աղէկութիւնը ու առատութիւնը աղէկ մը կը բնեն, ու ձեռքերնին վկայական գիր կուտան իրենց կըրտկեն, որ տասը ֆիօրին ծախք ունի. հոն տեղէն վկայական չունեցող կինը դայեակ չըկրնար ըլլալ : Եւ բանս անոր համար դրած են, որ չըլլայ որ ներքին հիւանդութի մը ունեցող կամ անշահ կաթ ունեցող կանայքը դայեակը ըլլան, ու ուրիշին զաւկըներուն փնաս ընեն :

6. Եւսէսկասսէ արուարձանին մէջը Ուլթանոյ անունով դպրատուն մը կայ, մէջը վարպետներ ու վերակացուններ կան, որ աղքատ որբերուն, ու աղքատ քաղքեցիներուն տղոցը քաղաքավարութիւն կարգ կանոն կը սորվեցընեն, հաւատոյ բաներու ու բարի վարքի մէջ կը կրթեն, գրել կարդալ հաշիւ ընել կը սորվեցընեն, տղաքները երկի մարդու յարմար արհեստներու մէջ ու աղջիկները կանանց յարմար տան գործքերու մէջ կը վարժեցընեն : Կարողութիւն ունեցողները տարին կերակուրի, զգեստի, անկողինի համար 180 ֆիօրին կը վճարեն, չըկրցողը առանց վճարքի է : Եւստոյս ամէն բանը սորվելէն ետե՛ տուն տեղ ունեցողները իրենց տեղերնին

կերթան, չունեցողները կամ իրենք զիրենք կը-
հոգան, կամ մէկին քովը որդէգիր կըտրվին: Հի-
մայ դպրատան մէջը 300 հոգի են, 2,000 հոգի ալ
որդէգրութե տրված են:

7. Արկորդ Հոփսէփ կայսրը 1784ին խուլ
ու մունչ տղոց ու աղջիկներուն կրթութեմը հա-
մար դպրատուն մը շինած է, որուն մէջը նշանե-
րով նէմցէէրէն խօսիլ, գրել, կարդալ, ու հաշիւ
ընել կըսորվին, որ անոնք ալ կարող ըլլան մարդ-
կանց մէջը մտնել, բանի գործքի գալ, ու մուրա-
լու կարօտ չըլլան: Ընոր համար հաւատքի բանե-
րու, բարի վարքի, ու վերը ըսված բաներու մէջ
աղէկ մը կրթելէն ետքը, տղոց՝ էրիկ մարդու յար-
մար, աղջիկներու՝ կնիկ մարդու յարմար գործքեր
կամ արհեստներ ալ կըսորվեցընեն. անանկ որ ա-
սոնցմէ հիմայ մէկը թագաւորական տեղ մը գրագիր
է, ուրիշ մըն ալ տպարանի գիր շարօղ է, ու հինկ
լեզուի մէջ գիր շարել գիտէ: Արողութի ունե-
ցողը տարին 150 ֆիօրին կըվճարէ, չեկրցողը բան
չիվճարեր: Տաբաթ օրերը քննութի կընեն, ամէն
մարդ կընայ երթալ տեսնել:

8. Դպրատուն մըն ալ կուրերուն համար
կայ, ուր վեց տարվընէ ինչվան տասնըհինգ տար-
վան կուրերը կուտան: Հոն ալ հաւատքի հարկաւոր
բաները, գլխէն հաշիւ ընել, տանը մէջ հարկաւոր
տեսակ տեսակ գործքեր, մեքենական արհեստներ,
զանկապան (չօրապ) հիւսել, մուշապախ բանել ու

շխորհածի բաներ շինել կրտորվեցընեն. հոս ալ առանց վճարքի է. բայց թէ որ ծնողքնին ունեւոր են՝ ու տարին 500 ֆիօրին կըվճարեն նէ՝ կարգալ ալ կրտորվեցընեն: Վերական, հեգերէն ու ուրիշ գրքերը տպած են. թղթերուն մէյմէկ երեսները տպելով՝ գրերուն ձևերը մէկալ երեսէն դուրս ելած բարձրցած են, անոնց վրան ձեռքով շօշափելով ինչ գիր կամ բառ ըլլալը կիմանան, ու կըկարդան: Ըմէն տեսակ ստակը, ոսկիէ արծըթէ ու պղինձէ ըլլայ, տախտակի վրայ զարնելով ձայնէն կըճանչնան ինչ ստակ ըլլալը: Աշխարհացուցին վրայէն աշխարհք մը կամ քաղաք մը ուր, որ դին է կըգտնեն՝ մատով կըցըցնեն: Աղէկ քէման ու բերնի երաժշտական գործիքներ ալ կըչալեն: Ասոնք բոլոր երկայն ատեն վարժութիւնով սորված են: Հինգշաբթի օրերը քննութի ունին, ուզողը կրնայ երթալ տեսնալ:

9. Արուարձաններու ու քաղքի մէջ շատ բժիշկներ կան, որ երկու ժամ առտըւանց՝ երկու ժամ կէսօրէն ետքը ողորմութե համար տունը կըկենան, որ աղքատները գան իրենց հիւանդներուն համար առանց բան մը վճարելու խորհուրդ հարցընեն ու դեղ խնդրեն: Ասոնք վանքերուն ալ սիրով կըծառայեն: Ասոնցմէ մէկը Աստծալիէն ա. նունով 1787ին Այ առջևը մեծ արդիւնք ստանալու համար ամէն բանը թող տըված, ու աղքատներուն պղտիկ հիւանդ զաւկըներուն օգնելու

ու բժշկելու համար գեղեր գտնելու ետեւէն ինկած է, ու շատ քաջ եղած է: Ինքը մեռնելէն ետքը տեղը Կէօլիս անունով ուրիշ բժիշկ մը անցած է, Թագաւորութիւն ու բարեպաշտներն ալ ձեռք բռնած մուտք կապած են, ու անով տարին առանց սարկի 4000 աղքատի տղոց գեղ կընէ, կառողջացնէ կոր, միայն թէ ծնօղքնին զաւակնին տարած ատեննին՝ պէտք է որ իրենց ժողովրդապետէն իրենց աղքատ ըլլալուն վկայական զիրը ունենան:

10¹. Վաղաքը մեծ աղքատանոց մը կայ, որուն մէջը զիրենք հոգալու մարդ չունեցող հիւանդոտ աղքատ ծերերը ու պառաւները կը ժողվին, որ իրենց մնացած քիչ կեանքերնին հանդիստ անցնեն: Եւոր մէջը 323 աղքատ կայ, որոնք 32 մեծ սենեակներու մէջ բաժնւրլած են, ամէնուն միօրինակ հաստը բայց մաքուր զգեստ կը հագցնեն, ձմեռը սենեակնին կը տաքցնեն, ճրագ կուտան, ու ամբսն ալ ինը ֆիօրին կը վճարեն, որ հոն տեղի խոհակերէն կերակուր ու հաց գնեն: Եւսի թէպէտ իրենց ապրուստին կը բաւէ, բայց որոնք որ բանելով ալ քիչ մը բան կրնան վաստելիլ նէ՝ ալ աղէկ կապրին, անոր համար երկու հատ գործելու տեղեր ալ կան, որոնց մէջը ամէն արհեստի գործիքներ կը գտնուին: Տունը շատ մաքուր կը պահվի, կարգով կանոնով կապրին, հիւանդացած ատեննին գեղերնին աղէկ կը ճարեն, կը ծառայեն ու հոգ եւորնին կը հոգան: Սարդ ու

նիցողներուն, որ քիչ մը օգնութի կրնան գտնել, ամիսը հինգուկէս ֆիօրին կուտան, ու աղքատանոցը չեն աւնուր. ասանկինը հարիւր աղքատ կայ:

11. Հինգ աղքատանոց ալ արուարձանները կան, բայց ասանկ մեծ չեն, ու մէջի աղքատները քիչ են:

12. Տօլսէի կայսրը ծերացած կամ բնական պակասութե մը համար ծառայել չիկրցօղ պաշտօնատէրներուն համար աս բարի բանը հաստատած է, որ ուլ որ քաղաքական կամ կայսերական պաշտօնի մէջ տասը տարի ծառայած է, ու ծերութե կամ հիւանդութե համար ալ չիկրնար ծառայել նէ, ունեցած թոշակին (էօլէֆէին) երրորդ մասը ինչպիսի մեռնելու ատենը կըտրվի, քսանը հինկ տարի ծառայողին կէս թոշակը, քառսուն տարի ծառայողին երկու երրորդը, ու քառսուն տարիէն աւելի ինչուկ յիսուն տարի ծառայողին ամբողջ թոշակը ու 1/4 ոսկինոց ոսկի միտալ մըն ալ կըտրվի, ու թէ որ առողջ ալ են նէ, ամէն ծառայութե աղատ կըլլան: Մեռնելէն ետքն ալ իրենց կանայքը իրենց ունեցած թոշակին կէսը կառնուն, կիներն ալ մեռնելէն ետքը տղոց ինչպիսի քսան տարին, ու աղջիկներուն ինչպիսի տասներութը տարին քիչ մը օգնութի կըտրվի:

Ըս բանը երեւելի լոմայափոխներ ու շատ աղքատականներ ու իշխաններ իրենց հաւատարիմ ծառայներուն ալ կընեն, իրենց թոշակ կըկապեն,

որ մնացած ծերութեն կեանքերնին անով հանդիստ ապրին :

13. Շատ տեսակ արհեստաւորներ տէրութեան հաւանութիւնը փրենց այրի կնիկներուն օգնելու համար մէջերնին միաբանութիւն ըրած են ստրկի գլուխ դնելու, որ իրենք մեռնելէն ետե իրենց կանայքը անոր մուտքովը ապրին: Աւստի (օրինակի համար) բժիշկներուն միաբանութեն կամ ընկերութեն մանեւ ուղօղ բժիշկը՝ իր բժշկութիւնը ՚ի գործ դնելու հրամանը կամ հրովարտակը առածին պէս պէտք է որ 450 ֆիօրին վճարէ ան ընկերութեն, ամէն տարի ալ քսան ֆիօրին; ու ինքը մեռնելէն ետքը ընկերութիւնը ամէն տարիի ինչո՞ք ստակ կըվճարէ, որ նեղութի չիքաշէ հանդիստ ապրի:

14. Շատ բարեպաշտ անձինք ստակ դրած են, որ անոր շահովը աղքատ ու պարկեշտ աղջիկներու ինչվան որ վիճակնին կորոշեն ու հաց մը կըգտնան նէ օգնութի ըլլայ. հիմայ ամէն տարի հինգ հոգւոյ տարին 500 ֆիօրին կըվճարվի, ինը հոգւոյ 200 ֆիօրին, իրեք հոգւոյ 165, ու չորս հոգւոյ հարիւրական ֆիօրին կըվճարվի: Աս ողորմութիւններուն բաժանումը ասանկ է, քսանը մէկ աղքատ ու պարկեշտ աղջիկներ կըժողվեն, որոնց անունները զատ զատ թղթերու վրայ, ու աս պարգեւները զատ զատ թղթերու վրայ կըգրեն, ու վիճակ հանելու պէս կըհանեն:

15. Աղնըւական խաթունները 1811ին մէ

ջերնին ընկերութի մը հաստատած են, գլուխնին հիմայ կոմսուհի մըն է, տասը խորհրդական, ու ութը էրիկ մարդ գործակալ ունի, որ բոլոր ազնւականն են, ու 2,000 ընկեր գրված են: Ասոնք իրենց մէջը ու ուրիշներէն ստակ կը ժողովեն իրենց գլխաւորին կըխրկեն, ան ալ իր խորհրդականներուն ու գործակալներուն ձեռքովը եկած ստակները ծննդեան տանը, որբանոցներուն, կուրերուն ու համրներուն դպրատուններուն, հիւանդանոցներուն, ու ուրիշ ասանկ տեղերուն կը բաժնէ:

16. Հատ ջերմեռանդ անձինքներ մեռած ատեննին ստակ ձգած են, ու մեծ գլուխ մը եղած է, որուն շահովը օրէնսգիտութի, փիլիսոփայութիւն, անճարանութի ու ուրիշ տեսակ ուսումներ սորվողներէն 200 կարողութիւն չունեցող աղքատ տղոց ողորմութի կը տրվի, ամէն մէկին կարօտութեը կէօրէ տարին 18 ֆիօրինէն ինչվան 300 ֆիօրին: Տասնըվեց հատ բժշկութի սորվող տղոց ալ տարին 150 ֆիօրին, 28 փիլիսոփայութի սորվողներու 120 ֆիօրին: Յիսուն հոգւոյ ալ ընկերութիւն մը ամէն օր կերակուր կուտայ:

17. Արկու հատ մեռելի եղբայրութիւններ կան, մէկին 1,000 հոգի գրված են, իրենց եղբայրներէն մէկը մեռած ատենը մարդ գլուխ իրէք պղինձ քուայձառ կը ժողովեն, որ 50 ֆիօրին կընէ, 40ը թաղման ծախքին ու մեռնողին հոգւոյն համար երկու պատարագի կուտան, 10 ֆիօրինն ալ ուրիշ

ծախքերուն կուտան։ Ահալ ընկերութիւնը կամ
եղբայրութիւնն ալ ասոր նման է։

18. Երկու ուրիշ եղբայրութիւններ ալ կան,
որ մէջերնին ու ուրիշներէն ստակ կը ժողովեն, ու
մուրալու ամբօցող աղքատներուն ողորմութիւն
կուտան։

19. Թագաւորութիւնը 1810ին սահմանած է,
որ 25 տարի հաւատարմութիւն ծառայող ու վերջին
տասը տարին մէկ մարդու քովը կեցող ծառանե-
րէն ու աղախիններէն տարին 10 հոգւոյ 150ական
ֆիօրին պարգև տրվի։

Բոլոր Աննա ասանկ բաներով տարին 25,000
հոգւոյ ողորմութիւն կը տրվի, անոր համար ալ հա-
սարակօրէն մուրալը արդեւած է, մէկը կը տեսնեն
նէ՛ կը պատժեն։

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

Երեւելի հեռանդանոցները։

1. Յովսէփ կայսրը 1784ին պղտիկ հիւան-
դանոցները բոլոր աւրած, ու Եւսէօկաստէ արուար-
ձանին մէջը մեծ ու փառաւոր հիւանդանոց շինած
է, որ մէկ սիրուն պղտիկ աւան մը կը նմանի։
Գոնէն ներս մտածին պէս եօթը շէնքերէ միացած
մեծ քառակուսի շէնք մըն է. մէջը քիչ մը ոտք
ելլող հիւանդներուն զբօսանքի համար եօթը պար-

տէղ կայ: Առաջին պարտէզը շատ մեծ է, ու աւա-
զանով (շատրվանով) ու գեղեցիկ ծառերով զար-
դարած է, վեցը չափաւոր են, ու մէջերնին կարգ-
կարգ թթի ծառեր կան: Ռախչկներուն վերաբուժ-
ներուն ու ծառայողներուն բնակարաններէն 'ի զատ
111 մեծ սենեակներ կան, ամէն մէկը քսան հի-
ւանդի համար շինված, ու քսանական անկողին
դրած են, որոնց 61 սենեակը էրիկ մարդիկներու,
ու 50ը կնիկներուն համար են. մէյ մէկ անկողիննե-
րով ու մէջը երկու երկու սպասաւորներով ալ
շատ սենեակներ կան: Տարին 15, ինչուկ 17,000
հիւանդի չափ կը մտնեն կելլեն: Հիւանդները չորս
տեսակ են, առաջին տեսակը օրը մէկ ֆիօրին 20
արծաթ քուայձառ կը վճարէ, ու մէկ սպասաւորով
փառաւոր անկողինով զատ սենեակ կառնու, բայց
պէտք է որ հետը իր հագուստը ունենայ: Արկ-
րորդը 31 արծաթ քուայձառ կը վճարէ, զատ խուց
չեն 'ի տար, բայց ուրիշ բաները առաջինին պէս
են, աս երկու տեսակին անբժշկելի հիւանդներ չեն
առնուր: Արրորդը՝ թէ որ վննացի է նէ 18, ու
թէ որ դրսեցի է նէ 32 արծաթ քուայձառ կը վճա-
րէ. կերակուրը, բժիշկը, դեղերը, ու ամէն ուրիշ
բաները կը հոգան, ալ ուրիշ ստակ չեն ուզեր:
Արրորդը բան չի վճարեր, բայց իր աղքատ ու-
վճարելու անկարող ըլլալուն համար իր ժողովրդա-
պետէն վկայական գիր պիտի ունենայ: Ռախչկները
օրը երկու հեղ ամէն հիւանդներու, իսկ ծանր հի-

ւանդներուն շատ հեղ կերթան կընային, ամէն մէկուն դեղերը ու կերակուրները կապտալրեն: Առհարանը (աշխանան) կերակուրները, ու դեղարանը դեղերը կը պատրաստըվին, ու ժամանակին կը բաժնըվին. սպասաւորները ամէն բաները ժամանակին կը պատրաստեն: Մէջը մատուռ մը ու շատ քահանաներ կան, որ ծանրացած հիւանդները խոստովանանք կընեն, ու բժիշկին խորհրդովը թողակը ու վերջին օծումը կուտան, նոր դացած հիւանդներն ալ դացածնին պէս խոստովանանք կընեն: Առաջին շէնքին մէջը գեղեցիկ շէնք մը կայ, որուն մէջը մեծ դասատուն մը կայ, ուր բժիշկները բժշկութեմ դաս կուտան, ու աշակերտները հետերնին հիւանդանոցին հիւանդներուն ալ պտըտցընելով կը կրթեն: Բժիշկ մըն ալ կայ, որուն կը տըրվի անծանօթ հիւանդութիւն մեռնօղներուն մարմինը, որ անոր ներսի դին կը բանայ, ու ան հիւանդութեմ արմատը կը ինտըրէկտըրէ, կը կտըրէ՝ օղիյի մէջ կը պահէ, ու պատմութիւնը կը գրէ, որ ուրիշ անգամ պատահի նէ՝ կարօղ ըլլան դեղ ընել: Աս մարդս ինչպէս հիմայ 3,000 կտորի չափ ասանկ բաներ ժողոված է: Առաջին շէնքին մէջը վիրաւորներու ու ձեռքը ոտքը և ուրիշ անդամները փտտած ու չորցած մարդիկներու համար ալ տեղ մը կայ, որոնց վրայ երևելի վիրաբուժ (ճէրահ) մը հօգ կը տանի, բոլոր նոր սորված վիրաբուժները պէտք է որ քիչ մը ատեն իր քովը վարժին. պղտիկ գործողութիւնները իր առջևը

իրենց ընել կուտայ, մեծ ու վտանգաւոր բաները
իրենց առջև ինքը կընէ, որ սորվին: Արրորդ շէն-
քին մէջը աչից հիւանդութի ունեցողներու տեղ
կայ, որ զատ բժիշկ մը ունի. ասիկա ինքը զինքը
մինակ աչքի ցաւերու բժշկութե տրված է, ու շատ
քաջ եղած է, ուրիշներուն ալ կըսորվցընէ:

2. Աս հիւանդանոցին մօտ խնդերուն համար
ալ բերդ մը կայ, որ հինգ դստիկոն է, ու ամէն
մէկին մէջը քսանըութնական խուցեր կան, մէջը
մասնաւոր բժիշկներ կան, որ իրենք զիրենք խն-
դերուն բժշկութե տրված են, շատ վարպետ եղած
են, ու շատերը կըբժշկեն:

3. Կումբենտօռֆ ըսված արուարձանին մէջը
սեւամաղձոտներուն (սէվտալըներուն) համար ալ
ուրիշ հիւանդանոց մը կայ: Ասիկա վարպետ բժիշկ
մը դրած է, որ նաև ասանկ հիւանդներու նայելու
շատ քաջ ըլլալով. իրենց համար շատ տեսակ դե-
ղեր գտած է:

4. Աօբօլտշթաթ արուարձանի մէջ Ողորմած
ըսված կրօնաւորներն ալ էրիկ մարդիկներու հա-
մար հիւանդանոց մը ունին, որուն մէջը 120 հի-
ւանդի համար անկողին կայ. տարին 2,500 ինչուկ
3,000 հիւանդ կըմանէ կելայ:

5. Անտըշթաասէ արուարձանին մէջը Աշի-
սաբեթեան կուսանքներն ալ կնիկ մարդիկներուն
համար հիւանդանոց մը ունին, որուն մէջը 50 հի-
ւանդի համար անկողին կայ, տարին 450, ինչուկ

350 Տիանդ կրճածե վերայ: Եւ երկու Տիանդանոցներու վրայ վերն ալ (Եր. 105 — 106. 1 108.) գրեցինք:

6. Զորս պզտիկ Տիանդանոցներ ալ կան, առաջինը աշխարհական քահանաներուն համար, երկրորդը՝ վանապահաներու ու իրենց խանութներուն սպասարկներուն համար, երրորդը անբժշկելի Տիանդանոցներու համար, իսկ չորրորդը քանակերու մեջ Տիանդապոզներու համար է:

ՅԱՄԿՈ ՃԻՒ:

Հաւատարմէ կամ կրօնի հոգի:

1. Սկզբնայի մէջ իշխող կամ գլխաւոր հաւատարմէ կաթողիկէ ազգապետ հաւատքն է: Հոս կրնասի Մարքեպիսկոպոս մը, որ իշխան (բռնելի) է, տարին գրեթէ 54,000 արծաթ Ֆիորին մուտք ունի, կայսրը շատ անգամ սրբազան փափէն կրճնդրէ, ու կարգինալ ընել կուտայ: Եւ արքեպիսկոպոսը ունի իրեն օգնիչ քօրեպիսկոպոս մը, տասներկու կանոնիկոս, որոնց չորսը թագ դնելու իշխանութի ունին, ու յիսունէն աւելի քահանայ խորհրդականներ:

2. Սրբազան փափին դիւն ալ նուիրակ մը կրնասի, որ միշտ արքեպիսկոպոս մըն է, վեց տա-

րի կրնասի, ու եօթներորդին հասարակօրէն Արբա-
ղանը կարմիր գտակ կըխրկէ, զինքը կարդինալ կը-
նէ: Եւ գտակը հասարակօրէն մեծ արբայի մը
ձեռքով կըխաւրէ, որ շիտակ կայսեր կըտանի, ան
ալ իր պալատին մէջը բոլոր մեծամեծներուն առջևը
մեծ հանդիսութեւ կարդինալին գլուխը կըդնէ:

3: Կայսեր ցեղը շատ բարեպաշտ ցեղ մը
ըլլալով կայսեր եղբայրներուն մէկը Թաթօնեան
զինուորական կարգը մտած է, որ կուսութեւ ուխտ
ունին, երկրորդը Սուտուշ անունով քահանայ,
վերջը ()լմից քաղքին արքեպիսկոպոսը եղաւ, ու
սրբազան փափը իր նք վարուցը համար զինքը կար-
դինալ ըրաւ: Եւ շատ հեղ Վեննա կուգայ:

4: Վեննայի ու ընդհանրապէս բոլոր նէմցէի
Ժողովուրդը շատ ջերմեռանդ ու ժամասէր է, ու
Արբուծեւ մեծ յարգութիւն ունին, գրեթէ ամէն ժամ
ամէն օր Արբուծի Արբոցով օրհնութիւն ու օրհնու-
թեան պատարագ մը կըլլայ: Եւկից 'ի զատ ժա-
մերը չորս չորս օր տասնական ժամ (սահաթ)
Արբուծիւ ճաճանչով բազմոցը կըդնեն, որ քա-
ռասուն ժամ (սահաթ) կընէ, երկու իրեք հեղ
կարգաւ ամէն եկեղեցի կըպալտի, ու բոլոր տարին
կըտեւէ. Ժողովուրդը շատ կըյաճախեն, ու Արբու-
ծեան առջևը ջերմեռանդութեւ աղօթք կընեն:
Եւտըւանց ժամը ուծին Արբուծիւ կըհանեն, օրհ-
նութիւն կուտան, բարձր բազմոցի վրայ կըդնեն, ու
իրիկունը ժամը վեցին վար կառնուն, օրհնութիւն

կուտան, ներս կըդնեն: Տարին երկու հեղ, մէյմը՝
Լճածնայ ծննդեան ութօրէքին մէջը, մէյմըն ալ
Լճածնայ Պաշտպանութեւն տօնին մեր Սխիժա-
րեան միաբանութիւն ալ աս հանդէսը փառաւո-
րապէս կըկատարէ իր եկեղեցւոյն մէջը: Այնպէս
Արբութի Արբոցով օրհնութի ու օրհնութեւ պա-
տարագ ալ ամէն շաբաթ, կիրակի ու տօն օրերը
քաղրին սովորութեւնը կէօրէ կընէ: Ասկից ՚ի զատ
ուրիշ դիէն ամէն բանը ու հանգիստութիւնները բուն
հայաստանեայց եկեղեցւոյն ծէսին կէօրէ կըկատարէ:

5. Երկրորդ Յովսէփ կայսրը Վսի մարմնոյ և
արեան տօնին (Կէլիանայըլէն) թափօրներէն ՚ի զատ
ուրիշ թափօրները բոլոր վերցուցած է: Ամրմնոյ
և արեան տօնին, որ երրորդութեւն կիրակիէն ետքը
եկած առջի հինգշաբթի օրն է, սբ Ատեփանոսի
մայր եկեղեցին ու կիրակի օրը ուրիշ ժողովոգա-
պետական ժամերը թափօր կելլան, աւագ շաբաթ
իրիկունները հիմայ շատ ժամեր սկսած են իրենց
շրջանակը կարճ թափօրներ ելլալ. քանի մը դլխա-
ւոր ժամերը երեւելի տօներուն ալ կելլան:

6. Սուրբ Ատեփանոսին ժամուն կամ ընդ-
հանուր Ահնայի մեծ թափօրը, որ մարմնոյ և
արեան տօնին կէս օրէն առաջ կըլլայ, մասնաւոր
յիշատակի կամ ստորագրելու արժանի է: Թա-
փօրը ուր տեղած որ պիտի անցնի նէ ճամբաները
տախտակներ կըշարեն, վրան ծաղիկներ վարդեր
կըթափեն, երկու դին ձեռքերնին հրացաններով

մաքուր հագւած զինւորներ կրկենան, ու կառքերը
 և բռնան սայլերը կարգելուն: Ամենէն առաջ
 գունդ մը քաղքըցի Լօւճո՝ զինւորներ կերթան
 ետեւէն կարգաւ կրօնաւորները՝ ամէն մէկ վանք
 զատ զատ, ետեւէն Աննային բոլոր ժողովուրդապետ-
 ները շուրջառ հագած ու սարկաւագներով, վերջը
 կայսրական մեծ պաշտօնատէրները ու երեւելի խոր-
 հրդականները, համալսարանին ուսանողները, նա
 Ատեփանոսի մայր եկեղեցւոյն կանոնիկոսները, կայ-
 սեր սենեկապետները, մեծ պատուոյ կարգերու աս-
 պետները, ետեւէն ամպհովանիյի տակ արքեպիսկո-
 պոսը ձեռքը ճաճանչով Արքութիը բռնած, ան-
 միջապէս ետեւէն կայսրը քալելով, քովէն եպար-
 քոսը ու անոր նման մարդիկներ, կայսեր եղբայր-
 ները, ժառանգը, ետեւէն կայսրուհին իր տանը
 տիկիններովը, անոնցմէ ետքը կայսեր երրորդ թիկ-
 նապահ զօրքը ոտօք, գերմանացի ու մաճառ թիկ-
 նապահ զօրքերը ոսկիէ ու արծրթէ զարդերով
 զարդարւած ու ձի հեծած, ետեւէն մեծ գունդ մը
 զինւոր գեղեցիկ ներդաշնակութիւն բերնի գործիք-
 ներ չալելով կերթան: Տամբաները չորս տեղ խո-
 բան շինած են, որոնց ամէն մէկուն առջին կրկեց-
 վի. աւետարան կրկարդացվի, ու արքեպիսկոպոսը
 Արքութիով օրհնութի կուտայ: Առապէն ըսված
 հրապարակը իրեք կարգ զինւոր կրկենայ, թափօրը
 անցնելէն ետքը ամէնը մէկտեղ իրեք հեղ հրա-
 ցան կարճրկեն, Արքութի բարեւ կուտան:

7. Ասկէ ետքը երևելի են Վիսիթարեան միաբաններուն երկու մեծ թափօրները, որ աւագ շաբաթ իրիկունք, ու սբ Թադեոսայ ծննդեան օրը կէս օրէն ետքը կըլան, որոնց վրայ վերը (Էբ. 119. — 120.) գրեցինք: Աստ ասի միայն կըմնայ ըսելու, որ աս երկու թափօրներու մէջն ալ իրեք կարգ քաղքըցի ու իրեք կարգ կայսերական զինւոր ձեռքերնին հրացաններով թափօրին ետեւէն կերթան, որ ժողովուրդը հանդիսագիրները չինեղեն, նոյնպէս թափօրին երկու կողմերէն ալ երկու կարգ զինւոր թափօրին հետ մէկ տեղ կըքալեն: Հանգարտութեւ ու հանգստութեւ դատաստաններն ալ իրենց պահապան զինւորներէն կըխըրկեն, որ որը ձեռքը գաւազանով, որը սրով զինւորներուն քովերէն ժողովուրդը կարգաւորելով կերթան. մեծկակ գունդ մը զինւոր ալ դասին դռնէն ինչպէս ժամին դուռը անկից ալ ինչպէս ճամբուն կէսը՝ ձեռքերնին հրացաններով երկու կողմը դիմացէ դիմաց պատի պէս կարգաւ շարլած կըսպասեն, որ թափօրը ելած մտած ատենը հանգիստ ելէ մտնէ:

8. Աւտերականները, կալվինականները, ու յոյներն ալ մէյ մէկ ժամ ունին, բայց առանց զանգակատան: Հրէաները շատ են, քանի մը սինականայներ ունին: Վանի մը տաճիկ վաճառականներ ալ կան, ու իրենց նամազնին իրենց առանձին բնակարաններնուն մէջը կըկատարեն:

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

Կայսերական ոսկուհիականները :

1. **Ա**ննային մեծ համալսարանը կամ ընդհանուր դասատուներ 1257ին երկրորդ Ֆեոֆրիկոս կայսրը ղնելու սկսած է, Ուուսուֆ չորրորդ Աւստրիայի արհիդուքսը 1365ին աւելի կատարելագործած է, ու Ուրբանոս հինգերորդ ու վեցերորդ սրբազան փափերը հաստատած են, ու ուրիշ կայսրները օգնած յառաջ տարած ու մեծցուցած են: (Տէւ էր. 9. — 10.) Հիմայ չորս դիէն ազատ՝ իրեք դստիկոն բարձր քառակուսի մեծ շէնք մըն է, մէջը մեծ մեծ դասատուներ կամ զանազան դասերու համար զատ զատ տեղեր կան, որոնց մէջը փիլիսոփայութի, եկեղեցական կայսերական՝ և քաղաքական օրէնքներ, անաբանութի, բժշկութի, վիրաբուժութի, ու յունարէն, հրէարէն, քաղդէացերէն, ու արաբերէն լեզուներ կըսորվեցընեն: Եւթը հատ՝ անաբանութե, ութը հատ՝ օրէնքներու, տասնը եօթը հատ՝ բժշկութե (ասոնք տասը երբեմն ինչուկ տասնըվինը հատ ալ օգնիչ ունին) տասնըվեց հատ՝ փիլիսոփայութե, ու չորս հատ՝ զանազան լեզուներու վարպետներ կան, բոլորը մէկ տեղ յիսունըվերկու վարպետ են. կայսերութիւնը ամէնուն ալ տարիչեք կըվճարէ, ու սորվող-

ներք բան մը վճարելու պարտական չեն: Ըճարա-
նութե ընթացքը չորս տարի կը բշէ, օրէնքին՝ նմա-
նապէս, բժշկութե ու վիրաբուժութե՝ հինգ հինգ
տարի, իսկ փիլիսոփայութե՝ իրեք տարի: Ըս հա-
մալսարանը հասարակաց գրքատուն մը՝ ու ուրիշ
գիտութիւններու հարկաւոր բաներ ալ ունի, որոնց
վրայ վարը պիտի խօսինք:

2. Ըստղաբաշխութեան սենեակը, ու դի-
տանոցը համալսարանին վրայ է, ու անոր կը վերա-
բերի, Սարիամ (Թեքեղիա կայսրութիւն շինել տը-
ված է, որուն մէջը աշխրբին վրայ գտնուած ամէն
տեսակ դիտակները (տիւրպիւնները) ու աստղա-
բաշխութե գործիքները կան, քիչ մը յառաջուց-
մէ, շատն ալ հիմակաւն կայսեր հրամանովը Բօլե-
լեկիւն շինված ու հոս գրված են. աս-
տեղը աստղաբաշխութի կը սորվեցնեն: Ըսոր վրայ
երկու բարձր աշտարակներ կան, մէկին մէջը չորս
վարպետ աստղաբաշխներ կարգաւ գիշեր ցորեկ կըս-
պասեն, աստեղներուն ու մոլորակներուն շարժու-
մը, օդին թանձրութիւնը, թեթեւութիւնը, տաքութիւնը
ու պաղութիւնը դիտելով եղանակներուն փոփոխու-
թիւնը կը գուշակեն, ու կածէթ թային (օրացոյցնե-
րուն) մէջը դնել կուտան: Սէկալ աշտարակը
մութ խուց մը կայ որուն մէջը վրան ճերմակ կա-
շիյով կլօր սեղան մը դրած է, խուցին վրայ պղտիկ
ծակ մը կայ՝ վրան ճամեր անցուցած, ասոնք գոր-
ծիքով դարձնելով Սենային ու երկու ժամ հե-

և ու տեղերուն՝ տներուն ու ճամբաներուն մէջի գացող մարդկան կառքերուն ու ամէն բանին պատկերները ան ճերմակ կաշիին վրան անանկ պայծառ ու գեղեցիկ կերեւան, որ մարդ կարծէ թէ ան բաները իրաւ առջեւ է կը տեսնէ կօր:

3. Արկրագործութիւն կերութիւն, որ 1816ին սկսած է. իր մէջի անձիւքը կամ անդամները բոլոր մեծ մեծ երկրի տէրեր, գործակալներ, երկրագործութիւն աղէկ հասկըցող մարդիկներ են. զընթացին կոմս մը նէ, ու պաշտպաններն կայսեր եղբայրը Յովհաննէս արհիգութիւն է: Աս ընկերութեան վախճանը երկրագործութիւն առաջ տանիլ, կենդանիները աղէկցընել ու շատցընել, ու ոչնչորներու բրգերը բարակցընել է, անոր համար շաբունակ հողերը, երկիրները կը քննեն, որ հունտը որ երկրին լաւ է՝ կը փորձեն, ու վրան գրքեր կը գրեն կը տպեն, չորս դին կը տարածեն: Տարին հեղ մը Աւետիքէն ըսված պարտեզին մէջը տեղեր կը շինեն, ընտիր կով, ցուլ ու շատ բարակ բրգով ոչնչար ունեցողը հոն կը բերէ, կայսրը իր մեծամեծ պաշտօնատէրներովը տեսնելու կերթայ, ու որ կենդանի որ իր տեսակին մէջը ամէն աղէկութիւն ունի, ու պակսութիւն մը չունի նէ, կը գողտէ, ու տիրոջը պարգև կուտայ:

4. Անդամներուն հիւանդանոցը, որ 1777ին Յովսէփ կայսրը շինած է. հիւանդ ձի, կով, ու ոչնչար ունեցողը հոն կը տանի, մասնաւոր բժիշկներ

կան, կընային կառողջացընեն, ու տէրերը խոտին
ու դեղերուն ստակը կըլճարեն, ու իրենց կենդա-
նինները կառնուն: Աստեղս կենդանեաց բժշկու-
թիւնը ուրիշներուն ալ կըսորվեցընեն, որուն բոլոր
ընթացքը վեց ամիս կըտեէ, ու մէկը պայտառ (նալ-
պանտ) չըկրնար ըլլալ, թէ որ հոն սորված ու քըն-
նըված չըլլար նէ:

5. Աստեղս - Աստեղս, կամ ճիւղսն ուս-
պէ՞ն, այսինքն Հովսէփեան ուսումնարանը, երկրորդ
Հովսէփ կայսրը 1785ին դրած է, որ մէջը բժշկութիւն
ու գլխաւորաբար վիրաբուժութիւն սորվին, զօրաց բա-
նակին միշտ վիրաբուժ գտնըվելու համար: Աստեղս
երկու հարիւր աշկերտ դաս կառնուն, յիսուն հա-
տին կայսրը տարեկան ապրուստի համար ստակ կըլը-
ճարէ, մնացածները պէտք է՝ որ կերակուրնին իրենք
հոգան: Ասոնց աղէկ վարժութեւնը համար կայսրը մի-
լիոններով ստակ խարճած՝ մարդուս ներսի ու դրսի
անդամները, երակները, ու ջղերը զատ զատ, եր-
կուքը՝ իրեքը՝ չորսը՝ հինգը՝ ինչվան բոլոր մարմինը
մէկ տեղ, ան ալ դարձեալ կաշիյովը՝ առանց կա-
շիյի՝ երակները ջղերը՝ մկանուկները՝ աղիքները՝
ու զատ զատ կենդանի մարմնոյ մէջ ինչ գունով
ու ձևով են նէ՝ ըստ ամենայնի անանկ մեղրամոմէ
(պալմումուլէ) շինած, մաքուր փայլուն, ու շրջա-
նակը ոսկեզօծ սեղաններու վրայ դրած, ու վրանին
ապակի (ճամ) անցուցած է, ամէն մէկ կտորին
պատկերն ալ մաքուր քաշած՝ անուշտ տակը դրած:

դիմացը դրած է : Ամէն տեսակ խոտերը , որ դեղի մէջ կը մտնեն , ժողոված զատ զատ մաքուր պահած են , ամէն տեսակ վիրաբուժութիւն գործիքները մաքուր դրված են , ամէն տեսակ հիւանդութիւնները՝ որը որ անդամին կրնայ պատահիլ նէ , ան անդամները իրենց հիւանդութիւններովը գտած ժողոված օղկի (րախիյի) մէջ պահած են , նմանապէս ամէն տեսակ հրէշք ծնածները : Աշկերտներուն դաս տրված ատենը՝ դասը ինչ բանի վրայ է նէ՝ ան բանը ցցընելով կը մեկնեն , ու մեռելու մարմիններու վրայ անդամաղննութիւն ալ կընեն : (ՏԵՊ Էր. 32. Եւ 124.)

6. Բօլէլէիէնէ ինչէիլէ-Էր , այսինքն քաղաքական արհեստներուն ու գիտութիւններուն ուսումնարանը մեծ համալսարան մըն է , որուն մէջը վաճառականութիւն , ազատական ու մեքենական արհեստներ կը սորվեցընեն . բայց աս տեղը մտնել ու զօղը պէտք է որ Թագաւորական ստորին դպրատունը երկու տարի սորված ըլլայ , որ ան ալ աս տանը մէջն է : Թագաւորական դպրատունը երկու տարվան մէջը քրիստոնէական վարդապետութիւն , նեմցէերէն լաւ գրավարժութիւն ու քերականութիւն , մաթէմատիքայի սկզբունքները , երկրաչափութիւն , պատմութիւն , բնաղննութիւն , ռէսիմ քաշել , երկաթագիր գրել , իտալերէն ու ֆրանսերէն լեզուներ կը սորվեցնեն :

Սկսածականութիւն սորվողներուն վաճառականի կերպով սղջունագիր գրել , գնելուն վաճառ-

լուն եղանակը, առուտուրի ու լումայագրի (փողեցայի) օրէնքները վաճառականի թուաբանութիւն, հաշիւ բռնել քաղաքներու ծանօթութիւն, վաճառականութեւ պատմութիւն ու ապրանքներու տեղեկութիւն կը սորվեցնեն:

Արհեստ սորվողներուն ընդհանուր քիմիա, քիմիական փորձեր, բնաբանութիւն, մաթէմատիկայ, մեքենագործութիւն, գործնական երկրաչափութիւն, ջրի ու ցամաքի ճարտարապետութիւն, ու ուրիշ արհեստներու տեղեկութիւն կը սորվեցնեն: Ինչպէս վաճառականութեւ ընթացքը՝ նմանապէս ասորն ալ իրեք տարի կը քշէ, ու սորվողները հիմայ վեց-հարիւր հոգիէն աւելի են, ու օրէ օր կեւելնան կոր:

Կայսրը թէ վարպետներուն ու թէ աշկերտներուն դիւրութեւնը համար գեղեցիկ գրքատուն մըն ալ զարդարած է, դարձեալ շատ քիմիական ու մեքենական արհեստներու գեղեցիկ գործիքներ և ուրիշ բաներ շինել տրված ու հոս դրած է, ամէն երեւելի արհեստաւորներն ալ երբոր իրենց արհեստին մէջը ընտիր ու շատ վարպետական բան մը կը շինեն նէ՝ պատուոյ համար հոս տեղը պարգև կուտան: Ապրիլին մէկէն սկսած ինչուկ հոկտեմբերին ետքը շաբաթ օրերը կէսօրէն առաջ ուղողը կերթայ, ու շատ սիրով ամէն բանը կը ցըցեն. բայց պէտք է որ առաջ ան տեղաց վերակացուէն հրամանի գիր մը առնէ ու անանկ երթայ:

(Տէս Էր. 124 — 125. ուր աս Իսկայ պատկերն ալ
դրած է ։)

7. Վաղբըցի աղջիկներուն համար Ելսեա-
կասսէ արուարձանին մէջը դասատուն մը կայ, որն
որ երկրորդ Յովսէփ կայսրը 1786ին շինած է, ու
քսանը չորս աղքատ աղջկանց համար ստակ կա-
պած է, որպէս զի հոս առանց վճարքի սորվին կը-
թըմին, ու աղջիկներու ուրիշ դասատուններու մէջ
վարպետութիւն ընեն, կամ մեծ իշխաններու քովե-
րը իրենց աղջիկ զակըներուն վարպետ ըլլան ։
Ստած ատեննին եօթը տարվընէ ինչպէս տասնը-
չորս տարվան պիտի ըլլան, ու ութը տարի կըսոր-
վին ։ Սորված բաներնին ասոնք են, հաւատոյ հար-
կաւոր բաները, գեղեցիկ ու անսխալ գրել, թուա-
բանութիւն, գծագրութիւն (րէսիմ քաշել), քիչ մը
բնագննութիւն, աշխարհագրութիւն, պատմութիւն, լե-
զուներ, ու կնիկներու յարմար գործքեր ։ Սիշտ
փականքի տակ կըպահվին, միօրինակ մաքուր՝ բայց
պարկեշտ զգեստ կըհագվին, իրենց վերակացունները՝
որ չորս կանայք են՝ զիրենք շաբաթը մէյ մը զբօ-
սանքի կըտանին, բայց զոյգ զոյգ՝ կարգով ու պար-
կեշտութեւ պիտի քալեն ։

8. Եսանկ դասատուն մըն ալ զինւորական
հարիւրապետներու որբ աղջիկներուն համար կայ,
որ Սարիամ թերեզիան քաղքէն հեռու գեղի
մը մէջ դրած է, վերջէն երկրորդ Յովսէփ կայսրը
քաղքին քովը Էփեսոս գեղը վանքէ աւերված

ընակարանի մը մէջ դրած է: Ըս ալ վերինին պէս է, բայց ասիկայ քառասունու վեց հոգւոյ համար է, անկէ աւելի չեն առնուր:

9. Սալէզեան ու () ոսօլեան կուսանքներն ալ իրենց վանքերը աղջիկներ կրկրթեն, ինչպէս վերը (Եր. 102 և 107.) գրեցինք:

10. Ընըւական տղոց ուսումնարանը՝ Սալիամ Թերեզիան դրած է, վերջէն ուրիշ իշխաններն ալ օգնութիւն համար ստակ դրած են, ու Յովսէփ կայսրը բոլոր աս ստակները ժողոված, ու Սիտին ըսված արուարձանը մեծ պալատ մը շինած է, որուն մէջը աս տղաքը կրկրթուին, ու անունը Թերեզիան դպրոցն անցած է: Ըս տեղս ճարտասանութի, փիլիսոփայութի, օրէնք, ձի հեծնալ, լեզուներ, կաքաւել ու մենամարտութի կըսորվին: Սէջը կայ գրքատուն մը, փորձառական փիլիսոփայութեան շատ գործիքներ, բնութիւն մէջ գտնուած տեսակ տեսակ կենդանիներ, ու ուրիշ բաներ, նաև կայ մեծ պարտէզ, ու ձի հեծնալու տեղ մը: Ըմէն տեսակ ուսումներէն ի զատ՝ տասը մասնաւոր վարպետ կայ, որ Ֆռանսիզերէն, ինկիլիզերէն, իտալերէն, և ուրիշ լեզուներ կըսորվցնեն: Նեմցերէնը ու լատիներէնը մտած ատեննին սորված պիտի ըլլան: Հոս հարիւր քառասունըվինը տղաք առանց վճարքի կըսորվին, կուտեն, կըպառկին, անկից աւելին վճարքով են: Ըս տեղս լաւ

սորվող լմնցողները մեծ մեծ քաղաքական պաշտօն-
ներու մէջ կը դրվին :

11. Ըրէւելեան լեզուներ սորվելու դպրատունը
քաղաքը Լաֆօլէթօֆ ըսված պալատին մէջն է . ասի-
կա 1704ին Սարիամ Թերեզիան դրած է , որ
տասվերկու տղաք տաճկերէն , արաբերէն , ու պարս-
կերէն սորվին , ու անոնցմէ կարող ըլլայ Ստամպօլ
դեսպան (էլջի) խրկել : Հոս Լարոպայի լեզուներ ,
փիլիսոփայութի , օրէնք ու ուրիշ բաներ ալ կը
սորվին , վերջը կամ Ստամպօլ կերթան ստորին
Թարգման (տիւօղլանը) կըլլան , տաճկերէնին մէջը
կըլարժըվին , ու կամաց կամաց յառաջ կերթան ,
կամ պալատին ու կայսերութե դիւանին մէջը պաշ-
տօնի կանցնին :

12. Ըշխարհական երիտասարդ քահանանե-
րը , որ անձաբանութիւն աղէկ սորված են , ու իրենց
քաջութեւնը համար Թագաւորութիւնը զիրենք երևե-
լի ուսումնարաններու մէջ կուզէ առաջնորդ և ու-
սուցիչ կարգել կամ եպիսկոպոս ընել , օգոստի-
նեանց վանքը կըդնէ , ու հոն ասպաշտօններու պէտք
եղած բաները կըսորվին , աղէկ կըքննըվին , ու վար-
դապետ կըլլան : Ըսոնք երեսունիւն տի կան , ամէն
մեծ եպիսկոպոսարաններէն մէյմէկ հատ են :

13. Ինչպէս ամէն եպիսկոպոսները՝ ասանկ
Սեննային արքեպիսկոպոսն ալ զատ ուսումնարան
ունի , որուն մէջը յիսուն վաթսուն քահանայացու
պատանիներ իր ծախքովը կըպահէ :

14. Բաղմանեան ուսումնարանը՝ Պետրոս Բաղմանի քարտինալը, Սնճառի կռան քաղքին արքեպիսկոպոսը 1623ին իր վիճակէն 28 քահանայացու տղոց համար հաստատած է, վերջը Սնճառաստանի ուրիշ եպիսկոպոսներն ալ որը հինկ՝ որը տասը հոգւոյ համար ստակ դրած են, հիմայ վաթսուներհինկ հոգւոյ համար է, որ Սնճառաստանէն կուգան, հոս կըսորվին, կերթան իրենց եպիսկոպոսներէն քահանայ կըձեռնադրվին: Վաղքին մէջը բնակարան ունին, հոն կուտեն, կըխմեն ու կըրպուկին:

15. Վաղքին մէջը ուրիշ ուսումնարան մըն ալ կայ, որ Կայսերական Վոյվէլէ կամ Վոյվէլէօ կըսվի, որուն համար ալ շատ հարուստ մարդիկներ ստակ ձգած են. հօլսէփ կայսրը, անոնց վանք մը տրված է, վրանին վերակացուներ, հոգևոր հայրեր ու խոստովանահայրեր դրած է, հոն տեղը կըսորվին, կըկրթրվին, կուտեն՝ կըրպուկին, ու ամէն բաններնին առանց վճարքի կըհոգացվի: Մէնը մէկ տեղ իրեք հարիւրէն աւելի են, եօթանասունը քահանայութիւն համար են, մնացածները աշխարհական ուսումներ կըսորվին, վերակացունին բոլոր Բիւրիսթեան կարգէն կըօնաւորք են: Աշգուններ սորվըցընելու համար ալ զատ վարպետներ կան:

16. Ասոնցմէ 'ի զատ լեզուններ՝ գրել՝ կարդալ՝ երգել ու ուրիշ ասոնց նման բաներ սորվելու, մանչ տղաքներու ու աղջիկներու, միայն ցո-

րեկը, ու նաև գիշեր ցորեկ, վճարքով, ու առանց
վճարքի, քսանըհինգ դպրատուն ալ կայ, որոնց
վրայ մէկիկ մէկիկ գրեթէ շատ երկան կըլլայ:

ԳԼՈՒԽ ԺԳ:

Երեւելի Գրքագրութիւնը:

1. Այս կայսերութեն մէջը ամենէն աւելի մեծ,
գեղեցիկ, փառաւոր շինած ու հարուստ գրքատու-
նը կայսերական գրքատունն է, որ կայսեր պալա-
տին քովը՝ Լօզէֆսփիլաց ըսված հրապարակին վրան
է: Ասիկա վեցերորդ Կառուոյ կայսրը ժողովրդեան
մեծ բարիք մը ընելու համար շինած է. գեղեցիկ
ճակատ մը ունի, ու վրան խորհրդաւոր արձաննե-
րով ու ոսկէզօծ գունտերով զարդարած է: Եւ-
կու դուռ ունի, մէկը կայսերական պալատին մէջէն,
որ երբոր կայսրը կամ կայսեր տնէն մէկը երթա-
լու ըլլայ նէ կըբացվի. մէկալը Լօզէֆսփիլացին վրայ
է, դռնէն ներս մտածինպէս աջ դին երկըթէ վան-
դակ (բարմախըլս դուռ) մը կայ, ներսի դին մէր-
մէր քարէ քսան ոտք փառաւոր աստիճան մը կայ,
որուն քովի պատերը հին արձաններով ու գրված
քարերով զարդարած են. աստիճանին վերի դին
դաւիթ մը կայ, որուն մէջ տեղը գրքատան դուռն
է, ներս մտածինպէս մարդուն սիրտը կըյափշտակ-

վի, տեսնելով իննըսունըվեց կանգուն երկայնու-
թեամբ քսանվիրեք կանգուն լայնութիւն քսանը-
հինգ կանգուն բարձրութիւն ընդարձակ քառակուսի
սրահ մը գեղեցիկ տաճարի մը նման, որ և բո-
լոր կամարաշէն է, մէջ տեղը ութը հատ մեծ սիւ-
ներու վրայ հաւկրթած և գմբէթ մը ունի. գմբէթը
Վանիէլ Վռան վարպետ պատկերահանը քաշած է,
գմբէթին տակը մէջ տեղը մաքուր մերմերէ մար-
դու մեծութեամբ Վառուդս կայսեր արձանը կայնած
է, չորս դին Մատրիայի տասվերկու կայսրներուն
արձանները շարված են, սիւններուն գլուխները, ար-
ձաններուն զգեստները, գմբէթին եղջիւրները բո-
լոր ոսկեզարդ շինված են, ինչպէս նաև ուրիշ ամէն
բանը շատ փառաւոր ու հարուստ շինված է:

Վառուդս կայսրը ստրկի չիկնայելով գրքատու-
նը ասանկ մեծ ու աղվոր շինելէն ետքը՝ շատ
ընտիր գրքեր գնած հոս դրած է, հրաման մըն ալ
հանած է որ բոլոր կայսերութեանը մէջը ուր որ
գիրք մը կըտպվի նէ՝ աս գրքատունը մաքուր օրի-
նակ մը տրվի. աս հրամանը ինչուի հիմայ կըպահվի:
Իր յաջորդներն ալ շատ հին ու նոր երևելի գրքե-
րով ու ընտիր ձեռագրներով աս գրքատունը զար-
դարած են: Իսկ հիմակվան կայսրը Վռան չիսկոս
առաջներորդ՝ տարին 5,000 արծաթ ֆիօրին կա-
պած է, որ ուրիշ թագաւորութիւններու մէջ տըպ-
ված ու աս գրքատան մէջը չիգտնըված գրքերն
ալ գնվին ու հոս դրվին: Եւ հիմայ 12,000 հին ձե-

ռագիր կայ, մեծ մասը մագաղաթի վրայ գրված, ու 300,000 հատոր ամէն տեսակ իմաստութեան, գիտութեան ու ամէն ազգ տպած գրքեր կան, ամէնն ալ կարմիր սեկով (սահտիանով) գեղեցիկ ոսկեզօծ կազմած, ու կարգ կարգ գետնէն ինչպէս կամարը գեղեցիկ շարված են: Վրքատան քովը գրասեղաններով ու աթոռներով զարդարած մեծ սենեակ մը կայ, որուն մէջը գրքատան վերակացուն ցանկը առջին առած նստած է, որուն ակնարկութեան կըստանան իրենք չորս կայսերական ծառաներ: Ամառը կէսօրէն յառաջ ինը ժամէն ինչպէս տասնվերկուքը, կէսօրէն ետքը իրենքէն ինչպէս վեցը. ու ձմեռը մինակ կէսօրէն յառաջ բաց է, ուղօղը կերթայ կընստի, ինչ գիրք որ կուզէ նէ՝ կըբերեն առջևը կըդնեն, կարօղ է կարդալ, օրինակել, թարգմանել, բան ըսող չըլլար, ու իրենց արգելք չըլլալու համար ան սենեակին մէջը խորին լռութիւն կըպահվի:

2. Ընդհանուր համալսարանն ալ գեղեցիկ գրքատուն մը ունի, որ երկրորդ Յովսէփ կայսրը համալսարանին ուսանողներուն համար շինած է: Աս ալ ամէն օր սահմանած ժամանակ ունի, որ ուղօղը կերթայ կըկարդայ, կըգրէ, կըթարգմանէ, անոր համար աս գրքատունն ալ շարունակ գիրք կըդնէ: Աս ալ 80,000 հատոր գիրք ունի, ու մեծ մասը դժար գտնելի սուղ գրքեր են:

3. Կայսրը իրեն համար զատ գրքատուն մը ունի, որուն մէջը ամէն տեսակ գիտութիւններու վրայ

շատ գրքեր կան, բայց երկրագործութիւն ու տնկերութիւն վրայ շատ հարուստ է, ու շատ ընտիր ձեռագիրներ ունի, բոլորը մէկ տեղ 40,000 հատոր են:

4. Այստեղ եղբօրը Առուշու արհիմանքին գրքատունն ալ պատերազմի գրքերով շատ հարուստ է: Ըս. ալ 22,000 հատոր ունի. երկուշաբթի ու հինգշաբթի օրերը ինչպէս կէսօրը ուղօղը կրնայ երթալ կարդալ:

5. Ահնայի մէջ երեսունըութը հատ՝ մեծ իշխաններու, երեսիլի ուսումնարաններու ու վանքերու գրքատուններ կան, որոնց մէջը 40,000 հատոր ունեցող կայ, ու ամէն մէկը մէյմէկ բանի մէջ աւելի հարուստ է:

6. Ս'եր Սիսիթարեան միաբանութիւնն ալ հոս Ահնայ վանք ստացած ատենէն սկսաւ գրքատուն մը զարգարել, ատեն ատեն զանազան գիտութիւններու, ու իր միաբաններուն պաշտօնին հարկաւոր գրքեր գնելով: Սէկանց հինգ հազար ձեռք գրքի չափ կը հաշվի. որոնց մէջը կան զանազան տիպ ձեռագրեր, սք գրքի մեկնութիւններ, սրբոց հարց գրուածքներ, ձեռքաբանութիւններ, քարոզագիրքեր, եկեղեցական ու աշխարական պատմութիւններ, փիլիսոփայութիւն, բնական պատմութիւն ու քիմիական գիտութիւն գրքեր, զանազան լեզուաց հեղինակներու գրուածքներ, քերականութիւններ, և այլն: Բոլոր աս գրքերը զանազան լեզուով են, լատիներէն, իտալերէն, ֆրանսերէն, ու նէմցերէն,

կան նաև սպանիօլերէն, ինկիլիզերէն, օլանտըզերէն, մաճառերէն ալ, բայց քիչ: Եւսա հայոց մէջը մինչուկ հիմայ որչափ գիրք որ տպած են, անոնց ալ գրեթէ ամէնը կան: Հայերէն ընտիր ձեռագիրներ ալ կան, բայց քիչ են. միաբանութե ջանքը ան է՝ որ ասանկ ձեռագիրներ ժողովէ շատցընէ, ու այսպիսի ընտիր ձեռագիր մը իրեն ձրի կամ ստրկով տրվողին մեծ շնորհակալութի կընէ անմոռաց յիշատակով:

Սիմոն Եպէսէ անունով թագադիր քահանայ կամ թէ ծայրագոյն վարդապետ մը, որ Սեննայի արքունի աստղաբաշխութեան ու բնական պատմութեան ուսմանց կայսրմէ գրված վերակացու էր, ու քիմիական գիտութեան մէջն ալ մեծ անուն ունէր, աս տարի կտակաւ պարգևեց մեր միաբանութե իր գրքերուն մեծ մասը, այսինքն՝ հաղար ձեռք գրքի չափ, որոնք բոլոր բնական պատմութե, քիմիայի, աստղաբաշխութեան ու ասոնց նման գիտութիւններու վրայ գրված ընտիր գրքեր ու հեղինակներ են:

ԳԼՈՒԽ ԺԷ:

Գլխաւոր խնդիրն է որոշուիլ հոգաւոր Ժողոված
Բաները:

1. ~~Ան~~ անբային քարերու, քարացած նիւթերու ու չիրանված ակն քարերու թանգարանը (գան-

ծը), կայսեր պալատին մէջը չորս մեծ սենեակներու մէջն է: Առջի սենեակին մէջը կան շատ քարացած բաներ, այսինքն, շատ ատեն գետնի տակ խոնաւ տեղ մնալով քար կտորած ռնգեղջեր (քէչկէրտանի), փղի գլուխներ, ակռաներ, ծովու խեցիներ, բուստի (մերձանի) բուսեր, փայտեր, ձուկերու ու տնկերու պատկերները բնութեամբ վրանին տպաւորած քարեր, ամպերու մէջ գոյացած ու անձրևի կամ կարկտի հետ վար ինկած քարեր ու երկաթներ, որոնց մէկը երեսուն օխայ ու 320 տրամ է, ու մէկը 66 օխայ է: Արկրորդին մէջը 100,000 կտոր տեսակ տեսակ հանքերու քարեր կան, որոնց մէջէն 6,000ը մեծ ու տեսնելու արժանի բաներ են: Արրորդին մէջը ամէն տեսակ հողերը՝ քարերը, ամէն տեսակ ակն քարերը բանված ու չիբանված, որոնց մէջը մէկ կտոր օբաղ կայ, որ 187 տրամ է, քարէ մանած ու բանած կտաւ մը կայ, որ կը գործածվի ու կաղտոտինէ՝ կրակը կը ձգեն կը մաքրվի, ու ամէն տեսակ հրահալելիները ու աղերը կան: Արրորդին մէջը տեսակ տեսակ ակն քարերով շինած մաքուր ծաղիկներ՝ տուփեր (խուժիներ) ու ասոնց նման գեղեցիկ բաներ կան, մեծ փունջ ծաղիկ մը կայ, որուն վրան ամէն մէկ ծաղիկը իր բնական գունովը մէյմէկ կտոր ակն քարէ բանված է, ծաղիկներուն վրայ սողուններ ու մանր ճճիներ (պէօճէկներ) կան, որ անոնք ալ քարերէ բանված են, ու անանկ սքանչելի շինված են, որ տեսնողները կը կարծեն որ

կենդանի են՝ պիտի քալեն: Լորեքշաբլթի օրերը կէսօրէն յառաջ ամէն մարդ, քիչ մը մեծ մարդիկները ու ճամբորդները նաև ամէն օր կրնան երթալ տեսնել: Լսանկ բաներ Վեննայի մէջ տասնըութը տեղ ալ կան, որ կայսեր եղբայրները ու մեծ իշխանները ժողոված են, բայց ամէնէն գեղեցիկը աս է:

2. Կենդանիներուն, ու տնկերուն թանգարանը հիմակվան կայսրը Լօզէֆսիլաց հրապարակին վրայ գրքատան քովը նորէն չորս դատիկոն բարձր մեծ պալատի ձևով շինած է, մէջը քսանըհինկ մեծ սենեակներ կան, որոնց չորս կողմերը աստիճաններ շինած են, ու վրանին կենդանիները շարած են, որ իրաւ սատկած են, բայց կաշինին անանկ վարպետութեամբ հանած ու լեցուցած են, որ մաղկամ փետուր մը պակսած չէ, ամէն մէկին աչքերն ալ կենդանութե ատենը ինչպէս էին նէ՝ ճամով յարմարած են, մարդը ինչվան ձեռօք չիշօշափէ նէ սատկած ըլլալին չիմանար: Վետնի դատիկոնը կապիկները՝ կապկի նման ու կաթ ունեցող կենդանիներ, ու ան կենդանիները որ կուրծքերնին կաշիններնուն մէջը տօպրակի պէս խորունկ տեղ ունին, փախչելու ատեննին ձագերնին անոր մէջը կը դնեն, նաև ամէն տեսակ գազանները, անասունները ու ծովու մէջ գտնուած կաթ աըվօղ կենդանիները շարած են: Լորկրորդ դատիկոնը թռչուններն են, բայց յաիշտակօղ տեսակները զատ, գեղեցիկ երգօղները զատ, հաւինմանները՝ լճերը բնա-

կօղները՝ ու ճախին տեղերունը զատ զատ։ Եւրոպոյ՝ բոլոր սողունները, երկակենցաղները (թէ ծովու ու թէ ցամաքի մէջ կեցող կենդանիները), ձուկերը, ու ինչպէս հիմայ գտնուած ծովու կենդանիները։ Չորրորդին մէջը բոլոր ծովու ժժմունքները (որդերը), խաչափառի (չաղանօղի), խեցգետնի (ստախօղի) ու ուրիշ մանր կենդանիներու տեսակները։ Ա երջապէս աշխրբի իրեք մասին մէջը որչափ ծովու, ցամաքի ու օդոյ կենդանիներ գտնուած են նէ, ու ամէնուն ալ ամէն տեսակներէն՝ գտնուած դրված են, անուններնին ալ ոտվըներնուն տակը գրված են։ Ատքը զատ սենեակ մըն ալ մարդիկներուն ու կինդանիներուն ներսի դին գտնուած որդերը, կենդանաբուսերը, այսինքն ան կենդանիները կամ բուսերը, որ ոչ կատարեալ տունկ են ու ոչ կատարեալ կենդանի են, ու սպունգի (սիւնկէրի) ու բուստի տեսակները կան։ Աւրիշ սենեակ մըն ալ կայ, որուն մէջը աշխրբին ամէն կողմէն խոտերը ու տունկերը ժողված՝ ու իրենց ձաղիկներովը պտուղներովը ու տերեւներովը իրենց բնական գուններնին պահելով չորցուցած դրած են, քովն ալ գեղեցիկ զրքատուն մը կայ, որուն գրքերը բոլոր աս բաներու վրայ կըխօսին։ Ըսանկ երեւելի թանգարաններ վարիզ, Լոնտոն ու ուրիշ թագաւորական քաղաքներ ալ կան, աս ալ անոնց մեծերուն մէկն էր։ Բայց կայսրը 1814ին իր ժողովուրդը աւելի լուսաւորելու, ու Ա հենա աւելի

պայծառացրնելու համար Ամերիգայ շատ որսորդ-
ներ ու ասանկ բանէ հասկըցող մարդիկներ խրկեց,
որ հոն տեղացւոնները, դաշտերը, ու ծովերը տասը
տարի պտըտեցան ծովի ցամաքի որչափ նոր կենդա-
նիներ գտան նէ, որ աշխրբին մէկալ մասերուն մէ-
ջը չեն գտնուիր, զարկին որսացին, ու կաշինին լե-
ցուցին՝ Ա իննա խրկեցին, նմանապէս որչափ նոր ու
անծանօթ խոտեր ու տունկեր գտան նէ, ժողվեցին,
չորցուցին, Ա իննա խրկեցին, որ եօթանասուն տե-
սակ կաթ ունեցող, երեսուն տեսակ երկակենցաղ
կենդանիներ, շատ տեսակ ձկեր, ըխտաժօտներ, խե-
ցեմորթներ, ու ուրիշ բաներ, տարբեր տարբեր
օձեր, սողուններ ու ճճիներ, խոտեր, տունկեր,
հին ամերիգացիներուն զէնքերը՝ գործիքները ու կա-
րասիներն են։ Հիմայ կրնայ ըսվիլ, որ աս թան-
գարանը ուրիշ թագաւորներուն թանգարանները
շատ գերազանցեց, ու նմանը չիկայ։ Ս՛եր ուսա-
նողները ու նորընծայները հանգստեան օրերը թէ
որ օդը աղվոր կըլլայ նէ՝ զբօսանքի համար պարտէզ-
ները կըտանինք, չէ նէ ասանկ բան սորվելու տե-
ղեր կըտանինք, երբոր ասանկ տեղ մը կուգան նէ,
տուն դառնալ չեն ուզեր, բոլոր աշխարհքը պտը-
տածի պէս եղանք կըսեն։ Հինգշաբթի օրերը ինչ-
ժան կէսօրը բաց է, ու զօղը կերթայ։

3. Եսանկ բաներ Ա իննային մէջը տասնը-
չորս տեղ ալ կայ, որ մեծ իշխանները ժողված են,

բայց ասոր չեն հասնիր, շատ բան ունեցողը հա-
ղիւ 15,000 կտոր բան ունի:

4. Ղաերերու պարտէզներուն երևելիները եր-
կու հատ են, որոնց մէջը ան ծառերը տունկերը ու
խոտերը մինակ տնկած են, որոնց կամ տերևնին
կամ ծաղիկնին կամ պտուղնին և կամ արմատնին
դեղ կըլայ, մէկը Լւրոպայէն դուրս բոլոր աշ-
խարհին մէջը գտնուածներուն է, մէկալը Լւրոպայի
մէջ գտնուածներուն է, ասիկայ կայսրը անձամբ
վրան կեցած տնկել տըված է, ու մէջը 2,522 տե-
սակ բան կայ: Լսանկ պարտէզ (Թերեզեան դպրա-
տունը ու բժիշկներուն դասատուններն ալ ունին:

5. Հին ստակներու ու մեծագին բաներու
Թանգարանը, որ կայսեր պալատին մէջն է՝ հինգ
մեծ սենեակներ են: Ղաան առջիւր հին արձաններ
դրած են, որ ճանչցըվի: Լուսջինին մէջը շատ
հնուց գոյնղգոյն մերմէր քարերէ վարպետութեամբ
փորված ամբողջ ու կէս արձաններ ու գլուխներ կան,
որոնց մէջը երևելի են Պուկկերեան գերեզմանները
որ մէյմէկ կտոր կրանիդ քարէ փորած են, քարի
վրայ փորած աթենացիներուն Լմազուններուն դէմ
ըրած պատերազմը, որ յունաստան աս արհեստին
շատ ծաղկած ատենը փորված են, Վառինթիա
գտնուած Թուճէ հրէշ (աճալաճայիպ) կապկի մը
արձանը: Լորկորդին մէջը անթիւ տեսակ հին ու
նոր ստակներ, պղնձէ, փղի ոսկորէ, և ուրիշ բա-
ներէ վարպետութեամբ փորված հին ու մեծագին

արձաններ, յունաստանի հին ատենական վիրաբուժի գործիքները, կշեռքները, հաղուստի կոճակները, մատնիները, զէնքերը, ու ասոնց նման բաները կան։ Երրորդին մէջը յունաստանի Վսէն շատ յառաջ գործածած հողէ ամանները, ոսկիէ՝ արծըթէ՝ պղնձէ կոռքերը, զինւորի սաղաւարտները (գլխի թասերը), աշտանակները (շամտանները), ու ուրիշ բաները կան։ Չորրորդին մէջը ակն քարերէ փորած աշխրբի մէջ դիժար գտնուվելու ամաններ՝ բաներ կան, որոնց մէջը մեծ սկաւառակ (չուխուր թաս պախ) մը կայ՝ կէս կանգուն լայնութիւն մէկ կտոր ընտիր եղնգնաքարէ (սիւլէյմանիէ) փորած, որուն թէ մեծութեն դիէն՝ թէ քարին մաքրութեն դիէն և թէ փորվածքին գեղեցկութեն դիէն աշխրբին մէջը նմանը չիկայ ու գին չունի. կան նաև հին ատենական կնիկներուն ոսկիէ ու արծըթէ զարդերը, ու ասոնց նման բաներ։ Հինգերորդին մէջը 1,200 հատ հին ժամանակներ Եթրուրիա հին մատենէ շինած, ու վրանին գեղեցիկ բաներ քաշված տեսակ տեսակ ամաններ կան, որ Վափօլի հին գերեզմաններու մէջ գտնուված են. նաև ոսկորի ու ուրիշ բաներու վրայ փորած հին ու երեւելի մարդիկներուն պատկերներն ալ կան։ Վ եննայի կայսրները ասոնք կէս մը աշխրբին չորս դիէն ժողվել տրված են, կէս մը ուրիշ թագաւորները ու իշխանները իրենց պարգև տրված են, կէս մըն ալ գնած են։ Հառաջ ասդին անդին ցրված կըկենսային, բայց հիմակվան կայսրը

աս տեղը շինեց ամէնը մէկ տեղ ժողովեց, կարգաւորեց, ու շատ բան ալ գնեց, ու անանկ ըրաւ՝ որ հիմայ մէջը մտնօղը հին աշխարքը տեսած կըլլայ, աշխրոքին վրայինչ տեսակ մարդիկներ եկեր են, որ արհեստները որ ժամանակները ծաղկեր են, որ արհեստները հիմայ կորսելած կամ պայծառացած են՝ գործքերուն տարբերութիւն կը ճանչնայ: Գեղեցիկ գրքատուն մըն ալ ունի, որուն գրքերը բոլոր ասանկ բաներու վրայ կըխօսին: Բանի օրերը բաց է, ու զօղը կերթայ, ու ամէն բաները սիրով կը ցընեն ու կը մեկնեն: Ըս տեսակ թանգարաններ Ա իննային մէջը ութը հատ ալ կան, որ մեծ իշխանները ժողոված են, բայց ասոր չեն հասնիր:

ԳԼՈՒԽ ԺԲ:

Ընդհանուին տրհմանը ուսումնարանը:

Ըս ուսումնարանը սկսաւ 1704ին, որուն առաջին հիմնադիրը եղաւ առաջին Ա օբոլտոս կայսրը, որ չորս դիէն վարպետներ բերել տրվաւ ու հոս դրաւ. ուրիշ կայսրներն ալ ինչպան երկրորդ Յովսէփ կայսրը շատ ծաղկեցուցին: Ըս Յովսէփ կայսրը տեսնելով որ տեղերնին շատ նեղ է, 1780ին յը Աննային ժամին քովը գեղեցիկ ուսումնարան մը շինեց, ու ամէն տեսակ արհեստը սորվելու տե-

ղերը նոյն տեսակ արհեստով գեղեցիկ շինած կամ քաշած բաներով զարդարել տրվաւ, որ աշկերտներուն օրինակ ըլլայ: Ըս արհեստները չորս տեսակ կը բաժնուիին, առաջին տեսակին մէջը կը պարունակին պատկեր քաշել, արձան փորել, պղինձ փորել, ու միւսին շինել (գոյնզգոյն քարերը քովէքով տեղաւորելով պատկեր շինել): Երկրորդ տեսակին մէջը կը պարունակի ճարտարապետութիւնը երրորդին մէջը ոսկիէ արծրութիւն բաներուն վրայ ծաղիկներ փորել, իսկ չորրորդին մէջը գծագրութիւն (րէսիմ քաշել):

Տարին հեղ մը աշկերտներուն գործած բաներուն վրայ քննութիւն կը ըլլայ, գործած բաներին հոն տեղը մեծ սենեակի մը մէջ կը շարեն, ու յօղը կերթայ կը տեսնէ, որուն քաշածը կամ փորածը վարպետական է նէ, առաջին տարին արծրութիւն միտալ մը պարգև կառնէ, իսկ երկրորդ տարին քսանըհինկ ոսկինոց ոսկի միտալ մը: Իրեք տարին մէյմը երեւելի վարպետներուն գործքերուն վրայ քննութիւն կը ըլլայ, ամէն մէկը իրենց վարպետական գործքերնին կը բերեն՝ սենեակներու մէջ կարգաւ կը շարեն, որ ամէն մարդ տեսնէ, ու ճանչցողները գին կտրեն: 1822ին 500 կտոր բան բերած էին, որոնց ամէն մէկը իրենց տեսակին մէջը սքանչելի բաներ էին. մէկը իրեք կանգուն բարձրութեամբ պատկեր մը քաշած էր, որ պատերազմ երթալու համար զինուորի մը իր տնէն բաժնուիլը

ձեացըցած էր, ու անանկ վարպետութեամբ քա-
շած էր, որ տեսնողը կը կարծէր թէ մէջի մարդիկ-
ները կենդանի են, ու հիմայ մէկը մէկէ կը բաժնը-
վին կոր: Ըս պատկերը քանի հոգի գնելու եղան,
բայց կայսրը 8,800 արծաթ ֆիօրինով գնեց, ու
Պէլլէտէո ըսված պալատը ուրիշ պատկերներուն
քովը դրաւ: Ըս արհեստները հիմայ շատ յառաջ
կերթան, անանկ որ Վեննա աս դիէն ալ բոլոր
աշխրբի մէջ քիչ ժամանակէն մէջը շատ մեծ ա-
նուն պիտի հանէ:

ԳԼՈՒԽ ԺԹ:

Ըրհեստիւն յետագործիւն Լանգաւանիւն:

1. — Ին ու ընտիր պատկերներուն թանգա-
րանը ինչվան երկրորդ Յովսէփ կայսեր ատենը կայ-
սեր պալատին մէջն էր, երկրորդ Յովսէփ կայս-
րը 1777ին Պէլլէտէոին վերի պալատը փոխադրեց,
ոսկէջօժ գեղեցիկ շրջանակներ (չէրչիվէներ) շինել
տրվաւ, ու պատերուն վրայ կարգաւ շարել տրվաւ:
Մինակ շրջանակները շինելու համար 19,000 կայ-
սերական ոսկի գացած է: Երկրորդ տարին բոլոր
վանքերէն ու ժամերէն հին ու ընտիր քաշված պատ-
կերները ժողվեց, ու շատ ուրիշ տեղերէն ալ
գնեց: Ինչվան հիմայ ետեւէն եկած կայսրներն ալ

ասանկ ընտիր պատկերներ ստրկի զօրութիւն ձեռք ձգած են, ու կըբերեն՝ հոս կըդնեն կոր:

Պալատը երկայն շէնք մըն է, գետնի դստիկոնը վեց հատ մեծ ու երկու հատ պղտիկ սենեակներ կան, որոնց մէջը Սընիէռ քաջ պատկերահանի քաշած կենդանիները, Պիցիան պատկերահանի պատկերները, Ռօզա Սալվաթօնին՝ Պասսանօյին՝ Տէնիէռի ու ուրիշ հին ու երևելի պատկերահաններու քաշածները, ու մեծ մարդիկներուն արձանները կան: Երկրորդ դստիկոնը քառանկիւն վրան բարձր գմբէթով մեծ սրահ մը կայ, որուն երկու դին եօթը եօթը հատ մեծ ու մէյմէկ պղտիկ սենեակներ կան: Սրահին պատերը բոլոր մէրմէր քարէ են, աղէկ ոսկէզօծած ու գմբէթը գեղեցիկ քաշված է, ու չորս դին Սարիամ (Ժերեզիային՝ երկրորդ Յովսէփի կայսեր՝ Կառուլոս վեցերորդին ու Լէօքուլտոս արհիդուքսին պատկերները մարդաչափ մեծութեամբ քաշած են: Ըջ կողմի առաջին ու երկրորդ սենեակներուն մէջը Ճիօրճիօնէին ատենէն սկսած բոլոր Ալէնէտիկի վարպետներուն քաշվածները կան, երրորդին մէջը Ռափայէլ Ռափինօյին ատենէն սկսած Լուսմայու վարպետներուն, չորրորդին մէջը Ֆիօրէնցայի վարպետներուն՝ Սիքայէլ Ընճելօյին ու Ընդրէաս Սարդօյին ժամանակէն, հինգերորդին մէջը Պոլոնիայի վարպետներուն, վեցերորդին մէջը Լոնգոպարտիային վարպետներուն քաշածները, Բորրէճճիօյին ժամանակէն սկսած, եօթ-

ներորդին մէջը՝ Ասիոյի վարպետներուն քաշածները շարած են։ Չախ կողմի սենեակներուն մէջը բոլոր Պիօրէնցայի վարպետներուն գործքերը կան։ Արորդ գատիկոնը աջդին առաջին ու երկրորդ սենեակները բոլոր Վերմանիայի հին վարպետներու գործքերն են, ձախ կողմին առաջին սենեակը Իտալիային հին՝ միջակ ու նոր վարպետներուն են, մնացած սենեակները Պիանտրայի Վերմանիայի ու մասնաւորապէս Լատրիայի վարպետներուն քաշածներն են։ Ամէն մէկ սենեակին մէջը ըլլօղ պատկերներուն ցուցակը իր սենեակին դրանը քովը պատին վրայ կախած է։ Իրեքշաբթի և ուրբաթ օրերը ամէն մարդ կրնայ երթալ տեսնել, բայց ներս մտնօղը գաւազան կամ սուր պիտի չունենայ։

2. Օրխերու Թանգարանը, որ յառաջուց Թիոօլ էր, ու Հրաշալի բաներու սենեակ կըսէր, կայսրը 1806ին Սեննա բերաւ, ու Պէլլէտէոն պալատին վարի դին շատ սենեակներու մէջ կարդաւ դրաւ։ Ասոր մէջը հին ու երեւելի իշխաններու ու սպարապետներու զրխերը՝ զէնքերը ու արձաններն են, քիչ գտնուիօղ կենդանիներուն գլուխները՝ եղջիւրները ու կմախներն ալ կան, որ ան իշխանները որսացեր, ու յիշատակը մնալու համար ան բաները պահեր են։ Վարձեալ շատ հին ատեններու հողէ՝ քարէ՝ կամ Թօմպախէ ամանները ու պատկերները, փղի դսկորէ՝ սատաֆէ՝ եղջիւրէ՝ փատէ ու մեղրամօմէ շատ արհեստով շի-

նած կահեր կարասիներ, գեղեցիկ գուներով ու պատկերներով շինած ճամբեր, գեղեցիկ ժամացուցներ, երկրաչափութեւ գործիքներ, Տաճկաստանի՝ Հնոստանի ու Վինայի տան կարասիներ, մեծազին քարեր ու ուրիշ բաներ, հին ձեռագիրներ, զրքեր, պղնձով ու փատով տպած գեղեցիկ պատկերներ կան: Ըստ երկուշաբթի ու հինգշաբթի օրերը բաց է, ուղղը կրնայ երթալ տեսնել:

3. Տպած պատկերներուն թանգարանը որ կայսերական գրքատան մէջն է, վարպետ պատկեր փորօղներու պղնձի ու փափի վրայ փորած պատկերներու տռաջին օրինակները կրպահվին, որ բոլոր քիչ գտնւիող ու սուղ պատկերներ են, ու 300,000 հատ են, 800 հատոր մեծ մեծ զրքեր շինած են՝ անոնց մէջը կրպահեն: Ըստ թանգարանը իրաւցընէ Եւրոպայի մէջ սակաւագիւտ ու կատարեալ թանգարաններուն մէկն է:

4. Ըստ տեսակ պատկերներ կայսրը մասնաւոր իրեն համար ալ ունի, որ 18,000 հատ են:

5. Կայսեր եղբայրը Կառուլոս արհիդուքսն ալ ունի, որուն մէջը 100,000 հատ տպած, ու 13,000 գեղեցիկ քաշված գծագիր պատկերներ (րէսիմներ) կան: Ըստ տեղը երկուշաբթի ու հինգշաբթի օրերը բաց է, բան հասկըցողները կրնան երթալ:

6. Եւթեռհազի իշխանին քաշված ու տպված պատկերներուն թանգարանը, որ Սարիա Հիլֆ արուարձանը իր պարտիզին պալատին մէջն է, 752

Հատ հին ու անուանի պատկերահաններու քաշած աղվոր պատկերները ունի, որ տասնըհինկ մեծ մեծ սենեակներ բռնած են. 50,000 ալ տպած պատկերներ ունի: Ո՛ր պատկերը կուզէ մէկը օրինակել՝ տեղւոյն վերակացոյն հրամանովը վար կառնուն առջևը կըդնեն: Եսանկ հրաման ուրիշ ամէն տեսակ թանգարաններուն մէջն ալ կայ:

7. Ի խիթէնշթայն իշխանն ալ Ռոսաւ արուարձանը իր պալատին մէջը ասանկ թանգարան մը ունի, որուն մէջը 1,100 Հատ հին պատկերահաններու գեղեցիկ քաշած պատկերները կան. ասոնց մէջը վեց պատկեր կայ, որ Ղաեկոսին պատմութիւնը կըձևացընեն, և 80,000 արծաթ ֆիօրինով գնված են. 358 Հատ հին ու գեղեցիկ փորված արձաններ կան, 10,000 գծագիր ու տպած պատկերներ կան, դարձեալ ալապասդէ՝ մերմէրէ՝ փղի ոսկորէ և ուրիշ բաներէ վարպետական փորուածքներ ունի: Ուղօղները կրնան հօս ալ երթալ տեսնել:

8. Սեննայի մէջ ասանկ թանգարաններ 37 Հատ ալ ուրիշ տեղեր կան, որ մեծ իշխանները ժողված են, բայց շատ չերկնցընելու համար մէկիկ մէկիկ չենք գրեր:

9. Երաժշտութե (մուզիկայի) ընկերութի մը սկսաւ 1813ին, որուն վախճանը Սեննա երաժշտութիւնը ծաղկեցընել է: Ես ընկերութե պաշտպանը կայսեր եղբայրը կարդինալ Ռուստոլֆն է, ու գլուխը կոմս մըն է: Ինչպան հիմայ 500 հոգի

գրվեցան, ու կայսեր պալատին մէջը խաղալու սրահը տարին շատ անգամ կը ժողովին՝ երաժշտութի (մուզիգա) կընեն. իրենց ծախքովը արհեստէն աղէկ հասկըցող տասնըհինկ հատ վարպետ բռնած են, որ հարիւրէն աւելի տղոց երգել ու տեսակ տեսակ երաժշտութեան գործիքներ չալել ու իտալերէն լեզու սորվեցընեն: Ըսոնք ու ասոնց պէս ուրիշ ընկերութիւնները ժամերուն ալ մեծ օգնութիւն կընեն, անանկ որ մեծ օրերը մի և նոյն ատենը շատ ժամերը հանդիսութիւններ ձայնաւոր պատարագներ կը լւան, ու երաժիշտ չի պակսիր: Ընկերութեւն անձինքը (բաց 'ի քանի մը ստորին մարդիկներէն) առանց ստակի ու վճարքի կերթան ասանկ եկեղեցական հանդէսներու, ինչպէս նաև երբեմն ուրիշ աշխարհկան մեծ հանդէսներու ալ:

ԳԼՈՒԽ Ի.

Օգնութիւն խաղալու լեւնէրը և իրեն լեւնէրը, ու Կիւլէրը:

1. Պատերազմի խորհրդեան կամ խորհրդարանին վրայ վերը (Եր. 138 — 139.) խօսեցանք: Սեննա մեծ սպարապետ մը կընստի, որ Սեննային ու բոլոր դաւառին մէջը եղած զինուորներուն կիշխէ: Սեննային մէջը հասարակօրէն 12,000էն ինչ վան 18,000 զինուոր կը լւայ, որ չորս ամիսը մէմը

կրօնական, անոր համար երբեմն Նեմյէ, երբեմն Սաճառ, երբեմն Թալեան, ու երբեմն ուրիշ ազգէ զինւորներ են:

2. Ինկէնկէ - Լապէթ անունով զինուորական դասատուն մը կայ Լայմլըռուպէ արուարձանը, որուն սկիզբը 1758ին, կամ ալ յառաջ եղած է: Օտնազան իշխաններ ստրկի գլուխ դրած են, որպէս զի 79 հատ ինը տարւոնէ ինչպէս տասնը չորս տարեկան տղաք զինւորութի ստրկին, ու զօրքի վրայ հարկւրապետ հազարապետ ըլլան: Ենոր համար հիմայ 79 տղաք հոս առանց վճարքի կուտեն, կըխմեն, կըսորվին, իսկ ասոնցմէ աւելին վճարքով է: Հիմայ ամէնը մէկանց 500 տղաք են: Եղէկ նեմցէներէն, ֆռանսըզերէն, Բոյէմիայի լեզու, գեղեցիկ գիր գրել, քրիստոնէական վարդապետութի, պատմութի, աշխարհագրութի, փիլիսոփայութի, փորձառական բնաբանութի, թուաբանութի, ալճէպրա, երկրաչափութի, մեքենաբանութի, ջրաբաշխութի, չափաբերութի (իլմի դայէթ) դժագրութիւն (րէսիմ քաշել), բանակ կառավարել, թշնամիներուն ինչպէս պէտք է սպասել, ու ինչպէս վրանին վազել, քաղաքական ու զինւորական ճարտարապետութի, թնդանօթ արձակել (թօփճիութիւն), պատնէշ շինել, ական (լաղըմ) փորել, բերդ պաշտպանել, բերդի դէմ պատերազմիլ կըսորվին: Եսոր համար Լւերոպայի մէջ որչափ ամուր բերդեր կան նէ, ամէնուն ալ փայտէ շինած պզտիկ օրինակներ

րը ունին, ու մէկիկ մէկիկ կըսորվին, որ՝ որ կողմէն պէտք է պատերազմիլ կամ պաշտպանել: Ըսանցմէ ուրիշ մենամարտութի ու ձի հեծնել ալ կըսորվին: Իսկոր աս բաները ութը տարւան մէջ կըսորվին, ու ո՞վ որ քննութիւններէն աղէկ կելլայ՝ նէ զինուորական մեծ պաշտօններու վրայ կանցնի: Ըստ տեղին մեծ գլխաւոր վերակացուն կայսեր եղբայրը Յովհաննէս արհիդուքան է, երկրորդը ուրիշ զօրապետ մըն է, որ միշտ հոն կըլլայ, իր տակը չորս օգնիչ զօրապետներ ունի: Քսանը եօթը հատ սորվեցընօղ վարպետ կան: (Տէ՛ս էր. 26.)

3. Սմայաճիդ զինւորներու (խուճպարաճիներու) գունդը, որ 1786ին Յովսէփ կայսրը դրած է, թնդանօթ նետօղներու (թօփճուններու) մէջէն հարիւրապետները ու քաջ հասարակ զինւորները կառնուն, ուժրաճդութեան մէջ տարիներով կըկըրթեն, որ ռումբը (խուճպարան) մաղէ չիսխալի, ու զած տեղերնին ձգեն. ու ետքը զօրքի մէջ կըբաժնեն: Ըսոնց տեղը Վեննա է, ու 1,000 հոգիէն աւելի են:

4. Թնդանօթ թափելու գործատունը Վիտին արուարձանն է, որ 1750ին Սարիամ Թերեզիան շինել տրված է: Թափած տտեննին ծակ չունի, ետքէն Լանտըշթաասէ ծակ ծակելու գործատունը կերթայ, հոն տեղը մեծ անիւ մը կայ, որ ջուրը կըդարձընէ, որուն վրայ թնդանօթը կըհաստատեն, անի կըդարձընէ ու առաջ կըհրէ, դիմացը մեծ

գչիր (պուրկու) մը հաստատած է, որ կըծակէ . ամէն բանը մաքուր գործելէն ետքը՝ նախ կայսերական զինարանը՝ ու անկէ պէտք եղած քաղաքները ու բերդերը կըխրկեն : Լսոնց առաջին վերակացուն կայսեր կղբայրը Ղուղովիկոս արհիգութն է , որ ռումբ ու թնդանօթ նետող զօրքին առաջին զօրապետն է , կըկրորդը ան զօրքերուն երկրորդ զօրապետն է , ու մէջի բանւորներն ալ ան զօրքերէն են : Լս տեղերը տեսնելու համար մասնաւոր հրաման պէտք է առնուլ :

5. Հրացան (թիւֆէնկ) շինելու գործատունը Վէոինկէոկասսէ արուարձանն է , որ 1785ին Յովսէփ կայսրը շինել տրված է , մէջը ամէն բանը գեղեցիկ կարգաւորած , ու շատ գործիքներ շինել տրված է , որ գործքին մաքուր ու շուտ ըլլալուն շատ կօշնեն : Լս գործատան մէջը ամէն տեսակ հրացաններ (թիւֆէնկ , տապանճա , խարապինա) , սրեր , ու տէգեր կըշինեն , բայց հասարակ հրացան շատ կըշինեն . խաղաղութե ատենը 350 հոգի միայն կըբանին ու տարին 30,000 հասարակ հրացան կըշինեն . բայց պատերազմի ձան կըլլայ նե՝ հինգ , վեց հարիւր հոգի կըբանին , ու բանօղները բոլոր զինւորներն են : Լմեցած հրացանները բոլոր զինարանները կերթան , անանկ որ բոլոր զօրքը իրենց զէնքերը ունենալէն ետեւ՝ 5, ինչուկ 600,000 հրացան՝ անոր պէս ուրիշ զէնքեր ալ միշտ

պատրաստ պիտի գտնուիին : Ըստ տեղս տեսնելու հրամանը դիւրաւ կուտան :

6. Կայսերական զինարանը քաղաքը Ուէն-կասսէ փողոցն է, որուն մէկ մասը երկրորդ Սաքսիմիլիանոս կայսրը շինել տրված է, իսկ առաջին Լէօօքլտոս կայսրը մնացած մասը : Ըսիկա 120 կանգուն երկայնութեամբ, 100 կանգուն լայնութեամբ երկայն քառակուսի շէնք մըն է : Բոլոր գետնի դատիկոնը անթիւ նոր շինած զէնքեր մեծ սնտուկներու մէջ կը պահուին, ուր նաև քանի մը գործատուներ ալ կան : Վրայի դատիկոնը իրեք մեծ սրահ ու իրեք մեծ սենեակներ կան, որ բոլոր քառակուսի շէնքը կը պատեն, ու վեր ելածին պէս բոլոր ձեղունը (թաւանը) թշնամիներէն առնուված, ու գեղեցիկ կարգաւ շարված զէնքերով ու զինւորի սաղաւարտներով գոցված է. տեղ տեղ ալ ասոնց մէջ երկու գլխով արծիւներ, առիւծներ, գետեր ու ուրիշ բաներ ձևացըցած են : Պատերը նմանապէս թշնամիներէն առնուված հրացաններով, սրերով, դանակներով, դրօշակներով, թուղերով, ֆռանսըղի արծիւներով, երկըթէ զրահներով, ու ասոնց նման բաներով զարդարած են : Հատ տեղեր հրացանի երկաթները մէկզմէկու անցընելով ու քովէքով շարելով գեղեցիկ սիւներ ձևացըցած են, ասդին անդին հին ատենական կաշիէ՝ երկըթէ՝ պղինձէ թնդանօթներ, մեծ պղտիկ թմբուկներ, շատ հին կայսրներու՝ թագաւորներու՝ երևելի իշխան-

ներու ու բռնաւորներու արձանները իրենց բուն զգեստներովը ու զրխերովը, որը ձիու վրայ, որը ոտքի վրայ կեցած՝ շարած են: Սերջապէս մէջը մտնողը բոլոր ուրիշ թագաւորներու հին ու նոր դրօշակները, ու ամէն տեսակ պատերազմի գործիքներ (որ պատերազմներու մէջ առած են) կը տեսնէ: Ըսոնցմէ ալ 'ի զատ 150,000էն աւելի նոր ու գեղեցիկ հրացաններով երկու դիերը պարիսպներ ու բերդեր ձեւացուցած՝ մէջ տեղերը թընդանօթներ դրած՝ ու վերի դին զրահ հագած արձաններ դրած են: Սարի բակը կարգ կարգ թնդանօթներ շարած են, որ մեծ մասը պատերազմու ուրիշ թագաւորներէ առնւած են, որոնց մէջը շատ գեղեցիկ բանվածները կան: Չորս կողմի պատերուն վրայ շղթայ մը կախած են, որ 8,000 օղ (հալխայ) ունի, ամէն մէկ օղը կէս կանգուն երկայնութեամբ և ութը օխայ ծանրութեամբ են, որ պատերազմի ատենը Պէլըղատին առջևը Վանուր գետին վրայ քաշած են եղեր, որ Աեմցէի նաւերը չանցնին, անկէց աւար առած Սեննա բերած են: Երկուշաբթի ու հինգշաբթի օրերը հրաման կայ երթալու, ու գացողներուն մէկիկ մէկիկ մեկնելով կըցցընեն: () տարականները ուրիշ օր ալ կրնան երթալ:

7. Վաղբքցի զինւորներու զինարանը քաղբի մէջ Հօֆ հրապարակն է, որ քաղաքացիք շինել տրված են, ու գեղեցիկ պալատ մըն է: Հին կայսր-

ները շատ պատերազմներու մէջ տեսնելով քաղ-
քըցիներուն հաւատարմութիւնը ու քաջութիւնը
իրենց հրաման տրված են, որ աւար առած զէն-
քերնին, ու նաեւ բուն իրենց զէնքերնին ալ իրենց
զինարանը պահեն, ու անանկով հիմայ աս ալ գե-
ղեցիկ զինարան մը եղած է: Իր մէջը 24,000 նոր
հրացաններ կան, շատ թնդանօթներ, սայլեր, պա-
տերազմի ամէն տեսակ գործիքներ, ու հին ատեն-
վան զէնքեր ալ ունին: Եւ զինարանը տեսնելու
համար մէջի պահապանէն հրաման առնելու է:

8. Սեննա եօթը զինւորանոց (խըշա) կայ,
որ ամէն մէկը մէյմէկ տեսակ զօրքի համար շինած
են, ու ամէն մէկը մէյմէկ գեղեցիկ բերդ կընմանի:

9. Օտերացած ու տկարացած զինւորներու
համար ալ Լանտըշթոասսէ արուարձանը ուրիշ զին-
ւորանոց մը կայ, որ երբոր զինւորութեան մէջը
եղած անդամի մը պակասութեան կամ շատ ծերու-
թեան համար ալ չեն կրնար զինւորութեան ծա-
ռայելն է, հոն կը դրվին, ապրելու չափ թօշակ (էօ-
լէֆէ) կ'առնեն, ասդին անդին թեթեւ ծառայու-
թիւն ալ կրնեն, անոր համար ալ քիչ մը ստակ
կը տրվի իրենց, ու ասանկով կ'ապրին:

10. Չինւորական միտալը, որ 1788ին Հոլ-
սէփ կայսրը քաջութեամբ պատերազմող զինւոր-
ներու ու ստորին հարիւրապետներու համար դրած
է, երկու տեսակ է, մէկը ոսկիէ, մէկալը արծըթէ,
ու կէս արծաթ ֆիօրինի մեծութիւնն. մէկ երես-

նին ատենւան կայսեր պատկերը՝ ու մէկալ երես-
նին դարնիի տերւններով թագ կայ, ու մէջը Վ.ա.
Ջուլիէն տպած է, որ Ճերմակ գծերով կարմիր
նեղ ժապաւենով (շէրիտով) կուրծքերնին վրայ
կրկախեն: Երբոր հասարակ զննոր կամ ստորին
հարիւրապետ մը պատերազմի մէջ վիրաւորած
կամ գերի ինկած հարիւրապետ մը կազատէ նէ,
կամ իրենց մէկ թնդանօթը կամ դրօշակը թշնա-
միներուն ձեռքէն կըյափշտակէ, կամ թշնամի-
ներունը աւար կառնու, կամ փախչող ընկերնե-
րը գլուխը կըթողվէ՝ ու խելօք ու քաջութիւն նորէն
թշնամիներուն վրայ կըվազէ, կամ ասոնց պէս ու-
րիշ քաջութիւն մը կընէ, և աստիճանը մեծցընելու
չափ կամ գիտութիւն չունի, կամ իրէն յարմար
պարապ աստիճան չիկայ նէ, աս միտալներէն մէկ
հատ մը կըտրվի իրեն: Իսկ որ աս միտալը ոսկի
է՝ թօշակը առջինին կրկինը կըլայ, թէ որ արծաթ
է՝ ունեցած թօշակին կէսն ալ վրան կաւելնայ:

11. Սկզբին պատերազմին մէջն ալ երբոր
1814ին կայսրը յաղթութեամբ Վարիզ մտաւ նէ՝
յաղթութեան յիշատակ մը ձգելու համար Ֆրանս-
սըզէն առած թնդանօթները աւրել տրվաւ, պատ-
ւոյ խաչեր շինեց, ու բոլոր զօրքին մէյմէկ հատ
բաժնեց, ու նոյն տարին սեպտեմբերին 25ին Սոս-
կոֆին կայսրը, ու Պրուշին թագաւորը Սեննա
մտած օրը ամէնը սկսան կուրծքերնին վրայ կախել

աս խաչերը ան պատերազմը մտնողները ինչպան
հիմակ կրկախեն:

12. Ս եննային քաղքըցի զինւորները, որ
1529ին առաջին անգամ տաճիկները Ս եննա պա-
շարած ատենը սկսած են, երբոր քաղաքը պաշար-
վեր էնէ՝ քաղքըցիները մէկտեղ ժողված՝ քաղաքը
չորս բաժնած են, ու ամէն մէկ բաժնին մարդիկը
զատ գունդ կազմելով չորս գունդ եղած՝ ու կայսե-
րական զօրքով մէկտեղ մեծ քաջութիւններով քա-
ղաքը ազատած են: Ետքէն 1683ին տաճիկները
երկրորդ անգամ Ս եննա պաշարեան են, քաղա-
քը շատ մեծցած ու ժողովուրդը շատցած ըլլալով,
ուժը գունդ հասարակ զինւոր, մէկ գունդ թնդա-
նօդ նետօղ ու գունդ մը ձիաւոր եղած են, ու
շատ զարմանալի քաջութիւններ ըրած են: Ըսանկ
ետեւ ետեւ շատնալով՝ մեծ մեծ քաջութիւններ ը-
նելով՝ հիմայ կարգաւորեալ զօրք մը եղած են, ամէն
մէկ տեսակը զատ զատ զգեստներ ունին, ու 20,000էն
աւելի են: Հիմայ օրէնք եղած է, որ մէկը ինչ
արհեստին մէջը կրլայ նէ ըլլայ՝ գործատուն կամ
խանութ մը բանալու հրաման առածին պէս՝ իր ար-
հեստին գունդին մէջը զինւոր կը գրվի, ու հասա-
րակ զինւորութենէն ազատ կրլայ: Ըսոնց գլխա-
ւոր պարտքը կայսերական զօրքը պատերազմ գա-
ցած ատենը քաղաքը պահել պաշտպանելն է, որ
ներսէն կամ դրսէն անկարգութի կամ շիւթութի
մը չի պատահի: Զրացան նետելու ու նշան առնե-

լու մասնաւոր տեղ ունին, հոն կերթան կըսորվին,
ու աղէկ նշան առնողներուն պարգև կըտրվի:

ԳԼՈՒԽ ԻԸ:

ԼՊԱՆԻՍԻՆ, ՎԱՃԱՌԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԷՐԸ ՈՒ, ԸՆԴԱՅԱԳԻՐՆԷՐԸ
(Փոլէյան):

1. ԼՊԱՆԻՍԻՆԷՐԸ կամ վաճառականութիւնը
աս տէրութեան մէջը ինչպէս Սարիամ (Թէրէզիային
ատենը ամենեւին յառաջացում մը չէ ունեցած,
դրսէն շատ ապրանքներ կուգայ եղեր, ու դուրս
քիչ ապրանք կելլայ եղեր: Սարիամ (Թէրէ-
զիան սկսած է արհեստաւորներ ժողովել ու գոր-
ծատուններ դնել: Իր տղան երկրորդ Նովսէի
կայսրը շատ պայծառացուցած ու յառաջ տարած
է, մեծ ծախքերով աշխրբին ամէն դիէն ամէն տե-
սակ արհեստաւորներ բերել տըված է, իր ծախ-
քովը չորս դին խելացի մարդիկներ խրկած է, որոնք
բոլոր աշխարհք պտըտած՝ ամէն տեսակ արհեստ-
ներուն գործատունները ու գործիքները աչքէ ան-
ցուցած, ու եկած Սիննա ան արհեստները գտած՝
ան գործիքներով ու դիւրութեամբ բանիլ սկսած
են, կայսրը ասանկ նոր գտնըված գործատուններ
դնողներուն ազատութիւն, արտօնութիւն, ստակ
ալ տալով շատ օգնութիւններ ըրած է, ու ասանկ

մեծ ջանքով իր տէրութեն մէջը ամեն տեսակ արհեստները պայծառացրնելէն ետքը, 1786ին իր տէրութեան մէջը գտնուված բաները դրսէն բերելը արգելած է, ու անմիջապէս սկսած է դրսէն տալին գրեթէ 14,000,000 արծաթ ֆիօրինի ապրանք պակաս ներս գալ, ու տարին 14,000,000 ֆիօրինը իր տէրութեն մէջը մնալ: Ետքէն Լէօփոլտոս կայսրը ու հիմակվան Ֆռանչիսկոս առաջին կայսրն ալ շատ ստակ խարճած՝ նոր նոր գործատուններ դրած, ու ժողովրդեան մէջը անանկ բաղձանք մը ձգած են, որ հիմայ ամէն մարդ նոր նոր արհեստներ գտնելու, գտածնին բարակցրնելու, ու դիւրացրնելու ետեւէն ինկած են, ու տարին 30,000,000ի ապրանք դրսէն ներս պակաս կուգայ, այնչափ մըն ալ առջինէն աւելի ներսէն դուրս կելլայ:

2. Հիմայ դրսէն ներս մինակ քիչ բնական բաներ կուգան, այսինքն, քիչ մը փայտ, բամպակ, մուշտակեղէններ (քիւրքեր), կենդանիներու կաշիներ, ձէթ, խաչվէ, շագար, պահարեղէն ու դերի նիւթեր: Եսոր ներհակը աս թագաւորութենէ Խտալիա, Տաճկաստան, Սիլէզիա, Պափէերա, Սաքսոնիա, Ինկլիթեռա, Պրաղել, ու Չինուամաչին կերթան վարը դրած բաները. այսինքն, բարակ բուրդ, գինի, քրքում (զաֆրան), երկաթ, պողպատ (չէլիք), պղինձ, արօյր, կապար, սնտիկ (ժիվայ), մէկ տեսակ գխտոր (մաղը), քթախոտ, մեղեսիկ (լաւ ճէվաշիր), ապակեղէն, գործած կաշի,

կտաւ, աղ, չուխայ, ժամացոյց, իփէկէ ու բամ-
պակէ շինած կտաւներ, բեղոյր (շապղա), փորլէ-
լանա, էսկի մատենէ շինած ամաններ, գեղեցիկ
կառքեր, տեսակ տեսակ երաժշտութեն գործիքներ,
ու երկրթեղէն շինուածքներ, շատ հեղ ցորեն, և
ուրիշ շատ բաներ: Աս տէրութիւնը դուրս խրկելու
այսչափ բան ունենալով՝ Աննա տէրութեան մէջ
տեղը կայսերական քաղաք ըլլալով, ու թրեստի
ազատ նաւահանգիստն ալ իրեն մօտ ըլլալով, շատ
մեծ առուտուր կըլլայ, անոր համար հիմայ երեւելի
վաճառաշահ կամ վաճառականի քաղաք եղած է:
Իրաւ որ շատ դիւրութիւն ու յարմարութիւն ալ
ունի. վասն զի Վանուր գետը տուչէն կանցնի,
որ վաճառք խրկելու ու բերել տալով շատ դիւ-
րութիւն է, տէրութեն ամէն դին բան խրկելու համար
գեղեցիկ ճամբաներ շինած են. գողի կամ վնասա-
կար կենդանիի վախ չիկայ, գլխուդ վրայ ոսկի շա-
րէ՞ առանձին ուր որ կուզեսնէ գնա՛, չորս դիէն
Տունաստան, Տաճկաստան, Սոկոֆստան, Պրուշ,
Սաքսոնիա, Վերմանիա, Պուանսա ու Իտալիա զին-
քը պատած են: Աննայի վաճառականները ասոնց
ամէնուն հետ ալ անմիջապէս առուտուր կընեն,
բայց վերը ըսած թագաւորութիւններուն վաճա-
ռականները մեկզմեկու հետ ընելու առուտուրնին
պէտքէ որ ասոնց ձեռքովը ընեն, վասն զի ասոնք
մէջ տեղն են:

3. Աննային վաճառականները երկու տեսակ

են, մեծ ու պզտիկ, կամ վերին ու ստորին։ Սե-
ծերն ալ իրեք տեսակ են, առաջինը արտօնացած
(պերաթլը՝) երկրորդը քաղաքական՝ երրորդը տաճ-
կի ստրուկ (րայա) վաճառականներ են։ Առաջին
տեսակին վաճառականները ամէն տեսակ լումայա-
դիր (փօլեցա) առնելու ու տալու, յանձնարարու-
թիւններ ընդունելու ու հոգալու՝ ու իրենց ապրանք-
ները բազմութեամբ ծախելու իշխանութի ունին,
ուրիշ մասնաւոր ազատութիւններ ալ ունին, միայն
պզտիկ բաներու առուտուր ընելու հրաման չունին։
Եւ այց մէկը աս իշխանութիւնը չիկրնար առնուլ, թէ
որ ինք իրեն ըլլալով գոնէ 50,000 արծաթ ֆիօրին
չունենար նէ, բայց շատը միլիօնի տէրեր են։ Ասոնք
կառննան կըպակսին, 1825ին 112 հատ էին, որոնց
շատը սեղանաւոր (սարաֆ) ալ են։ Ասոնց մէջն հի-
մայ երեւելիները Անշլթայն ու Լսկէլէզ, Պէռ-
կէռի տղաքը, Պոէնթանօ ու Շ թիֆթ, Քաանք,
Կայմիլէռ, և ուրիշներն են։ Քաղքերցիները բազ-
մութեամբ ապրանքներ կառնուն կըծախեն, բայց ա-
ռաջիններուն մասնաւոր արտօնութիւնները չունին,
ու պէտք է որ 20,000 արծ. ֆիօր. գլուխ ունե-
նան։ Տաճկի հպատակները Տաճկաստանէն բազմու-
թեամբ ապրանք բերել կուտան՝ հոս կըծախեն, ու
հոս տեղաց Տաճկաստան ապրանք կըխրկեն։

4. Պզտիկ վաճառականները իրենց բաները
քիչ քիչ ալ կրնան ծախել, ինչպէս կանգուն մը՝
ֆունդ մը, և այլն։ Սէկ ֆունդը, որ նեմցէի կշեռք

է, տաճկի կշէոքով կընէ՝ 175 տրամ)։ Ըսոնք մեծ խանութպաններ են, որ տասներեօթը տեսակ բաժնւրված են, ու ամէն մէկ տեսակը որոշած բաներ ունին, որ ան բաներէն 'ի զատ ուրիշ բաներ առնուլ ծախել չեն կրնար, ու բոլորը մէկտեղ 521 խանութպան են, որոնց խանութները շատ հարուստ ու գեղեցիկ զարդարած ըլլալով քաղքին գեղեցիկ զարդ կուտան։

5. Ղարաթալ 169 հատ ալ պղտիկ խանութպաններ կան, որ մասնաւոր բաներ դնելու ծախելու իշխանութի ունին։ Ղարաթալ 1400 հատ տեսակ տեսակ բաներ ծախօղներ կան, որ կամ մինակ մէյմէկ բան ծախելու, կամ ուտելու բաներ ծախելու, կամ իրենց շինած բաները ծախելու իշխանութիւն ունին, ասոնց որը մեծ՝ որը պղտիկ խանութ ունին, որն ալ հրապարակները իրենց սահմանած տեղը ունին։

6. Տարին երկու հեղ մէյմէկ ամիս տօնավաճառ (բանայիր) կըլլայ, առաջինը զատկին չորրորդ շաբաթը, երկրորդը ամ սրբոց տօնին նոյեմբերին սկիզբը կըսկսի, բայց ուրիշ թագաւորութիւններէն բան բերելու հրաման չըլլալով այնչափ երեւելի չեն. մինակ աս օգուտը կայ, որ շատ բաները շինօղները կամ գործօղները կըբերեն, ու առջի ձեռքը ըլլալով շատ աժան կըգնորվին։

7. Ալաճառականներու ու սեղանաւորներու վրայ մասնաւոր դատաստան կայ, որ իրենց դատե-

որ ու վեճերը կորոշէ: Իրաւցընէ աս կողմերը ու-
րիշ դատերը քիչ մը երկան կերթան, բայց լու-
մայագրի (փոլիցայի) դատը շուտով կորոշեն, անանկ
որ սեղանաւոր կամ վաճառական մը լումայափոխի
մը վճարելու օրը եկածինպէս՝ թէ որ չիկրնար վճա-
րել նէ առնելիքին տէրը կուգայ աս դատաստանը
կամբաստանէ, ու նոյն օրը սենեակը կըգոցեն, ինչ
ունի չունի՝ կըծախեն վճարել կուտան, ու ինքը
սնանկ (միւհլիւզ) կըլայ:

ԳԼՈՒԽ ԻԲ:

Սեննացիներուն արհեստները պայծառացընելու ջան-
քը ու իրենց գործադրանքները:

1. Սեննացիներուն բաղձանքը արհեստնե-
րը պայծառացընելու արդէն բաւական բորբոքած էր.
բայց քանի որ Բօլէլէիէնէ Խիւշէլէ-նը դիվեցաւ
նէ՝ մէջերնին ալ մեծ եռանդ ինկաւ. վասն զի ինչ-
պէս վերը (Էր: 124.) գրեցինք աս ուսումնարանին
վախճանը աշխրքին մէջը գտնուած արհեստները
Սեննայի ու անկէ բոլոր տէրութեան մէջը տարածել՝
ու օրէ օր բարակցընել ըլլալով, կայսրը ուր որ
վարպետ արհեստաւոր մը ըլլալը կըլտէ նէ, բերել
կուտայ, ու ասոր մէջը վարպետ կըդնէ, ուր որ
սրուեստաւոր (մարիֆէթի) նոր գործիք մը կը-

լայ նէ, բերել կուտայ՝ օրինակի համար աս տեղս կըդնէ։ Սկննացի վարպետներն ալ նոր գտնելած գեղեցիկ բան մը կըշինեն կամ կըգործեն նէ, կայսրը կառնու՝ ու ժամանակը ու շինողին անունը վրան գրած օրինակի համար հոս դնել կուտայ։ Հիմայինը տարվան մէջ ամէն տեսակ արհեստներէն 20,000 ասանկ բաներ ժողված, ու չորս մեծ մեծ սենեակներու մէջ գեղեցիկ տեղաւորած են, որ ամէն մարդ տեսնէ, ու ջանք ստանայ ասանկ բաներու։ Ենոր համար շաբաթ օրերը երթալու աս տեղը տեսնելու հրաման կայ, ինչպէս յառաջ (Եր. 178.) ըսինք։

2. Սկննայի արուարձաններուն մէջը՝ ու կէս ժամ՝ մէկ ժամ ու ալ աւելի հեռու շրջանակները շատ գեղեցիկ գործատուններ կան, որոնց մէջէն մինակ երևելիները գրենք։

Շողէ ամաններ շինելու երեսուն տեսակէն աւելի գործատուններ կան, որ մէկզմէկէ գեղեցիկ ու աւելի կատարեալ են։ Հինգ վեց տեսակ քարէ շինած ամաններու գործատուններ կան, որ այօրեքս կըսվին, որոնց մէջը մէկ տեսակը կայ՝ որ մէջը կերակուր կեփվի ու չիճաթիր։

3. Կայսերական հօտէլում ամաններուն գործատունը քան զամենը գերազանցը ու երևելի է, որուն մէջը հիմակվան շինված բաները թէ՛ նիւթին մաքրութիւնը ու թէ քաշվածներուն գեղեցկութիւնը համար Չինմաչինիներէն շատ ընտիր

ու սուղ են, ու օրէօր աւելի կը գեղեցկացնեն, անանկ որ հատը մէկ թուղթ ֆիօրինէն ինչպէս 100 արծաթ ֆիօրին սկաւառակ (թապախ) կը ծախվի կոր: Ըսոնց նիւթը երկու տեսակ ճերմակ քարեր են, որ կը ծեծեն բարակ կաղան՝ ջրով կը շաղվեն՝ կաւ կը շինեն, ու անկէ ամէն տեսակ սկաւառակներ՝ տափակ՝ խորունկ՝ մեծ՝ պղտիկ՝ ապուրի՝ խաշածի՝ բարակ կերակուրներու՝ անուշեղէններու՝ պտուղներու ամաններ, սեղանի ու սե ջուրի կահեր կարասիներ կը շինեն: Հատ դիմաց կուն ամաններ են, անանկ ալ սըռ կուտան, որ որչափ կը գործածվին նէ՛ դանակով ամենեւին չեն գծվիր, ու միշտ նոր կը մնան: Սէջը 800 հոգի կը բանին. 165ը ղինալու կը քաշեն, 88ը կը շինեն, մնացածները՝ որը քարը կը ծեծէ, որը կը շաղվէ, ու ուրիշները ուրիշ բաները կը շինեն: Տարին 1,000,000 արծաթ ֆիօրինի բան կը ծախվի. հեղ մը 60,000 կտոր մէկէն ծախված է, տարի մըն ալ 12էն ինչպէս 60 հոգւոյ համար ամէն բանովը մէկ տեղ 800 ամբողջ սպաս (թախրմ) ծախված է: Մնացած բաները պահելու տեղ մը ունի, որ մէկ զմէկէ գեղեցիկ ամաններով միշտ լեցուն է, անանկ որ, մէջը մտնօղը կը զմայլի: Ըստ տեղս շատ մեծ ու մաքուր հայլիներ ալ կան, որ կայսերական հայլիյի գործատուներ շինված են: Ըստ բաները տեսնելու հրամանը ան տեղաց մեծ վերակացուէն պէտք է առնուլ:

8. Ղլխարկի (չապղայի), ամէն տեսակ կա-

շիններ շինելու քթան ու պամբակ մանելու գեղեցիկ
 գործատուներ կան, որ մէկ ճախարակով (չարխով)
 500 թէլ մէկէն կըմանին: Ամէն տեսակ կտաւներ
 բանելու, կտաւի վրայ տպելու, մէտաքսեղէն (իփէ-
 կէ) գործվածքներու գործատուներ կան. շատնոր
 նոր մետաքսէ բաներ ալ 1819ին գտան, ու բանիլ
 սկսան, որ յառաջուց չէին գիտեր: Ոսկէմանու-
 թեան (սրմաքէշութեան) գործատուներ կան,
 որոնց մէջը պղնձէ՝ արծրթէ ու ոսկիէ թելեր, շէ-
 ղիփիւր, փոլէր, ու ամէն տեսակ բաները կըշինեն:
 Բրդէ, բամպակէ, ու մետաքսէ շէլիփ, խայլան շի-
 նելու գործիքներ գտած են, որ պղտիկ տղայ մը
 ճախարակ մը դարձընելով՝ տասը հատը մէկ տեղ
 կըգործըլին, ու օրը մէկ հոգի 900 կանգուն կընայ
 բանիլ: Վարձեալ ասղներգործութեան (Վոռէնկիշի
 բանելու), թղթի, ամէն տեսակ թղթէ շինած
 գործվածքներու, ինչպէս խաղի թղթերու, քթախո-
 տի տուփերու, սննեակներ զարդարելու տպած կամ
 քաշած թղթերու, ու ամէն տեսակ ասոնց նման
 թղթերու զատ զատ գործատուները կան: Եմա-
 նապէս փայտէ շինած գործվածքներու գործա-
 տուներ չափէ զօւրս շատ են, որոնց մէջը երեւե-
 լիները կառք շինողներուն, հիւսերուն (տիւրկէրնե-
 րուն), ճախարակագործներուն (չըխրըխճըներուն),
 ու արձան փորողներուն գործատուներն են: Եր-
 կու առջիններուն շինած բաները շատ գեղեցիկ ու
 մաքուր են, բոլոր Եւրոպայի մէջ ասոնց պէս աղ-

վոր շինող քիչ կայ. ու Լեհաստան, Խաղախա,
Սոսկոֆստան ու Տաճկաստան աս տեղաց կերթան:
Լարաժշտութեան (մուղիքայի) ամէն տեսակ բեր-
նի ու ձեռքի գործիքներու, գլխաւորաբար չինա-
լայի գործատուներ ու արհեստաւորներ կան. որոնք
իրենց արհեստին մէջը այնչափ յառաջ գացած են,
որ բոլոր աշխրբին մէջը իրենց գործվածքներուն
նմաննր քիչ կայ, անոր համար ամէնը կրջանան
Վ Եննայէն բերել տալու: Լարկրաչափութեան, փոր-
ձառական բնաբանութեան, ընդհայեցողութե ու
աստղաբաշխութե գործատուները նոր նոր բաներ
գտնելու ու շատ յառաջ երթալու վրայ են: Շատ
արծաթագործ, ու ակնագործներ կան: Պղնձէ՝ ա-
րդյրէ՝ երկրթէ շինած գործվածքներու, ու ժա-
մացուցի գործատուներ կան, որ մէկզմէկէ աւելի
անուն հանելու համար զարմանալի վարպետական
բաներ կը շինեն: Շատ չուխայի գործատուներ ալ
կան, բայց Վ Եննայէն քիչ մը հեռու են: Շատ
քիմեական աղեր, ներկեր (պոյաներ), ու ուրիշ
տեսակ տեսակ բաներ շինելու գործատուներ ալ
կան, շատ ալ օրէ օր նոր նոր կը բանան: Վէմցէ-
ները համբերօղ աղբ մը ըլլալով երբոր բանի մը
ետեկէն կիյնան նէ՝ չեն ձանձրանար, քառսուն տա-
րին կաշխատին, ինչվան չեն գտներ նէ՝ չեն դադրիր.
կայսրն ալ իր ազգին բնութիւն ճանչնալով՝ ամէն
կերպով իրենց կօգնէ, ու ասանկ զարմանալի գիւ-
տեր կը գտնեն, ու շուտով կը կատարելագործեն:

ԳԼՈՒԽ ԻԳ.

Սահմանափակելու ժողովարանը, սպելի լիզելը,
ու պահապան փեսայի սպառնալիքը:

1. Քաղաքին մէջը վաճառականներու հա-
մար մեծ պալատ մը կայ, որ 1771ին շինված է. ու
ստորին Աւստրիային կառավարութիւն իշխանութե-
ր տակն է, մէջը մասնաւոր կայսերական վերակացու
կրնատի, ու հաւատարմութեւ երդում ըրած միջ-
նորդներ (թէլալներ) կան: Աս տեղս կնիկներէն՝
սնանկներէն՝ քսանըչորս տարւոյնէ պակաս տղաք-
ներէն, ու աստանդական շոյլ մարդիկներէն ի
ղատ ամէն մարդ կրնայ մտնել: Հոս ամէն տեսակ
ստակներ, պարտականութեան գրեր, լոմայագրեր
կառնուն կրծախեն, ու բանի օրերը տասնըմէկ ժա-
մէն ինչվան մէկ ժամը միշտ բաց է:

2. Իրեք տեսակ թուղթ ստակ կայ, որ գրե-
թէ ամէն բանը անոնցմով կառնուն կրծախեն, ու
Այնլեպո-նիս-Շայն Անլեյիֆայիօն-Շայն ու Պան-
նով կրսվին: Այնլեպո-նիս-Շայնը 1811ին ելած է,
ու, 1. 2. 5. 10. 20. 100. Ֆիօրիննօցը կայ, ու
ելած ատենը 211,159,750 Ֆիօրին էր: Անլեյիֆա-
յիօն-Շայնը 1813ին ելած է, աս ալ նմանապէս
1. 2. 5. 10. 20. ու 100նոց ունի, ելած ատենը
45,000,000 էր, վերջէն սկսաւ տէրութիւն տարվը-

նէ տարի ժողվել ու այրել, Հիմայ երկուքէն մէկ տեղ 50,000,000 մնաց: Ըսոնց երկուքին գինն ալ նոյն է, ինչու որ երկուքու կէս ասանկ թուղթ ֆիօրինը մէկ արծաթ ֆիօրին կընէ: Պահիւն 1816ին ելաւ, գինը արծըթի գին է, ու ամէնը յօժարութեամբ կառնուն կուտան. աս ալ 5. 10. 25. 50. 100. 500, ու 1,000նոց ունի, բոլոր բարակ թղթի վրայ են, մարդ 1,000,000 ֆիօրինը, որ Հիմակվան ընթացքի հաշուով 6,000,000 շուրուշէն աւելի կընէ. դիւրաւ կրնայ ծոցը դնել, և ուր որ կուզէ նէ տանել, մարդ բան չիմանար: Վիչ ժամանակէն ետքը առջի երկու թղթերը բոլոր վերջանան պիտի, ու մինակ աս ետքինը պիտի մնայ:

3. Սէկ ֆիօրինը վաճառուն քուսյձառ կընէ, ու մէկ քուսյձառը չորս փֆէննիկ կամ ստակ կընէ: Սէնէտիկ իլլէն տասներու թը քուսյձառ երկու փֆէննիկ ու եօթը ութերորդ կընէ: Սիլանի իլլէն տասներեւ թը քուսյձառ իրեկ փֆէննիկ ու մէկ իններորդ կընէ: Պաանսըղի Պիւնիլ երեսունը եւ թը քուսյձառ մէկ փֆէննիկ ու իրեք քառորդ փֆէննիկ կընէ:

4. Ըս տերութեան մէջը հինգ փողերանոց (տարափխանա) կայ, Սեննա, Վրեմից, Բրակա, Սիլան ու Սէնէտիկ: Ըս տեղերը կոխած ոսկինները չորս ֆիօրին ու կէս կընեն. Սովրանօ ոսկին տասվերեք ֆիօրին ու քսան քուսյձառ կընէ, կէս Սովրանօն վեց ֆիօրին քառսուն քուսյձառ կարծէ:

Երբեմն Վրէժնիցի, կայսերական, ու Օլանտըզի
ոսկիները գլխով ալ կանցնին:

5. Եւ ապա կիր արծաթ թալէոք կամ ուն-
լը երկու ֆի. տասվերկու քոյսձառով կանցնի:
Իոլոր Վերմանիայի իշխաններու դաշնադրութեան
թալէոքները, որ թոյլէնցի ստակ կըսվին՝ երկու
ֆիօրինով կանցնին: Կայսերական մէկ ֆիօրիննո-
ցը, երեսուն, քսան, տասը, հինգ, իրեք քոյս-
ձառնոց արծաթ ստակները կամ դրամները իրենց
դներովը կանցնին: Հին եօթը քոյսձառնոցը վե-
ցով, տասնը եօթնոցը տասնը հինկով կերթայ: Պղինձ
ստակներ ալ կան, որ երկու առջի թուղթ ստակ-
ներուն դինները ունին:

ԳԼՈՒԾ ԻԳ:

Հրապարակումն Կէսարանէլը, և Կարախանէլան
Կէղէլը:

1. **Ա**ննա հինգ թէատրոն (թէաթրո) կայ,
կայսեր պալատին քովը, Վէռթնէթօփին քովը,
Աննա դետին քովը, Լէօքոլտըշթաթ, ու Լօգէֆ-
ըշթաթ արուարձանները. երկու առջինները կայսե-
րական են, իսկ մէկալնոնք մասնաւոր մարդիկներու են:
Պալատին քովի թէատրոնը Վերմանիայի շատ գե-
ղեցիկ խաղեր կըխաղան, որ բոլոր Վերմանիային մէ-

ջը նմանը չիկայ: Խազերուն մէջը միշտ ժողովուրդը լուսաւորելու, ու իրենց խելք սորվեցընելու բաներ կրնեն ու կըսեն. ու Հռոմայէն ետքը բոլոր թէատրոններու մէջ ամենէն պարկեշտն է: Ամէն ազգերուն հին թագաւորները ու երևելի մարդիկները, ու իրենց մեծ մեծ գործքերը կը ձևացընեն: Խաղերը յառաջ կը գրեն, ու սրբագրողներ կան, իրենց սրբագրել կուտան, որ մէջը հաւատոյ՝ բարի վարքի ու կայսերական օրէնքի դէմ բան չըլլայ: Ար խաղին որ կայսրը կամ իր տնէն մէկը պիտոր երթայ նէ, պէտք է որ ան խաղը դոված յառաջ կայսեր ձեռքը երթայ, որ կայսրն ալ ուղածին պէս սրբագրէ:

Թէատրոնին դրսի դրան առջևը ձեռքերնին հրացանով կայսերական զինւորներ կը սպասեն, ներսի դին կառավարութեան զինւորներ կը պըտըտին, թէատրոնին մէջն ալ կայսերական հարիւրապետներ կան, անկարգութի մը ընօղ ըլլայ նէ՝ անուշութիւն ուրիշներուն սիրտը չիկոտրած դուրս կը հրամցընեն, ու կառավարութեան զինւորներովը ուր որ պէտք էնէ կը խրկեն: Մէջը բժիշկ ալ կայ, որ քովը ամէն տեսակ հարկաւոր դեղերը ու գործիքները պատրաստ ունի, որ թէ որ յանկարծ մէկը հիւանդանայ նէ՝ օգնութեան հասնի: Եւ մանապէս կրակի պահապաններ ալ կան: Իրիկան՝ ժամը եօթին կըսկսի՝ ու իննուկէսին կամ տը ուշ կը լմնայ: Նըստելու տեղերուն գինը հինգ արծաթ ֆիօրինէն ինչվան քսան քռայձառ է:

2. Վրէժնէութօնին քովի թէատրոնին մէջը օր մը գեղեցիկ երգերով ու նըւագարաններով խաղեր կըխաղան, օր մըն ալ մէկ տեսակ վարպետական կաքաւ (պալլօ) կընեն: Արգիշները բոլոր անուշ ձան ունեցողներ են, ու խաղերը բոլոր Արօպային մէջը շարադրովածներուն ամէնէն վարպետականներն են: Այց ֆիօրինէն ինչվան 16 արծաթ քոպչառի տեսնելու տեղ կայ:

3. Ահնա գետին քովի թէատրոնը 1800ին շինված է, վեննային թէատրոններուն մէջը ամէնէն մեծն է: Արբեմն 500 ոտանաւոր, ու 50 ձիաւոր զինւոր թնդանօթներով և ուրիշ պատերազմի գործիքներով խաղեր կըխաղան, ու մեծ մասը մեծ մարդիկներուն մահերը, թաղումներն, թագաւորներու յաղթութիւնները, արհու նստելու հանդէսներն, ու զարմանալի գործքերներն կըձևացընեն, ու ամէն մէկ ազգին թագաւորները, իշխանները, ու զօրքերը իրենց ազգային զգեստներովը կըցընեն: Այց ֆիօրինէն ինչվան սասը արծրթէ քոպչառի նստարան կայ:

4. Էրոդլորշթաթին թէատրոնը խաղերը սկըսած ատեննին մասխարկութիւններով կըսկսին, ու մեծ մասը շինծու պատմութիւններ ու վախնալու բաներ կըցընեն: Ասոր նստելու տեղերուն գինը՝ իրեք ֆիօրինէն ինչվան ութը քոպչառ է:

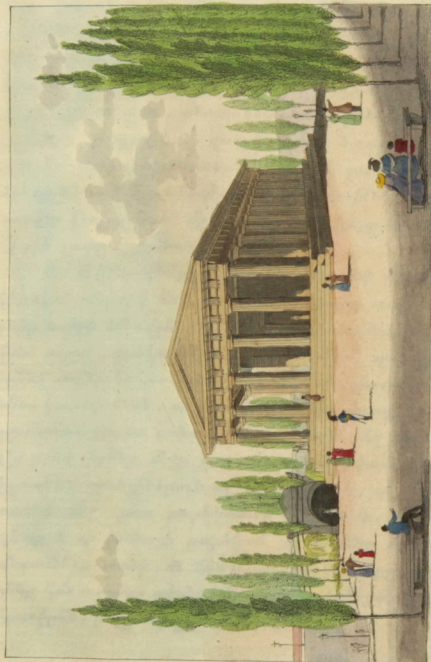
5. Լօղէֆըշթաթին թէատրոնը շատ ծիծաղելու խաղեր կըխաղան, ու հինգ ֆիօրինէն ինչվան եօթը քոպչառով նստարան կայ:

6. Կայսեր պալատին քովը Լօզէֆսփլացը խաղալու խնտալու կայսերական տեղ մը կայ, որ երկու մեծ սրահներ (տիվանխանաներ) են, որոնց՝ զարդարանքի ու գեղեցկութիւն դիէն բոլոր Վերմանիայի մէջ նմանը չիկայ: Լս տեղս նոր տարիէն ինչպիսի մոխրոց օրը գիշերները ժամը իննին կը բանան, ինչպիսի 7000 մեղրամոմով կը լուսաւորեն, երկուքին մէջը երկու տեսակ մուզիգայ կայ, ու ինչպիսի անտրուան ժամը վեցը շարունակ մէկը կը դադարի՝ մէկալը կը սկսի: Սինակ հոս տեղս դիմակ դնելու հրաման կայ, բայց դիմակ դնողներուն ալ ամէն բաներնին յարմար մաքուր հագված պիտի ըլլան, մեծ ու պզտիկ տարբերութիւն չիկայ, ամէնը մէկը զմէկու հետ սիրով կը խօսին, մէկը մէկը կը յարգեն, կը պատուեն, կը խաղան: Բարակ կերակուրներ ու շագարեղէններ կան, կուտեն, կը խմեն ու կուրախանան: Հատ անգամ կայսրը ու կայսրուհին իրենց տղոցմով ու եղբարներովը կուգան, մէկ երկու ժամ մէջերնին կը պտըտին, ու մեծ ու պզտիկ չեն նայիր՝ մէկին մէկալին հետ սիրով ու քաղցրութեամբ կը խօսին: Իրեք հազարէն ինչպիսի հինգ հազար մարդ կը ըլլայ: Ինչպէտ ուրիշ ալ կան ասանկ տեղեր, բայց ասանկ կարգաւորեալ ու գեղեցիկ չեն:

7. Պալատէն ըսված պարտէզին մէջը ամառը չորս հինգ հեղ փամփուշտներով (ֆիշէնկներով) գեղեցիկ բաներ կը ձևացնեն: Չափէ դուրս մեծ անիւ (չարխ) մը շինած են, ու վրան փամփուշտ

ները կըկապեն, ու անանկ կընեն: Տեսնելու եկողները կանուխ կըժողովին, ու պարտեզին մէջը կը պտըտին, իրիկունը արևը մարը մտնելէն ետքը իրեք թնդանօթ կընետովի, ու երբոր մարդիկները տեսնելու տեղը կըժողովին նէ կըսկսին: ()դի մէջ գեղեցիկ պարտեզներ, անտառներ, տաճարներ, պալատներ, քաղքերներ, վազան ջրեր, ծաղկոցներ, բերդեր նաւահանգիստներ, ու ասանկ բաներ կը ձըւացընեն: Իմացածինպէս շատ թնդանօթներ կը նետեն: Բոլորը ժամ մը կըքշէ, տեսնողները 6,000 հոգիի չափը կըլլան:

8. Սեննացիները շատ ուրախ ընտանի ու ընկերական մարդիկ են, անոր համար բոլոր տարին, բայց աւելի ձմեռվան գիշերները ժամը եօթէն ինչվան տասը բարեկամներու կերթան, կամ զանոնք իրենց տունը կըհրաւիրեն կըխաղան, մուղիգայ կընեն, կուրախանան, ու ընտանեկան խօսքերով կըղըօսնուն: Ու աս բանս ամէն աստիճանի մէջ կայ: Եւ բանս իրենց մէջը շատ սէր ու բարեկամութի կըտածէ. դրսեցիներուն ալ շատ աղէկ է, որ քիչատենի մէջ շատ բարեկամներ կըստանան, բայց պէտք է որ վեննացի բարեկամ մը զիրենք առջև անգամները տանի, ու ճանչցընէ, անկէ ետքը զիրենք հոն տեղերը տեսնողները իրենք իրենցմէ կըհրաւիրեն, ինչու որ շատ օտարասէր են:

ST. JAMES'S PLACE

ԳԼՈՒԽ ԻԵ:

Հրապարակութեան պարտաւորութիւնը ու զբօսանքի պէտքը

1. Եւս քաղաքը առջի զբօսանքի տեղը բեր-
դին վրան է, որ մէկ ժամի երկայնութիւն քա-
ղաքը կը պատէ, ու ամէն կողմը մէյմէկ տեսակ գե-
ղեցիկ ծառերով զարդարած բարձր ու լայն տեղ-
մըն է: Տեղ տեղ ծառերու մէջ նստարաններ դր-
ված են, ուր նաև ուրիշ զբօսանքի ու զուարճու-
թեան տեղեր ալ կան:

2. Տնօրէնութեան Ժողովուրդեան պարտաւոր-
ված տեղը, որն որ հիմակվան կայսրը շինել տրվաւ,
ու զարդարեց, իր պալատին առջևն է, մէջը առ-
տու իրիկունը գեղեցիկ մուզիգայ կը լայ, ու գիշեր-
ները ցորեկի պէս լուսաւորված է. մէջ տեղը տաճար
մը կայ, ու տաճարին մէջը Թէզէոսին արձանը
կանգնած է, որ ձիացուլին հետ կը պատերազմի
կոր: Եւս արձանը հռոմ Վանուլա ըսված արձան
փորողին ետքի գործն է, ու իր բոլոր վարպետու-
թիւնը ասոր վրայ ցըցուցած է:

3. Վրասի, որուն վրայ առաջ (Էր. 63.)
խօսեցանք, երկրորդ հովսէփ կայսրը սկսած էր
շտկել ու զարդարել, հիմակվան կայսրը ալ աւե-
լի շտկեց զարդարեց ու քաղելու ու կառքերով
երթալու ճամբաներուն նորէն կարգ դրաւ, ամէ-

նուն ալ երկու դիերը տեսակ տեսակ նոր ծառեր տնկել տրվաւ, ու անանկ բրաւ, որ մարդ միայն արուարձաններէն քաղաք երթալով դալով բաւական սիրտը կրբացվի, ու ուրիշ զբօսանքի չիկարօտիր: Հատ հեղ անձրև կամ ձիւն չեկած օրերը մէկ կողմը հաղարներով զինւորներ գեղեցիկ զինւորական մուզիգաներով կրթութի (թախմ) կընեն, մէկալ կողմը օգտակար հանքերու ջրեր կըծախեն, ու առտու իրիկունը բերնի գործիքներով մուզիգա կըլայ, ու ուրիշ կողմերը ուրիշ զբօսանքի բաներ կան: Դողովուրդ ալ բազմութեամբ կանանչներու վրայ կըքալն, կըզբօսնուն:

4. Պէլվէտէօին, Հվաոցէնպէուկ իշխանին, ու ինթէնըլթայն իշխանին պարտէզներուն վրայ (Եր. 125. 125. և 126.) ու դեղերու պարտէզներուն վրայ (Եր. 192.) զըրեցիք, հոն կրնաս տեսնել:

5. Ընթալիւն ըսված պարտէզը, որ 1775ին ըլծաթին ետեի դին է, շատ ընդարձակ է, 1775ին Տօվէտի կայսրը ասոր մէջը գեղեցիկ ձևերով ճամբաներ ձգած, երկու կողմերը կարգով ծառեր տնկել տրված է: Ըմէն տարի ծառերուն քանի մը կարգերը կամարի ձևով, ու քանի մը կարգերը շտակ պատի պէս կըկտրեն, որ ճամբաներուն վրայ շուք ու զարդ տան. տեղ տեղ գեղեցիկ անտառներ տնկած է, տեղ տեղ ալ կանանչաղարդ մարգ (չայրը) թողուցած է, ու մէջ տեղերը ծաղկընոց-

ներ շինած է: Ըս պարտեզին վերի դին Պալլէ-
լէնսը վարի դին Պալլէն է, ու բոլորը մէկ
տեղ Վանուբ գետին երկու պղտիկ ճիղերուն
մէջն են:

6. Պալլէն գեղեցիկ ծառերով ու մարդե-
րով զարդարած անտառ մըն է, ու փասիան (սիւկ-
լիւմ), եղջերու ու ճէրեան որսալու գոց աւղեր
կան: Երկրորդ Յովսէփ կայսրը՝ որ միշտ ժողո-
վարդեան ուրախութիւնը կուզէր, 1766ին աս տեղս
գեղեցիկ զբօսանքի բաներով զարդարեց, ու ժո-
ղովրդեան պարգևեց: Ընտառը չըսկած կէս կլոր
մեծ դաշտ մը կայ, որ անկէ գեղեցիկ ծառերով
զարդարած՝ շուք ու շիտակ չորս ճամբաներով ան-
տառին մէջը կըմտնըվի: Չախ կողմէն տուաջին ու
երկրորդ ճամբաները շատ բազմութիւն չըլլար. եր-
րորդ ճամբուն՝ (որ փամփուշտներով ձեռքըցած
բաներուն տեղը կերթայ,) ու չորրորդի մէջի ծա-
ռերուն տակը ասդին անդին շատ պանդոկներ կան,
որ թէպէտ փայտաշէն են, բայց ներսի դիանց շատ
գեղեցիկ են, քովերնին պղտիկ տնակներ կան,
տնակներուն մէջը, ու ծառերուն տակը սեղաններ
ու աթոռներ կան, որ կերակուր ուտողները ուր
որ կուզեն նէ՝ հոն ուտեն: Չորրորդ ճամբուն աջ
կողմը թէպէտ ուրիշներն ալ կերթան, բայց գլխաւո-
րաբար կայսրմէ սկսած դէպ ՚ի վար մեծ մարդիկ-
ներու ժողովելու տեղ է, ու մեծ մասը ձիերով ու
կառքերով կերթան: Ըս ճամբուն քովերը խահ-

վէներ, ամէն տեսակ խաղալիքներու տեղեր, քաղաքներ ցցընելու տնակներ, ու ձիերու վրայ ճամպազուլութի ընօղներ կան: Լալրիլի ու սեպտեմբերի մէջ շատ անգամ երկու, չորս ու վեց ձիերով օրը 1000 կառքի չափ կերթայ, նմանապէս բաղմուլ թեամբ կերթան ձի հեծնօղները ու ոտօք քալօղները, ու ամէն օր գրեթէ 12,000էն ինչվան 15,000 մարդ կըլլայ:

5. Պալլիլ-էնու-ը այսինքն սրբուհի Պրիծիտեային անտառը, որ իր անունը՝ մէջը եղած սրբուհի Պրիծիտեային ժամէն կամ մատուռէն կառնէ. ընդարձակ անտառային ու դաշտային տեղ մըն է: Մէջը երկու պանդոկ՝ ու որսորդի մը տուն կայ, որոնց մէջը տեսակ տեսակ կերակուրներ, գինի, օղի, ու ամէն տեսակ սիրտ պաղըշտըկելու բաներ կըգտնուիլին: Երկու դիերէն Ղանուբ գետին երկու ճուղերը կըվազեն: Հասարակօրէն շատ բաղմութիւն չերթար, բայց սը Պրիծիտեային տօնէն ետքը եկած կիրակի ու երկուշաբթի օրը 30,000ի չափ մարդիկ կերթան:

Լսոնք քաղբին մէջի պարտեղներ են. քաղբէ դուրս ալ կայսերական ու երեւելի իշխաններու շատ գեղեցիկ պարտեղներ կան, որ ժողովուրդի զբօսանքի տեղանք են, ու իրենց պարտեղը մարդիկ կըտեսնան նէ շատ կուրախանան, ու իրենց մեծ պատիւ կըսեպեն: Լսոնցմէ երեւելիներուն վրայ վարը զատ յաւելուածի մէջը կըխօսինք:

ԳԼՈՒԽ Ի.Չ.:

Ս Էննային Բնակչաց Խմի Ժողովրդեան Բազմութիւնը,
 ասորինանկերը, տղերքը, ու լեզունները. դար-
 յետը՝ յիշերուն և ուրիշ ինչդրանիւններուն
 Բազմութիւնը:

1. **Յ**առաջուց՝ ինչպէս վերը (Եր. 5.) ըսինք՝

Ս Էննա պղտի քաղաք մըն է եղեր, ետքէն կայսրը-
 ները իրարու ետևէն քանի որ անիկա պայծառացը-
 նելու ետևէ եղած եննէ, մարդիկն ալ այնչափ շատ-
 ցած են, ու քաղաքը մեծցած է: Ետևի հաշուին մե-
 ջը Ժողովրդեան շատնալը ու քիչնալը աղէկ կերևնայ:

1754ին՝	կային	175,609	հոգի
1772ին՝	„	192,971	„
1782ին՝	„	206,120	„
1785ին՝	„	217,967	„
1787ին՝	„	268,000	„
1796ին՝	„	235,098	„
1798ին՝	„	228,053	„
1800ին՝	„	232,638	„
1813ին՝	„	237,743	„
1815ին՝	„	239,373	„
1822ին՝	„	282,546	„
1828ին՝	„	298,899	„

Ստոյգ է որ Ս Էննայի Ժողովրդեան թիւը
 1786ին ու 1788ին մէջը շատ մեծ էր: Երբոր

տաճկի հետ պատերազմ սկսվեցաւ նէ, որուն պատճառով շատ զինուոր ժողվելու հարկ եղաւ, ու ամէն տեսակ ապրուստներն ալ սղցան, ժողովրդեան թիւն ալ սկսաւ վար իջնալ: Տաճկի պատերազմին ետեւէն եկաւ ֆռանսըզի պատերազմը, անոր հետ սղուծիլ ու շատ զինուոր ժողվելու հարկը նոյնպէս մնաց, ասանկով Վեննայի բաղամամարդութիւն ան ատենվընէ գրեթէ ինչուկ 1820 յայտնի քիչցաւ, մանաւանդ 1805ին, 1806ին. ու 1809ին 1810ին թշնամեաց երկու հեղ յարձակմանցը պատճառաւ: Բայց 1824ին մարդկան թիւը հասաւ ինչուկ 289,598, որոնցմէ 49,550ը բուն քաղքին մէջը բնակողներն են: Եւ հաշիւներուն մէջը զինուորները ու օտարականները չեն սեպվիր:

2. Եւ խարհականներու աստիճանները՝ մեծէն պզտիկը իջնալով՝ ասանկ են: Վայսրէն ու կայսեր տընէն ետքը՝ առաջին աստիճանի իշխաններն են, որ գերմաներէն Ֆրանկ ու իտալերէն Բաւարիէ կըսվին, որոնց ամէն մէկը տարին 100,000էն ինչվան 500,000 արծաթ ֆիօրին մուտք (կէլիւ) ունի. բայց մէկ քանի հատ կան, որ 1,000,000էն ինչվան 2,000,000 տարեկան մուտք ունին: Վեննա ասանկ իշխաններ քսանը մէկ հատ են. ու անանկ սքանչելի կըթուծի ունին, անանկ խոնարհ են, որ մարդ հետ տան խօսած ատենը վրանին մեծութեան ու արտուծն նշան մը չիտեսներ, մեծի հետ մեծ պատիկի հետ պզտիկ են: Եւրկրորդը կոմսեր են, որ

գերմաներէն կապ ու խտալերէն գօնէի կրսովին :
 Ըսոնք տարին 20,000էն ինչվան 80,000 մուտք ու-
 նին , ու աս տեսակէն Վեննա եօթանասուն հատ
 են : Ըսոնք ալ առաջիններն ալ երկիրներու տէրեր
 են , ու իրենց մուտքերը իրենց երկիրներէն են :
 Ըսոնց երկիրները իրենք մեռնելէն ետքն ալ ու-
 րիշներուն երկիրներուն պէս բոլոր զաւկներնուն
 չեն բաժնւովիր . հապաբոլոր երկիրները ու անշարժ
 բաները առջի մանչ զաւակնին կը ժառանգէ , ու մէ-
 կալ զաւակնին շարժական բաները կը ժառանգեն :
 Ի՞նչ որ իրենք մանչ զաւակ չեն ունենար նէ , ցե-
 ղին մէջը մերձաւոր արունը կը ժառանգէ , թէ որ
 բոլոր ցեղին մէջը մանչ կը հատնի նէ տէրութիւն կը-
 ժառանգէ : Երրորդը ասպետներ , պարօններ ու
 ստորին աղնււականներն են , որ ասոնք ալ երկրի
 տէր մարդիկն են : Չորրորդը քաղքեցիներն են ,
 այսինքն անոնք , որոնք որ արհեստի կամ վաճա-
 ոականութեւն արտօնութիւն ունին , ասոնք 10,000ի
 չափ կան մէջերնին շատ հարուստ մարդիկն են կը-
 գտնւովին : Զինգերորդը եկեղեցականներ՝ կայսե-
 րական պաշտօնատէրներ՝ զինւորականներ՝ ու ասոնց
 նըման աստիճաններու մարդիկն են , որ 35000ի
 չափ կան :

Յ. Սգեստին համար օրէնք մը չըլլալով՝ նոր
 եկօղ մը փողոցները քալած ատենը գեղեցիկ թէատ-
 րոն մը կը կարծէ , ինչու որ բոլոր մաճառները ,
 լեհցիները , յոյները , սերվիանները , վալախները ,

խրվածները, հայերը, ու տաճիկները, ու ամէն ուրիշ ազգերը իրենց ազգային զգեստներովը փառաւոր հագված կապված կը քայլեն, որ գեղեցիկ տեսարան մը կը լայ, թէպէտ մեծ մասը միօրինակ քաղքըցի ֆոէնկի զգեստ հագված մարդիկներ կը տեսնուին: Անցէները բնութիւն մաքրասէր ըլլալուն իրենց հասարակ արհեստաւորներն ալ մաքուր կը հագվին, քաղքին մէջը պատուած զգեստով մարդ քիչ կերևայ:

4. Ըստ տեղի գլխաւոր լեզուն գերմաներէն կամ նեմցերէն է. եկեղեցականները լատիներէն ալ կը խօսին. մեծամեծները իտալերէն ու ֆրանսերէն ալ կը խօսին. շատը ինկիլիզերէն, մոսկովերէն, հոլմերէն, լեհերէն, մաճառերէն, խրվածներէն ալ կը խօսին. հայերէն, տաճիկերէն, սպաննօլերէն, արաբերէն, ու պարսկերէն խօսող քիչ կան:

5. Սեննա հասարակօրէն 7,500 ձի, 120 եղ, 1200 կով կայ: Տեսակ տեսակ գեղեցիկ շներ կան, տուն չիկայ, որ մէկ երկու շուն չունենայ, ամէնը մէկանց 20,000էն աւելի են, ու իրենց վրայ մեծ ծանրութիւն են, բայց սիրով կը քաշեն, ու չեն իմանար. երբեմն ալ աւելի կը շատնան նէ, թագաւորական մարդիկներ կան, որ բոլոր քաղաքը ու գրսերը կը պտըտին, տեսածնին կը սատկըցնեն:

ԳԼՈՒԽ ԻԷ:

ԱՆՈՒՆԵՆ ԶԻՆՈՒՆԵՆ ԴԱՊԱՍԱԿԱՆԻՐ, ՈՒ ԳԵՐԵԿԱՄԱՆՆԻՅԻՆԵՐԸ, ԾԱՌԱԾՆԵԼՐՈՒՄԸ ՈՒ ՏԵՌՆԱՊԷԼՐՈՒՄԸ ԵՆԻՐԸ:

1. ԱՐԲՐ ՍԵՆՆԱ ՄԷԿԸ ԿՐՄԵՈՆԻ՝ ԿԵՏՔ Է՝ որ իր բժիշկը մեռնողին հաւատքը, տարիքը, հայրենիքը, անունը, մականունը, ցեղը, վիճակը ու հիւանդութիւնը թղթի մը վրայ գրէ: Աս թուղթը մեռելներուն դատաստանը կըխրկուի, ու հոն տեղէն մարդ կուգայ, մեռելին մարմինը կըքննէ, որ չըլլայ թէ թունով, սրով, կամ ուրիշ տեսակ բռնութեամբ սպաննուած կամ մեռած ըլլայ: Թէ որ ասանկ բաներուն շան մը կայ նէ, աղէկ մը քըննելու համար մեռելը դատաստան կըխրկէ, չէ նէ քառասունըութը ժամ ետքը թաղելու հրաման կըտրուի: Թէ որ փոխադրական հիւանդութեամբ մեռած է նէ, մեռնողին անկողինը ու հիւանդութեան մէջը գործածած լաթերը բոլոր կանոն կըմաքրեն, նոյնպէս պառկած սենեակըն ալ յառաջ կըգոցեն, ու վերջէն կուգան կըմաքրեն: Ամէն օր մեռնողներուն ցանկը կըտպեն, ու դուրս կուտան: Արբեամբ օրը Յէն ինչվան 36 հոգիի չափ մեռած կըլլայ: Աշնան ու գարնան աւելի շատ կըմեռնին:

2. ՄԵՌԵԼՆԵՐԸ յառաջուց ժամերը կըթաղեն եղեր, 1784ին Յովսէփ կայսրը գէշ հոտը քաղքին մէջէն վերցընելու համար արգելած է, ու քաղ-

քէ դուրս հինգ կողմը հինգ գերեզմաննոց որոշած է, ու հիմայ ամէն մէկին մօտը մեռածները կըտանին հոն տեղերը կըթաղեն: (ՏՆ Էր. 30):

3. Հասարակօրէն տարին 12,000էն ինչպէս 13,500 տղաք կըծնանին, ու սուրբ մկրտութիւն երկրորդ ծննդեան կըհասնին:

4. Տարին 10,411էն ինչպէս 11,828 մարդ կըմեռնի. անանկ որ հասարակ կարգով տարին մարդիկներու քսանըվեցերորդ մասը կըմեռնին:

ԳԼՈՒԽ ԻՐ:

ԿԵՐԱՎԵՐԵԼՆԻՒՆԵՐ, ԲՆԱԿԱՐԱՆՆԵՐ, ու ՀԱՆԵՐՈՒՄ:

1. Ուտելու ու խմելու պէտք եղած բաները ամէն տարի միօրինակ չեն, երբեմն քիչ երբեմն շատ կուգան. չափաւոր եկած տարի մը 28,592 եղ, 67,030 գիրցուցած հորդ, 12,569 դառն, 71,554 խող 6,889,607 հաւկիթ, 300 կշիռ (խանութար) ձուկ, 26,948 կշիռ կարագ ու արդարիւղ, 4,188 կշիռ պանիր, 12,691,800 օխայ տեսակ տեսակ գինի, 40,688,080 օխայ դարէջուր (պիւր) 85,530 կշիռ ալիւր, 21,055 կշիռ տան հաց,

154,444 մէցն (երկու քիլէյի մօտ չափ մըն է) ընդեղէն, 386,042 մէցն ցորեն, 103,893 մէցն գարի, 710,172 մէցն վարսակ (իւլաֆ) ձիերու համար, 15,538 սայլ խոտ, 903,809 կապոց յարդ ձիերուն տակը տարածելու, ու երկրորդական անկողիններու համար, 214,908 քլաֆթէն (չափ մի է, որ կակուղ փայտը վեց կշիռ (չէքի) է ու կարծրը տասը) վառելու փայտ, ու 63,206 կշիռ հանքային ածուխ (քէօմիւր) ու անթիւ հաւեղէն ու որսի կենդանիները դրսի գեղերէն ու մօտ կամ հեռու տեղերէն կը բերվին քաղաքը ու արուարձանները:

2. Վեննային ապրուստը ու հագուստը Լուրոպիային երևելի քաղաքներուն նայելով ինչպէս են Լոնտրա, Փարիզ, Լոմ, Փեթրոսպոլսկ, շատ աժան է: Ապրուստի բաներուն գիները դրեթէ Ստամպուլի պէս է, հագուստի բաները Վեննա աւելի աժան են:

3. Տներու վարձերը (քիրաները) սուղ են, թէպէտ շարունակ նոր տներ կը շինվին, ու մէկ կամ երկու դստիկոն տներու վրայ երկու իրեք դստիկոն ալ կաւելցըվին, բայց մարդիկն ալ շատնալով օգուտ չընեն:

4. Փայտը հիմայ շատ աժան է, բայց վեննացիք դեռ շատ ստակ կուտան, ինչու որ սենեակները ձմեռը չափէ դուրս կը տակցընեն, ու տանը մէջ ամառվան հագուստով կը կենան:

ԳԼՈՒԽ ԻԹ:

Գրքածախնէրը, գրի գրարաննէրը, քարի գրարանն
նէրը. կածէլէլ-անէրը ու ասոնց նման բանէրը:

1. **Ս**որ գրքեր ծախօղ քսանըւիրեք գըր-
քածախներ կան, որ իրենց հաշվին շատ գրքեր
տըպել կուտան, իրենց գրքերէն՝ ուրիշ քաղքը-
ներուն գրքածախներուն կըխրկեն, ու անոնց գըր-
քերէն ալ իրենց խանութները բերել կուտան,
անոր համար ինչ նոր գիրք որ կուզեսնէ՝ քովեր-
նին կըգտնըվի: Եւ թը հատ հին գրքեր ծախօղ
գրքածախներ կան, որ գործածած գրքերը աճրդնե-
րէն (մէզտտներէն) կըգնեն, ու խանութինն աժան
գնով կըծախեն, նոր տպած ու չիգործածած գրքեր
ծախել իրենց արգելած է: Եւ տարի մեր Սխի-
թարեան միարանութին ալ մասնաւոր կայսերական
հրովարտակով արտունութիւն առաւ Սենայի մէջ
զատ խանութ ունենալու, ու ինչ նոր գիրք որ ըլ-
լայ, թէ իր տպարանը տպած, և թէ ուրիշ տեղ
տպած, անխափան ծախելու:

2. Տպարաններուն մէջը կայսերական տպա-
րանը առաջինն է, որուն մէջը բոլոր կայսերական
հրովարտակները, կարգադրութիւնները, հրաման-
ները. ամէն տարի մեծ պաշտօնատէրներու անուն-
ներուն ու բնակութիւններուն գրքերը՝ որ շէֆալէպֆօ
կըսվին՝ կըտպվի, որուն մէջը խաղաղութն ատենը

քսան, պատերազմի ատենը երեսունէն աւելի մամուլ (տպելու մէնկէնէ) կը բանի: Ուրիշ տպարանները քսանը հինկ հատ են, որոնց մէջը երկուքէն ինչվան տասը մամուլ բանեցընող կայ, ու ամէնուն մէջը մէկ տեղ հարիւր երեսուն մամուլ կը բանի: Սեր տպարանը ասոնց մէջը մեծութեան դիէն միջակն է, ու եօթը մամուլ կը բանի, ու մէջը 16էն ինչւան 22 բանուր կը բանի. բայց Սեննայի մէջ հիմայ աղէկ անուն հանեց, ինչու որ հիմայ ուրիշներու համար լատիններէն, իտալերէն, գերմաներէն, ֆրանսերէն, մաճառերեն, մոսկովներէն, սերվիաներէն, վալախերէն, հոռմերէն ու ուրիշ լեզուներով շատ գրքեր կը տպվին կոր: Ուրիշ տպարանները ամէն լեզուներով տպելու հրաման չունին, մանաւանդ մէկ քանի լեզուներ կան, որ ամէն մէկին համար տէրութե մէյմէկ կողմը տպարաններ կան, ու ուրիշներուն ան լեզուներով բան տպելը արգելած է. անոր համար շատ անգամ ան լեզուներով Սեննա մէկը գիրք մը տըպելու ըլլայ նէ շատ անգամ մեղի կուգայ, ու կը տպենք. որովհետեւ կայսերական հրովարտակով արտունութի առած է միաբանութիւնը ամէն լեզուներով գրքեր տպելու:

3. Ըս մօտիկները քարի տպարան մը գտան, որ խոշոր պատկերներ, ու խոշոր գրերով գրքեր ալ կը նան տպել: Սալթայի քարը, որ Սեննա շատ կը լայ, գեղեցիկ շտկելէն ետքը տարբեր տեսակ մէլանով մը տպելու բանը վրան կը գրեն կամ կը-

քաշեն, վերջը վերան ջուր մը կրկեցընեն, որ պարապ տեղերը կուտէ կըխորունկցընէ, վերջը կըմաքրեն, վրան մելան կուտան, ու կըտպեն: Հիմայ ասանկ իրեք տպարան կայ:

4. Հատ տեսակ բաներու վրայ շատ կածէթ-թաներ՝ նոր եղած լուրերու (խապարներու) գրեր կամ օրագրութիւններ կըտպվին, որոնց երևելիները ասոնք են. Սէֆէ-Յայլ-հի վեննայի կածէթ-թայ, կամ օրագրութի, որ մինակ բանի օրերը կըտպվի. իրեք մասն ունի, առաջինը տէրութե ու ուրիշ թագաւորութիւններու մէջ եղած կառավարութեան բաները, նշանաւոր նոր լուրերը, երևելի մարդիկներուն մահը, ու ասոնց նման բաները կըգրէ: Երկրորդ մասը կայսեր ու մեծ դատաստաններուն հրովարտակները, պարպըված եկեղեցական քաղաքական ու զինուորական պաշտօններ ու ասանկ բաները կըպատմէ: Երրորդը կորսըված՝ գտնըված բաները, ծառայութե, ծառայ, աղախին, հոգեղաւակ փնտռողները, ծախու բաները, աճուրդները, ու ասանկ հարկաւոր բաները կիմացընէ:

5. Սէֆէ-Յայլ-հի Պէօպալ-հի՝ Լաստիական դիտակ, որ ամէն օր կըտպվի ու վերինին առաջին ու երկրորդ մասին պատմածները կըպատմէ: Լսոր մէջը աւելի հաստատուն ու ստոյգ բաներ են, և ուրիշ օրագրութիւններու պէս ամէն տեսակ անըստոյգ ու սուտ լուրերը չիդներ:

6. Սէֆէ-Յայլ-հի, ճամբորդ՝ որ ամէն օր կելայ

ասիկայ գրողը ճամորդ մը կրճենայ, ու քաղաքները տեսած աղէկ բաները գովելով, ու գէշ բաները վար զարնելով կը պատմէ:

7. Ըսոնցմէ 'ի զատ տասնըհինգ հատ ուրիշ կածէթթաներ ալ կը տպւին, որ ուսումնական ու հոգևոր նոր բաները կը պատմեն: Չորս հատ ալ ուրիշ լեզուաւ կը տպւին, ֆր Բոյէմերէն մաճառերէն, հոլմերէն, ու սերվիաներէն:

8. Ընուններու գիրքը (Հիմալի'յի) իրեք տեսակ են, ու ամէն տարի նորէն կը տպւին: Ըռալինը կայսեր ցեղին, երեւելի պաշտօնատէրներուն, ու մեծ իշխաններուն ունեցած պատիժները, պաշտօնները, անունները, մականունները, պատուանունները, ու բնակութիւնն կը գրէ: Երկրորդը զինւորական պաշտօնատէրներու վրայ կը գրէ: Ու երրորդը վաճառականներու, խանութ ունեցողներու, ու արհեստավորներու վրայ կը գրէ: Կայ ուրիշ ասանկ գիրք մ'ալ եկեղեցականներու, որ ան ալ իրեք տարին մէյմը կը տպւի:

ԳԼՈՒԽ Լ:

Բարեազրի ու ճամբորդի սուրհանդակները:

1. Բաղաքը մասնավոր տեղ մը կայ, որ բարեազրի կամ զանազան նամակներ խրկել ուղծ-

ղը հոն կըտանի, ու ուր որ դրած էնէ կըխրկեն: Ղրսէն եկածներն ալ հոն կուքան, ու հոնտեղը մասնաւոր ծառայներ կան, որ ամէն ծակը ծուկը զիտեն, անոնցմով քաղքին մէջը բաժնել կուտան:

Տէրութիւն դուրս երթալու ողջունագրերու համար պէտք է, որ խրկողն ալ՝ ու որուն որ կըխրկը՝ վին նէ ան ալ վճարէ, տէրութիւն մէջ մնացողներու համար խրկողը բան չկ'վճարեր:

Մէկ պարզ ողջունագրի համար, որ մէկ մղոնէ ինչվան վեց մղոն տեղէն եկած է՝ երկու արծաթ քռայձառ կըտրվի՝ ինչվան տասվերկու մղոն չորս քռայձառ, ինչվան տասներուծը մղոն վեց քռայձառ, ինչվան երեսունուվեց մղոն ու անկէ աւելին ալ տասներչորս արծաթ քռայձառ կըվճարվի: Պարզ թուղթը երկուք ու կէս տրամ է, թէ որ աւելի կըլլայ նէ՝ վճարքն ալ աւելի կըլլայ:

2. Տեսակ մը կայսերական կառքեր կան, որ պղտիկ կապոցներ, ստակներ, ոսկի, արծաթ, մարգրիտ, ու սուղ բաներ կըտանին կըբերեն, ու կորսըվին նէ՝ տէրութիւնը վնասը կըվճարէ, անոր համար ասանկ բաներ խրկել ուզողը, պէտք է որ աս բանիս պաշտօնատարին թղթի կամ արկղի մէջ դրած բաց տանի, որ տեսնէ. ետքը կայսերական կնքով ու տիրոջը կնքովը կըկնքէ, ու տանողին ձեռքը դիր մը կուտայ, որ կորսըվի նէ անով կարենայ պահանջել:

Եւ կառքերով ճամբորդ ալ կըտանին. ամէն

մէկ փօստային՝ որ երկու մղոն է, երեսունըվեց արծաթ քռայծառ կըվճարվի, ու ճամբորդը քսան-ւերկու հօխա բան ալ հետը կընայ առնուլ, անկէ աւելի որ կըլլայ նէ՝ պէտք է զատ վճարել: Ասիկայ գիշեր ցորեկ կերթայ, ու կէս մէնզիլ է:

3. Տէրութիւնը հիմայ ուրիշ տեսակ կառք մըն ալ հանեց, որ ան ալ գիշեր ցորեկ կերթայ, ու օրը տասուերկու փօստա ճամբայ կառնու, որ քառսունը-ութը ժամ կընէ: Արդու համար վճարքը քիչ մը աւելի է, բայց վերինին եօթը օրւան ճամբան իրեք օրվան մէջ կերթայ, ու ոսկի արծաթ չիտանիր:

4. Ի՞նչ որ մէկը ուզած ատենը երթալ՝ ուզած ատենը կենալ, ու մեծութիւն ծախել կուզէ նէ՝ իր կառքովը ու փօստայի ձիերով կերթայ, որ մէկըլ-մէկէ հասարակօրէն երկու երկու մղոն հեռու բո-լոր Աւրոպա ամէն ճամբաներուն վրայ կան: Առջի փօստային կամ իջլանին (մէնզիլհանէին) ձիերը վաղ-ցընելով կըքաշեն ինչւան երկրորդը, հօն հասա-ծինպէս առջի ձիերը կըհանեն, ու նոր ձիեր կըլը-ծեն: Ուզած իջլանին մէջը ուզածին չափ կըկենայ, ու երթալ կուզէնէ, անմիջապէս կըլծեն կըքաշեն: Արկու ձիուն մէկ փօստի համար մէկ ֆիօրին երե-սունըվեց արծաթ քռայծառ կըվճարի, ու ձի վա-րողին քսանըչորս արծաթ քռայծառ պարգև կը-տրուի թէ որ կառքն ալ փօստային կամ իջլանին է նէ՝ քսանը չորս արծաթ քռայծառ ալ անոր հա-մար կըվճարվի:

ԳԼՈՒԽ ԼԵ.

Պատեմ գետին, Պատեմ բաժան ջրին, ու շոգիով
Գացող նաւերուն նաւագնացութիւնը:

1. **Ռ**անուր գետը՝ Եւրոպային գետերուն
Թագաւորն է, որուն վրայէն Տօնաւէշինկէն ըսված
քաղքին առջին մէկ քայլով մէկ դիէն մէկալ դին
կանցնըվի, ու Օէմէն քաղքին առջևը վրան երե-
սուն թնդանօթով նաւեր կը քալեն, Լաստիայի
տէրութե շատ մեծ օգուտ կընէ, ու Վեննային
մեծնալուն ու հարստնալուն պատճառն է: Ըստէ-
րութեան գլխաւոր նաւագնացութիւնը աս գետին
վրան է: Թիւպէտ յառաջուց Թրեստ ու Յիումէ
ունէր, ու վերջէն Վէնէտիկ և ուրիշ նաւահան-
գիստներ ալ առաւ, բայց տէրութե մէկ ծայրը ըւ-
լալով ասոր չափ մեծ օգուտ չեն կրնար ընել. ինչու
որ ասիկայ 140 մղոն երկայնութեամբ տէրութեան
մէջէն կանցնի, որուն երկու դին մէկըմէկու մօտ
անթիւ քաղաքներ, գիւղաքաղաքներ, ու գեղեր
կան, որ աս գետով ապրանքնին մէկըմէկու կըխրը-
կեն, ու վերի դին ու վարի դին եղած տէրութիւն-
ներուն հետ առուտուր կընեն: Ըսոնց մէջը գլխա-
ւորաբար Վեննա վաճառականներու քաղաք ըլա-
լով ինչվան Վալաս աս գետով, ու անկէ ինչվան
Ստամպուլ սև ծովով ապրանքներ կըխրկէ:

Ըս գետին վրայ շատ տեսակ մեծ ու պզտիկ նաւակներ կան : Մեծերը վերէն գալնինի, 1,500էն ինչվան 4,000 կշիռ բան կրբերեն, ու վեր երթալնինի 3,000էն ինչվան 800 կշիռ բան կըտանին, ու 100 կշիռը վեր քաշելու համար խոշոր ձի մը կըլծեն, ու վերէն մէկ օրվան մէջ եկած տեղը հինկ օրվան մէջ ետ կերթան :

Մեծ նաւակներուն երկայնութիւնը քառասունէն ինչվան յիսունը հինգ կանգուն, ու լայնութիւնը վեց կանգունէն ինչվան տասը կանգուն կայ : Տակերնին տափակ է, ու վերէն գալնինի միշտ երկու հատ քովէ քով կըկապեն : Սննա ասանկ մեծ նաւեր տարին 7,000ի չափ կուգան, թող ան պզտիկները որ համրանքի չեն 'ի գար : Սառելու փայտեր, ցորեան, գարի, ու ինչ որ մարդկան ու կենդանիներուն ուտելու կամ խմելու կամ հագնելու ու շէնքի պէտք կրնայ ըլլալնէ՝ կրբերեն, ու անոնց տեղը հոս տեղի բաներէն կըլեցընեն կըտանին : Սմանապէս մէկ այնչափ մըն ալ սալեր կուգան, անոնք ալ շատ ասանկ բաներ ու քարեր կրբերեն, բայց անոնք ետ չեն դառնար, գերանները կըքակեն փատի տեղ կըծախեն, ու մարդիկը ետ կըգառնան, ու ասոնք մինակ վերէն կուգան : (Տէս Է. Էր. 64.)

3. Գանալը երեսը տապերկու՝ յատակը ետ թը կանգուն լայնութեամբ ու երկու կանգուն խորունկութեամբ շինած գետ մըն է : Եւրոպայի մէջ

վառելու փառք օր քան զօր պակսելով՝ անցած դա-
րին վերջը Վեննա ալ սկսած է նեղութեան մէջ
լինալ : Վեննացիները սկսան վառելու նիւթ մը
փնտրել, որ փայտին քիչ մը օգնութիւն ըլլայ :
Նայըշթաթ ու Լյուքսեմպուրկ սև ու դիւրաւ կոտ-
րելու տեսակ մը քարի հանքեր գտան, ու փորձե-
ցին, որ ածուխի (քէօմիւրի պէս) կը վառվի կոր՝ ու
շատ զօրաւոր ու դիմացկուն կրակ կը լայ կոր : Նայց
ինչ օգուտ, որ առջի հանքը տասուիրեք ժամ ու
երկրորդը տասներեօթը ժամ Վեննայէն հեռու են,
որ սայլով (առապայով) բերելը շատ սուղ կընըս-
տի : Եւոր ալ ճար մը փնտրելնիքեն քանի մը քաղ-
քացիներ առ Վանալը մտմտացին, ու Վայսեր առա-
ջարկեցին, ու իրենց առաջարկութիւն ընդունելի
եղաւ : 1795ին սկսան շինել, ու Վեննայէն ինչպան
Նայըշթաթ շինեցին : Եւ ջրին վերի գլուխը՝ Վեն-
նա նաւակները պարպելու տեղէն հարիւր քսա-
ներչորս կանգուն բարձր է, բայց ջրին ընթացքը
անանկ շիտակ ձգած են, որ քովէն նայողը չիմա-
նար՝ թէ որ կողմը կը վազէ կոր : Եւոր համար ալ
յիսուններկու տեղ մէկէն ի մէկ երկու կանգուն
վար ինչեցուցած են, ու առջինին նաւակի երկայ-
նութեամբ հեռուն դռներ շինած են, վերէն նա-
ւակ մը եկած ատենը դուռը կը գոցեն, ջուրը կը
լեցվի վերինին կը հաւասարի, նաւակը ժողված ջրին
վրայ կը բերեն, ու դուռը քիչ մը վեր վերցընելով
ջուրը տակէն կը պարպըվի՝ վարինին կը հաւասարի

ու դուռը կրբանան՝ նաւակը դուրս թող կուտան :
 թէ որ վարէն նաւակ մը կուգայ նէ, նաւակը ներս
 կառնուն, ու դուռը կըգոցեն, ջուրը վերի ջրին կը-
 հաւասարի, ու յառաջ կըքաշեն : Նաւակները
 մասնաւոր ձևով շինած են, որ երկուքուկէս կան-
 գուն լայն՝ մէկ կանգուն իրեք քառորդ խորունկ՝
 ու քսանընթիւ կանգուն երկայն են, հինգ հարիւր
 կշիռ բան կրբանաւորեն, ու մէկ ձի կըքաշէ : Ըս
 Վանաւով հանքային ածուխ, վառելու փայտ, ու
 ամէն տեսակ ապրուստի հարկաւոր եղած բաներ
 կրբերեն մէկ տարւան մէջը 29,473 քլաֆթէն վա-
 ուելու փայտ, 83,250 կշիռ հանքային ածուխ
 4,597,100 կղմինտր (քիրէմիտ), 15586 կշիռ աղ,
 ու 8,546 կշիռ ուրիշ տեսակ բաներ բերած են :

Յիսիս անունով սեղանաւորին ընկերութիւնը
 1822ին վրան առած էր, որ Լյօտէնպուռէն ինչւան
 Յիսիսմէ ըսւած նաւահանգիստը աս գանալը շինէ եր-
 կընցընէ : Ըսիկայ ալ մէյմը գլուխ կելլայ նէ, Վեն-
 նա ծովի հետ ալ հաղորդակցութիւն կունենայ, ու ալ
 աւելի կըպայծառանայ :

4. Ըս դարուս մէջը շոգիով (պուղույով)
 նաւելու եղանակ մը գըտան, որն որ քանի մը ան-
 ձինք 1818էն սկսած Վանուք գետին վրայ ալ
 փորձեցին, ու ըստ մասին յաջողեցաւ : Նաւուն
 մէջը մեծ կրակարան (օճախ) մը կայ, ուր հանքային
 ածուխով (քէօմիւրով) չափէ դուրս սաստիկ կրակ
 կըվառեն, կրակին վրայ դրած է ջրով լեցուն մեծ

կաթսայ (խաղսն) մը տակը լայն, ու քանի որ վեր բերանը կերթայ նէ նեղցաց ջուրը կրակին սաստկութէ կեփի (խայնամիշ) կըլլայ, ու անբաւ շոգի կըհանէ: Կաթսային բերնին վրան անիւ (չարխ) մը կայ, շոգիները կերթան ան անիւը կըդարձնեն անիւին մէջէն փայտ մը անցած է նաւին լայնքին կէօրէ, որուն ճօթերը նաւէն դուրս են, ու ամէն մէկ ճօթերը մէյմէկ մեծ անիւ կայ. անիւներուն բոլորտիքը երկըթէ կամ երկաթապատ տախտակներ դրած են թիու (քիւրէկի) նման. մէջ տեղի անիւը դարձած ատենը, ան երկու անիւներն ալ կըդառնան ու ան երկըթէ տախտակները թիու պէս ջուրը ետև կըհրեն, և ասանկով նաւը թէջըին ընթացքին կէօրէ՝ և թէ ջուրին ընթացքին դէմ կըքալէ:

ՅԵՒՆԼՈՒՄԻ

Ստորագրութիւն երկելի տեղեաց ինչ շրջակայից
Վեննայի:

Ե.

Ընդհանուր:

Երբ որ մեծ պարտէզ ու պալատ մըն է, քաղքէն կէս ժամ հեռու, ու յատուկ կայսեր ամառվան գեղազնացութիւն կամ զբօսանաց տեղն է: Պարտէզին մէջը առաջին 1 էօբօլտոս կայսրը 1696ին պղտիկ պալատ մը շինած է: Սնորհամ (Թերեզիա կայսրուհին տունը մեծցուցած, չորս դստիկոն (սաթ) բարձր կայսեր արժանի պալատ մը շինած է, ու պարտէզն ալ հիմակվան ձևը բերած է: Իր ընկերը Ֆրանչիսկոս կայսրը ազնիւ տնկոց պարտէզը տնկել տրված է: Լըկրորդ Յովսէփ կայսրը առ տնկոց պարտէզը շատ հարստցուցած կամ մեծցուցած է, իսկ հիմակվան կայսրը ալ աւելի:

Բուն շէնքին կամ տեղւոյն մէջը մտնելու համար երկըթէ վանդակ (փարմախլըս) դուռ մը կայ որուն երկու դին սիւներուն վրայ երկու հատ աղվոր բուրգեր կան կռանիթ քարէ, ու անոնց վրայ

երկու ոսկեզօծ արծիւ կեցած են : Ղրան քովը ներսի դին յիսունի չափ զինւորներ կըսպասեն : Ղրան առջևը մեծ հրապարակ մը կայ, որուն երկու դին արձաններով՝ զարդարած երկու մեծ աւազաններ կամ շատրուաններ կան : Հրապարակին մէկալ ծայրը կայսերական պալատն է, որուն երկու ծայրերէն սպասաւորներու բնակութիւն համար երկու շէնքեր կըսկսին, բոլոր հրապարակը ինչուի մեծ փարմախըլս դուռը կըպատեն : Պալատին վրայ մէկիկ մէկիկ գրեթէ շատ երկայն կերթայ, այսչափ միայն ըսենք որ թէ շէնքին ու թէ մէջի զարդերուն գեղեցկութիւնը դիէն կայսեր արժանի տեղ մըն է. ու թէպէտ քաղքի կայսերական պալատին չափ մեծ չէ, բայց անկէ շատ փառաւոր է : Վայսըրը հօն չեղած ատենը պահապանները պալատը տեսնել ուղղորդները կըպատգընեն, ու ամէն բանը կըցըցընեն :

Պալատին տակէն կամարներու մէջէն մեծ պարտէզը կըմտնըվի, որ պալատին իրեք դին կըպատէ : Ըջ ու ձախ դիւերը մասնաւոր ծաղկի, պտղոց, լեմոնի, ու ասոնց նման աղնիւ տունկերու ու պտղատու ծառերու պարսէզներն են, որոնք միայն կայսեր տանը համար կըպահպին : Ըռջի մեծ զբօսանաց պարտէզը, որուն շրջանակը աղէկ քալելով մէկ ժամէն աւելի կըքշէ, ժողովրդեան համար է : Սէջ տեղը պալատին լայնութեանը կէօրէ երկայն դաշտ մը կայ, որ ծաղիկներով, կա-

նաչներով, լայն ճամբաներով, ու աթոռներով
 զարդարած է: Երկու դին ծառերուն մէջը շարած
 երեսուն հատ աղվոր վարպետական փորվածքով
 մերմերէ խոշոր արձաններ կան: Եւ դաշտին ան-
 դի ծայրը պալատին դիմացը մեծ աւազան մը կայ
 մէջը երկու շատրուանով ու վրան մերմերէ արձան-
 ներով, որուն մէջ գոյնղգոյն աղվոր ձուկեր կան,
 մէկը մէկալը առջևնին հաց նետելով այնչափ ըն-
 տանեցած են, մինչև որ դին մարդու ձայն լսելու
 ըլլան, հոն կը ժողովին ջրին երեսին մօտ կըսպասեն:
 Երկու դիերը ու դիմացը շատրուաններով աւա-
 ղաններ, ծաղիկներով ու կանաչներով զարդարած
 դաշտեր, փասիան պահելու տեղ մը, լաբիւրն-
 թոս մը, ու արձաններով ու գեղեցիկ դիրքերով
 ձգած լայն ու մաքուր ճամբաներ կան: Եւսոնց խո-
 տերը մաքրելու համար երեսունէն աւելի ծառայ-
 ներ կան, որ մէկ օր մէկ ճամբուն՝ մէկալ օր մէկալ
 ճամբուն խոտերը կը մաքրեն: Սեծ ճամբաները
 բոլոր որը կամարի ձևով՝ որը շիտակ պատի պէս
 կտրած ծառերով աղվոր շուք եղած են: Պալա-
 տին դիմացը բարձր բլուրի մը վրայ 125 կանգուն
 երկայնութիւն, 25 կանգուն բարձրութեամբ ու պա-
 տերազմի յաղթանակներով զարդարած փառաւոր
 քէօշք մը կայ, որուն վրայ պղնձով գոցած է: Պա-
 լատին դիմացը ձախ դին լերան մը քովը լճի պէս
 մեծ աւազան մը կայ, որուն քովը փրփրկած պալատ
 մը շինած են, որ տեսնողը կը կարծէ թէ աստե՛նօք

սքանչելի պալատ մըն է եղեր, ու աւրըվեր է: Ասկէ քիչ մը հեռու քարայրի (քարէ մաղարայի) պէս կամար մը շինած են, վրան բարձր պատուանդանի (կամ պատամասի) վրայ չորս հատ շինծու կրիայի (թօսպաղըի) կռնակը բարձր ու աղվոր բուրգ մը տնկած, իջգիպտոսի բուրգերուն մէկուն նման, որ հիմայ Հռոմ է: Ասոր վարի դին գմբեթի ձևով քարէ սննեակ մը կայ մէջը մէրմէր քարէ աւաղանով մը. աւաղանին վերի դին ջրի չածուհին նստած թևին տակը սափոր (տէստի) մը բռնած, աս սափորին բերնէն աւաղանին մէջը մաքուր ու պայծառ ջուր կը վազէ: Աս պարտէզը ու պալատը իր անունը աս աղբիւրէն կառնէ. ինչու որ (էօնպուն՝ Գէղէյի աղբիւրը) ըսել է: Աս ջուրը շատ առողջարար ու թեթև է, Սեննայի մօտերը իր նմանը քիչ կը գլտնըվի, անոր համար կայսրը ու իր ընտանիքը ասկէ կըխմեն: Կայսրը ուր որ երթայ՝ իրեն աս ջուրէն բերել կուտայ:

Պալատին աջ դին պարտէզին մէկալ ծայրը երկըթէ վանդակներով գոցած ու մէկզմէկէ պատերով բաժնած վայրենի կենդանիներու տեղ կայ, որուն մէջը ամէն մէկ կենդանիներուն ու թռչուններուն համար զատ զատ տեղեր շինված է, ու մէջերնին Սեննայ չի գտնըվող զանազան տեսակ կենդանիներ կան. ինչպէս, փիղ, ընձուղտ, տէվէխուշի, ինձ (ղափլան), արջ, կապիկներ ու ուրիշ ասոնց նման կենդանիներ:

Լսոր վարի դին դեղի պէտք եղած կամ ազ-
նիւ տունկերուն պարտէզը կայ, որուն մէջը ան խո-
տերէն կամ ծառերէն 'ի զատ, որոնց կամ արմատ-
նին, կամ տերեւնին, կամ ծաղիկնին ու կամ
պտուղնին դեղ կրլան, աշխրբին չորս դիէն ալ
ազնիւ ծառեր, զարմանալի բնութեամբ խոտեր, ու
սքանչելի ծաղիկներ ալ կան, ինչպէս, վանիլիայի,
խաչվէի, պիպէրի, խարէմֆիլի, ու ասոնց նման
օտար տեղերու ծառերը: Ա՛ննային օգը աս տե-
սակ տունկերուն համար շատ ցուրտ ըլլալուն՝ տաս-
նըչորս հատ իրարմէ մեծ ձմեռոցներ շինած են՝ ա-
պակիով գոցած, ասոնց մէջը շատ բան կրակի օգ-
նութեամբ կը պահեն: Հոս տեղաց ասանկ տուն-
կերուն վրայ զանազան հատոր գրքեր շինած տպած
են քանի մը բնազննին հայրենասէր մարդիկ:
Ա՛ննա գրեթէ օտարական մը չի գար, որ աս Ը՛էօն-
պոունը չի տեսած երթայ: Ս'իշտ բաց է, բաց 'ի
անձրևոտ օրերէն:

Բ.

Լսոր վարի դին դեղի պէտք եղած կամ ազ-

նիւ տունկերուն պարտէզը կայ, որուն մէջը ան խո-
տերէն կամ ծառերէն 'ի զատ, որոնց կամ արմատ-
նին, կամ տերեւնին, կամ ծաղիկնին ու կամ
պտուղնին դեղ կրլան, աշխրբին չորս դիէն ալ
ազնիւ ծառեր, զարմանալի բնութեամբ խոտեր, ու
սքանչելի ծաղիկներ ալ կան, ինչպէս, վանիլիայի,
խաչվէի, պիպէրի, խարէմֆիլի, ու ասոնց նման
օտար տեղերու ծառերը: Ա՛ննային օգը աս տե-
սակ տունկերուն համար շատ ցուրտ ըլլալուն՝ տաս-
նըչորս հատ իրարմէ մեծ ձմեռոցներ շինած են՝ ա-
պակիով գոցած, ասոնց մէջը շատ բան կրակի օգ-
նութեամբ կը պահեն: Հոս տեղաց ասանկ տուն-
կերուն վրայ զանազան հատոր գրքեր շինած տպած
են քանի մը բնազննին հայրենասէր մարդիկ:
Ա՛ննա գրեթէ օտարական մը չի գար, որ աս Ը՛էօն-
պոունը չի տեսած երթայ: Ս'իշտ բաց է, բաց 'ի
անձրևոտ օրերէն:

Ճամբան շուք ու զուարճալի եղած է : Արկու պա-
լատ կայ հոս, հին ու նոր, հինը տասներորդի
դարուն շինված է, շատ պզտիկ ու անշուք է . նորն
ալ այնչափ փառաւոր չէ, բայց մաքուր ու սիրուն
է, ունի պզտիկ թէատրոն մը ու ձիւնթացքի կամ
ձի հեծնել սորվելու տեղ : Ասոր պարտէզը շիտակ
դաշտային է, իր բոլորտիքը պտըտելու համար եր-
կու ժամ պէտք է : Մէջը չինումաչինի տներ, կա-
մուրջներ . բնական ու բնականի նմանացուցած գե-
տեր, լիճեր, ձկնարաններ, ծաղկնոցներ, աղվոր
ծառնոցներ, մարգեր (չայիր չիմէն) խոշոր տերեւ
ունեցող ծառերով շուք եղած ճամբաներ ու պէս-
պէս զբօսանքի տեղեր կան : Չ քերուն մէջը շիտակ
կղզի մը շինած են, որուն մէկ դիէն նաւակով ու
մէկալ դիէն կամուրջով կանցնելի . ասոր վրայ
կայսրը բերդ մը շինել տրված է, որուն պատու-
հանները, դռները, ու ամէն շարժական ու անշարժ
բաները մէյմէկ հին շէնքերէն ժողվան են, որը 300,
որը 500, ու որը ալ աւելի տարւան են : Մերմէր
քարերով շինած մատուռ մը կայ, որ կայսրը իրեք
օրւան հեռու տեղէ մը բերել տրված է, ու 800
տարւան շէնք է : (Աերդին վրայ) հրացանը նոր գըտ-
նըված ատենները շինված հրացանները թնդանո-
թի ծակերը շարած են : Մէջը հին ատենւան բան-
տեր ու դատաստանի տեղեր կամ տիվաններ շինած
են : Արի սենեակները շատ հին զէնքեր, բռնա-
ւորներու արձաններ, հին ատեններու զարդեր ու

սուղ բաներ շարած են : Այնքապէս ամէն բանը անանկ յարմար շինված ու կարգաւորված է որ տեսնողը կըկարծէ թէ ութը ինը հազար տարւան բերդ կամ շէնք մըն է :

Եսոր երևելի տեսնելու արժանի բաներուն մէջը ժամացոյց մը կայ մեծութիւնը մէկ քառակուսի կանգունի չափ . աս ժամացոյցը հասարակ ժամերը ցըցընելէն 'ի զատ , ուրիշ լարվածք մըն ալ ունի , որն որ լարված ատենը սքանչելի տեսարան մը կըցըցնէ : Եռը պզտի վանդակ (պարմախլըխ) դուռ ունի , մէջը երկու դին կամարներ կան . լարվածին պէս վանդակը կըբացվի , կամարներուն մէջէն ամէն մէկ դիէն վեց վեց հատ ձիաւոր զինաւորներ կելլեն , ու կըսկսին սրերով իրարու հետ կռուիլ , մէկը մէկալին կըզարնէ մեռցուցածի պէս ձիէն վար կըձգէ . ուրիշ մի ալ իր դիմացինին շափշան իր սրին վըսյ կանցընէ : Ետքը աջ դիէն ելլողները ձախ դին կերթան , ու ձախ դիէն ելլողները աջ դին կերթան , մեռելը գետինը կըմնայ . բայց իր ձին մէկալնոնց հետ մէյ տեղ ներս կերթայ : Ետքը արապ մը դուրս կելլէ , ան մեռելը կըշալկէ ներս կըտանի . ասանկով հանդէսը կըլմննայ : ()ըը հազար հեղ աս մասնաւոր լարվածքով լարես աս ժամացոյցը , հազար հեղ ալ նոյն տեսարանը կըլայ :

Գ.

Տ օ տ ն ոյ տ ի ո :

Այննայէն մէկ ու կէս ժամ հեռու դէպ 'ի արեւմուտքի դին աղվոր պարտէզ մըն է : Իր մէջի պալատը ու կենդանի պահելու տեղը Լասի երեւելի սպարապետը շինել տրված է, ասոր մեռնելէն ետքը քովի 'Նայվալտէք ըսված գեղովը մէյտեղ Բէվալոցէնպէռկ իշխանը ժառանգեց : Պալատը բլրակի մը վրայ շինած է, չորս դիաց զանազան ծաղկըներով, որթերով, ու ազնիւ ծառերով զարդարած : Սէջի սրահները մեծ ու փառաւոր են, իր զարդերուն մէջը երեւելի կայսերական տանը անձանց, ու պէսպէս բնական բաներու փորած ու քաշած պատկերներ կան : Ըս պալատը ու իր դիտանոցը աղէկ ու զուարճալի տեսք ունի դէպ 'ի Այննային վրայ : Պարտէզը զանազան հասարակ ծաղկըններէն ու թուփերէն 'ի զատ ունի շատ դրսէ եկած ազնիւ տունկեր. ու քանի մը քէօշքեր չինումահինի ձևով : Ութանկիւնի բարձր քէօշք մը կայ, որ պարտէզին ամէն դին աղէկ տեսք ունի : Սէջ տեղը պղտիկ լիճ մը կայ մէջը չինումահինի կարմիր ու ոսկեգոյն ձկնրով, ու քանի մը աղվոր ջրի կենդանիներով կամ հաւերով : Այնդանիներուն տեղը կան աղվոր փափիաններ, որոնք հոս տեղաց երեւելի տեսնելու բաներն են, կան նաև ուրիշ քանի մը տեսակ աղվոր

Հաւեր ալ : (Ժողովներու մէջ վերը յիշված Լատի
զօրապետին ու իր եղբօրը տղուն Պաօլն զօրապե-
տին գերեզմանները կան՝ պզտի մատռան նման տեղ-
ւոյ մը մէջ , որուն պատերուն վրայ աս երկու ա-
նուանի զօրապետներուն վարքը համառօտ գրված
է : Ըս պարտէզը զբօսանքի համար շատ մարդ կեր-
թան , մանաւանդ կիրակի ու տօն օրերը :

Դ.

Վարդապետական :

Ըս քաղաքը Վեննայէն երկու ժամ հե-
ռու Վանուբ գետին արևելեան դին աղվոր դիր-
քով շինված է : Ինչ քաղաքը երկու կը բաժնը-
վի , Էլբի , ու Զուբի , վերինին մէջն է () գոտինեան
կանոնիկոսաց վանքը կամ կանոնիկոսարանը , ու
քաղքին ծերակոյտը կամ մեծերուն բնակութիւնը ,
և այլն , իսկ վարինին մէջը են քաղքըցիք ու հա-
սարակ ժողովուրդը , որ և ունին իրենց զատ ժո-
ղովրդապետական ժամ մը յանուն սրբոյն Սարտինո-
սի : Վերի ու վարի քաղաքն ալ մէկ ատենակալի ու
կառավարութիւն տակն է : Վաղքին չորս դին բերրի
այգիներ կան որոնց գինին շատ ազնիւ ու ընտիր է :
Ըտեն ատեն Ըստրիայի արհիդուքսերը ու կայսրնե-
րը հոս տեղաց քաղաքացւոց հաւատարմութիւնը ու
արդեանցը համար՝ իրենց քաղքին շատ արտօնու-

Թիւներ ու ազատութիւններ տրվին . անանկ որ առաջ սկսած ատենը գեղ մը կամ պղտիկ աւան մը ըլլալով կամաց կամաց քաղքներու կարգ մտաւ : Արաւիկէն , ժանտամահէն ու ասոնց նման արկածներէն երբեմն երբեմն շատ վնասներ քաշած է քաղաքը , մանաւանդ երկու հեղ տաճկի պատերազմներէն , որոնք հեղ մը վարի քաղաքը բոլոր այրեցին , վերի քաղքին վրայ ալ ջանացին տիրել , բայց բնակիչները զանիկա աղէկ պաշտպանեցին Թող չիտրվին : Էեղ մ' ալ լուտերական հերետիկոսները վարի քաղաքը բոլորովին այրեցին , վերի քաղքին ալ շատ վնաս տրվին :

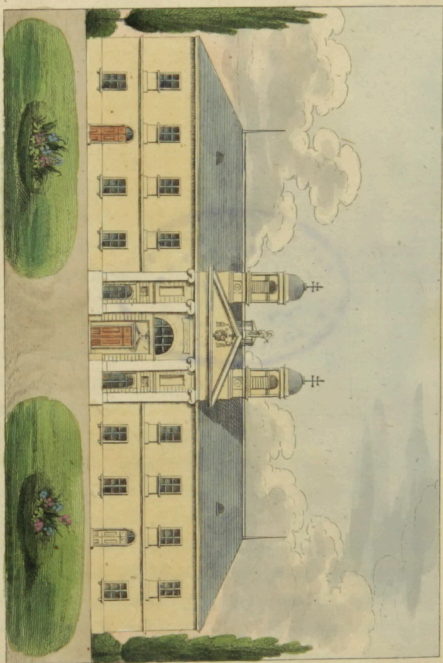
Վչօսդէոնայպուռի քաղաքը ինչպէս որ իր մասնաւոր անունը վերը յիշված երևելի վանքէն կամ կանոնիկոսարանէն առաւ , նոյնպէս իր բոլոր Եւստրիայի մէջ աւելի հռչակաւոր ըլլալն ալ անկից եղաւ : Եւ կանոնիկոսարանին հիմնադիրը եղաւ սուրբ Լէօբուտոս Եւստրիայի արհիդուքսը . շէնքը սկսաւ յամի տեառն 1114ին , իր եկեղեցւոյն նաւակատիքը եղաւ 1124ին : Սուրբ Լէօբուտոս շէնքը ընթերցելէն ետքը , շատ ուարդեններ ալ տրվաւ անոր , ու շատ հաստատուն մուտքեր ալ կապեց : Սննքն ալ ու եկեղեցին ալ , որ սուրբ Եւստուածածնայ ծննդեանը նուիրած է , տասներկինը տարի մնաց աշխարհական կանոնիկոս քահանայներուն ձեռքը , որոնց համար շինել տրվաւ անիկա քուրբ Լէօբուտոս : Ետքը ասոնք մեռնելով կամ

ուրիշ տեղ երթալով, նոյն քրք 1133ին իրեք եր-
 ևելի եպիսկոպոսներու խորհրդովը, ու երկրորդ Լն-
 նովկենտիոս փափին ու երկրորդ Վէտէրիկոս կայ-
 սեր հրամանովը կանոնիկոսարանը իր ժամովը ու
 եկամուտքներովը մէյտեղ սուրբ () գոստինոսի կար-
 գին կանոնիկոսներուն տըվաւ: Լնքը մեռնելէն ետ-
 քը հոն թաղվեցաւ, ու երբոր իր յայտնի սրբու-
 թեանը համար ու թերորդ Լննովկենտիոս փափը
 զինքը սուրբերուն կարգը դասեց նէ, մարմինը գե-
 րեզմանէն հանեցին, ու վայելուչ զարդերով զար-
 դարած ժամու մէջ իրեն յարմար տեղ մը դրին:
 Լմէն տարի նոյեմբերի 15ին մեծ հանդէսով իր
 տօնը կըկատարվի, սովորաբար կայսրն ալ իր ար-
 քունեացը հետ ամէն տարի կերթար աս հանգէսին:

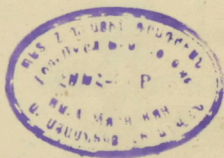
Կանոնիկոսարանը իր շինութենէն քանի մը
 տարի ետքը մեծ կրակէ մը գրեթէ բոլորովին այ-
 րեցաւ, բայց բարերարները նորէն շինել տըվին,
 թէպէտ առաջինին պէս շքեղ չէ: Մեջէն շատ
 երևելի մարդիկներ ելան, շատ երևելի ընտիր առաջ-
 նորդներ ունեցան, որոնք ատեն ատեն զանիկա շատ
 զարդարեցին ու պայծառացուցին: 1730ին ան ատեն-
 ւան առջնորդը վեցերորդ Կառուոս կայսեր հաւա-
 նութիւնը սկսաւ կանոնիկոսարանը նորէն սքանչելի
 ձևով ու մեծութեամբ շինել. բայց ատենին պա-
 րագայները անանկ բերին որ սկսած նոր շէնքին
 հազիւ մէկ քառորդը լմեցաւ, ու ինչուկ հիմակ ալ
 անանկ անկատար մնաց. բայց ան մէկ կտորն ալ

տեսնողը՝ կիմանայ թէ ինչ սքանչելի շէնք պիտի
ըլլայ եղեր :

Ըս Վրժապէտնայպուռկին վարի քաղքին մէջն
է մեր Սիսիթարեան միաբանութեան նոր ստա-
ցած վանքը, որուն վրայ վերը (Էր. 120) խոստա-
ցանք հոս գրելու : Ըս վանքը տասվիռեքերորդ
դարուն մէջը կար սր () գոստինոսի կարգին կանո-
նիկոսուհի կուսանաց ձեռքը, ետքը ասոնք վերջա-
նալով կամ լմննալով, տասնըհինգերորդ դարուն
մէջերը սր Յովհաննէս Վափիսթրանին (Էր. 89.)
ձեռօքը ու աշխատութիւն վանքը Վռանչիսկեան
կրօնաւորներուն ձեռքը անցաւ, ու Էւստրիայի մէջ
իրենց առջի վանքը եղաւ : Էսոնց ատենը վանքը
իրեք հեղ գրեթէ բոլորովին նորէն շինվեցաւ, կրա-
կի ու պատերազմական մնասներու պատճառովը :
Մինչուկ 1784ը վանքը իրենց ձեռքը մնաց, անկից
ետքը երկրորդ Յովսէփ կայսրը զերենք անկից հա-
նեց, ու Էւստրիայի մէջ ըլլող ուրիշ Վռանչիս-
կեաններու վանքերը բաժնեց : Վանքը մնաց աշ-
խարհականներու ձեռքը, որոնք անիկա զանազան բա-
ներու գործածեցին, կամաց կամաց սկսաւ վանքին
մեծ մասը փլչել, իսկ ժամը՝ որ ինը խորան ունէր՝
բոլորովին փլաւ վերջացաւ : Ինչուկ 1828 մնաց
վանքը աս վիճակի մէջ, 1828ին աստուծոյ յա-
ջողելովը մեր միաբանութիւնը աժան գնով մը
ստացաւ անիկա, ու սկսաւ նորէն շինել, որովհետեւ
վանքին միայն երկու գլխաւոր պատերէն 'ի զատ

УЛІК УПРАВО СЛУЖБЛІВ

դրեթէ ալ հաստատուն բան մը չէր մնացած : Լի-
մայ ստորագրենք աս վանքը նոր շինված ձևովը :

Ըս վանքին երկրին մեծութիւնը 17,000 քա-
ռակուսի կանգուն է, ու չորս դին պարտեզ է պա-
տով շրջապատած . իսկ վանքը պարտեզին մէջ տեղն
է : Վանքին ձևը քառակուսի է, ամուր հիման վր-
բերդի պէս մեծամեծ քարերով հաստատուն շին-
ված : Ըռացին ճակատը ուր որ եկեղեցին ալ է,
դէպ 'ի հարաւ կընայի, որուն պատկերը հոս զատ
քաշված կըտեսնելի : Երկրորդ ճակատը դէպ 'ի
արևմուտք կընայի : Երրորդ ճակատը դէպ 'ի հիւ-
սիս ու դունա գետին վրայ կընայի : Իսկ չորրորդ
ճակատը դէպ 'ի արևելք շտկըված է : Թէ որ մե-
կը դունային դիէն բարձր տեղաց մը վանքին նայե-
լու ըլլայ, գլխաւորաբար հիւսիսային ու արևելեան
ճակատը կըտեսնէ, ինչպէս որ երկրորդ պատկերը
կըցըցընէ : Զարաւային ճակատին մէջ տեղը նո-
րէն շինվեցաւ պզտի եկեղեցի մը 10 կանգուն լայ-
նութեամբ, ու 15 կանգուն երկայնութեամբ : Չե-
ղունը կամարած է, ու մէջ տեղը պատուհաննե-
րով զարդարած կաթուղիկէ մը ունի : Թէ դրսէն
և թէ ներսէն սիւներով, ու քարէ բարակ փոր-
ված սեան գլուխներով զարդարած է : Երկու ալ
զանգակատուն ունի ու մէջ տեղը նք յակովբայ
արձանը, ինչպէս պատկերին մէջ կերևնայ : Իրեք
խորան ունի գեղեցիկ պատկերներով :

Ընմիջապէս եկեղեցւոյ քով արևելեան դին

կիյնայ աւանդատունը . իսկ եկեղեցւոյն արեւմտեան կողմը գրքատունը : Արեւմտեան ճակատին երկրորդ դստիկոնը (խաթը) զատված է վարժարանի համար , և ունի 11 սենեակ , մեծ դասատուն մը , ու ժամին վրի աղօթարան : Հիւսիսային ճակատին գետնի դրսեւորիկոնը կայ մեծ կամարաշէն ու քարայտակ սեղանատունը , իսկ երկրորդ դստիկոնը կայ արքայաբանը , հիւրանոցը , ու ուրիշ քահանայից սենեակները : Արեւելեան դին ալ զատված է ուսանողաց համար , ուր մեծ ննջարան մը կայ . դասատուն մը , ժամին վրի աղօթարան մը , ու քանի մը սենեակներ : Ա երջապէս ամէն տեսակ յարմարութիւն ու հանգստութիւն ունի մէջը 40 հոգի հանգիստ բնակելու : Հիւսիսային դին , որ գետին վրայ կընայի շատ աղվոր տեսք ունենալուն համար վրան դստիկոն մի ալ շինվեցաւ . հոս երկու անկիւնը երկու մեծ սենեակներ կան , որոնք գետին վրի երկթէ շահնիշիւրներ ունին . իսկ մէջ տեղը հանդիսարան մը կայ , որուն երկայնութիւնը 24 կանգուն , ու լայնքը 8 կանգուն է :

Վիթքը շատ սրտաբաց է , առջեւն անմիջապէս դուռնա գետը կանցնի , ու պզտի բլուրի վրայ ըլլալուն , հիւզ մէկ դիէն արգելք չունի , չորս դին կըտեսնէ : Պարտեզէն կամ առաջին դստիկոնէն մինչև 12 սահաթ հեռու տեղեր կերկնան , ինչպէս է փրէսպուրկ ունկարիայի քաղաքը : Ամէն դին այգենոց է , որոնք գարնան ատենը շատ զուարճալի են :

Սանքին արևելեան ու հարաւային ճակատին առջևը ծաղկնոց է. արևմտեան ճակատին առջևը կանանչեղէններու ու պտղատու ծառերու պարտէղ է : Իսկ հիւսիսային ճակատին առջևը աստիճաններ (սէթէր) կան մինչև դունա գետը : Սանքին հիմը դունայէն 37 կանգուն բարձր է. և որպէս զի ամենեւին կայծակէն վախ չունենայ, (ինչու որ հասարակօրէն բարձր տեղերը կայծակէ կը մնասին) բարձր երկթէ գաւազաններ կան տանեացը վրայ, որոնց ճօթը այնպիսի մետաղ մը կայ, որ կայծակը իրեն կը քաշէ, ու տունը անմնաս կը մնայ :

() Դն ալ շատ առողջարար է. անոր համար ֆրանչիսկանները, որ աւսդրիայի մէջ շատ վանքեր ունէին, իրենց հիւանդանոցը հոս շինել տրվեր էին, ու իրենց գլխաւոր ժողովելու տեղը հոս սահմանած էին :

Լ :

Պ ա է ն :

Սեննայէն հինգ սահաթ հեռու քաղաք մի է. որուն գետնէն բղխած տաք ջուրերը շատ անուանի են բոլոր գերմանիայի մէջ. ուսկից կառնու իր անունն ալ. ինչու որ պատէն բաղնիք կը թարգմանվի : Լ. օ պղտի քաղաքս ունի 412 տուն,

ու 3,400 բուն տեղացի բնակիչ, իսկ ամառը շրջակայ տեղվանքներէն անթիւ հիւանդոտ մարդիկ կը ժողվին, ան տեղաց բաղնիքները լըվացվելու համար, որոնցմէ շատերը կառողջանան:

Աս ջուրերը զանազան տեղերէն կը բղխեն, րայց գլխաւորը Քալվարիէնովէրի ըսված լեռան տակէն կը բղխէ մարդու թւի հաստութեամբ, ու ջուրին տաքութիւնը 17 աստիճանէն, մինչև 28 աստիճան կը հասնի: Աս ջուրը ունի աւելի ծծմբի, աղի, երկաթի, ու ուրիշ հանգերու մասունքներ, ու զօրութի ունի մարդուն մորթը նորոգել, ծածտիքը բանալ, ու փափկացընել. ջիւրը ուժով ցընել, արեան շարժումը դիւրացընել, ու քնասակար հիւթերը ցնդել: Անոր համար աղէկ է անոնց, որոնք որ անգամներու ցաւ (մէճա) ունին. կամ որոնք որ շատ արիւն ունին, և կամ շատ տկար են:

Աս քաղաքս յառաջ շատ անշուք էր, մինչև ղբօսանքի համար հասարակաց պարտէզ մը չունէր, բայց հիմա որովհետև երևելի գեղազնացութեան տեղ եղաւ, ու կայսրը, նաև երևելի իշխաններ, թէ աս տէրութի, և թէ օտար երկիրներէն կուգան, անոր համար շատ գեղեցիկ ու փառաւոր շէնքեր ու պարտէզներ շինվեցան:

Յ Լ Ն Կ

ՀԵՐԿԵՒՈՐ ԳՒՏԵԼԵՑ:

Լեռնային Կայսերական	123
Լեռնային Կայսերական	128
Լեռնային Կայսերական Կայսերական	9
Լեռնային Կայսերական	65
Լեռնային Կայսերական	152
Լեռնային Կայսերական	160
Լեռնային Կայսերական - Հայն	220
Լեռնային Կայսերական - Հայն	220
Սուրբ Լեռնային Ժամբ	100
Լեռնային Կայսերական Ժամբ	134
Լեռնային Կայսերական Ժամբ	122
Լեռնային Կայսերական Ժամբ	107
Լեռնային Կայսերական Ժամբ	113
Լեռնային Կայսերական Ժամբ	135
Լեռնային Կայսերական Ժամբ	137
Լեռնային Կայսերական Ժամբ	103
Լեռնային Կայսերական Ժամբ	168
Լեռնային Կայսերական Ժամբ	181
Լեռնային Կայսերական Ժամբ	126
Լեռնային Կայսերական Ժամբ	228
Լեռնային Կայսերական Ժամբ	182
Լեռնային Կայսերական Ժամբ	151
Լեռնային Կայսերական Ժամբ	241
Լեռնային Կայսերական Ժամբ	226
Լեռնային Կայսերական Ժամբ	122

Բնութիւնի ժամանակները	121
Բնական Սէննայի	231
Բօլեի կենդանի շէննայի 124 .	177
Գանալ	245
Գանձ կայսերական	83
Գործարարական	143
Գրադարանի կայսեր	184
Գրադարանի կայսերական	183
Գրադարանի կայսերական շէննայի	186
Գրադարանի կայսերական շէննայի	185
Գրադարանի Սէննայի	186
Գրադարանի շէննայի	179
Գրադարանի շէննայի շէննայի	174
Գրադարանի գեր 64 .	244
Գրադարանի գեր	136
Գրադարանի գեր	136
Գրադարանի գեր	181
Գրադարանի գեր	158
Եկեղեցի	86
Եկեղեցի	163
Եկեղեցի	134
Եկեղեցի	108
Եկեղեցի	200
Եկեղեցի	134
Եկեղեցի	175
Եկեղեցի	121
Եկեղեցի	122
Եկեղեցի	123
Եկեղեցի	75
Եկեղեցի 32, 124 .	176

Եօլէն ասորում եղնէրում ժամբ	121
Օղնութունն իւրաքանչիւն	205
Օղնութունն ասորում իւրաքանչիւն	206
Լաճիւրի ասորում ժամբ	111
Լաւիւրի ասորում իւրաքանչիւն	199
Լաւիւրի ասորում իւրաքանչիւն	240
Թաւառութունն ասորում իւրաքանչիւն	198
Թաւառութունն ասորում իւրաքանչիւն	189
Թաւառութունն ասորում իւրաքանչիւն	187
Թաւառութունն ասորում իւրաքանչիւն	192
Թաւառութունն ասորում իւրաքանչիւն	199
Թաւառութունն ասորում իւրաքանչիւն	196
Թաւառութունն ասորում իւրաքանչիւն	189
Թաւառութունն ասորում իւրաքանչիւն	170
Թաւառութունն ասորում իւրաքանչիւն	172
Թաւառութունն ասորում իւրաքանչիւն	111
Թաւառութունն ասորում իւրաքանչիւն	101
Թաւառութունն ասորում իւրաքանչիւն	222
Թաւառութունն ասորում իւրաքանչիւն	105
Թաւառութունն ասորում իւրաքանչիւն	28 . 180
Թաւառութունն ասորում իւրաքանչիւն	19
Թաւառութունն ասորում իւրաքանչիւն	129 . 130
Թաւառութունն ասորում իւրաքանչիւն	203
Թաւառութունն ասորում իւրաքանչիւն	161
Թաւառութունն ասորում իւրաքանչիւն	220
Թաւառութունն ասորում իւրաքանչիւն	19 . 26
Թաւառութունն ասորում իւրաքանչիւն	202
Թաւառութունն ասորում իւրաքանչիւն	99
Թաւառութունն ասորում իւրաքանչիւն	31
Թաւառութունն ասորում իւրաքանչիւն	121

Լասանդուդուհի	253
Լեօնոս Լուչիանի	19 . 105
Լեօնոս Լուչիանի Երեմիայի	6
Ֆե Լեօնոս Լուչիանի Ժամբ	105
Ֆե Լեօնոս Լուչիանի Լուչիանի	134
Լեօնոս Լուչիանի Լուչիանի	19
Լեօնոս Լուչիանի Լուչիանի Լուչիանի	5
Լեօնոս Լուչիանի Լուչիանի	126
— Լուչիանի Լուչիանի Լուչիանի Լուչիանի	200
Լեօնոս Լուչիանի Լուչիանի Լուչիանի	95
Լեօնոս	25 . 62
Լուչիանի Լուչիանի Լուչիանի	15
— Լուչիանի Լուչիանի Լուչիանի	103
Ֆե Լուչիանի Ժամբ	108
Ֆե Լուչիանի Լուչիանի Ժամբ	111
Ֆե Լուչիանի Լուչիանի Լուչիանի	110
Լուչիանի Լուչիանի Լուչիանի	167
Լուչիանի Լուչիանի Լուչիանի	207
Օւնանի Լուչիանի Լուչիանի	154
Լուչիանի Լուչիանի Լուչիանի	148
Լուչիանի Լուչիանի Լուչիանի Լուչիանի	105
Ֆե Լուչիանի Լուչիանի Լուչիանի	108
Լուչիանի Լուչիանի Լուչիանի Լուչիանի	34 . 35
— Լուչիանի Լուչիանի Լուչիանի	186
— Լուչիանի Լուչիանի Լուչիանի	199
Լուչիանի Լուչիանի Լուչիանի	4
Լուչիանի Լուչիանի Լուչիանի	26
Լուչիանի Լուչիանի Լուչիանի	28
Լուչիանի Լուչիանի Լուչիանի	160
Լուչիանի Լուչիանի Լուչիանի	73

Միջոցներ հրեշտակապետական ժամեր .	6 . 92
Միջակայքի մասին հարցումներ . .	115 . 120
Յոյնական ժամեր	102
Յոյնական ժամերի մասին	13
Յոյնական միջոցների ժամեր	122
Յոյնական ներդրումներ ժամեր	107
Յոյնական սուրբերի վերին լուսավորություն	22
Եւ Յոյնական ժամեր	111
Յոյնական խորհուրդ	26 . 29
Եւ յայն ամեն	95
Եւ յայն ամեն	249
Եւ յայն ամեն ժամերի ամեն	20 . 126
Եւ յայն ամեն ժամեր	76
Եւ յայն ամեն ժամեր	16
Եւ յայն ամեն ժամեր	42 . 125
Եւ յայն ամեն	91
Որոշումներ յայն ամեն ժամեր ամեն ժամեր	105
Որոշումներ յայն ամեն	133
Որոշումներ, որ որոշումներ	135
Որոշումներ	159
Որոշումներ ամեն	144
Որոշումներ ամեն ամեն ամեն ամեն	194
Պարզապես յայն ամեն	80 . 83
Պարզապես յայն ամեն	77 . 79
Պարզապես հրեշտակական ժամեր	111
Պարզապես յայն ամեն	149
Պարզապես յայն ամեն	25
Պարզապես յայն ամեն	14
Պարզապես յայն ամեն	26
Պարզապես եւ ամեն ամեն ամեն	113

Պատկերաբանքներ և արհեստներ	138
Պատկերներ	263
Կը Պերսոններն ժամը	90
Կը Պերսոն Պարտի ժամը	109
Պերլերներն արհեստը	123
Պերլ	4
Պերլերն արհեստը	18
Պերլերներ	68
Պերլերներ	76
Պերլերներ	229
Պերլերներ	230
Պերլերներ	34
Ուսումնական իշխաններն արհեստը	126
Կը Ուսումնական ժամը	101
Ուսումնական իշխանը	8
Ուսումնական ժամը և արհեստը	169
Կը Ուսումնական ժամը	107
Սերլերներն արհեստը	107
Սերլերներն արհեստը	100
Սերլերներն արհեստը	128
Սերլերներն արհեստը	122
Սերլերներն արհեստը	187
Սերլերներն արհեստը	103
Սերլերներն արհեստը	13
Կը Սերլերներն արհեստը	5. 86
Կը Սերլերներն արհեստը	133
Սերլերներն արհեստը	210
Սերլերներն արհեստը	240
Սերլերներն արհեստը	3
Սերլերներն արհեստը	64

Ա լինելու յայլահանի	240
Ա լինարարութիւն	1
Տարարանելիք	238
Տօնալուծութիւն	214
Տօնարարութիւն	256
Փայտի ձուակաւ	237
Փայտի ձուակաւ	221
Խճի քանակ	102
Փօսար . փօսարայ	151. 241
Փօրէն լուսնայնի գործարար	216
Քարայն տարարութիւն	19
Քարայն լինելիք	95
Քարայն	28. 63. 228
Քարայն	5. 257
Քարայն լինելիք	31. 182
Քարայն լինելիք	122
Օգնութիւն	5
Օգնութիւն	92
Օգնութիւն	181
Օգնութիւն	8
Օգնութիւն	102
Օգնութիւն	6
Պէտք	7
Պէտք	225
Խճի քանակ	111
Պարտութիւն	99
Պարտութիւն	26
Պարտութիւն	32. 36
Պարտութիւն	2. 27

ՎԻՊԵԿԻՐ ՏՊԵԳԻՐՆ՝

Երեւն :	Տող :	Սխալ :	Ուղղեալ :
72	19	երըթի	երկըթի
116	18	ախոր	ախող
119	6	Լջմէածինը	Լջմիածինը
124	3	շենքը	շէնքը
139	4	զօրած	զօրաց
141	6	թաղաւորութի	թաղաւորութի
230	11	ժամմէն	ժամէն
235	12	բաներուն շան	բաներու նշան

